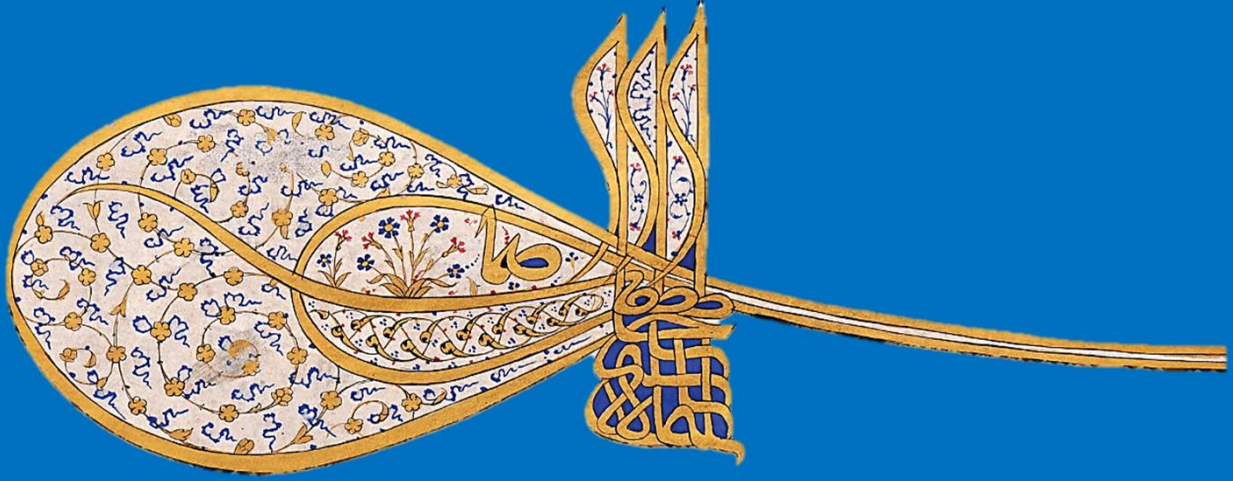

OSMIED

Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi
Journal of Ottoman Civilization Studies

Sayı: 14 & Issue: 14

www.ottomancivilization.com

2015 yılında yayın hayatına başlamış Osmanlı Tarihi ve Osmanlı Medeniyeti alanında özgün araştırmalara yer veren hakemli bir dergidir.

OSMED, Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki defa yayınlanmaktadır. Dergimizde Türkçe ve İngilizce bilimsel makalelere yer verilir. Yıl içerisinde gerekli görüldüğü takdirde özel sayı(lar) da yayımlanmaktadır.

OSMED’de yayımlanan bilimsel makalelerde belirtilen düşünce ve görüşlerden yazar(lar)ı sorumludur. Yayımlanmak üzere gönderilen makaleler, alanlarında uzman en az iki hakeme çift taraflı kör hakemlik yöntemiyle gönderilir. Hakemlerden birini olumsuz olması durumunda yazı üçüncü bir hakeme gönderilir. Son karar dergi danışma ve yayın kurulunda verilir.

Yazılarını dergiye gönderen yazarlar yazılarının telif haklarını dergimize vermeyi kabul etmiş sayılırlar. Kabul edilen yayınların tüm yayın hakları Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi(OSMED)’ne aittir.

OSMED, yurtiçi veya yurtdışında akademik konferans, sempozyum, çalıştay vb. düzenler veya bunlara destek olur. Bu tür çalışmalarda sunulan bildirilerin tam metinlerine başka yerde yayımlanmamış olması kaydıyla yer verir.

Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi'ne gönderilen her makale, editörler tarafından iThenticate, Turnitin ve gibi benzerlik programları ile benzerlik ve intihal kontrolünden geçirilir. % 25'in üzerinde benzerliğe rastlanan makaleler yazarına değerlendirme sürecine alınmadan iade edilir. Makalelerde ve diğer çalışmalarda intihale ve %25 üzerinde benzerliğe rastlanmazsa çalışmalar alanında uzman iki hakeme gönderilir. İki hakemin olumlu rapor vermesi durumunda makale yayımlanır. Hakemlerden birinin olumsuz rapor vermesi durumunda raporun içeriğine göre editör tarafından gerek görülür ise makale üçüncü bir hakeme gönderilir. Üçüncü hakemin raporu olumluysa makale yayımlanır, değilse yayımlanmaz. Hakeme tanınan süre içerisinde makale değerlendirilmezse makale yeni bir hakeme gönderilir.

İndeksler / Indexes

Academia, Google Scholar, IdealOnline, ISAM (İslam Araştırmaları Merkezi), Research Bible, Research Gate, Scilit, TEI (Türk Eğitim İndeksi)

Editör / Editor

Prof. Dr. Selim Hilmi ÖZKAN

Doç. Dr. Ensar KÖSE

Alan Editörleri / Area Editors

Prof. Dr. Dr. Gürsoy Şahin

Prof. Dr. Fatih Demirel

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Ahmet Ali GAZEL	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Ahmet KÖÇ	Akdeniz Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Ali YILMAZ	İstanbul Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Hasan BABACAN	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. İsmail KIVRIM	Necmeddin Erbakan Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Ali ÜNAL	Pamukkale Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Neeta KHANDPEKAR	University of Mumbai	Hindistan
Prof. Dr. Nurgül BOZKURT	Dumlupınar Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Ouddène BOUGHOUFALA	University Ibn Khaldoun ff Tiaret	Cezayir
Prof. Dr. Osama ABU NAHEL	Al Azhar University - Gaza	Filistin
Prof. Dr. Remzi KILIÇ	Erciyes Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Recep KARACAKAYA	İstanbul Medeniyet Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Stefan DİMİTROV	Bulgarian Academy of Sciences	Bulgaristan
Prof. Dr. Sıtkı ULUERLER	Bingöl Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Şaban ORTAK	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Trenia WALKER	The University of New Mexico	ABD
Prof. Dr. Yaşar BAŞ	Bingö Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Yılamaz KARADENİZ	Amasya Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Abdülaziz KARDAŞ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Ensar KÖSE	İstanbul Üniversitesi - Cerrahpaşa	Türkiye
Doç. Dr. Haydar ÇORUH	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi	Türkiye

Doç. Dr. Mehmet ÖZMENLİ	Giresun Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Mehmet ÖZKAN	Balıkesir Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Raşıt GÜNDOĞDU	Sağlık Bilimleri Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. şefaattin DENİZ	Kocaeli Üniversitesi	Türkiye
Dr. Ayman HARB	University of Jordan	Ürdün
Dr. Hasan ASADI	University of Mohagheh Ardabili	İran
Dr. Mehmet AYHAN	Kocaeli Üniversitesi	Türkiye
Dr. Mustafa AKKUŞ	Necmeddin Erbakan Üniversitesi	Türkiye
Dr. Osman KARLANGIÇ	Batman Üniversitesi	Türkiye
Dr. Saim YÖRÜK	Çankırı Karatekin Üniversitesi	Türkiye
Dr. Samir ALABDULLAH	Ortadoğu Araştırma Merkezi	Türkiye

Yazar Rehberi

Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi [OSMED]'ne yayınlanmak üzere gönderilen çalışmalar ilk önce editör veya bölüm editörleri tarafından derginin yayın ilkelerine uyup uymadığı incelenir. Eğer çalışma derginin yayın ilkelerine uyuyor ise en az iki hakeme değerlendirilmek üzere gönderilir. Hakemlerden birisinin olumsuz görüş bildirmesi halinde üçüncü bir hakeme gönderilir. Eğer üçüncü hakeminde kararı olumsuz ise yazı yazarına iade edilir.

Değerlendirme Süreci

Dergimize makale başvurusunda bulunmayı düşünüyorsanız, dergi yayın politikasını ve yazar rehberini incelemenizi öneririz. Yazarlar dergiye gönderi yapmadan önce kayıt olmalıdır. Kaydolduktan sonra, giriş bağlantısı aracılığıyla 3 basamaklı gönderi işlemine başlayabilir. Sisteme yüklenecek yazılarda hiçbir şekilde isim ve diğer bilgiler yer almamalıdır. Bu bilgiler yayın öncesinde yayın ekibi tarafından ilave edilmektedir.

Yazılarda belirtilen düşünce ve görüşlerden yazar(lar)ı sorumludur. Yayınlanmak üzere gönderilen ve yayın kurulunca kabul edilen makalelerin tüm yayın hakları Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi [OSMED]'ne aittir. Ulusal ve uluslararası sempozyumlarda sunulan bildiriler belirtilmek şartı ile yayın için gönderilebilir. Sempozyumlarda sunulan bildirilerin basılmamış olması gerekmektedir.

Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi [OSMED]'ne gönderilen her makale, editörler tarafından iThenticate, Turnitin ve İntihal gibi benzerlik programları ile benzerlik kontrolünden geçirilir. %25'in üzerinde benzerliğe rastlanan makaleler yazarına değerlendirme sürecine alınmadan iade edilir. Makalelerde ve diğer çalışmalarda %25 üzerinde benzerliğe rastlanmazsa çalışmalar alanında uzman iki hakeme gönderilir. İki hakemin olumlu rapor vermesi durumunda makale yayımlanır. Hakemlerden birinin olumsuz rapor vermesi durumunda raporun içeriğine göre editör tarafından gerek görülür ise makale üçüncü bir hakeme gönderilir. Üçüncü hakemin raporu olumluysa makale yayımlanır, değilse yayımlanmaz. Hakeme tanınan süre içerisinde makale değerlendirilmezse makale yeni bir hakeme gönderilir.

Makaleler yalnızca açık dergi sistemi üzerinden gönderilir.

* Yazar adından yapılan yayın/atıf taramalarında isim benzerlikleri, soyadı değişikliği, Türkçe harf içeren isimler, farklı yazımlar, kurum değişiklikleri gibi durumlar sorun oluşturabilmektedir. Bu nedenle araştırmacıların tanımlayıcı kimlik/numara [ID] edinmeleri önem taşımaktadır. Bunun için tüm yazarlarımızın ORCID kaydını gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Standardizasyonun sağlanabilmesi ve YÖK ile birlikte yürütülecek ortak çalışmalarda ORCID kullanılacağı için, yazarlarımızın ORCID bilgilerini talep etmeleri ve dergide/makalelerde bu bilgiye yer vermeleri tavsiye edilmektedir.

* ORCID, Open Researcher ve Contributor ID'nin kısaltmasıdır. ORCID, Uluslararası Standart Ad Tanımlayıcı (ISNI) olarak da bilinen ISO Standardı (ISO 27729) ile uyumlu 16 haneli bir numaralı bir URI'dir. <http://orcid.org> adresinden bireysel ORCID için ücretsiz kayıt oluşturabilirsiniz.

* Yazarların, makalelerini dergi makale şablonuna bağlı kalarak yazdıktan ya da düzenledikten sonra sisteme yüklemeleri gerekmektedir.

* Dergiye yollanan çalışmaların mümkünse 10.000, kitap ve diğer tanıtımlar 1.500 kelimeyi geçmemelidir. Makaleler için ise 5.000 kelimenin altında olmamasına da dikkat edilmelidir. Ayrıca makalelere 150–200 kelime arasında Türkçe ve İngilizce öz eklenmelidir.

* Yazarlar tarafından sisteme yüklenen makaleler yayın kurulu tarafından incelenerek makalenin değerlendirilmeye alınıp alınmamasına karar verilir.

Yazım Kuralları

Metin

- 1.Makale metni Times New Roman yazı tipinde, 11 punto büyüklükte, tüm kenarlardan 2,5 cm'lik boşluk bırakılarak, tek sütün olarak, 1 satır aralığında, A4 boyutunda yazılmalıdır.
- 2.Paragraflar 1 cm'lik girinti ile başlamalı, paragraf aralarında boşluk bırakılmamalıdır.
- 3.Metin içerisinde vurgulama yapılması gerektiğinde italik vurgulama yapılmalıdır.
- 4.Paragraflar öncesinde ve sonrasında 6 nk boşluk bırakılmalıdır.
5. Metin içerisinde yazarla ilgili herhangi bir bilgi olmamalıdır.

Makale Başlığı

- 1.Makalenin başlığı, araştırmanın konusunu, alanını ve problemin sınırlarını açık olarak belirtmelidir.
- 2.Başlık koyu, ortalı, bağlaçları dışındaki sözcüklerde sadece ilk harfler büyük ve 12 punto (Times New Roman) büyüklüğünde yazılmalıdır.

Özet/Abstract-Anahtar Kelimeler/Keywords

- 1.Her makalenin başında Türkçe ve İngilizce özet bulunmalıdır.
- 2.Özet, makalenin amacını, önemli bulgularını ve sonuçlarını içermelidir.
- 3.Özet, iki yana yaslı [150-200 kelime] ve 200 sözcüğü geçmeyecek şekilde yazılmalıdır.
- 4.Özet ve anahtar kelimeler, Times New Roman yazı karakterinde, 10 punto ve tek satır aralıklı yazılmalıdır.
- 5.Özetin alt kısmında makalenin içeriğini tanımlayacak en az 3, en fazla 5 anahtar kelimeye yer verilmelidir.

Başlık ve Alt Başlıklar

- 1.Tüm başlıklar Times New Roman yazı karakterinde, 11 punto büyüklüğünde yazılmalıdır.
- 2.Bölüm başlıklarında sözcüklerin ilk harfleri büyük diğerleri küçük harflerle, ortalı ve koyu yazılmalıdır.
- 3.Bölüm alt başlıklarında sözcüklerin ilk harfleri büyük diğerleri küçük harflerle, sola dayalı ve koyu yazılmalıdır.
- 4.Üçüncü ve dördüncü düzey başlıklarda başlığın ilk harfi büyük diğerleri küçük harflerle paragraf başlığı kullanılarak yazılmalıdır.

Tablo ve Şekil/Görsel Gösterimi

- 1.Tablolar ve şekiller, yayınlanmaya hazır biçimde hazırlanmalı, metin içerisinde geçtiği yerde verilmelidir.
- 2.Tablolar ve tablo başlıklarında kullanılan yazılarda Times New Roman, 10 punto, tek satır aralığı kullanılmalıdır.
- 3.Tablo başlıklarında her sözcüğün ilk harfi büyük olmalıdır.

4.Tablo içerisindeki metinler tek satır aralığında öncesinde ve sonrasında 0 nk boşluk bırakılarak, aynı stildeki paragrafların arasına boşluk eklemeyerek yazılmalıdır.

5.Tabloda dikey çizgiler kullanılmamalıdır.

6.Tablo çizgilerinin genişliği 1/2 nk genişliğinde ayarlanmalıdır.

7.Tablo öncesinde ve sonrasında 12 nk boşluk bırakılmalıdır.

8.Tablo başlıkları ve tablo numarasının gösteriminde Tablo numarası kalın ve sola dayalı, tablo başlığı normal ve sola dayalı şekilde yazılmalıdır. Örn; Tablo 1.Katılımcıların Cinsiyetine İlişkin Bilgiler

9.Şekil ve görsel başlıklarının gösteriminde şekil/görsel numarası kalın ve ortalı, şekil/görsel başlığı normal ve ortalı şekilde yazılmalıdır. Örn;

Şekil 1. Türkiye İller Haritası

Tek yazarlı kitap:

Dipnotta:

Ad Soyad, *Eser Adı* (Eserin basıldığı yer/şehir: Yayımlayan kuruluş, Yayımlı yılı), sayfa numarası.

Erol Köroğlu, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı, 1914-1918: Propagandadan*

Milli Kimlik İnşasına (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 35.

Kaynakçada:

Soyad, Ad. *Eser Adı*. Eserin basıldığı yer/şehir: Yayımlayan kuruluş, Yayımlı yılı.

Kaynakçada:

Köroğlu, Erol. *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı, 1914-1918: Propagandadan*

Milli Kimlik İnşasına. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

İki Yazarlı Kitap:

Dipnotta:

İnci Enginün ve Zeynep Kerman, *Bütün Eserleri/Ahmet Haşim* (İstanbul: Dergah Yayınları,1991), 25-28.

Kaynakçada:

Enginün, İnci ve Zeynep Kerman. *Bütün Eserleri/Ahmet Haşim*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1991.

Üç Yazarlı Kitap:

Dipnotta:

İrfan Dağdelen, Hüseyin Türkmen ve Nergis Ulu, *Türk Kütüphaneciliğinden İzdişümler: Nail Bayraktara Armağan* (İstanbul: Büyükşehir Belediye Başkanlığı - Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı - Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2005).

Kaynakçada:

Dağdelen, İrfan, Hüseyin Türkmen ve Nergis Ulu. *Türk Kütüphaneciliğinden İzdişümler: Nail Bayraktara Armağan*. İstanbul: Büyükşehir Belediye Başkanlığı, Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı, Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2005.

Dört ve Daha Fazla Yazarlı Kitap:

Dipnotta:

Günay Kut vd., *Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü Astronomi Astroloji Matematik Yazmaları Kataloğu: Kandilli Rasathanesi El Yazmaları* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 2007), 104.

Kaynakçada:

Kut, Günay, Hatice Aynur, Cumhure Üçer ve Fatma Büyükkarcı. *Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü Astronomi Astroloji Matematik Yazmaları Kataloğu: Kandilli Rasathanesi El Yazmaları*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 2007.

Yazarla Birlikte Yayına Hazırlayan Olan Kitap:

Dipnotta:

Ahmet Mithat, *Ahbar-ı Âsara Tamim- Enzar: (1307-1890) Edebi Eserlere Genel Bir Bakış*, haz., Nüket Esen (İstanbul: İletişim Yayınevi, 2003). 46.

Kaynakçada:

Ahmet Mithat. *Ahbar-ı Âsara Tamim-i Enzar: (1307-1890) Edebi Eserlere Genel Bir Bakış*. Haz., Nüket Esen. İstanbul: İletişim Yayınevi, 2003. (Yazarın soyadı mevcutsa önce yazılır.)

Yazarla Birlikte Çevireni Olan Kitap:

Dipnotta:

Norman Hampson, *Aydınlanma Çağı*, çev., Jale Parla (İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1991), 150.

Kaynakçada:

Hampson, Norman. *Aydınlanma Çağı*. Çev., Jale Parla. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1991.

Yazar veya hazırlayan belli değilse eser adından önce hazırlayanın veya çevirenin adı dipnot veya kaynakça düzenine göre yazılarak, ardından haz./Haz., veya çev./Çev. yazılır.

Örnek:

Dipnotta:

Özdemir Nutku, çev., *Romeo ve Juliet* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984), 25.

Kaynakçada:

Nutku, Özdemir, Çev. *Romeo ve Juliet*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984.

Kitaptan Bir Bölüm:

Dipnotta:

Halid Ziya Uşaklıgil, “Bölüm 22,” *Aşk-ı Memnu*, 8. bs., haz., Muharrem Kaya ve Rahim Tarım (İstanbul: Özgür Yayınları, 2007), 43.

Kaynakçada:

Uşaklıgil, Halid Ziya. “Bölüm 22.” *Aşk-ı Memnu*, 8. bs., Muharrem Kaya ve Rahim Tarım. İstanbul: Özgür Yayınları, 2007.

Basılı Makale:

Dipnotta:

Köksal Seyhan, “Yunus Emre’nin Bir Şiirinde Şehir Alegorisi,” *Türklük Bilgisi Araştırmaları Journal of Turkish Studies* 24/II (2000): 240.

Kaynakçada:

Seyhan, Köksal. “Yunus Emre’nin Bir Şiirinde Şehir Alegorisi.” *Türklük Bilgisi Araştırmaları Journal of Turkish Studies* 24/II (2000): 231 - 280.

Elektronik Makale:

Dipnotta:

Nezihe Seyhan, "Resurrection Day in Divan Literature," *Literature & Theology: An International Journal of Religion, Theory, and Culture*, 18:1 (2004 Mar), 64. (erişim 12.08.2009)

Kaynakçada:

Seyhan, Nezihe. "Resurrection Day in Divan Literature." *Literature & Theology: An International Journal of Religion, Theory, and Culture*. 18:1 (2004 Mar), 62-76.

(erişim 12.08.2009)

Ansiklopedi Maddesi:

Dipnotta:

Osman Eskicioğlu, “Fakir”, TDV İslâm Ansiklopedisi, XII (İstanbul 1995), s. 129.

Kaynakçada:

Eskicioğlu, Osman. “Fakir”, TDV İslâm Ansiklopedisi, XII (İstanbul 1995), ss. 129-131.

Web Sayfası:

Dipnotta:

“Google Gizlilik Politikası,” son güncelleme 19 Ağustos, 2015,

https://www.google.com/intl/tr_tr/policies/privacy/.

Kaynakçada:

Google. “Google Gizlilik Politikası”. Son güncelleme 19 Ağustos, 2015.

https://www.google.com/intl/tr_tr/policies/privacy/.

Dipnotta:

“McDonald’s Happy Meal Toy Safety Facts,” McDonald’s Corporation, erişim 19 Temmuz, 2008, <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

Kaynakçada:

McDonald’s Corporation. “McDonald’s Happy Meal Toy Safety Facts.” Erişim 19 Temmuz, 2008. <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

Tez:

Dipnotta:

Zeynep Sabuncu, “Mihir ü Mah: A Mathnawi of Mustafa Âli” (yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 1983), 112.

Kaynakçada:

Sabuncu, Zeynep. “Mihir ü Mah: A Mathnawi of Mustafa Âli.” Yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 1983.

Yayımlanmamış Konferans:

Dipnotta:

Mustafa Akdağ ve Hidayet Tok, “Geleneksel Öğretim ile Power Point Destekli Öğretimin Öğrenci Erişisine Etkisi” (XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı’nda Sunulan Bildiri, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Malatya, Temmuz 06-09, 2004).

Kaynakçada:

Akdağ, Mustafa ve Hidayet Tok. “Geleneksel Öğretim ile Power Point Destekli Öğretimin Öğrenci Erişisine Etkisi” XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı’nda Sunulan Bildiri, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Malatya, Temmuz 06-09, 2004.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- İlker Mümin Çağlar & Abdullah Doğtekin**1-28
Manisa Para Vakıfları [1867-1912]
The Cash Waqfs of Manisa [1867-1912]
- Ahmet Sağlam**29-60
Saruhanlar Köyü'nün 19. Yüzyılda Sosyo-Ekonomik Yapısı
Socio-Economic Structure of The Saruhanlar Village in the 19. Century
- Arzu Baykara Taşkaya**61-94
Rodos Adası'nda Para Vakıfları
According to the Waqfs Book No. 20237 Money Foundations on the Island of Rhodes
- Abdullah Ekinci & Murat Polat** 95-118
XVIII. Yüzyılda Şark Valilerinin İktidar Oyunları ve Bir Feodalin Güç Devşirmesi: Millilü Timur Paşa
The Power Games of the Eastern Governors and the Gaining of Power by a Tribal Chief in the 18th Century: Millilü Timur Pasha
- Ahmet Köç**119-137
XIX. Yüzyılda Göçebe Hayatının Temsilcisi Olarak Varsak Köyü
Varsak Village as the Representative of Nomad Life in the XIX. Century

Kitap İncelemesi / Book Review

- Mehmet Deri**138-141
Ayşe Aksu, Robert Kolej'in İzinde: Türkiye'de Amerikan Misyonerliğinin Eğitim Stratejisi, Dergâh Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2017.

Manisa Para Vakıfları [1867-1912]

The Cash Waqfs of Manisa [1867-1912]

İlker Mümün Çağlar
Dr. Öğr. Üyesi

Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
magnisa45@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0002-8979-8113

Abdullah Doğtekin
Öğr. Gör. Dr.

Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
Bölümü
abdullahdogtekin@hotmail.com
ORCID ID : 0000-0002-5070-3666

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi / Received : 4 Kasım 2021
Kabul Tarihi / Accepted : 05 Nisan 2022
Yayın Tarihi / Published : 15 Nisan 2022
DOI Number : 10.21021/osmed.1018722

Kaynak Gösterme / Citation

Çağlar, İ. M., Doğtekin, A. "Manisa Para Vakıfları [1867-1912]". *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 14 (2023): 1-28.

Manisa Para Vakıfları [1867-1912]

The Cash Waqfs of Manisa [1867-1912]

İlker Mümin Çağlar & Abdulah Doğtekin

Öz

Vakıflar Osmanlı döneminde din, eğitim, bayındırlık ve sağlık hizmetlerinden, kültürel mekânlara varıncaya kadar toplumun çok çeşitli ihtiyaçlarına cevap veren önemli kurumsal yapılardır. Özellikle 16. yüzyıldan sonra vakıflar hususen ticaret erbabının nakit ihtiyacını karşılamaya, toplumun iktisadi hayatındaki kredi gereksinimlerini de gidermeye başlamışlardır. İmparatorluğun her yerinde olduğu gibi Manisa’da da birçok para vakfı kurulmuş, bu vakıflar diğer klasik vakıf müesseseleri gibi kamu hizmetinin görülmesine imkân sağlamıştır. Manisa vakıfları içerisinde özellikle 1867-1912 yılları arasında kurulan 64 adet vakıf bu vazifeyi üstlenmiş ve yerine getirmiştir. Manisa’nın hem merkezinde hem de taşrasını teşkil eden Yurtdağı, Belen ve Palamut nahiyelerinin köylerinde cami, mescit, medrese, tekke ve dergâh gibi yapılar için tesis edilen bu 64 vakıf, söz konusu dönemin sosyal, dini ve iktisadi yapısına dair değerli bilgiler içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Manisa, Para Vakfı, Yurtdağı, Belen, Palamut, Vakıf.

Abstract

Waqfs are important institutional structures that respond to a wide variety of needs of society, from religion, education, public works and health services to cultural venues in the Ottoman period. Especially after the 16th century, waqfs started to meet the cash needs of the tradesmen and to meet the credit needs of the society in the economic life. As in all parts of the empire, many The Cash Waqfs were established in Manisa, and these The Cash Waqfs, like other classical waqfs institutions, allowed public service to be seen. Among the Manisa foundations, 64 waqfs established between 1867-1912 undertook and fulfilled this duty. These 64 waqfs, which were established for structures such as mosques, masjids, madrasas, lodges and dervish lodges both in the center of Manisa and in the villages of Yurtdağı, Belen and Palamut sub-districts, contain valuable information about the social, religious and economic structure of the period in question.

Keywords: Manisa, Cash Waqfs, Yurtdağı, Belen, Palamut, Waqfs.

Giriş

Asırlar boyunca İslam ülkelerinde hayatın birçok sahasında derin tesirler yapmış ve çok büyük bir önem kazanmış olan vakıf müessesesi dini ve hukuki bir müessese olup¹ kökenleri Roma ve Bizans'a kadar dayandırılmaktadır.² Kelime anlamı olarak durma, durdurma, alıkoyma gibi anlamlara gelen vakıf kelimesi³ bir kimsenin Allah yolunda menkul ve gayrimenkul emlakini dinî ve sosyal bir gayeye müebbeden tahsis etmesidir.⁴ Daha kısa bir tanımlamayla vakıf: Bir mülkü kamunun menfaatine olarak ebedi bir şekilde tahsis etmektir.⁵ Allah'ın rızasını kazanmak ve insanlar arasında hayırla yâd edilmek gibi ulvi bir gayeye yönelik olarak kurulan vakıflar, yalnızca ahlaki ve dini açıdan değil hukuki ve iktisadi açıdan da İslam medeniyetinin toplumsal gelişiminde oldukça önemli bir rol oynamışlardır.⁶

Bir vakıf medeniyeti olan Osmanlı Devleti'nde dini hizmetlerden eğitim ve kültürel faaliyetlere; yol, köprü ve çeşme gibi bayındırlık hizmetlerinden sağlık hizmetlerine kadar kamunun ihtiyaç duyduğu pek çok hizmet vakıflar tarafından yerine getirilmiştir. Zira Osmanlı yönetim anlayışına göre bu hizmetleri ifa etmek devletin görevleri arasında bulunmamaktadır. Devletin görevleri arasında sınırları korumak, asayiş ve iç güvenliği sağlamak ile adalet ve devlet düzenini muhafaza etmek gibi hususlar yer almaktadır. Maddî durumu nasıl olursa olsun vakıf düşüncesinin ruhuna ve hayır düşüncesine sahip pek çok Osmanlı kadın ve erkeği bu hizmetleri gerçekleştirmek amacıyla vakıflar kurdukları gibi bu vakıfların yaşaması için de gelir kaynakları tahsis etmişlerdir.⁷

Para vakıflarının ayırt edici özelliği vakfın mal varlığının tamamının veya bir kısmının nakit para olarak vakfedilmiş olmasıdır.⁸ Gayrimenkul temelli vakıflarda olduğu gibi para vakıflarında da hayır sahibi kişinin irade beyanı esasınca, şer'î mahkemelerde kadı veya naibin tasdikinden geçerek resmi hüviyet kazanan vakıf, vakfiyede belirtilen unsurlar dahilinde işletilmiştir. Para vakıflarına ait vakfiyelerde, paranın hangi şartlar ile borç olarak sunulacağı, faiz miktarı ve ortaya çıkacak nemanın ne şekilde tasarruf edileceği genelde ayrıntılı bir şekilde ifade edilmiştir. Vakıf vasıtasıyla paranın kullanılmasında muâmele-i şer'iyye denilen hukukî bir yol izlenmiştir. Burada takip edilen hukukî süreç iki şekilde gerçekleşebilmektedir. Bu şer'î muameleler ya satım ya da kabz ile hibe akdinden oluşmaktadır.⁹

Bu çalışmada Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinden tespit edilen vakfiye belgelerine ve Manisa Şer'iyye Sicillerindeki para vakıfları kayıtlarına dayanarak 1867-1912 yılları arasında Manisa ve çevresinde kurulan para vakıflarının faaliyet alanlarının tespit edilmesi ve bunların tanıtılması amaçlanmıştır. 1867-1912 yılları arasını kapsayan toplam 112 adet Manisa Şer'iyye Sicil defterinin taranması sonucunda para vakıflarına ait 25 adet vakfiyeye ulaşılmıştır. Çalışmada; para vakıflarının kuruldukları yerler, hayratları veya hangi amaçla kuruldukları, sayıları, vakfedilen para miktarları, faiz oranları, vakıf kurucuları, mütevellileri ve özellikleri gibi hususlar belirtilmeye çalışılacaktır. Bu nedenle ilk olarak Manisa'daki para vakıfları ile bir kıyaslama yapabilmek adına, kısaca Osmanlı İmparatorluğu'ndaki para vakıflarının temel özellikleri üzerinde durulacaktır.

¹Mehmet Fuat Köprülü, "Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü", *Vakıflar Dergisi*, 2, 1942, s.1.

²Köprülü, *a.g.m.*, s.9.

³Hacı Mehmet Günay, "Vakıf", *DİA*, C.42, Ankara, 2012, s.475-479.

⁴Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf" *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, C.XIII, İstanbul, 1986, s.154.

⁵Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, MEB Yayınları, İstanbul, 1993, s.577.

⁶Köprülü, *a.g.m.*, s.25.

⁷Amy Singer, *Osmanlı'da Hayırseverlik Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmaretini*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2004, s.109-115.

⁸Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları Kanûnî Dönemi Üsküdar Örneği*, TTK Yayınları, Ankara 2003, s. 10-11.

⁹Cihan Osmanağaoğlu, "Osmanlı Devleti'nin Klasik Döneminde Para Vakıfları Hukuki Yönü", *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.0, S.2, 2010, s.285.

1. İslam Hukukunda Para Vakıfları ve Osmanlı Uygulaması

Kişilerin kendilerine ait menkul veya gayrimenkul mallarını veyahut nakit paralarını toplum yararına bağışlamaları olarak tanımlanan vakfın¹⁰ varlığını sürdürebilmesi için sürekli bir gelir kaynağına sahip olması gerekmektedir. Zira vakıflar için esas olan hem devamlılıklarını sağlamak hem de kesintisiz olarak kendilerinden beklenen fonksiyonları sürdürmektir. Vakıfların bu hususiyeti göz önünde bulundurulduğunda vakıfları iki kısma ayırarak ele almak mümkündür. Bunlardan birincisi “*aynıyla intifa olunan*” yani kendisinden faydalanılan cami, mescit, mektep, medrese, imaret, zaviye, hastane, kütüphane ve köprü gibi hayır kurumlarıdır. İkincisi ise “*aynı ile intifa olunmayan*” fakat yukarıda zikredilen hayır kurumlarının sürekli ve düzenli olarak işlemlerini sağlayan bina, arazi ve nakit para gibi gelir kaynaklarından oluşan vakıflardır.¹¹

İslam tarihi boyunca kuruluş amaçlarına göre çok çeşitli vakıf türleri faaliyet göstermiş olup, bu vakıflardan birisi de fıkhi açıdan İslam’a uygunluğu hususunda İslam ulemasının üzerine tartışmalar yaptığı, görüşler öne sürüp fetvalar vermiş oldukları para vakıflarıdır. Bu vakıfların kayıtlı olan sermayesini nakit para teşkil etmektedir.¹² Para vakıfları, kuruluş sermayesinin bir kısmı veya tamamı nakit paradan oluşan vakıflardır. Vakıfların gelirleri gayrimenkullerden olabileceği gibi taşınır durumda olan gelirlere de sahip olabilmekteydiler. Osmanlı vakıf sisteminin bir parçası olan bu vakıf türünde vakfa konu olan para hem bir yatırım aracı hem de uzun vadeli bir fon olarak işlev görmekte olup, ana sermaye (asl-ı mal) olduğu gibi korunmakta, vakfiyesindeki yazılı şartlar gereğince değerlendirilmekte ve borç vererek sağladıkları kar/faiz geliriyle de amaçladıkları faaliyetleri yerine getirmeye çalışmaktadırlar.¹³

Para vakıfları üzerine yapılan tartışmalarda “muamele-i şer’iyye” ile faiz hususlarının birbirine karıştırıldığı görülmektedir. Bu vakıflar, ihtiyaç sahiplerine parayı istirbah yoluyla borç olarak vermektedirler. Onu on bir ya da onu on bir buçuktan borç verme işlemine “muamele-i şer’iyye” veya “hile-i şer’iyye” adı verilmektedir. Kaldı ki gerek Osmanlı uygulamasında gerekse de cevaz veren Hanefi hukukçularının görüşlerinde, vakıf paraların tek işletilme yolu “muamele-i şer’iyye” olmadığı halde diğer şıkların unutulduğu veya göz ardı edildikleri görülmektedir.¹⁴

Bilindiği üzere vakıftan amaç, vakfedilen malın ya aynıyla veya geliriyle Allah’ın kullarının faydalanmasıdır. Birinci şık, vakıf paralar için söz konusu değildir, İkinci şık yani geliri ile Allah’ın kullarının faydalanması nasıl mümkün olacaktır? Vakıf paraların vakfedildiği yere üç şekilde tahsis edilebileceği görülmektedir. Bunlar; mudârebe şirketi kurarak emek-sermaye ortaklığı ile elde edilen kârın sadaka olarak verilmesi; ikincisi, fakirlere ve tahsis edilen kimselere ticaret sermayesi olarak karz-ı hasen (nema alınmaksızın (faizsiz) ödünç verme) şeklinde verilmesi (Bida’a) yani kredi olarak kullanılması;

¹⁰ Vakıf kurumunun ortaya çıkışı ve gelişimi hususunda ayrıntılı bilgi için bkz: Mehmet Fuat Köprülü, “Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü”, *Vakıflar Dergisi*, 2, 1942, s.9.; Ayrıca Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf” *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, C.XIII, İstanbul, 1986, s.153-172.

¹¹ Yediyıldız, *a.g.m.*, s.156; Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998, s.156; Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Kardelen Kitabevi, Isparta, 1998, s.230.

¹² Yakup Ahabab, “Kalkandelen Para Vakıfları”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 2017 Vol. 3, No. 5, s.51.

¹³ Tahsin Özcan, “Osmanlı Toplumuna Özgü Bir Finansman Modeli: Para Vakıfları”, *Çerçeve Dergisi*, S. 48, Ekim 2008, s. 125.; Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s.88-89; Ahabab, *a.g.m.*, s.51.

¹⁴ Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, s.219-220; İsmail Kurt, *Para Vakıfları Nazariyat ve Tatbikat*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2015, s.18; İsmail Kıvrım, “Osmanlı Dönemi’nde Rize ve Çevresinde Kurulan Para Vakıfları (1859-1913)”, *Vakıflar Dergisi*, 46, Aralık 2016, ss.98-99.

üçüncüsü ise, Osmanlı uygulamasında “muâmele-i şer’iyye” (Mürabaha) denilen usûlle gelir sağlanarak (istirbah edilerek) elde edilen kâr ve gelirin fakirlere dağıtılmasıdır.¹⁵ Emek-sermaye ortaklığı olan “Müdarebe” uygulaması kâr ve zarar ortaklığını da barındırmaktadır. “Muâmele-i şer’iyye” uygulamasında kârın bir hayra sarf edilmesi şartı bulunmakta olup, nakit para bir ribh (kâr) karşılığı ödünç verilmektedir.¹⁶ Bu usuller içerisinde en çok tercih edileni murabahadır. Murabaha veya “muâmele-i şer’iyye” adı verilen bu yöntemde vakfa ait paranın piyasadaki oranlar da göz önünde bulundurularak yıllık %10 ila %20 arasında değişen kâr/faiz oranlarıyla kullanıldığı görülmektedir.¹⁷ Osmanlı Devleti’ndeki vakfiye kayıtlarından bu oranın çoğunlukla %10 olduğu, bazı istisnai durumlarda %7’ye kadar düşebildiği veya %15’e kadar çıkabildiği anlaşılmaktadır. Bu usulle elde edilen fazlalık ribâ/faiz değil, ribh/kâr olarak görülmüş ve değerlendirilmiştir. Para vakıflarında da akar vakıflarında olduğu gibi asla cayma söz konusu değildir. Vakfedilen para ebédilik şartıyla vakıf olarak kullanılmaktadır.¹⁸

İslâm hukukunda haramdan kaçınmak için başvuru olan “muâmele-i şer’iyye” usulü aslında birtakım hukukî hilelerden (hîle-i şer’iyye) oluşmaktadır. Bu usulün uygulanmasına şöyle bir örnek verilebilir: Örneğin, vakfın mütevellisi, borç talebinde bulunan şahsın herhangi bir malını vakıf namına peşin para ile 100 liraya satın alır. Sonra aynı malı, bedelini bir yıl sonra ödemek üzere aynı şahsa 110 liraya satar. Bu şekilde borçlu, bir yıl sonrasında 10 lira fazla öder. Aradaki bu 10 liralık fark alışveriş işlemi üzerinden meşrulaştırılmış olur. Şekil itibarıyla şer’î kurallara uygun olarak yapılan böyle bir alım-satımdan alınan fazlalık da ribâ değil ribh/kâr olarak değerlendirilmiştir.¹⁹ Arapçada bu metoda hile denilmektedir. Osmanlı şeyhülislamı, zamanın şartlarına ve cemiyetin ihtiyaçlarına göre, teorideki yasakları uygun şekilde tefsir etmeğe çalışmışlardır.²⁰

Para vakıflarının yaygınlaşmasıyla beraber meselenin önemi Osmanlı tatbikatında da artmış ve belli bir nispetin resmen tespiti zarureti ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, muamele-i şer’iyye uygulamasında Ebussuûd Efendi’nin Kanuni Sultan Süleyman’a arzı sonucunda hükümdarın emri ve şeyhülislamın fetvası ile yıllık en fazla %15’lik bir kar (rih) uygulaması temel olarak kabul edilmiştir.²¹ Bu oranı aşanlara ta’zîr cezası verileceği açık bir şekilde ifade edilmiştir. Hatta bununla ilgili olarak I. Ahmed’in 1609 tarihli fermanında yıllık %40, %50 kar yapan ribâhorların (tefecî) hapsedileceği ve küreğe konulacağı kaydedilmiştir.²²

Vakfiyelerde paranın nasıl kullanılacağı “*rehn-i kavî veya kefil-i melî*” şeklinde, yani borcu karşılamaya yetecek değerinde rehin ve teminat ya da borcu ödeyebilecek güce sahip bir kefil gerektiğini içeren tabirlerle açıklanmıştır. Bu hususla ilgili olarak her vakıf kurucusu vakfiyesinde genellikle aynı kalıp veya şartnameyi tekrarlamaktaydılar. Bu şartname bütün para vakıflarında yaklaşık olarak, “Beher sene âlet-teakubi vet-tevali rehni kavî veya kefil-i mer’î veyahut ikisi ictimaiyle bâ-yed-i mütevellî istirbâh olunup, hâsıl olan rey’ ve nemasından”²³ şeklindeydi. Ayrıca vakfiyelerde paranın “*onu on bir buçuk*

¹⁵ Akgündüz, *a.g.e.*, ss.225-229; Bayram Şibil, “Vakfın Mali Bünyesi ve Kaynakları”, II. Vakıf Haftası Kitabı, Ankara 1985, s.111-112.

¹⁶ Kurt, *a.g.e.*, s.48-49.

¹⁷ Çağatay, *a.g.m.*, s.50.

¹⁸ İrfan Türkoğlu, “Osmanlı Devleti’nde Para Vakıflarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 2013, s. 187-196.

¹⁹ Abdülkadir Atar, “Osmanlı Döneminde Safranbolu Para Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi*, S:52, (2019), s.96

²⁰ Mehmet Şimşek, “Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münakaşalar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXVII, S.1, Ankara 1986, s.215.

²¹ Akgündüz, *a.g.e.*, ss.231-232.

²² Neşet Çağatay, *Güncel Konular Üzerine Makaleler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s.51.

²³ V.G.M.A. 589-234-379.

hesabı” ile yani %15’lik bir faizle işletilerek vakfa gelir sağlanacağı da, “Rehni kavi veya kefilî mer’î veyahut ikisinden biri ile alâ vechi’l-helâl onu on bir buçuk hesabıyla imâl ve istirbâh olunup, hâsıl olan rey’ ve nemasından”²⁴ biçiminde ifade edilmiştir.

Kuruluş ve tescil işlemleri gerçekleştirilen para vakıflarının idaresi mütevellîye verilmekteydi. Vakfın sermayesini işletmekle görevli olan mütevellî, vakıf işlerini şer’î hükümler doğrultusunda ve vakfiye şartlarına bağlı kalarak yürüten kişiydi. Elde edilen gelirin vakfın kuruluş amacına uygun bir şekilde vakfiyede öngörülen yerlere harcanmasından sorumlu olduğu kadar, borç almak isteyen kişilerin gerekli şartlara sahip olup olmadıklarını da araştırmak zorundaydı. Borç olarak verilen paranın zamanı gelince tahsil edilememesi durumunda hukuki işlemleri başlatarak takip etmek ve borç işlemlerinin kefil ve rehin altına alınarak kadı defterlerine işlenmesinin takibatını yapmak ta mütevellînin görevleri arasında yer almaktaydı.²⁵

Para vakıflarının Osmanlı Devleti’ne özgü bir uygulama olduğu hususunda araştırmacılar arasında yaygın bir kabul bulunmakla birlikte²⁶ Osmanlı öncesi İslam toplumlarında da var olduğu ile ilgili düşünceler bulunmaktadır.²⁷ Bununla beraber Tahsin Özcan, para vakfı uygulamasıyla ilgili olarak Osmanlı öncesinde bir örneğin bulunmadığını ifade etmektedir.²⁸ Bu vakıfların ilk olarak ne zaman ortaya çıktıkları ve ne şekilde başladıkları konusunda yeterli bir bilgi bulunmamakta ve bu hususla ilgili tartışmalar devam etmekteyse de Osmanlı Devleti’nde XV. yüzyıldan itibaren görüldüğü ve toplumsal hayatının bir parçası olduğu da kabul edilen bir gerçektir.²⁹

Para vakıflarının en eski örneğine 1423 tarihinde Edirne’de rastlanılmakta olup, söz konusu vakfın Hacı Muslihiddin bin Halil Vakfı olduğu belirtilmektedir.³⁰ Sultan II. Murad, bilhassa da Fatih döneminden itibaren para vakıflarının daha fazla yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir.³¹ 1456-1494 tarihleri arasında sadece İstanbul’da 41 adet para vakfı yapılmıştır ve İstanbul, para vakıflarının %3.56’sını teşkil

²⁴ V.G.M.A. 589-35-38.

²⁵ Ertan Gökmen, Tanju Demir, Hacer Heybeli, “Şer’îye Sicillerindeki Muhasebe Kayıtlarına Göre XVIII. Yüzyılda Manisa Vakıfları”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3), 2016, ss.274-325.

²⁶ Özcan, *a.g.e.*, s.10; John E. Mandaville, “Faizli Dindarlık: Osmanlı İmparatorluğunda Para Vakfı Tartışması”, *Türkiye Günlüğü*, Çev. Fethi Gedikli, S. 5, Ankara, 1998, s. 130.

²⁷ Para vakıflarının Osmanlı öncesi varlığıyla ilgili olarak bkz.: Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013. “Rumeli feth olalı amel olunmakta ve ulema ittifakıyla ve padişahlar emriyle üçyüzyıla karip tarih bulundu amel ola gelmekte; bazı kadıların beratında yazılmış, ihtilafli meselelerden en kuvvetlisi ile amel edesin kavli-i zayıf ile amel etmesin. Ancak vakf-ı derahim (para vakfında) amel edesin, zayıftır deyu terketmesin” Ayrıca bkz: Neşet Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Riba-Faiz Konusu, Para Vakıfları ve Bankacılık”, *Vakıflar Dergisi*, S: 9, 1971, s. 49; John E. Mandaville, “Faizli Dindarlık: Osmanlı İmparatorluğunda Para Vakfı Tartışması”, *Türkiye Günlüğü*, Çev. Fethi Gedikli, S: 5, Ankara 1998, s. 130. “...Diyar-ı Rum’da (Anadolu’da) dirhem ve dinarın yani akçanın vakfı âdetinin halk arasında alış-veriş işlerinde kullanıldığı, bütün taşınır mallar vakfının sahih ve müteber olduğuna dair mevcut fetvâya yani fakihlerin genel oylarına dayanmış bulunan ve Ebû Muhammed tarafından konan kâide dâhilinde olduğu zikr ve beyan edilmiştir. Binaenaleyh dirhem ve dinar vakfının sıhhat ve meşruiyeti için Ensârî’nin rivayeti vechile yalnız İmam Züfer’in hükmüne dayanmağa lüzum yoktur.”

²⁸ Özcan, *a.g.e.*, s.11.

²⁹ Özcan, *a.g.e.*, s.10-11; Mandaville, *a.g.m.*, s.130.

³⁰ Mandaville, *a.g.m.*, s. 130.

³¹ Çağatay, *a.g.m.*, s.48; Özcan, *a.g.e.*, s.10-11.

etmektedir.³² XVI. yüzyılda para vakıfları, toplumun din ve eğitim ihtiyaçlarını karşılanmanın yanı sıra halkın avarız türü vergilerinin ödenmesi amacıyla da oluşturulmaya başlanmıştır.³³

Para vakıflarını kurumsal olarak İslam hukukuna aykırı bulan kimi yazarlar, bu kurumu Osmanlı hukuku içerisindeki örfi hukukun bir parçası olarak değerlendirmişlerdir. Örneğin Mandaville, bu vakıfların Osmanlıdaki uygulamasına atfen örfi hukuk bağlamında meşrulaştırılmış kurumlardan birisi olduğunu ifade etmektedir.³⁴ Bu vakıflar, Hanefi mezhebi haricinde tüm fıkıh mezhepleri tarafından caiz görülürken, Hanefi mezhebinde ise sadece Ebu Hanife'nin talebesi İmam Züfer tarafından caiz görülmüştür. Bununla beraber Hanefi mezhebinde menkul vakfı konusunda farklı görüşler bulunmakta olup, genellikle para vakıfları “örfen vakfı kabul edilen menkuller” grubuna dahil edilmektedir.³⁵

Osmanlı devletinde XV. yüzyıldan itibaren görülen para vakfı uygulamalarının ilk zamanlarda Osmanlı uleması arasında önemli görüş ayrılıklarına yol açmadığı bilinmektedir.³⁶ XV. yüzyılın ünlü fıkıh alimi Molla Hüsrev hazırladığı eserinde bu vakıfların herhangi bir doktriner tartışmaya girme gereği duymadan Hanefi mezhebi fakihlerinden Züfer (ö.158/774) tarafından caiz görüldüğünü kaydetmiş ve onun Şeyhülislamlığı zamanında para vakıfları tescil edilmiştir.³⁷ Hem para vakıflarını savunanlar hem de bu uygulamaya karşı çıkanlar, İslam dini ve İslam hukukundan yani aynı kaynaklardan hareket ettikleri halde birbirlerini bid'atçılıkla suçlamışlardır. Örneğin Şeyhülislam İbni Kemal (ö. 940/1534), para vakıflarına ilişkin olarak İlk müstakil risale olan “*Risale fi Cevaz-ı Vakfı'd Derahim ve'd Denair*” isimli bir eser kaleme almış ve “bu hile Allah'ı aldatmak için icat edilmiş bir muameledir” diyenlerin “tazir edilmeleri ve imanlarını yenilemeleri” gerektiği hususunda bir fetva vermiştir.³⁸

Konu hakkındaki ihtilaflara eserinde yer veren ve para vakfı uygulamasını savunan İbn Kemal, paranın, gıda maddelerinin, ölçülen ve tartılan şeylerin vakfedilmesinin caiz olduğunu ve vakfedilen paranın “mudarebe” yoluyla işletilebileceği fikrini öne süren Züfer'in görüşünü kabul ettiğini ifade etmiştir. Bu kabule gerekçe olarak ta yaşadığı zamanın ve toplumun gereksinimlerini öne sürerek bu görüşün kabulüne insanların ihtiyacının olduğunu belirtmiştir. Nitekim Züfer'e göre ihtiyaç karşısında kıyas terkedilebilir. Zira, Vakfedilen akarların deprem, yangın, sel gibi doğal afetler ile zaman içerisinde harap olması gibi faktörler de halkın para vakıflarına yönelmesine neden olmuştur. İbni Kemal'e göre, Hanefi mezhebinin ilk imamları eğer onun zamanında yani 16. Yüzyılda yaşamış olsalardı insanların ihtiyaçlarını dikkate alarak Züfer ile aynı görüşü paylaşacaklardır. Ona göre Hanefi imamları arasında bu konu özelinde görülen fikri ayrılık gerçek anlamda bir ihtilaf olmayıp zamanın değişmesinden kaynaklanmaktadır.³⁹

Osmanlı Devleti'nde para vakıflarının, genel vakıf sistemi içerisinde gerek sayı gerekse de para miktarı olarak bir artış kaydedip yaygınlık kazanmasıyla beraber XVI. yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı alimleri arasında tartışma konusu olmaya başladığı görülmektedir.⁴⁰ Fıkıh kitaplarında genellikle küçük bir hukuki mesele olarak ele alınan para vakıfları, Osmanlı Devlet tatbikatında önem kazanmasıyla beraber

³² Akgündüz, *a.g.e.*, s.225.

³³ Alper Değer -Canan Erdoğan, “16. ve 18. Yüzyıl Arasında Bursa Para Vakıfları ve Bursa Ekonomisine Etkileri”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.XXVIII, S. 1, Bursa, 2009, s.89.

³⁴ Mandaville, *a.g.m.*, s.129.

³⁵ Akgündüz, *a.g.e.*, s.225; Mandaville, *a.g.m.*, s. 129-130.

³⁶ Kâşif Hamdi Okur, “Para Vakıfları Bağlamında Osmanlı Hukuk Düzeni ve Ebussuûd Efendinin Hukuk Anlayışı Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005/1-2, cilt: IV, sayı: 7-8, s. 33-58.

³⁷ Akgündüz, *a.g.e.*, s.221; Mandaville, *a.g.m.*, s. 134.

³⁸ Osmanağaoğlu, *a.g.m.*, s.291

³⁹ Özcan, *a.g.e.*, s.32; Şimşek, *a.g.m.*, s.215.

⁴⁰ Sebahittin Usta, “Trabzon'da Para Vakıfları (1550-1650)”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2016; (20), ss.55-76; Okur, *a.g.m.*, s.12.

vakıf hukukunun en önemli konularından birisi haline gelmiştir. Bu hususta; para vakıflarının cevazı konusunun Osmanlı uleması ve şeyhülislâmları arasında uzun süre münakaşa konusu olması ve işletilme yollarından birisi olan “mu‘amele-i şer‘iye” usûlünün İslâm dininin yasakladığı “faiz” konusuyla yakından ilgili olması gibi durumlar etkili olmuştur.⁴¹

Para vakıflarının meşruiyeti ile ilgili XVI. Yüzyılın ortalarında başlayan tartışmalar, 1545-1547 yılları arasında Rumeli Kazaskerliği yapan Çivizâde Muhyiddin Mehmet Efendi (ö.954/1547) ile Rumeli Kazaskeri Ebussuûd Efendi arasında gerçekleşmiştir.⁴² Çivizade, Şeyhülislam olarak görev yaptığı süre içerisinde para vakıflarıyla ilgili bir itiraz veya müdahalede bulunmadığı gibi gerek kendi görevi döneminde gerekse de kendisinden önceki dönemlerde inşa edilen para vakıflarının geçerliliği ile ilgili olarak ta bir engel oluşturmamıştır.⁴³ Tartışma ve huzursuzluklar onun, şeyhülislamlık makamından azledilerek, tenzilen, Rumeli kazaskerliğine atanmasıyla başlamıştır. Üstelik onun yerine şeyhülislamlık makamına kendisine rakip olarak gördüğü Ebussuûd Efendi tayin edilmiştir. Bu gelişme üzerine Çivizade, para vakfının caiz olmadığını ileri sürerek olumsuz fetva vermiş ve bu çeşit vakıfların gayr-ı meşru olduğunu gösteren fetvasını başta Padişah olmak üzere idari ve dini sorumlulara göndermiştir.

Para vakıflarını yasaklayan Çivizade’nin bu tutumu halkın tedirgin olmasına neden olmuştur. Zira dini hüviyeti olan bir geleneğin ortadan kaldırılmak istenmesi toplumu huzursuz etmiştir.⁴⁴ Çivizâde’nin yanı sıra çağdaşı olan İmam Birgivi (ö.981/1573) de para vakfının câiz olmadığını beyan etmiştir. Bu hususla ilgili görüşlerini “es-Seyfû’s-Sarim fi Ademi Cevazi Vakfi’l-Menkuli ve’d-Derahim” isimli müstakil risâlesinde kaleme almıştır.⁴⁵ Bu tür işlemlerin faiz olduğunu ileri süren Birgivi, bu fetvasını verirken para vakıfları için ayet ya da hadis olmaması nedeniyle verdiğini açıklamıştır.⁴⁶ Ebussuûd Efendi, tartışmanın henüz başlangıç aşamasında “Risale fi Vakfi’l Menkûl ve’n-Nukûd” isimli eserinde para vakıflarının caizliğini her ne kadar anlatmaya çalışmışsa da ilk etapta başarılı olamamış,⁴⁷ Ebussuûd’un risalesine karşı bir reddiye kaleme alan Çivizade ise düşüncelerini padişaha kabul ettirmeyi başarmıştır. Para vakıfları ile ilgili tartışmalar Çivizâde’nin ölümüne kadar devam etmiş, vefatından sonra padişahın emri doğrultusunda konu tekrar gündeme gelerek yeniden incelenmiştir. Aralarında Ebussuûd Efendi ile devrin Anadolu ve Rumeli kazaskerlerinin de bulunduğu, konu ile ilgilenen âlimlerden görüş alınarak para vakfının meşruiyeti hususunda ortak karara varılması üzerine 955/1548 yılı Rebiülevvel ayının sonlarında kaleme alınan bir emirle yasak kaldırılmıştır.⁴⁸

XVIII. yüzyıla gelindiğinde vakıf sermayelerinin gayrimenkul varlıklardan nakit varlığa doğru bir dönüşüm geçirdiği görülmektedir. Önceleri vakfın sosyal işlevi daha ön plandayken, bu yüzyılda ekonomik yönü daha çok öne çıkmaya başlamıştır. Meydana gelen bu değişimde ekonomik sıkıntıların neden olduğu nakit ihtiyacındaki artışın yanı sıra gayrimenkule kıyasen parayı işletmenin daha kolay olması ve gayrimenkullerin bakım ve takibinin zorluğu gibi faktörler de etkili olmuştur.⁴⁹ XVIII. yüzyılda Osmanlı

⁴¹ Kurt, *a.g.e.*, s.18; Akgündüz, *a.g.e.*, ss.219-220.

⁴² Yediyıldız, *a.g.e.*, s.117-120.

⁴³ Özcan, *a.g.e.*, s.29-31.

⁴⁴ Şimşek, *a.g.m.*, s.210-211.

⁴⁵ Atar, *a.g.e.*, s.96.

⁴⁶ Ahbab, *a.g.m.*, s.53.

⁴⁷ Özcan, *a.g.e.*, s.37-45.

⁴⁸ İsmail Bilgili, “Bekir Sami Paşa Nakşî-Hâlidî Zaviyesinin Konya Islâh-ı Medâris-i İslâmiye Medresesine Dönüşümü ve Zaviyenin Para Vakfiyesi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47, 2019, ss.15-56; Okur, *a.g.m.*, ss. 33-58.

⁴⁹ Cafer Çiftçi, “18. Yüzyılda Bursa’da Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXIII, S. 36, Ankara, 2004, s. 84.

Devleti'nin Anadolu ve Rumeli'deki kentlerinde oldukça yaygınlık kazanan para vakıfları, hemen her kentte olağan birer küçük kredi kurumları haline gelmişlerdir. Bankacılığın henüz gelişmediği bir toplumda halkın ihtiyaç duyduğu nakit kredi taleplerinin karşılanmasında önemli rol üstlenmişler, halkın artan vergi borçları nedeniyle tefecilere yüksek faizle borçlanmalarını önlemişlerdir. Öyle ki vakıf nazırları, bu dönemde artan sermayelerini kredi talebinin ve faiz oranlarının yüksek olduğu İstanbul piyasasındaki sarraflara, yüksek faizle para vererek değerlendirmişlerdir.⁵⁰ Bu yüzyılda Osmanlı vakıflarına ait toplam gelirlerinin yaklaşık %32'sini para vakıfları oluşturmaktadır.⁵¹ Son yüzyıllarda bu vakıfların sayısında büyük bir artış yaşanmakta olup, XIX. yüzyıla gelindiğinde para vakıflarının oranı tüm vakıflar içerisinde %57'ye ulaşmıştır.⁵² Osmanlı'da, Tanzimat'tan sonra gerçekleşen bazı düzenlemeler vakıf teşkilatını da etkilemiş, miri arazi kaynaklı vakıfların sayısı azalmıştır. Bunun üzerine hayrat kurumlarının ihtiyaçlarının karşılanması için para vakıfları daha fazla ön plana çıkmıştır.⁵³ Bu vakıflar hem kuruldukları yerlerdeki ahalinin dinî ve sosyal gereksinimlerini karşılamış hem de onların ihtiyaç duyduğu nakit para sorununa çözüm olmuştur.⁵⁴ Son dönem para vakıflarında köy ve mahallelerde ortak ihtiyaç ve faaliyetlerin yürütülmesi, maddi olarak sıkıntı yaşayanlara yardım edilmesi gibi bir takım fonksiyon değişikliklerinin de gerçekleştiği görülmektedir.⁵⁵ 1864 yılında Murabaha Nizamnamesi yayımlanarak para vakıflarının işletilmesi denetim altına alınmaya çalışılmıştır.⁵⁶ Cumhuriyet döneminde ise 1954 yılında Vakıflar Bankası kurularak eski işlevini kaybeden 1069 para vakfının mevcut sermayeleri merkezileştirmek suretiyle tek elden işletilmeye başlanmıştır.⁵⁷

Para vakıflarını Osmanlı vakıf sisteminden bağımsız bir kredi kurumu olarak değerlendirmemeli, Osmanlı vakıf sisteminin bir parçası olduğu daima göz önünde bulundurulmalıdır. Onu, bağımsız bir kredi kurumu olarak gören aksi bir tutum konuyla ilgili yanlış değerlendirmelerin yapılmasına neden olacaktır. Hem kuruluş amaçları hem de yerine getirdikleri hizmetler bakımından akar vakıflarından farkları bulunmayan para vakıflarının birçoğu aynı zamanda akar vakfı durumunda olduğu gibi, akar vakıflarının da elde ettikleri gelirleri para vakıfları gibi işlettikleri bilinmektedir.⁵⁸

Kuruluş amaçları açısından incelendiklerinde çok geniş bir faaliyet alanına sahip oldukları görülen para vakıfları, başta cami ve mescit gibi dini kurumlar olmak üzere eğitim ve sağlık ile yol, köprü ve çeşme gibi bayındırlık faaliyetlerinin yürütülmesinde de oldukça önemli bir rol oynamışlardır.⁵⁹ Yine bu kurumlar hayır yapmak isteyen ancak yeterli mali gücü olmayan, ya da mali gücü yeterli olmakla beraber vâkif olmaya elverişli olmayan kişilerin de hayır yapmalarına imkân tanımıştır.⁶⁰ Bu vakıfların, esnaf, avârız ve orta sandığı gibi belli bir zümre veya bir yerleşim biriminin halkı arasında dayanışma ve sosyal güvenliği sağlamaya yönelik olarak kuruldukları görülmektedir.⁶¹ Özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren artan vergi

⁵⁰ H. Veli Aydın, "Selanik'te 18. Yüzyılın İlk Yarısında Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX / 1, 2014, s.88; Hasan Güneri, "Vakıf İşletmeleri", *Vakıflar Dergisi*, S. 11, Ankara 1976, ss. 25-46.

⁵¹ Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003.

⁵² Özcan, *a.g.e.*, s.88.

⁵³ Mustafa Alkan, "Uşak Para Vakıfları (1890-1923)", *Bellekten*. (LXX/258), s.764.

⁵⁴ İsmail Kıvrım, "Osmanlı Döneminde Gümüşhane ve Çevresinde Kurulan Para Vakıfları", *History Studies*, Volume 2 / 3 2010, s.240.

⁵⁵ Özcan, *a.g.e.*, s.77.

⁵⁶ Çağatay, *a.g.m.*, s.53.

⁵⁷ Güneri, *a.g.m.*, s.37.

⁵⁸ Süleyman Kaya, "Para Vakıfları Üzerine" *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 1, S. 1, 2003, ss.189-203.

⁵⁹ Özcan, *a.g.e.*, s.280.

⁶⁰ Kıvrım, *a.g.m.*, s.99.

⁶¹ Kaya, *a.g.m.*, s.199

yükünün altında ekonomik sıkıntılar çeken ticaret erbabı ve halkın artan nakit ve kredi ihtiyaçlarını karşılayarak tefecilik ve ribahorluk gibi toplumsal düzen ve ahlaki bozacak yüksek faize dayalı uygulamaların yerleşip yaygınlaşmasını önlemişler, verdikleri krediler ile az da olsa girişimciliğe ve üretime sermaye sağlamışlardır.⁶² Anlaşılan o ki alimler, para vakıflarına İslam'a uygunluk açısından cevaz verip olumlu görüş beyan ederlerken bu tür vakıfların toplumsal ihtiyaçların karşılanmasındaki faydalarını göz önünde bulundurmışlardır.⁶³ Yukarıdaki bilgilerden ve bu konudaki kaynakların incelenmesinden Osmanlı Devleti'nin para vakıflarına olumlu bakarak izin verdiğini ve bu nedenle de şeyhülislamlık makamına bu uygulamayı hoş gören ulemadan kişileri atadığını görüyoruz. Vakıf paralarının işletilmesini hoş gören alimler bunu şer'i bir muamele olarak kabul etmişler ve devlet de bunu desteklemiştir.⁶⁴

2. Manisa ve Çevresinde Kurulan Para Vakıfları

İncelediğimiz dönem içerisinde Manisa, Aydın Vilayetine bağlı Saruhan Sancağının merkez kazası konumunda olup, Manisa merkez ile birlikte Belen, Yurtdağı (Yunddağı), Palamut ve Emlak nahiyelerinden oluşmaktadır.⁶⁵ Bir vakıf medeniyeti olan Osmanlı Devleti'nin pek çok şehir ve beldelerinde görülen vakıf kurma geleneğinin gerek Manisa merkez kazada gerekse de nahije ve köylerinde yaygın bir uygulama olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. İncelenen vakfiye kayıtları Manisa'nın merkez kazası, Yurtdağı (Yunddağı), Belen ve Palamut nahiyeleri ile köylerine ait olup cami, mescit, medrese, Rufai dergâhı, Uşşaki dergâhı ve çeşme gibi dini ve sosyal birçok hayır kurumlarını içermektedir.

Çalışmanın konusu, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA) ile Manisa şer'iyeye sicillerinden tespit edilen Manisa Kazası ve çevresinde 1867-1912 yılları arasında kurulmuş olan 64 adet para vakfından oluşmaktadır. Bu 64 para vakfının 4'ü hem vakfiye defterlerine hem de şer'iyeye sicillerine kaydedilirken, 39 tanesinin sadece vakfiye defterlerine ve 21 tanesinin ise sadece şer'iyeye sicillerine kaydedildiği görülmektedir.

Manisa para vakıfları konusuna geçmeden önce bu vakıfların gerek vakıf defterlerinde gerekse de Manisa şer'iyeye sicillerinde yer alan vakfiye kayıtlarının içeriği hakkında bilgi vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Osmanlı dönemi vakfiyelerinin genel muhtevi yapısına uygun olarak, gerek incelenen Manisa para vakıflarına ait vakfiyelerde ve gerekse de Manisa Şer'iyeye Sicillerindeki vakıf kayıtlarında giriş ifadeleri, Allah'a hamd ü senâ ve Peygambere salât ü selâm içeren dualardan meydana gelmektedir.⁶⁶ Mevcut vakfiyelerde dua kısmından sonra vakfın kurucusunun ikamet ettiği mahalleyle birlikte vakıf

⁶² Özcan, *a.g.e.*, s. 76-77; Çiftçi, *a.g.m.*, s.81; Aydın, *a.g.m.*, s.88.

⁶³ Ahbab, *a.g.m.*, s.54.

⁶⁴ Şimşek, *a.g.m.*, s.215.

⁶⁵ Salname-i Vilayet-i Aydın, H.1326/M.1908, Vilayet Basımevi, ss.575-578.

⁶⁶ Farklı şekillerde niyaz, yakarış, dilek ve temenni içeren bu dualara ait vakfiyelerde geçen birkaç örnek için bkz: V.G.M.A. 586-174-167., "Elhamdülillahillezi eazze havassa ibadihi bi-sarf-i emvalihim ilâ envail-hayrât alâ-iktisâb-i esnafil-muhamidin vel-müberrat vesselâtü ves-selâmü alâ rasûlihi ve nebiyyihi hayril-beriyât ve alâ âlihi ve ashâbihi ilâ yevmin yestezillul mer'ü tahtas-sadakât."; V.G.M.A. 585-137-129., "Hamd-i cemîli mevfü'r ve şükr-ü cezîl-i gâyr-i mahsûr, ol vâkıfı safâyây-ı damâir ve kâşif-i habâyâ-ı serâir olan, cenâb-ı mucidi âmmey-i mümkinât ve münşii kâffe-i masnûât, teâlâ şânühü anış-şebîhi vel-mesili ve tekaddese zâtuhû anin-nazîri ve'l-adîl, Hazretlinin dergâh-ı akdes ve bâriğâh-ı mukaddesine sezâvâr ve vâcibü'l-iktisardır ki, envâ-ı beni âdem kudret-i kâmile birle inşâ ve ihtira edüp dünyayı mezrea-i ahiret ve ûlâyı zerâ-i âkibet eyledi. Salavât-ı tayyibât ve tahiyyât-ı hâlisât, ol sultân-ı cumhuri enbiyâ ve unvân-ı menşûr-u asfiyâ, mazhar-ı feyz-i hakâik, hâfiz-ı esrâr-ı dekâik imam-ı kâ'bey-i kudsi hümem, Medine-i üns-i suffe-i safâ Muhammed Mustafa sallallâhu aleyhi vesellem Hazretleri'nin meşhed-i muattar ve merkad-i münevverlerine olsun ki, viicûd-ı şerifi, sebeb-i icâd-ı kevnümekân ve bâisi hilkat-ı ins ü cân oldu."; V.G.M.A. 586-3-3., "Hamden li-men rafe'a kadre men tesadde'l-hasenâti bi-tasarrüfi mâ-fî-yedihî bi-hüsni'nniyyâti ve salâten li-men erşede iba'dehû ilâ-menâhici'l-kerâmâti ve âlihî ve ashâbihî'lvâsilîne ilâ-esne'd-derecât."

bânisinin ismi; baba adı, unvanı veya lakabıyla beraber belirtilmiştir. Bundan sonra ise vakfın tescil mütevellisinin adı ve unvanı, ikametgâh bilgileriyle beraber Manisa kazâsı naibinin ismi kaydedilmektedir. Akabinde vakfedilen toplam nukud miktarı yer almaktadır. Sonrasında vakfiyelerde paranın nasıl kullanılacağı “*rehn-i kavî veya kefil-i melî*” şeklinde, yani borcu karşılamaya yetecek değerinde rehin ve teminat ya da borcu ödeyebilecek güce sahip bir kefil gerektiğini içeren tabirlerle açıklanmıştır. Ayrıca vakfiyelerde paranın “*onu onbir buçuk hesabı*” ile yani %15’lik bir faizle işletileceği ifade edilmiştir.

Vakfiyelerde vakıf gelirlerinin kullanımına ait şartlar da belirtilmiştir. Genellikle bu kısımda ilk olarak vakfın hayratına dair bilgilere yer verilmiştir. Bunlar içerisinde mescitlerde cuma ve bayram namazlarının kılınabilmesi için gerekli izin alınarak ve sonrasında mescitlere minber konularak camiye çevrilmesi, camide görevlendirilecek hatip gibi görevlilerin aylık vazife ücretleri, caminin bakım ve tadilat masraflarının karşılanması ve camiye alınacak levazımat için harcanacak para miktarları ayrıntılı olarak ifade edilmiştir. Ayrıca medrese, mektep, dergâh ve tekke gibi kurumlar ile bu kurumlarda hizmet yapan görevlilere ne şekilde ve ne miktarda para aktarılacağı da zikredilmiştir. Yapılan tüm harcamalardan sonra, kalan kârın yani nemanın vakfın anaparasına ekleneceği kaydedilmiştir. Yine bu bölümde vakfın tevliyetini kimin üstleneceği ve vefatından sonra mütevelliliğin kime ve ne şekilde tevcih edileceği de açıklanmıştır.

Manisa para vakıflarına ait bazı vakfiyelerde “*Ebû Yusuf eş-şehir bi'l-imâmi's-sâni vâkıf mücerred vakaftu dimekle ve İmam Muhammed bin Hasan eş-Şeybanî indinde teslimi ilel müteveli bulunmakla vakf-ı mezbûr sahîh ve lâzım oldu deyû teslimden imtina*”⁶⁷ ifadesiyle Ebû Yusuf ve İmâm Muhammed’in Hanefi fıkhı üzerinden vakfın sahîh ve lâzım olduğu görüşü beyan edilmiş ve vakıftan rücûun yani geri dönüşünün olamayacağı belirtilmiştir. Genelde bu tabirden sonra “*Fe-men beddelehû ba'de mâ-semi'ahû fe-innemâ-ismuhû ale'llezîne yubeddilûnehû inne'llâhe semî'un alîm*” ayeti gelmektedir.⁶⁸ Akabinde vakfiyelerin tarih kaydı bulunmaktadır. “*Cerâ zâlike ve hurrîre fil-yevmil-hâdî-aşer âmin Şa'bânü'l-mu'azzam lisene selase mi'ete ve elf*”⁶⁹ örneğindeki gibi bu kayıtlar, hicri takvim esasına göre yazıyla Arapça olarak verilmiştir. Vakfiyelerin son kısmında ise, “*şühûdü'l-hâl*” ibaresiyle, vakfiyenin hazırlanmasında tanıklık edenler isim ve şöhretleriyle beraber yazılmıştır. Şahitliğine güvenilir ve muteber bu kişilerin yanında, bazı kişilerin daha muamele esnasında orada hazır bulunduğu “*ve gayruhum*” şeklinde ifade edilmiştir.

Manisa kaza merkezindeki vakıfların Bektaş-ı Kebir, Bektaş-ı Sagîr, Alaybey, Yarhasanlar, Sakiler, Nasrullah, İvaz Paşa, Sarayaltı, Hâki Baba, Hüsrevağa, İbrahim Çelebi ve Serabad mahallelerinde kuruldukları görülmektedir. Öte yandan Manisa kaza merkezi ile merkeze bağlı Yurtdağı, Belen ve Palamut nahiyelerinde bulunan 47 köye ait cami vakıfları da yine incelenen vakfiyelerin düzenlenme sebebidir. Buna göre söz konusu nahiyelere bağlı olup cami vakıfları incelenen köyler Çambel, Hacıhaliller, Kepenekli, Çökek, Köseler, Ballica, Kağan, Hacımussa, Gökseki, Sancaklıbozköy, Bozköy, Pınarköy, Uzunlar, Hatipler, Asmacık, Tirkeş, İlyaslar, İlyasçılar, Demirci, Ballıoba, Düzlen, İhsaniye, Osmaniye, Görece, Hacırahmanlı, Hacılar, Sarıahmetli, Çınaroba, Köseler, Saruhanlı, Azimli, Dobraalanı, İğdecik, Aydınlı, Cedit Karaköy, Beyoba, Hatipler, Kayapınar, Selimşahlar, Tiğimli Kebir, Sabancılar, Sazoba ve Sarıçam köyleridir. Söz konusu vakıflar içerisinde dikkat çeken en önemli husus ise köylerde kurulan vakıfların tamamının köy camileri için kurulmuş olmasıdır ki bunun tek istisnası Sancaklıbozköy'dür. Zira Sancaklıbozköy'de Kara Mehmed oğlu Mehmed Ali tarafından 26 Temmuz 1882'de kurulan vakıf cami için değil, köy mescidi için tesis edilmiştir.⁷⁰ Manisa merkez kazasındaki mahallelerde kurulan 17 adet vakıf ise mescit, cami, tekke, dergâh medrese ve çeşmeler için tesis edilmiştir.

⁶⁷ V.G.M.A. 584-294-143.

⁶⁸ V.G.M.A. 585-137-129.

⁶⁹ V.G.M.A. 589-182-311.

⁷⁰ V.G.M.A. 589-79-136.

Tablo 1’de görüldüğü üzere bu vakıfların %47’si Manisa merkezine bağlı mahalle ve köylerde kurulmuştur (30 adet). Bunu 16 adetle Yurtdağı Nahiyesi köyleri, 11 adetle Belen Nahiyesi köyleri ve 7 adetle Palamut Nahiyesi köyleri takip etmiştir.

Tablo 1: Para Vakıflarının Yerleşim Yerlerine Göre Adet ve Yüzde Dağılımı

No	Yer adı	Adet	Yüzde
1	Manisa merkez	16	25
2	Manisa merkez köy	14	21,87
3	Palamut Nahiyesi Köyleri	7	10,9
4	Yurtdağı Nahiyesi köyleri	16	25
5	Belen Nahiyesi köyleri	11	17,1
Toplam		64	100

Ele alınan vakıflar kuruluş tarihleri itibariyle 1867-1912 tarihleri arasındaki döneme aittirler. Vakıfların en erken tarihli 15 Rebûlâhir 1284/16 Ağustos 1867 tarihinde 3.000 kuruş nakit ile Arapzade Abdullah Efendi tarafından kurulan Feyziye tekkesi vakfidir.⁷¹ En geç tarihli vakıf ise 6 Şaban 1330/21 Temmuz 1912 tarihinde Hüseyin Ağa tarafından 2.000 kuruş nakit ile Dobraalanı köyünde kurulan cami vakfidir.⁷²

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA) ile Manisa şer’iyye sicillerindeki vakıf kayıtlarından vakıf kurucularının unvan ve lakaplarının tespitini yapabilmekteyiz (bkz. Tablo 2). Osmanlı toplum yapısında bireylere ait unvanların belirlenmesinde kişinin sahip olduğu dini ve mesleki durumu belirtir sosyo-ekonomik özellikler belirleyici olmuştur. İncelediğimiz kayıtlarda geçen Unvanlar, bizlere dönemin Manisa’sının toplumsal hiyerarşisi hakkında bilgiler verdiği gibi toplumun sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapısı hakkında da bilgiler vermektedir. Manisa’da sırasıyla en çok hacı, efendi, ağa, bey ve hafız gibi unvanların kullanıldığı görülmektedir.

Tabloya bakıldığında önemli sayıda vakıf kurucusunun hac görevini yerine getirdikleri görülmektedir. İncelediğimiz dönem ve mekân çerçevesinde Manisa’daki 64 vakıf kurucusundan 16’sının hacı unvanına sahip oldukları bir başka ifadeyle her dört kişiden birisinin yani %25’lik bir dilimin bu zorlu görevi ifa ettikleri anlaşılmaktadır. Bunların dışında iki kişi hacı ile ağa, bir kişi ise hacı ile efendi unvanlarını birlikte kullanmışlardır. Hac görevi kişilerin maddi imkanlarıyla yakından ilgili bir ibadettir. Ekonomik güçlükler ve yaklaşık 150 sene öncesinin ulaşım zorlukları hac farızasını yerine getirmenin önünde önemli engeller olarak yer almakta ve bizlere bu ibadeti yerine getirmenin kolay olmadığını göstermektedir. Bu nedenle hac görevini ifa edenler sadece İslam’ın şartlarından birisini yerine getirmekle kalmamakta, ayrıca toplumda önemli bir saygınlık ta kazanmaktaydılar. Bu durum ayrıca söz konusu kimselerin ekonomik yönden de iyi durumda olduklarını göstermektedir.

Toplumsal ilişkilerde saygınlık uyandıran unvanlardan bir diğeri de “efendi” unvanıdır. Bu unvan daha çok devlet bürokrasisinde ve ilmiye sınıfına mensup kimseler arasında kabul görmüş olup, 15. yüzyılın ikinci yarısından sonra çelebi sözünün yerini almak suretiyle tahsil terbiye görmüş insanlar için

⁷¹ V.G.M.A. 584-294-143.

⁷² V.G.M.A. 602-11-12.

kullanılmaya başlanmıştır.⁷³ İncelenen dönemdeki 64 vakıf kurucusundan 12’si efendi unvanına sahip iken bir tanesi hacı unvanı ile birlikte efendi, yine bir diğeri de müderris ile birlikte efendi unvanını kullanmışlardır. Bir başka ifade ile vakıf kurucularının %19’unun efendi unvanına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Kurucuların kullandıkları diğ er unvanlar arasında dini bir unvan olan “hafız” unvanından iki, “molla” unvanından bir; askerî unvan olan “çavuş” tan bir ve “ağa” dan yedi; toplumsal bir statü belirten “bey” unvanından iki, “beyzade” unvanından ise bir kişinin bulunduğu görülmektedir. Hiçbir unvana sahip olmayan yani sıradan kişilerin kurduğu vakıf sayısı ise 18 kişiyle %28’lik bir dilime tekabül etmektedir.

Tablo 2: Vakıf Kurucularının Unvanları

No	Unvan	Adedi	No	Unvan	Adedi
1	Hacı	16	7	Bey	2
2	Efendi	12	8	Beyzade	1
3	Ağa	7	9	Hacı- Efendi	1
4	Hafız	2	10	Hacı-Ağa	2
5	Molla	1	11	Müderris-Efendi	1
6	Çavuş	1	12	Unvanı olmayan	18
Toplam		64			

2.1. Manisa Para Vakıflarının İdaresi ve Tevliyetleri

Vakıflar, kuruluş amaçları doğrultusunda gerçekleştirmek zorunda oldukları hizmetleri herhangi bir aksaklığa mahal vermeden yerine getirebilmek için birtakım görevlileri istihdam etmişlerdir. Bu görevlilerden ve vakfın idaresinden sorumlu olan kişiye mütevellî, bu görevlendirmeye ise tevliyet adı verilmektedir. Mütevellînin belirlenmesinde hayır sahibinin tercihinin önemli ölçüde dikkate alınmakta olduğu ve herhangi bir sakınca bulunmaması durumunda bu tercihin kadı tarafından da onaylandığı görülmektedir.⁷⁴ Manisa’da yer alan 64 para vakfı kurucusunun 61’i erkeklerden üç tanesi ise kadınlardan oluşmaktadır. Kadın vakıf kurucularından ilki Hacı Musa kızı Ayşe Hatun olup, H.9 Cemaziyelahir 1297/19 Mayıs 1880 tarihinde Belen nahiyесinin Hacı Musa köyünde 5.000 kuruşluk bir vakıf kurmuştur.⁷⁵ Kadın vakıf kurucularından ikincisi Saruhan Sancağı Mutasarrıfı Mehmet Nazif Paşa’nın eşi Zeliha Hanımdır. H.17 Cemaziyelvel 1299/6 Nisan 1882 tarihinde Manisa İbrahim Çelebi mahallesinde 1.200 kuruşluk bir vakıf ihdas etmiştir.⁷⁶ Üçüncü kadın kurucu ise Tiflize kerimesi Zekiye Hanımdır. H. 25 Safer 1303/3 Aralık 1885 tarihinde Manisa Sarayaltı mahallesinde 2.000 kuruşluk bir vakıf kurmuştur.⁷⁷

Kurulan vakıfların tevliyet usulünün işleme şekli vakfiyelerde açık bir şekilde belirtilmiştir. Genelde bu ifade “*batnen ba’de batnin evlâdımın zükûrundan ve evlâd-ı evlâdımın zükûruna*”, “*evlad ve evlad-ı evladının eslah ve ekber ve erşedine*” veya “*evlâd-ı evladım ve evlâd-ı evladım zükûr ve inâsı beynlerinde ber vech-i müsavat iktisam oluna*” biçiminde geçmekte olup, ekseriyetle de “*ve neüzü billahi teâlâ ba’de’l-inkıraz*” şeklinde devam edip tevliyet vazifesinin kişinin nesli dışında kimlere intikal edebileceğine yer verilmiştir.

⁷³ Kıvrım, *a.g.m.*, s.100.

⁷⁴ Nazif Öztürk, “Mütevellî”, *DİA*, C.32, 2006, s.217-220.

⁷⁵ M.Ş.S., 358/10; V.G.M.A. 589-35-58.

⁷⁶ M.Ş.S., 341/191.

⁷⁷ V.G.M.A. 589-172-296.

Araştırma kapsamında tespit edilen Manisa para vakıflarının tevliyet görevi dağılımı şu şekildedir: Toplam 64 para vakfından 58'nin yönetimi kurucusu tarafından üstlenilmiştir. 6'sının ilk tevliyet vazifesini ise vakıf banisi değil, vakfiyelerde belirtilen şartları taşıyan veya vakfiyede doğrudan ismi geçen kişiler yerine getireceklerdir. Yine mevcut Manisa para vakıflarının ilk mütevellilerinden sonra tevliyetin intikali ise vakfiyelerde şöyle belirtilmiştir: 49 vakıf, banisinin evlatları ve torunları tarafından, 15'i ise vakıf kurucusuyla akrabalık bağı olmayan kişilerce yönetilecektir.

Manisa para vakıflarında tevliyet (Mütevelli) görevinin, yaşadıkları müddetçe bizzat vakıf kurucuları tarafından üstlenildiği görülmektedir. Kurucu mütevellinin vefatından sonra ise birbirinden farklı uygulamaların gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu uygulamalardan en yaygın olanı, vakfın yönetiminin, vakıf kurucusunun oğullarının en büyük erkek evlatları üzerinden devam etmesi şeklindedir.⁷⁸ Oğullarının neslinin kesintiye uğraması durumunda ise vakıf mütevellisinin seçiminde yine farklı uygulamalar görülebilmektedir. Böyle bir durumda kimi vakıflarda, tevliyet hakkının benzer şekilde kızlarının soyuna intikal etmesi şartının getirildiği görülmektedir. Manisa Nasrullah mahallesinde yer alan tarikat-ı aliyye-i halvetiyye meşayihinden Ali Naili Efendi ibni Mustafa'nın uşşakî dergâhının bağlı bulunduğu Kasabzâde Aleaddin Efendi İbni Yusuf Vakfı bu duruma örnek oluşturmaktadır.⁷⁹ Böylesi bir tercihte, mal varlığının mirinin eline geçmesini önlemek veya aile içerisinde kalmasını sağlamak en önemli neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine aynı şekilde bu görevin bazı vakıflarda köy muhtarları tarafından yerine getirilmesi şart koşularken,⁸⁰ bazılarında ise şayet var ise kardeşinin evlatlarının neslinden gelenlerin bu görevi ifa etmeleri beyan edilmiştir. Şayet bu şekilde de mütevelli olacak kişi bulunamazsa, mevcut vazifenin, köy veya mahalle ahalisinden seçilmiş mütevedeyyin bir kişiye verilmesi uygun görülmüştür.⁸¹

Neslin kesintiye uğraması halinde, muhtarları işe karıştırmadan doğrudan köy ahalisi içerisinde seçilen dindar bir kişinin bu görevi yerine getirmesini şart koşan vakıflar da bulunmaktadır.⁸² Kimi vakıfların şartnamelerinde ise oğullarının neslinin kesintiye uğraması durumunda dindarlık söz konusu edilmeksizin, mahalle veya köy⁸³ sakinlerinden bu görevi yerine getirebilecek bir kişinin seçilerek tevliyeti üstlenmesi istenilmektedir. Manisa merkez Alaybey mahallesinde yer alan Sakioğlu Damadı Mahmud Efendi Vakfı⁸⁴ ile Sakiler mahallesindeki Gördeslizade Hacı İsmail Ağa Vakfı⁸⁵ bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Manisa para vakıflarında tevliyet (Mütevelli) görevi ile ilgili bir diğer uygulama ise; kurucu mütevellinin vefatı halinde dindar bir kişinin mütevelli olarak seçilmesidir. Manisa Çambel köyündeki Araboğlu Ahmed Vakfı⁸⁶ ile Hacıhaliller köyündeki Yusuf Bey İbni Hasan Vakfı⁸⁷ bu duruma örnek teşkil etmektedir. Her iki vakıfta da vefat halinde kurucunun evlatlarıyla ilgili herhangi bir durum söz konusu edilmeksizin doğrudan dindar bir kişinin mütevelli olarak seçilmesi şart koşulmuştur.

⁷⁸ V.G.M.A. 584-294-143; V.G.M.A. 587-185-231; V.G.M.A. 589-26-43.

⁷⁹ V.G.M.A. 586-3-3.

⁸⁰ V.G.M.A. 587-185-231; V.G.M.A. 589-26-43; V.G.M.A. 587-261-317; V.G.M.A. 589-35-58.

⁸¹ V.G.M.A. 587-171-212.

⁸² V.G.M.A. 1673-1-1.

⁸³ V.G.M.A. 589-255-422; V.G.M.A. 589-238-386; V.G.M.A. 589-273-452; V.G.M.A. 586-174-167.

⁸⁴ V.G.M.A. 587-185-231.

⁸⁵ V.G.M.A. 589-83-145.

⁸⁶ V.G.M.A. 585-46-50.

⁸⁷ V.G.M.A. 584-271-120.

2.2. Manisa Para Vakıflarının Sermaye Miktarları ve Kullanımı

Manisa ve çevresinde kurulan 64 para vakfına vakfedilen para cinsi kuruluşur. Manisa kaza merkezi ile merkez köy ve nahiyelerinde kurulan 64 para vakfının toplam sermayesi 165.470 kuruluşur. Bu miktarın 37.000 kuruluşluk kısmı veya bir başka ifadeyle %22,3'lük dilimini Manisa kaza merkezinde bulunan vakıfların sermayesi oluşturmaktadır. Geriye kalan 128.470 kuruluş tutarındaki sermayenin %77,7'sini ise merkeze bağlı köy ve nahiyelerdeki para vakıfları teşkil etmektedir. Tablo 3'de de görüleceği üzere bu vakıflara en çok 3.000 kuruluş vakfedilirken (19 adet %29,68) sonrasında bunu 2.000 kuruluş takip etmiştir (16 adet %25). Üçüncü sırada 7 adetle 1.000 kuruluş (%10,93) gelirken bunları beşer adetle 1.500 ve 5.000 kuruluş (%7,81) sermayeli vakıflar izlemiştir. Devam eden sıralamada ikişer adetle 1.200, 2.500, 3.500 ve 4.000 kuruluş (%3,12) sermayeli para vakıfları yer almaktadır. En nihayetinde birer adet de 1.600, 2.300, 2.670 ve 8.000 kuruluş (%1,56) sermayeli para vakıflarının faaliyet gösterdikleri anlaşılmaktadır.

Şüphesiz ki vakıfları birbirinden ayıran en önemli husus sahip oldukları nakit sermayedir. Bu açıdan bakıldığında incelenmekte olan vakıfların en küçük olanları ekseriyetle köy camileri için kurulanlardır. Söz konusu vakıflar içerisinde en az nakde sahip olanlar, 1.000'er kuruluş ile Çambel, Hacıhaliller, Erkeşli, Köseler ve Saruhanlı köylerinin camileri ile Alaybey camii ve medresesi için kurulan para vakıflarıdır. Orta büyüklükte olup nakit sermayeleri 3.000 ila 5.000 kuruluş arasında olanlar ise Hacımusa, Gökseki, İlyasçılar, Demirci, Ballıoba ve Osmaniye köylerinin cami vakıflarıdır. Son olarak Manisa kazasında bulunan bu vakıfların nakit bakımından en büyükleri ise Mehmet oğlu Mehmet tarafından 2 Temmuz 1890 tarihinde 8.000 kuruluş sermaye ile kurulan Görece köyü camii vakfidir.⁸⁸ Vakıfların sermayeleri içerisinde dikkat çeken bir ifade Manisa Göktaşlı mahallesi sakinlerinden Haffafzâde Hafız Osman Efendi ibni Hacı İsmail bin Hacı Mehmet tarafından Manisa kazasına bağlı İhsaniye köyü camii için kurulan vakıfta⁸⁹ geçmektedir. Bu vakfın nukudu, 15 adet Osmanlı mecdiye altınına tekabül eden 2670 kuruluşu içermektedir, şeklinde vakfiyede ifade edilmiştir. Miladi takvime göre 1887 yılının şubat ayı ile tarihlenen mevcut vakfiyeye göre, belirtilen bu tarihte 1 mecdiye altını 178 kuruluş kıymetindedir. Vakfedilen paraların nasıl işletildikleriyle ilgili örneklere Manisa Şer'iyeye Sicillerinde rastlanılmamış, dolayısıyla bu vakıflardan kimlerin faydalandığının tespiti de yapılamamıştır.

Cami vakıflarının tamamında gelirlerin büyük bir kısmı imam, hatip ve müezzin gibi görevlilerin vazife ücretlerine tahsis edilmiş, ayrıca camilerin temizlik ve aydınlatma ihtiyaçları için de belirli oranda tahsisat ayrılmıştır. Tekke ve dergâh vakıflarında ise, bunların şeyhleri ile yine bu mekânların bakımına belirli bir harcama ödeneği bırakıldığı görülmektedir. Mevcut vakıfların ikisinin gelirleri içerisinde paranın yanı sıra, gayrimenkul de bulunmaktadır. Bu vakıflardan biri Manisa Bektaş-ı Sagır mahallesinde bulunan Feyziye isimli Kadirî tekkesi⁹⁰ için, diğeri Manisa Nasrullah mahallesinde yer alan tarikat-ı aliyye-i halvetiyye meşayihinden Ali Naili Efendi ibni Mustafa'nın başında bulunduğu uşşakî dergâhı⁹¹ için tesis edilmiştir.

Ele aldığımız dönem içerisinde Manisa ve çevresinde kurulmuş olan 64 adet para vakfının ribh (kâr) oranları incelendiğinde bunlardan 30'unda ribh (kâr), para vakıflarının genelinde olduğu gibi, %15 oranında (onu on bir buçuk hesabı üzere istirbâh olunup) işletilmekte iken sadece bir para vakfında herhangi bir kâr payı alınmaksızın faizsiz olarak hizmet verilmekteydi. Manisa'da faaliyet gösteren bu para vakfının "Bida'a", yani fakirlere ve tahsis edilen kimselere ticaret sermayesi olarak karz-ı hasen (faizsiz ödünç verme) şeklinde kredi veren vakıflardan olduğu anlaşılmaktadır. Geriye kalan 33 para vakfında ise hiçbir

⁸⁸ V.G.M.A. 2271-150-134.

⁸⁹ V.G.M.A. 586-140-132.

⁹⁰ V.G.M.A. 584-294-143.

⁹¹ V.G.M.A. 586-3-3.

oran belirtilmeyerek sadece “istirbâh oluna” denilmek suretiyle paranın işletilmesi talep edilmektedir. Manisa’da vakıflar, variyeti yerinde bir kefil ya da kıymetli bir rehin karşılığında paradan belirli bir kâr oranıyla (genelde %15) işletilmekteydi. Paranın belirlenen süre kadar işletilmesi ve ardından %15 oranında artış ile beraber vakfa geri ödenmesi şart koşulmaktadır. Yukarıda da değinildiği üzere para vakıflarının yaygınlaşmasıyla beraber belli bir oranın resmi olarak tespit edilmesi zaruriyet arz etmiş ve Şeyhülislam Ebussuûd Efendi’nin fetvası ile yıllık en fazla %15’lik bir kar (ribh) uygulaması temel olarak kabul edilmiş,⁹² bu oranı aşanlara ta’zîr cezası verileceği açık bir şekilde ifade edilmişti. İncelediğimiz dönem içerisinde Manisa’daki para vakıflarında da bu orana riayet edildiği görülmektedir. Manisa para vakıflarının vakfiyelerinde kredi olarak verilen paraların vadelerinin bir yıl olarak kaydedildiği görülmektedir. Bu nedenle görevlilere ödenen ücretler de yıllık olarak tespit edilmiştir.

Manisa para vakıflarının gelirlerinin İmam, hatip, müteveli, şeyh ve müderris gibi görevli ücretlerinin yanı sıra cami, mescit, tekke ve medrese gibi vakıf eserlerinin bakım, onarım ile aydınlatma gibi hizmetlerine tahsis edildiğini görmekteyiz. Vakfiyelerden ve sicil kayıtlarından bu görevlilerin almış oldukları senelik ücretlerin 20 ila 360 kuruş arasında değişmekte olduğu anlaşılmaktadır. Manisa Bektaş-ı Sağır mahallesinde bulunan Feyziye (Kadiri) tekkesinin imam hatip ile şeyhi en az ücret olarak senelik 20 kuruş alırlarken; Belen nahiyesindeki Bozköy Camii için kurulan vakıf ile yine aynı nahiyedeki Görece Köyü Camii için kurulan vakfın imam ve hatiplere senelik 360’şar kuruş vererek en yüksek ücretleri ödedikleri görülmektedir. Vakıf mütevellileri ise 15 ila 60 kuruş arasında değişen bir ücret almaktaydılar. Vakıf defterleri ve sicillerde bazı mütevellilerin ücret kayıtlarına ise rastlanılmamıştır.⁹³

Tablo 3: Vakfedilen Para Miktarları ve Adetleri

No	Kuruş	Vakıf Adedi	No	Kuruş	Vakıf Adedi
1	1.000	7	8	2.670	1
2	1.200	2	9	3.000	19
3	1.500	5	10	3.500	2
4	1.600	1	11	4.000	2
5	2.000	16	12	5.000	5
6	2.300	1	13	8.000	1
7	2.500	2	TOPLAM:		165.470 Kuruş

Tablo 4: Dini ve Sosyal Kurumlara Göre Vakıfların Adet ve Yüzde Dağılımı

No	Dini ve Sosyal Kurum Adı	Adedi	Yüzde
1	Cami	51	79,68
2	Mescit	6	9,37
2	Cami ve Medrese	1	1,56
4	Tekke ve Dergâh	4	6,25
5	Çeşme	2	3,12
Toplam		64	100

⁹²Akgündüz, *a.g.e.*, ss.231-232.

⁹³ Bkz.: Ekler bölümündeki Manisa para vakıflarını gösterir tablo.

Tablo 4’de görüldüğü üzere Manisa kaza merkezi ve merkeze bağlı köy ile nahiyelerde halkın din, eğitim ve bayındırlık gibi ihtiyaçlarına cevap veren cami, mescit, tekke, dergâh, medrese ve çeşme gibi çeşitli hizmet kurumlarındaki görevlilerin ücretlerinin ödenmesi ve bu kurumların tamir ve aydınlatma giderlerinin karşılanması için kurulan 64 para vakfının 51’i (%79,68) camiler için ihdas edilmişlerdir. Manisa’da kurulan çok sayıdaki cami vakıflarına örnek olarak Manisa Bektaş-ı Kebîr mahallesinde bulunan Molla Şaban Camii’nin giderlerini karşılamak amacıyla kurulan El-hâc Abdülkadir Bin Mehmed Vakfı verilebilir. Vakfiyede vakfın işleyişine ve gelirlerinin kullanımına dair şartlar şu şekilde açıklanmıştır: Molla Şaban mescidi camiye dönüştürülecektir. Bunun için izin talep edilecek ve mescide minber koyulacaktır. Görevlendirilecek hatibe aylık 10 kuruş, mütevelliyeye 5 kuruş verilecek, ayrıca caminin tamirat gerektiren yerlerinin bakım ve onarımı yapılacaktır.⁹⁴

Yine tablo 4’de yer alan verilere göre ikinci sırada, bir diğer dini kurum olan mescit (6 adet, %9,37) vakıfları gelmektedir. Mescitler için kurulan vakıflara örnek olarak Manisa’nın Haki Baba mahallesinden Çinicizâde el-hâc Halil bin Mustafa bin el-hâc Halil’in 3.000 kuruş sermayeli vakfını verebiliriz. Vakfın hayratı Manisa kazası Hâki Baba mahallesi Hacı Hüseyin mescididir. El-hâc Halil bin Mustafa, vakfın gelirleriyle görevlendirilecek hatibe aylık 15 kuruş, mütevelliyeye 5 kuruş verilmesini, caminin tadilat gerektiren yerlerinin bakım ve onarımı yapılmasını, ihtiyaç ölçüsünde kandiller için zeytinyağı ve balmumu temin edilmesini ayrıca sıbyan mektebi öğrencileri için her yıl 50 kuruş tutarında Müzekki’s-Sıbyân ve Eczâ-yı Şerife⁹⁵ alınarak talebelere dağıtılmasını şart koşmuştur.⁹⁶

Manisa ve çevresinde kurulan vakıflardan 4 tanesi de (%6,25) tarikatların dini eğitim ve hizmet merkezleri olan tekke ve dergahlara ait bulunmaktadır. Tekke ve dergahlar için kurulan vakıflara örnek olarak baniliğini Kasabzâde Aleaddin Efendi’nin yaptığı yine aynı isimle anılan vakıf verilebilir. Vakfın hayratı Manisa Nasrullah mahallesinde yer alan tarikat-ı aliyye-i halvetiyye meşayihinden Ali Naili Efendi ibni Mustafa’nın Uşşakî dergâhıdır. Paranın yanında gayrimenkul de içeren bir vakıftır. Vakfın akarı 3000 kuruş nakid ile Nasrullah mahallesi Nasrullah sokağı iki numarada bulunan bir ev, Attar Hoca mahallesi Karaköy çarşısındaki Boyacı hanında iki dükkân ve Akhisar kazasına bağlı Yatağan köyünde beş dönüm zeytin bahçesinden meydana gelmektedir. Vakfın geliriyle dükkânların ve zeytin bahçesinin bakımı sağlanacak, artan nema ve dükkânlardan gelen senelik 24’er kuruş kira gelirleriyle tekkenin tamirat gerektiren yerlerinin tadilatı yapılacak ve her sene Mevlid Kandilinde tekkede Mevlid-i Şerif okunacaktır. Bu hizmetlerin yanı sıra ihtiyaç ölçüsünde mescidin kandilleri için zeytinyağı ve balmumu temin edilmesi, tekke postnişininin yeme-içme masraflarının karşılanması, fakir, fukara ve dervişler için her sene aşure pişirilmesi, Miraç Kandil’inde ahaliye süt ve şerbet dağıtılması ile vakıf mütevellisine yıllık 120 kuruş vazife ücreti ödenmesi vakfın şartnamesinde bulunan hizmet ve giderler arasında yer almaktadır. Tüm bu harcamalardan sonra, nemadan arta kalan meblağ vakfın ana sermayesine eklenecektir.⁹⁷ Kasabzâde Aleaddin Efendi, Manisa İvaz Paşa mahallesinde aynı Uşşakî dergâhı için 1500 kuruş sermayesi olan ikinci bir vakıf daha tesis etmiştir.⁹⁸ Bu vakıflardan başka Manisa’nın Bektaş-ı Sagîr mahallesinde bulunan Feyziye isimli Kadirî tekkesinin giderlerini karşılamak için kurulan baniliğini Arabzâde Abdullah Efendi yapmış olduğu 3.000 kuruş sermayeli yine kendi ismiyle anılan vakıf ile ⁹⁹ Manisa’nın İbrahim Çelebi

⁹⁴ V.G.M.A. 589-255-422.

⁹⁵ “Eczâ-yı Şerife”: Kur’ân-ı Kerim’i meydana getiren otuz cüzü ifade etmektedir. Osmanlı devleti zamanında ilkökul düzeyi eğitim kurumlarında öğrencilere ahlak dersi kapsamında okutulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Derya Çölkesen, Mehmet Arslan, “Türkiye’de İlkokul Seviyesindeki Din ve Ahlak Eğitiminin Tarihçesi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 28, Temmuz 2016, s. 1-13, s.3-4.

⁹⁶ V.G.M.A. 586-109-100.

⁹⁷ V.G.M.A. 586-3-3.

⁹⁸ V.G.M.A. 589-3-3

⁹⁹ V.G.M.A. 584-294-143.

Mahallesinde Saruhan Sancağı Mutasarrıfı Mehmed Nazif Paşanın Eşi Zeliha Hanım tarafından tesis edilen 1.200 kuruş sermayeli Rifai dergâhı bulunmaktadır.¹⁰⁰

Manisa ve çevresinde kurulan para vakıfları içerisinde iki adette (%3,12) çeşme vakfı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Kasaba Caddesinde Ilıcak Civarında Ormancaaltı isimli mahalde yer alan 2000 kuruş sermayeli Cambazzade Mehmed Efendi tarafından kurulan ve aynı isim ile anılan çeşme vakfidir.¹⁰¹ Diğeri ise Kasapzade Yusuf Efendi tarafından Hüsrev Ağa Mahallesinde bulunan çeşme için kurulan ve aynı isimle anılan 5.000 kuruş sermayeli çeşme vakfidir.¹⁰²

Yine tablo 4’de görüldüğü üzere Manisa’daki para vakıflarından bir tanesi de (%1,56) hem bir eğitim hem de dini bir kurum olan Alaybey Camii ve Medresesi için oluşturulmuştur. Baniliğini Müderris Ömer Efendi’nin yaptığı aynı isimle anılan vakfın hayratı Manisa Alaybey Mahallesinde bulunmakta olup, şartnamesinde vakfın işleyişine ve gelirlerinin kullanımına dair hususlar şu şekilde açıklanmıştır: Alaybey Camii’nde Cuma günleri Kur’ân ı Kerim okuyan hâfıza senelik 1 rub’u, Alaybey medresesinde görevli müderrise 1 rub’u ve yine camide vaaz veren müderrise de 1 rub’u ödenecektir. Ayrıca her sene vakfın kârından 1 rub’u vakfın ana nukuduna eklenecektir.¹⁰³

Tablo 5: Manisa Para Vakıflarına Ait Vakfiyelerde ve Şer’iyye Sicillerinde İsmi Geçen Manisa Kazası Naipleri

Naibin İsmi
Bağdâdîzâde es-Seyyid Abdurrahim Efendi
Hüseyinefendizâde es-Seyyid Muhammed Tevfik Efendi
Es-Seyyid Ebubekir Niyazi Efendi
Mektubîzâde İzzet Efendizâde Abdülaziz Efendizâde Ahmed Bahâî Efendi
Ahmed Halid Muhtar bin Hüseyin Nuri bin Mehmed
Birlelizâde Mehmed Abdurrauf Efendi
Ali Haydar Efendi
Şeyh Yahya Efendizâde es-Seyyid Mehmed Salih Efendi
İsmail Hakkı Efendi
Esseyyid İsmail Efendi
Mehmed Saci Efendi

Mevcut 64 vakfiyede, 11 farklı Manisa kazası naibinin adı geçmektedir. Bunlar içerisinde ismi en çok geçen naip Ali Haydar Efendi olup, toplamda 26 vakfiyede tespit edilmiştir. Ali Haydar Efendi’nin isminin ilk geçtiği vakfiyenin tarihi 7 Ocak 1882, isminin son kez geçtiği vakfiyenin tarihi ise 31 Ekim 1908’dir. İbtidâî mektep öğrencileri için Müzekki’s-Sıbyân, İrşâd ve Ferâ’id isimli kitaplar da yazan Ali Haydar Efendi’nin¹⁰⁴ bu kitaplarının mekteplerde de okutulduğu bazı vakfiye kayıtlarından anlaşılmaktadır.¹⁰⁵

¹⁰⁰ M.Ş.S., 341/191.

¹⁰¹ M.Ş.S., 341/122.

¹⁰² M.Ş.S., 341/136.

¹⁰³ V.G.M.A. 591-264.

¹⁰⁴ <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ali-haydar-aksehirlizade>, Erişim Tarihi: 18.12.2020.

¹⁰⁵ V.G.M.A. 586-140-132.

Sonuç

Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivindeki vakfiyeler ile Manisa Şer'îye Sicillerindeki para vakıf kayıtları esas alınarak yapılan bu çalışma neticesinde 16 Ağustos 1867-21 Temmuz 1912 tarihleri arasında Manisa merkez kaza ve köyleri ile merkeze bağlı Yurtdağı (Yuntdağı) Belen ve Palamut nahiyelerinde 64 adet para vakfı tespit edilmiştir. Manisa merkez kazadaki mahallelerde kurulan 17 adet vakıf; mescit, cami, tekke, dergâh medrese ve çeşmeler için oluşturulmuş olup, Bektaş-ı Kebir, Bektaş-ı Sagîr, Alaybey, Yarhasanlar, Sakiler, Nasrullah, İvaz Paşa, Sarayaltı, Hâki Baba, Hüsrevağa, İbrahim Çelebi ve Serabad mahallelerinde faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Öte yandan Manisa kaza merkezi ile merkeze bağlı Yurtdağı, Belen ve Palamut nahiyelerinde bulunan 47 köye ait cami vakıfları da yine incelenen vakfiyelerin düzenlenme sebebidir.

İncelenen para vakıflarının %47'si Manisa merkezine bağlı mahalle ve köylerde kurulmuştur (30 adet). Bunu 16 adetle Yurtdağı Nahiyesi köyleri, 11 adetle Belen Nahiyesi köyleri ve 7 adetle Palamut Nahiyesi köyleri takip etmiştir. Yine vakıfların %73,4'ünün kırsal kesimde, %26,5'inin ise Manisa şehir merkezinde kurulduğu görülmektedir. Vakfiyelerde vakıf gelirlerinin kullanımına ait şartlar da belirtilmiştir. Genellikle bu kısımda ilk olarak vakfın hayratına dair bilgilere yer verilmiştir. Bunlar içerisinde mescitlerde cuma ve bayram namazlarının kılınabilmesi için gerekli izin alınarak ve sonrasında mescitlere minber konularak camiye çevrilmesi, camide görevlendirilecek hatip gibi görevlilerin aylık vazife ücretleri, caminin bakım ve tadilat masraflarının karşılanması ve camiye alınacak levazımat için harcanacak para miktarları ayrıntılı olarak ifade edilmiştir. Ayrıca medrese, mektep, çeşme, dergâh ve tekke gibi kurumlar ile bu kurumlarda hizmet yapan görevlilere ne şekilde ve ne miktarda para aktarılacağı da zikredilmiştir. Yapılan tüm harcamalardan sonra, kalan kârın yani nemanın vakfın anaparasına ekleneceği kaydedilmiştir. Yine bu bölümde vakfın tevliyetini kimin üstleneceği ve vefatından sonra mütevelliliğin kime ve ne şekilde tevcih edileceği de açıklanmıştır.

Köylerdeki vakıflardan sadece bir tanesi mescit için diğerleri ise camiler için tesis edilmiştir. Ayrıca vakfiyelerde altı sıbyan mektebine ve öğrencilerine ilişkin yapılacak harcamalara da yer verilmiş olup, bunların da dördü köy mektepleridir. İbtidai ve sıbyan mektebi tabirleriyle vakfiyelerde yer bulan bu mekteplere yapılacak harcamaların, mektep talebelerine Müzekki's-Sıbyân, İrşâd, Ferâ'id ve Eczâ-yı Şerife isimli kitapların alımıyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Mekteplere dair ifadelerin geçtiği tüm vakfiyelerin tescil işlemini yapan Manisa kazası naibi Ali Haydar Efendi olup, bu kişi ayrıca Müzekki's-Sıbyân, İrşâd ve Ferâ'id adlı kitapların da yazarıdır. Mekteplere bahsi geçen kitapların her yıl alınabilmesi için senelik 50 kuruş ile 150 kuruş arasında tahsisat aktarıldığı görülmektedir.

Köyler için tesis edilen vakıfların bir kısmı yakın zamanda iskân sonucu oluşan yeni kır yerleşimlerini içermektedir. Palamut nahiyesine bağlı Osmaniye köyünün Tepeağıl mevkiine yerleşen Çerkez muhacirler için yaptırılan cami, Belen nahiyesinin Çullu mevkiinden gelerek Görece köyü civarına yerleşen Karayağcı aşireti için yaptırılan cami ve Belen nahiyesine bağlı Karaoğlanı civarına yerleşen Sancaklı aşireti için yapılan mescit bahsi geçen duruma örnekler teşkil etmektedirler.

Manisa kaza merkezi ile merkez köy ve nahiyelerinde kurulan 64 para vakfının toplam sermayesi 165.470 kuruştur. Bu miktarın 37.000 kuruşluk kısmı veya bir başka ifadeyle %22,3'lük dilimini Manisa kaza merkezinde bulunan vakıfların sermayesi oluşturmaktadır. Geriye kalan 128.470 kuruş tutarındaki sermayenin %77,7'sini ise merkeze bağlı köy ve nahiyelerdeki para vakıfları teşkil etmektedir. 64 adet vakfın nakit sermayesi bakımından en büyüğü 8.000 kuruş, en küçüğü ise 1.000 kuruş sermaye ile tesis edilmiştir. Ancak vakıfların ekseriyetini orta büyüklükte olan ve sermayeleri 3.000 ila 5.000 kuruş arasında değişen vakıflar teşkil etmektedir. Ele aldığımız dönem içerisinde Manisa ve çevresinde kurulmuş olan 64 adet para vakfının ribh (kar) oranları incelendiğinde bunlardan 30'unda ribh (kar), para vakıflarının genelinde olduğu gibi, %15 oranında (onu on bir buçuk hesabı) işletilmekte iken sadece bir para vakfında

herhangi bir kar payı alınmaksızın faizsiz olarak hizmet verilmekteydi. Geriye kalan 33 para vakfında ise hiçbir oran belirtilmeyerek sadece “istirbâh oluna” denilmek suretiyle paranın işletilmesi talep edilmektedir. Rehin veya kefil şartları vakfiyelerde açıkça ifade edilmiş olan vakıfların gelirleri, ait oldukları cami, mescit, medrese, tekke, dergâh, medrese veya çeşmeler ile bu yapıların görevlilerine aydınlatma, temizlik ve tamirat masraflarına ayrılmıştır.

Manisa’da yer alan 64 para vakfı kurucusunun 61’i erkeklerden üç tanesi ise kadınlardan oluşmaktadır. Tevliyet (Mütevelli) görevinin ise yaşadıkları müddetçe bizzat vakıf kurucuları tarafından üstlenildiği görülmektedir. Toplam 64 para vakfından 58’nin yönetimi kurucusu tarafından üstlenilmiştir. 6’sının ilk tevliyet vazifesini ise vakıf banisi değil, vakfiyelerde belirtilen şartları taşıyan veya vakfiyede doğrudan ismi geçen kişiler yerine getireceklerdir. Yine mevcut Manisa para vakıflarının ilk mütevellilerinden sonra tevliyetin intikali ise vakfiyelerde şöyle belirtilmiştir: 49 vakıf, banisinin evlatları ve torunları tarafından, 15’i ise vakıf kurucusuyla akrabalık bağı olmayan kişilerce yönetilecektir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), Vakfiye Defterleri: 584, 585, 586, 587, 588, 589, 591, 600, 601, 602, 603, 606, 609, 610, 1673, 2271, 2355.

Manisa Şer'iyeye Sicilleri (MŞS): 339, 341, 344, 351, 356, 358.

Salname-i Vilayet-i Aydın, H.1326/M.1908, Vilayet Basımevi

2. Araştırma Eserler

Ahbab, Yakup. “Kalkandelen Para Vakıfları”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Vol.3, No.5, ss.49-71, 2017.

Akgündüz, Ahmet. *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013.

Alkan, Mustafa. “Uşak Para Vakıfları (1890-1923)”, *Belleten*, (LXX/258), ss.743-774, 2006.

Atar, Abdülkadir. “Osmanlı Döneminde Safranbolu Para Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi*, S.52, ss.93-123, 2019.

Aydın, H. Veli. “Selanik’te 18. Yüzyılın İlk Yarısında Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX / 1, ss.87-106, 2014.

Bilgili, İsmail. “Bekir Sami Paşa Nakşî-Hâlidî Zaviyesinin Konya Islâh-ı Medâris-i İslâmiye Medresesine Dönüşümü ve Zaviyenin Para Vakfiyesi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47, ss.15-56, 2019.

Çağatay, Neşet. *Güncel Konular Üzerine Makaleler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994.

Çağatay, Neşet. “Osmanlı İmparatorluğunda Riba-Faiz Konusu Para Vakıfları ve Bankacılık”, *Vakıflar Dergisi*, S.9, ss.39-56, 1971.

Çiftçi, Cafer. “18. Yüzyılda Bursa’da Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.XXIII, S.36, Ankara, ss.80-102, 2004.

Çölkesen, Derya - Arslan, Mehmet. “Türkiye’de İlkokul Seviyesindeki Din ve Ahlak Eğitiminin Tarihçesi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, S.28, ss.1-13, Temmuz 2016.

Değer, Alper - Erdoğan, Canan. “16. ve 18. Yüzyıl Arasında Bursa Para Vakıfları ve Bursa Ekonomisine Etkileri”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.XXVIII, S.1, Bursa, ss.85-99, 2009.

Gökmen, Ertan - Demir, Tanju - Heybeli, Hacer. “Şer’iyeye Sicillerindeki Muhasebe Kayıtlarına Göre XVIII. Yüzyılda Manisa Vakıfları”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.14, S.3, ss.274-325, 2016.

Günay, Hacı Mehmet. “Vakıf”, *DİA*, C.42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, ss.475-479, 2012.

Güneri, Hasan. “Vakıf İşletmeleri”, *Vakıflar Dergisi*, S.11, Ankara, ss.25-46, 1976.

Halaçoğlu, Yusuf. *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998.

- Kaya, Süleyman. “Para Vakıfları Üzerine” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.1, S.1, ss.189-203, 2003.
- Kıvrım, İsmail. “Osmanlı Dönemi’nde Rize ve Çevresinde Kurulan Para Vakıfları (1859-1913),” *Vakıflar Dergisi*, 46, ss.97-116, Aralık 2016.
- Kıvrım, İsmail. “Osmanlı Döneminde Gümüşhane ve Çevresinde Kurulan Para Vakıfları”, *History Studies*, Volume 2/3, ss.231-243, 2010.
- Köprülü, Mehmet Fuat. “Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü”, *Vakıflar Dergisi*, 2, ss.1-32, 1942.
- Kurt, İsmail. *Para Vakıfları Nazariyat ve Tatbikat*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2015.
- Mandaville, John, E.. “Faizli Dindarlık: Osmanlı İmparatorluğunda Para Vakfı Tartışması,” *Türkiye Günlüğü*, (Çev. Fethi Gedikli), S.5, ss.129-144, Ankara 1998.
- Okur, Kâşif Hamdi. “Para Vakıfları Bağlamında Osmanlı Hukuk Düzeni ve Ebussuûd Efendi’nin Hukuk Anlayışı Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.IV, S.7-8, ss.33-58, 2005/1-2.
- Osmanağaoğlu, Cihan. “Osmanlı Devleti’nin Klasik Döneminde Para Vakıfları Hukuki Yönü”, *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.0, S.2, ss.277-299, 2010.
- Özcan, Tahsin. *Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003.
- Özcan, Tahsin. “Osmanlı Toplumuna Özgü Bir Finansman Modeli: Para Vakıfları”, *Çerçeve Dergisi*, S.48, ss.123-128, 2008.
- Öztürk, Nazif. “Mütevelli”, *DİA*, C.32, ss.217-220, 2006.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, MEB Yayınları, İstanbul, 1993.
- Pamuk, Şevket. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.
- Singer, Amy. *Osmanlı’da Hayırseverlik Kudüs’te Bir Haseki Sultan İmareti*, (Çev: Dilek Şendil), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2004.
- Şibil, Bayram. “Vakfın Mali Bünyesi ve Kaynakları”, II. Vakıf Haftası Kitabı, Ankara 2000.
- Şimşek, Mehmet. “Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münakaşalar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXVII, S.1, Ankara, ss.207-220, 1986.
- Türkoğlu, İrfan. “Osmanlı Devleti’nde Para Vakıflarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 18, S. 2, ss.187-196, 2013.
- Usta, Sebahittin. “Trabzon’da Para Vakıfları (1550-1650), *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2016; (20), ss.55-76, 2016.
- Ünal, Mehmet Ali. *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Kardelen Kitabevi, Isparta, 1998.
- Yediyıldız, Bahaeddin. *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003.
- Yediyıldız, Bahaeddin. “Vakıf”, *İslâm Ansiklopedisi*, C.XIII, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, ss.153-172, 1986.

3. İnternet Kaynakları

<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ali-haydar-aksehirlizade>, Erişim Tarihi: 18.12.2020.

No	VGMA d. No/ Sayfa	MŞŞ No/Sayfa	Vâkıfın adı	Vakfiye tarihi Hicri/Miladi	Köyü/ Mahallesi	Vakfedilen Miktar (Kurus)	Muamele oranı %	Vâkıfın şartı ve görevlere verilen senelik vazife ücreti ve diğer harcamalar (kurus)				
								İmam ve Hatip	Mütevelli	Şeyh	Müderris	Tamir ve Aydınlatma
1	584-294-143	-	Arabzâde Abdullah Efendi ibni İbrahim	15 R.âhır 1284 16 Ağustos 1867	Manisa Bektaş-ı Sağır Mahallesi	3000	Belirtilmemiş	20	-	-	-	-
2	585-46-50	339/36	Araboğlu Ahmed bin Hüseyin	13 Ramazan 1284 8 Ocak 1868	Manisa Çambel Köyü	1000	15	-	-	-	-	-
3	584-271-120	-	Yusuf Bey ibni Hasan	23 C.âhır 1285 11 Ekim 1868	Manisa Hacıhaliller Köyü	1000	15	-	-	-	-	-
4	-	341/136	Kasapzade Yusuf Efendi	15 Zilkade 1288 26 Ocak 1872	Manisa Hüstrev Ağa Mahallesi	5000	15	-	-	-	-	-
5	-	341/58	Kösezade Mehmed Ali Ağa	2 Zilkade 1289 1 Ocak 1873	Manisa Kepenekli Köyü	3000	Belirtilmemiş	-	-	-	-	-
6	-	341/61	Veli Efendi bin Ali	15 Zilkade 1289 14 Ocak 1873	Manisa Alaybeyi Mahallesi	1600	15	-	-	-	-	-
7	-	341/54	Hacı Musa oğlu Osman Çavuş	15 Zilhicce 1289 13 Şubat 1873	Yurtdağı Nahiyesi Sarçam Köyü	3000	15	-	-	-	210	-
8	-	341/122	Cambazzade Mehmed Efendi	1 Muharrem 1289 11 Mart 1872	Kasaba Caddesinde İlicak Civarında Ormancaaltı Mahalleteki Çeşme	2000	Belirtilmemiş	-	-	-	-	-
9	-	341/69	El-hâc Veliyyüddin bin Halil	11 Şevval 1289 12 Aralık 1872	Belen Nahiyesi Sazoba Köyü	3000	15	-	-	-	-	-
10	-	344/88	Dervişoğlu Hüseyin bin Mehmed bin Hüseyin	7 R.evvel 1291 24 Nisan 1874	Palamud Nahiyesi Aydınlı Köyü	1000	15	-	-	-	-	-
11	-	344/159	Kara Musa oğlu El-hâc Ahmed	15 Recep 1291 28 Ağustos 1874	Belen Nahiyesi Tiginli Kibir Köyü	3000	15	-	-	-	-	150
12	-	344/161	El-hâc Ahmed bin El-hâc Musa	5 Zilkade 1291 14 Aralık 1874	Yurtdağı Nahiyesi Beyoba Köyü	1000	Belirtilmemiş	60	-	-	-	-
13	-	351/97	El-hâc Musa Pehlivan	10 Muharrem 1292 16 Şubat 1875	Yurtdağı Nahiyesi Cedid Karaköy	2500	15	-	-	-	-	-

14	-	351/87	Arnavud Ömer ibni Kamber	19 Safer 1292 27 Mart 1875	Manisa Kayapınar Köyü	1500	15	132	-	-	-	-
15	-	351/116	El-hâc Hasan oğlu Mehmed	3 C.evvel 1292 7 Haziran 1875	Manisa İğdecik Köyü	3000	15	300	-	-	-	150
16	-	351/210	Sarbanoğlu Ali bin Mahmud ibni Ali	13 Muharrem 1293 9 Şubat 1876	Manisa İğdecik Köyü	1500	15	120	-	-	-	-
17	587-185-231	-	Köseoğlu Mehmed	15 Safer 1293 12 Mart 1876	Manisa Kepekli Köyü	3000	15	240	-	-	-	-
18	587-171-212	-	İlyas oğlu Hacı Ömer	3 R.evvel 1293 29 Mart 1876	Palamud Nahiyesi Çökek Köyü	3000	15	100	60	-	-	100
19	589-26-43	-	Hacı Abdülkerim	27 Ramazan 1293 16 Ekim 1876	Yurtdağı Nahiyesi Köşeler Köyü	2000	15	300	-	-	-	-
20	1673-1-1	-	Berberoğlu El-hâc Mustafa	23 Safer 1294 9 Mart 1877	Palamud Nahiyesi Ballıca Köyü	3000	15	300	60	-	-	-
21	587-185-231	-	Sakıoğlu Damadı Mahmud Efendi	5 R.âhır 1294 19 Nisan 1877	Manisa Alaybey Mahallesi	2000	15	120	60	-	-	-
22	587-261-317	356/40	Yunus oğlu Mahmud	23 Zilkade 1295 18 Kasım 1878	Belen Nahiyesi Kağan Köyü	3000	15	240	60	-	-	50
23	-	356/51	Koca Ali oğlu Mustafa	3 Safer 1296 27 Ocak 1879	Yurtdağı Nahiyesi Beyoba Köyü	3000	15	240	60	-	-	-
24	-	356/54	Koca Ayanoğlu Süleyman	9 Safer 1296 2 Şubat 1879	Palamud Nahiyesi Sabancılar Köyü	3000	15	120	60	-	-	-
25	-	356/55	Veli Ağa oğlu El-hâc Mustafa	11 Safer 1296 4 Şubat 1879	Manisa Alaybeyi Mahallesi	1200	15	120	60	-	-	-
26	-	356/69	Adanalı El-hâc Mehmed ibni El-hâc Ahmed	7 R.âhır 1296 31 Mart 1879	Manisa Selimşahlar Köyü	3000	15	180	60	-	-	-
27	-	358/3	Güngeröğlu Mehmed bin Mustafa	12 R.âhır 1297 24 Mart 1880	Belen Nahiyesi Hatipler Köyü	2000	15	180	-	-	-	-
28	-	358/2	Halil Bey ibni Mehmed	29 R.âhır 1297 10 Nisan 1880	Yurtdağı Nahiyesi Cetid Karaköy	2000	15	180	-	-	-	-
29	609-129-159	358/6	Salih oğlu Moralı Ömer Ağa	5 C.evvel 1297 15 Nisan 1880	Manisa Yarhasanlar Mahallesi	2000	15	180	-	-	-	-

30	-	-	358/8	El-hac Abdülkerimzade Mustafa Efendi	22 C.evvel 1297 2 Mayıs 1880	Yurtdağı Nahiyesi Köşeler Köyü	2000	15	240	-	-	-	-
31	589-35-58	-	358/10	Hacı Musa'nın kızı Ayşe Hatun	9 C.âhır 1297 19 Mayıs 1880	Belen Nahiyesi Hacımusa Köyü	5000	15	300	-	-	-	300
32	589-183-313	-	-	Ayanoğlu Ahmed Efendi ibni Mustafa	16 Safer 1299 7 Ocak 1882	Belen Nahiyesi Gökseki Köyü	5000	Belirtilmemiş	240	60	-	-	-
33	-	-	341/191	Zelîha Hanım ibnâti Mehmed (Saruhan Sancıoğlu Mutasarrıf Mehmed Nazif Paşanın Eşi)	17 C.evvel 1299 6 Nisan 1882	Manisa İbrahim Çelebi Mahallesi	1200	15	-	-	-	-	-
34	589-83-145	-	-	Gördeslize Hacı İsmail Ağa	11 Receb 1299 29 Mayıs 1882	Manisa Sakiler Mahallesi	3000	Belirtilmemiş	240	60	-	-	-
35	589-79-136	-	-	Kara Mehmed oğlu Mehmed Ali	10 Ramazan 1299 26 Temmuz 1882	Belen Nahiyesi Sancaklıbozköy	2000	Belirtilmemiş	300	-	-	-	-
36	586-3-3	-	-	Kasabzâde Aleaddin Efendi ibni Yusuf	7 C.evvel 1300 16 Mart 1883	Manisa Nasrullah Mahallesi	3000	Belirtilmemiş	-	-	-	-	-
37	586-182-311	-	-	Hasan oğlu İbrahim	23 C.âhır 1300 1 Mayıs 1883	Belen Nahiyesi Bozköy	3000	Belirtilmemiş	360	60	-	-	-
38	586-182-311	-	-	Hacı Hasan oğlu İbrahim	15 C.âhır 1301 12 Nisan 1884	Yurtdağı Nahiyesi Pınar Köyü	2000	Belirtilmemiş	120	60	-	-	-
39	589-241-394	-	-	Köseoğlu Hacı Süleyman	11 Receb 1301 7 Mayıs 1884	Yurtdağı Nahiyesi Uzunlar Köyü	3000	Belirtilmemiş	240	60	-	-	-
40	589-234-379	-	-	Hacı Halil Efendi	26 Zilhicce 1301 17 Ekim 1884	Yurtdağı Nahiyesi Hatipler Köyü	2000	Belirtilmemiş	180	-	-	-	-
41	589-241-394	-	-	Ak Mehmed oğlu Ahmed	19 Safer 1302 8 Aralık 1884	Yurtdağı Nahiyesi Asmacık Köyü	2000	Belirtilmemiş	120	60	-	-	-
42	589-255-422	-	-	El-hac Abdülkadir bin Mehmed	27 Safer 1302 16 Aralık 1884	Manisa Bektaş-ı Kebir Mahallesi	2000	Belirtilmemiş	120	60	-	-	-
43	589-255-422	-	-	Hüseyin oğlu Mehmed	27 R.âhır 1302 13 Şubat 1885	Belen Nahiyesi Tirkeş Köyü	3000	Belirtilmemiş	240	60	-	-	-
44	589-238-386	-	-	Memişzâde Mehmed bin Mehmed	13 C.evvel 1302 28 Şubat 1885	Palamud Nahiyesi İlyaslar Köyü	3500	Belirtilmemiş	240	60	-	-	120
45	589-3-3	-	-	Kasabzâde Aleaddin Efendi ibni Yusuf	19 C.evvel 1302 6 Mart 1885	Manisa İvaz Paşa Mahallesi	1500	Belirtilmemiş	120	-	-	-	-
46	589-273-452	-	-	Koca Ahmedoğlu	18 C.âhır 1302 4 Nisan 1885	Yurtdağı Nahiyesi İlyasçılar Köyü	4000	Belirtilmemiş	240	60	-	-	100

47	586-174-167	-	Abdülkerim Efendi ibni Ahmed	21 Safer 1303 29 Kasım 1885	Yurtdağı Nahiyesi Demirci Köyü	5000	Belirtilmemiş	180	60	-	-	-	240
48	589-172-296	-	Tiflize Kerimesi Zekiye Hanım	25 Safer 1303 3 Aralık 1885	Manisa Sarayaltı Mahallesi	2000	Belirtilmemiş	240	60	-	-	-	-
49	588-105-118	-	Hacı Ömer Oğlu İsmail Bin Ali	19 C. evvel 1303 23 Şubat 1886	Palamud Nahiyesi Ballıoba Köyü	4000	Belirtilmemiş	180	60	-	-	-	-
50	586-82-65	-	Mehmed oğlu Molla Mehmed	19 Zilhicce 1303 18 Eylül 1886	Yurtdağı Nahiyesi Düzlen Köyü	2500	Belirtilmemiş	84	36	-	-	-	50
51	586-140-132	-	Hafızade Hafız Osman Efendi	26 C. evvel 1304 20 Şubat 1887	Manisa İhsaniye Köyü	2670	Belirtilmemiş	72	36	-	-	-	66
52	586-109-100	-	El-hâc Hatil bin Mustafa	22 Safer 1305 9 Kasım 1887	Manisa Hâkı Baba Mahallesi	3000	Belirtilmemiş	180	60	-	-	-	50
53	586-119-111	-	Beyzâde Osman Efendi	12 R.âhir 1305 28 Aralık 1887	Manisa Serabad Mahallesi	3500	Belirtilmemiş	180	60	-	-	-	75
54	588-120-125	-	Sirmalızade Hafız Mahmud	18 C. evvel 1305 1 Şubat 1888	Palamud Nahiyesi Osmaniye Köyü	5000	Belirtilmemiş	180	60	-	-	-	150
55	2271-150-134	-	Mehmed ibni Mehmed	14 Zilkade 1307 2 Temmuz 1890	Belen Nahiyesi Görece Köyü	8000	15	360	-	-	-	20	-
56	591-264	-	Müderriş Ömer Efendi	9 Receb 1312 6 Ocak 1895	Manisa Alaybey Mahallesi	1000	Belirtilmemiş	-	-	-	2 rub'u	-	1 rub'u
57	600-117-142	-	Hacı İbrahim oğlu Ahmed Efendi	20 Safer 1320 29 Mayıs 1902	Manisa Hacrahmanlı Köyü	2000	15	180	60	-	-	-	-
58	601-18-28	-	Şerif Ali oğlu Hüseyin Ağa	10 Safer 1322 26 Nisan 1904	Yurtdağı Nahiyesi Hacılar Köyü	1500	Belirtilmemiş	100	25	-	-	50	-
59	601-8-10	-	Hacı Mehmed oğlu İsmail Ağa	25 Zilhicce 1322 2 Mart 1905	Yurtdağı Nahiyesi Sarıahmetli Köyü	1500	Belirtilmemiş	60	15	-	-	35	-
60	603-186-314	-	Şakir Mehmed Efendi	5 Şevval 1326 31 Ekim 1908	Belen Nahiyesi Çınaroba Köyü	2300	Belirtilmemiş	100	25	-	-	35	-
61	2355-123-125	-	Mehmed Sadık Efendi	3 Receb 1329 30 Haziran 1911	Manisa Köseler Köyü	1000	Belirtilmemiş	-	-	-	-	-	-
62	606-208-263	-	Şerif Mehmed Ağa	3 C.âhir 1330 20 Mayıs 1912	Manisa Sarıhanlı Köyü	1000	Faizsiz	100	-	-	-	-	-
63	610-170-205	-	Azimli Köyü Cami Vakfı	18 Receb 1330 3 Temmuz 1912	Manisa Azimli Köyü	2000	Belirtilmemiş	-	-	-	-	-	-
64	602-11-12	-	Hüseyin Ağa	6 Şaban 1330 21 Temmuz 1912	Manisa Dobraalamı Köyü	2000	Belirtilmemiş	100	-	-	-	-	-

VGMA., 584-294-143.

ما ذكر في عهد الكمانجليل من الوقف المشعل اخرى لا حصول ملازمات واقام واصحاب المذمب
 سما الوقف مورا وشده في المذمب في المذمب حولا وسورا وانا الصغرى له صا
 رة الكرم بعد ادى دار الهند عند رضم المذمب المذمب مورا

١٤٢١

العريقة التى اخرجوا من عاده بصرف موالدهم الى النواعي العزبات وعاتنهم على الكساف اصناف الحمامة والبريات والصلوة والسلام على بوله
 سيدنا محمد خير البريات وعلى اله وصحبه اجمعين المستقل الرأفة الصدفان امامه وفيها ملازمته كما شاف صفة حلة من القماش صانعة الخبزات
 والحسان عرب داره عبد الله اوى امة ابراهيم بيمه الله بمجلس شرعى قوم شامي المذمب كانه وبحفل به بيمه بلسنى السانء وقف على السانء
 ليوصل الشجيرة متوج نصف ونصيه المذمب با صفة المذمب القماشية صفا قفى داره حافظ احمد على مخرجه اقرام على كرى واعتراف
 من عرى مرى ابراهيم اطلب مال وانف من المذمب نقد في الوقت او صلح مخروش اليه كذلك تحت سلك ملكه من ملك حلة قو
 مذموم كانه من مرفى با كبرى بوبكى ولد باي وبا بوبكى ومضى ولد قطن على من المذمب وطرف نائبى طريه عام اليه مذمور برباب
 وبنه حلة مذموم كانه اطراف فنه سى فالى عايشه فانونه كست بمذمب بمذمب بمذمب بمذمب بمذمب بمذمب بمذمب بمذمب بمذمب بمذمب بمذمب
 وطرف ابنى طريه عام اليه مذمور ديكور باب والياس صفة حلة من كانه اطراف فنه سى على صاوشه ووجده سى عايشه من سلطانه
 ومايات زوجة سى ما يعقوب من باي وماقرنى زوجة سى اليه بنت دمعى من المذمب وطرف ابنى طريه عام اليه مذمور ديكور باب
 صفا اوى باب ملامر وكانلى عرسه لم اليه مذمور عرسه به منقل معلوم الشرفان برباب ملك مذمب نصف صفا صفا بوبكى
 صدى حلة مذمب وقف وجس اوى من موله منهنه ونصيه المذمب وقف مذمور بمه به صيانته اولاديه كرم بصفه اولاديه وطا منته
 كرمه كبر اولاد ذكوره بصفه وقف اولاد ذكوره بصفه اولاديه كرم بصفه اولاديه كرم بصفه اولاديه كرم بصفه اولاديه
 قادريه بصفه عايشه عم حالى بلبور بزان من اولاديه ونفود بوقوفه مذمور المذمب عرسا من مذمور منق بوظه ذات منقندله بلبور
 شرعى استبراق واستكرا اولاديه حاصل اولاديه نما وغلقة من موله مذمور ببا وانثا ايرك فضيه اسبيله نسبه المذمب كرمه مذمور
 قادري البقارنه سوى اوتوز الذى فيه روعه بنت ودرسه ابجاءى بصفه صفا ومذمب المذمب من سده المذمب كرمه كرمه كرمه كرمه
 استرا اولاديه وكلمه مذمور بصفه اولاديه ذاته سوى بلبورى وكذلك امامه سوى بلبورى عروس وويله ديونفقود مذمور اليه عرسا
 ومنزل محمد وده مذمور لراك شرعى فارعا عن النواعل منق مذمور بلبورى نسيم اولاديه بصفه وقف واقف بوبابه كلامى صفت
 اخره صراف اولاديه بطلايه وقف نفود بصفه اولاديه بوبه بعد عرسه بوبه بصفه وقف عقار عند الامام منزه عايشه اولاديه
 جموعى بوبه بصفه ملكه استرا ايرك منق بلبورى مصطفى عارف صمد الى ابو يوسف شهره بالامام الثانى بصفه وقف واقف
 بورد وقف بملكه وبمذمب المذمب بصفه نسيم الى التوج بوقفه وقف بلبورى بلبورى ولازم اولاديه ديونفقود بصفه استرا الى
 حاكم منق على الكذاب اوى بصفه بصفه من افغانه وافضا شجرى بصفه فصل وصحة صلبانه اولاديه بصفه حاكم بوبابه
 رمى طرفيك ادلر من نظر ويظن من اولاديه حذابوب عالمانا خلف الحامى به الامنة الاسديف وقف مذمور
 صفت ولزونه حاكم بملكه بصفه وقف بلبورى بلبورى ولازم اولاديه واجر الواقف على المذمب حرم ذلك وعره في اليوم المذمب عشر
 من شهر بصفه الاخر سنة اربع وثمانه وبانه والصفه
 وعمر من سنة اربع وثمانه وبانه والصفه
 عبد الصمد داره صفا
 امم داره صفا
 امم داره صفا
 سى احمد اوسم
 امم حافظة سلطانه اوى
 سى احمد اوسم
 امم داره صفا
 عبد الصمد داره صفا
 امم داره صفا
 امم داره صفا

Saruhanlar Köyü'nün 19. Yüzyılda Sosyo-Ekonomik Yapısı

Socio-Economic Structure of the Saruhanlar Village in the 19. Century

Ahmet Sağlam

Doç. Dr.

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Tarih Bölümü

ahmetsaglam352@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-9002-529X

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi / Received : 6 Şubat 2022
Kabul Tarihi / Accepted : 11 Mart 2022
Yayın Tarihi / Published : 15 Nisan 2022
DOI Number : 10.21021/osmed.1069076

Kaynak Gösterme / Citation

Sağlam, A. "Saruhanlar Köyü'nün 19. Yüzyılda Sosyo-Ekonomik Yapısı". *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 14 (2022): 29-60.

Saruhanlar Köyü'nün 19. Yüzyılda Sosyo-Ekonomik Yapısı

Socio-Economic Structure of the Saruhanlar Village in the 19. Century

Ahmet Sağlam

Öz

Osmanlı nüfus ve temettüat defterleri, yerel tarih çalışmaları yanında birçok bilim dalı için zengin malzeme kaynağıdır. 19. Yüzyılda köy ve kentlerin nüfus bilgileri, etnik ve dini yapıları, sosyo-ekonomik hayatlarına dair önemli istatistiki bilgiler bu defterlerde kayıtlıdır.

Makalemizde, Kütahya sancağı Simav kazası nüfus ve temettüat defterleri ışığında günümüz Kütahya-Gediz-Saruhanlar Köyü'nün 1840 yılı nüfus defteri ve 1844/45 yılı temettüat defterine göre köy sakinlerinin sosyo-ekonomik hayatlarını ele alacağız. Nüfus ve temettüat defterlerine göre 200 kişilik bir nüfusa sahip olan köyün geçim kaynakları kuru ve nisbeten sulu tarım, hayvancılık, bahçecilik, arıcılık özellikle de sepetçilik işleridir. Köy sakinleri arasında ırgat olanlar ve muhtaç kimselerin kayıtları vardır. Köy kurulduğu 1600'lerden günümüze Saruhanlar adı ile anılmıştır. Günümüzde köy sakinlerinin önemli bir uğraşı yöreye özgü gürgen ağacından imal ettikleri kaşıkçılıktır. Saruhanlar sakinlerinin geçmişte sepetçilik işini yapmaları bu insanların hünere, sanatkâr insanlar olduğunu gösterir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, nüfus, temettüat, vergi, Saruhanlar.

Abstract

Ottoman population and temettüat registers are a rich source of material for local history studies. It gives detailed information about the population information of villages and cities, ethnic and religious structure, socio-economic life and income records of individuals.

In our article, we will talk about the population of Gediz Saruhanlar Village in 1840 and the socio-economic life of the village residents in 1844/45 in the light of the population. The livelihood of the village, which has a population of 200 according to the population and dividend books, is dry and irrigated agriculture, animal husbandry, horticulture, beekeeping, especially basketry. Among the village residents, there are records of those who are vorker and those in need. The village has been called Saruhanlar since its establishment in the 1600s.

Keywords: Osmanlı, nüfus, temettuat, population, tax, Saruhanlar.

Giriş

Osmanlı nüfus ve temettüat defterleri 19. yüzyıl yerel tarih çalışmaları için önemli arşiv kayıtlarıdır. Nüfus defterleri askerlik yoklamaları iken temettüat defterleri köy veya mahalle sakinlerinin vergi ve varlık kayıtlarıdır. Köy sakinlerinin temel geçim kaynaklarının kaydedildiği temettüat defterleri aynı zamanda köy hayatının sosyo-ekonomik yapısını ortaya koyan özel kayıtlardır.

Kütahya-Gediz ilçesine bağlı Saruhanlar Köyü tarihinden bahseden nüfus kayıtları ve temettüat defterleri Kütahya sancağı Simav kazası kayıtlarıdır. Bu hususta Simav kazası ve köylerine ait üç ayrı mufassal nüfus sayım defteri olup çalışmamıza kaynak teşkil eden mufassal defter NFS.d.1629 künyeli defterdir. Diğer iki defter ise 1247/1831 tarihli NFS.d.01627 künyeli defter ile 1249/1834 tarihli NFS.d.01628 künyeli defterdir. Bunların yanında 1247-1287/1831-1870 yılları arasında her yıl doğan-ölen/tevellüd-fevt kayıtlarının tutulduğu defterlerin varlığını hatırlatalım.

Simav kazasına ait NFS.d.01629 künyeli 1840 tarihli mufassal nüfus defterinin 199-200. sayfalarında “Karye-i Saruhanlar” adı ile Saruhanlar Köyü nüfus bilgileri yer alır. Sadece erkeklerin adlarının yer aldığı bu defterdeki kayıtlara göre köyde 40 hane 97 erkek nüfus kayıtlıdır. Yine 1845 tarihli temettüat defterinde erkek nüfus mevcudu 91 olarak yer alır.¹ Kadın nüfus ile beraber toplamda 200 kişilik bir köy nüfusundan bahsetmek mümkündür. Kayıtlara baktığımızda, hanenin en yaşlı erkek üyesi aynı zamanda hane reisi olarak kaydedilmiştir. Aynı evde ikamet eden diğer erkek bireyler hane reisine yakınlığına göre “oğlu”, “torunu”, “karındaşı”, “biraderi” olduğunu belirten ifade ile başlamış, boy, sakal, bıyık türü ile eşkâline atıfta bulunduktan sonra baba adı ile kişi adı birlikte verilmiştir. Son olarak yaşı yazılmıştır. Askerde olanlar için “mansûre’de” ibaresi yer alırken, hasta olanlar özellikle sara hastaları “masru” olarak kaydedilmiştir. Dikkat çeken bir husus 25 yaş altı olan kişilerin yaşı açıkça yazılırken, 25 yaş üzeri olanlar beş yaş ara ile yazılmışlardır. Yine kayıttta, her hane ve her nüfus için ayrı ayrı sıra numarası verilmiş, en başından sonuna değin devam eden bir sıra numarası takip edilmiştir. Böylece, en son kişinin sıra takip numarası aynı zamanda toplam erkek nüfus sayısını verir. Önceki iki deftere göre daha düzenli olan bu defterde köye yerleşenler için yazılan “misafir” kaydı ile köyden göç edenleri belirtmek için yazılan “muhacir” kayıtları yer almamıştır.

Sultan II. Mahmut devrinde düzenlenmeye başlanan nüfus defterlerinde sadece erkeklerin kayıt altına alındığı sayım ile zorunlu askerlik hizmetine alınacak asker adaylarının tespit edilmesidir. Doğrusu Yeniçeri Ocağı kaldırılmış, yeni bir anlayışla ordu teşkiline gidilmiştir. Yeni orduya asker temini için nüfus defterlerinde müslim ve reaya (gayrimüslim nüfus) ayrı ayrı sayılmış, defterleri de ayrı tutulmuştur. Kayıtlarda adı geçen erkeklerin yaşları, eşkâlleri, askerlik durumları, lakapları, mensup oldukları aile ve sülale bilgileri yazılmıştır.² Sancak, kaza ve köyler özenle kaydedilmiştir.

Nüfus defterleri dışında devrin beşeri ve ekonomik tarihi için önemli bir diğer defter temettüat defteridir. Temettüat, sözcük olarak kazanç, kâr etme anlamına gelen “temettü/temettü” sözcüğünün çoğuludur. Kökeni ticaret malı anlamında kullandığımız “meta” sözcüğüdür. Bu defterler Tanzimat Fermanı ile yeniden düzenlenen vergi sistemi için yapılan servet yoklama kayıtlarıdır.³ Bu hususta 1839 tarihinde çıkarılan bir talimatla, vergi yükümlüsü vatandaşların adı, şöhreti/lakabı, arazileri, hayvanları ile tüccar ve esnaf grubunun yıllık gelirleri ve diğer hususların kayıt altına alınması emredilmiştir. Tanzimat’a kadar değişik adlarla tahsil edilen vergilerin yerine, tek bir verginin ikamesi için hane reislerinin gelirlerinin

¹ Ek:2’de yer alan temettüat defterinin son sayfasının üst kısmında köy defter kayıtlarının özet olarak verilen toplam kayıtlar arasında “yekun nüfus mevcudu:91” ibaresi yer alır. BOA.ML.VRD.TMET.d. 9206, s. 12.

² Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 1943, s. 8-11.

³ Mübahat S. Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisadî Tarihi Kaynaklarından Temettüât Defterleri”, *Belleten*, LIX, (1995), s. 395.

tespiti amacıyla yapılan sayımların kaydedildiği defterlere temettüat defteri denilir.⁴ Her köy ve mahalle için ayrı ayrı defterler tutulmuştur.

19. Yüzyılın ortasında (1260-1261/1844-1845) vergi sistemi ile ilgili düzenlenmiş kayıtların ilk sayım denemesi 1256/1840 yılında pilot bölgelerde yapılmıştır. Bu kayıtlar forma ve içerik bakımından 1844-1845 yılına ait kayıtlardan daha farklıdır. 1256/1840 yılına ait defterlerde ekili dikili alanların kıymeti yer alırken, diğerinde 1260/1844 yılına ait yıllık geliri yer almıştır. Bu kayıtlarda “kıymet” hanesi çıkartılmış, yerine “hasılatı senevi” ibaresi yer almıştır. Bu defterlerin çoğu taşradan mahalle veya köy adına gönderilen tek bir idari birim adına kayıtlı defterlerdir.⁵ Bu defterler belirli bir üslup ve bir düzen ile tanzim edilmiştir. Defterde 1260/1844 yılı ödenen vergi kayıtları oşür/aşar, ağnam gibi benzer rüsum ile virgü-yü mahsusa olarak ifade edilen eski vergilerin tek tek kaydı yer alır. Yine bu kayıtlarda 1261/1845 yılı vergi tarhi konulacak malvarlığının servet-kazanç noktasında tespit bilgisi vardır. Hane reisinin varlıklarının en sonunda yıllık kazancına dair tahmini toplam gelir kaydı yazılıdır. Ayrıca defterin sonunda mahalle ya da köy adına toplu özet bilgiler sayısal verilerle yer alır.

Temettüat defterlerinde yer alan bazı bilgilere değinmek gerekir. Bu defterlerde ekili dikili tarım alanları ayrı ayrı kaydedilmiş, mezru ve gayri mezru olarak o yıl ekilen ya da nadasa bırakılan yerler belirtilmiştir. Buğday (hınta), arpa (şair), burçak, duhan (tütün), afyon (haşhaş), darı (erzen), pamuk (penbe), pirinç, gül, harnub (keçi boynuzu), dut, limon, portakal, zeytin, yemiş, sarımsak, soğan, bürülce, susam, koza, elma, badem, ceviz, bostan açık bir şekilde kaydedilmiştir. Yine tarımın yanında önemli bir geçim kaynağı olan hayvancılığa dair de önemli hususları paylaşmak gerekir. Öncelikle bu defterler sayesinde dönemin hayvancılık faaliyetleri hakkında hane sakinlerinin sahip olduğu hayvanların tür ve sayıları noktasında bilgi sahibi oluyoruz. Koyun, keçi türü küçükbaş hayvanlar, deve, sığır, dana, düve, manda (camus) türü büyükbaş hayvanlar, at, eşek, kısrak, katır, tay, beygir türü binek hayvanları, tarımla uğraşın belirtisi olan çift öküz ya da çift camus kayıtları ile arıcılık faaliyetleri defterde ayrıntılı olarak yer alır. Yıllık getirisine göre vergi kaydı düşülen, süt veren-vermeyen hayvanlara dair “sağmal-yoz” kayıtları yazılıdır. Doğrusu temettüat defteri mal varlığının tespitini amaçlayan bir kayıt çalışması olduğundan, vatandaşın demirbaşı niteliğinde olan ancak vergi alınmayan hayvanlar da listelenmiştir. Odunculuk gibi hane sahibinin sadece kendi özel işinde kullandığı müddetçe hayvanlarından vergi düşülmemiştir. Ancak kâr amaçlı başkasına çalışıldığında ya da kiralandığında vergi düşülmüştür.⁶ Neticede vergi alınsın, alınmasın hanede var olan bütün hayvanlar kayıt altına alınmıştır. Kuşkusuz bu kayıtlar, eşsiz tarihi bir kaynak özelliği taşımaktadır.

Makalemize kaynak teşkil eden köy temettüat defteri, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivlerinde BOA. ML. VRD. TMD. d. No: 09206 künyesi ile kayıtlıdır. Defterin kapak sayfasında “Kütahya sancağına tâbi Simav kazası kuralarından Saruhanlar karyesinin tahrir-i temettüat defteri sene:1261 numara: 70” ibaresi vardır. Defter 1261/1845 yılında 13 sayfa olarak tanzim edilmiştir. Köy sakinlerinin geçim kaynakları olan mesleki bilgileri ziraat erbabı, çulha esnafı, ırgat olarak kaydedilirken pulculuk ve sepetçilikten gelir kaydı düşülmüştür. Pulculuk ücret karşılığında çift sürerek gelir kazanmaktır. Köy sakinleri arasında yetim, yatalak ve muhtaç kayıtları da vardır.

Köy sakinlerinin servetlerini kaydedilmesi bakımından önemli olan temettüat defterlerinde kayıtların nasıl alındığından söz edelim. Vergi mükellefi olsun olmasın her hane reisi için hane numarası verilmiş, kişinin sülale ya da lakabı belirtildikten sonra baba adı ile beraber kimlik bilgileri yazılmıştır. Hane reisini

⁴ Osman Gümüşçü, *Tarihi Coğrafya*, Yeditepe Yayınevi, 2010 İstanbul, s. 279.

⁵ Tefrik Güran, “XIX. Yüzyıl Temettüat Tahrirleri”, Osmanlı Devletinde Bilgi İstatistik, (H. İnalçık, Ş. Pamuk Der.), Ankara 2000, s. 76.

⁶ Nuri Adıyeye, “Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”, Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, OTAM, SAYI 11, 2000, s. 774.

tanımlayan ibarenin üzerinde yatık şekilde 1260/1844 yılı ödenen aşar, ağnam gibi benzer rüsum ile virgü-yü mahsusa olarak ifade edilen eski vergilerin toplamının kaydı yer almıştır. Bu hususta köyde hane reisinin o yıl hasadını yaptığı hububat, baklagiller ile balcılık üzerinden aşar (10/1) vergisi kayıtları yer alır. Köyde hububat olarak yetiştirilen buğday, arpa ve burçak kile ve kuruş olarak vergi kayıtları belirtilmiştir. Yatık şekilde yazılanlar bunlar. Şimdi kişi bilgisinin altında yer alan kayıtlardan bahsedelim.

Hane reisini tanımlayan ibarenin altında ise ekili dikili alanlar ile hayvan varlıklarına dair bilgiler sütun sütun ayrı ayrı küme halinde kaydedilmiştir.⁷ Ziraat yapılan tarlaların dönüm bilgisi verildikten sonra hemen altında 1260/1844 ile 1261/1845 yıllarına ait hasattan elde edilen hasılat değeri kuruş olarak yazılmış, aşar vergisi değeri de aynı sütunda “öşrü minhâ” ibaresi ile krş. olarak belirtilmiştir. Yine kuru tarımın dışında sulu tarımın yapıldığı bahçe geliri iki yıl için ayrı ayrı kayıt düşülmüştür. Temettüat defterinde hayvan varlıkları, geliri olanlar ve geliri olmayanlar şeklinde iki farklı türde kaydedilmiştir. Ayrıca gelir getiren hayvanlar da kendi içerisinde yoz ve sağmal şeklinde belirtilmiştir. Sağmal hayvanların önce sayısı, sonra yıllık geliri kaydedilmiştir. Bu hususta köyde gelir kaydı düşülen sağmal hayvanların yıllık hasılatı olarak inek 40 kuruş, koyun 1 kuruş, keçi 6 kuruş, yoz keçi 1 kuruş hasılat kaydı yazılmıştır. Yoz hayvanların etinden, yününden ve kılından elde edilen gelir dikkate alınmıştır. Vergi düşmeyen diğer hayvanlar da tek tek adetleri ile ayrıca kaydedilmiştir. Arıcılık faaliyetine dair bilgiler yer alır. Kovan başı gelir kaydı yazılıdır. Hane reisinin servetine dair bu bilgiler kaydedildikten sonra yıllık toplam geliri tahminen olarak krş. olarak yazılmıştır. Bu hususta pulculuk ve sepetçilikten elde ettiği gelir ilave edilmiş ve toplam gelir kaydı düşülmüştür.

Defterde hanelere dair ayrıntılı kayıtlar sona erdikten sonra köyün temettüatı, hane sayısı, mevcut (erkek) nüfusu, koyun sayısı, virgü-yü mahsusa, 1260/1844 ve 1261/1845 yıllarına ait aşar vergilerinin toplam değerleri özet olarak verilmiştir. Defterin sonunda muhtarların kayıtların doğruluğuna dair tasdikli mühürleri⁸, hemen altında da yetkili memurların mühürleri ile defter tescil edilmiştir.

Sosyal ve iktisat tarihi için önemli veriler barındıran nüfus ve temettüat kayıtlarını içeren defterlerin ilk ve son sayfalarında kaydı yapılan yerleşim biriminin idari konumu, 19. Yüzyıl idari ve mali kurumlar, kaza-köy-mahalle yöneticileri vs. hususlarda bilgi sahibi oluruz. Nüfus defterleri, demografik yapı yani nüfus özellikleri, etnik ve dini yapı, köy ya da mahalle bazında toplumsal yapı, hanelerin çekirdek ya da kalabalık aile yapıları, kişilerin eşkâlleri, fiziki özellikleri, engelli durumları, köyler arasındaki göçler hakkında bilgiler verir. Temettüat defterlerinde, köy ya da mahalle sakinlerinin ekonomik faaliyetleri, gelirleri, servetleri ile ödediği vergiler hakkında açık veriler bulunur. Esnaf, tüccar, meslekler ve iş kolları hakkında bilgi sahibi oluruz. Köy ya da mahalle sakinlerinin emlak, arazi ve sahibi olduğu hayvanlar tek tek kayıtlıdır. Ziraati yapılan ekili dikili alanlarda yetiştirilen hububat ve baklagiller ile bağ, bahçe ve bostan alanlarından elde edilen ürünler kayıtlıdır. Yine vergi yükümlüsüne ait unvan, lakap, meslek, resmi görev, etnik unsurlar ayrıntılarıyla yer alır. Bu anlamda hane reisinin toplumsal statüsü hakkında bilgi vardır.

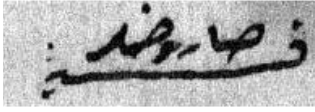
⁷ Bu hususta makalenin sonunda yer alan ekler kısmında köy temettüat defterinden örnek sayfalara bakılabilir.

⁸ Temettüat defterlerinde imam ve iki muhtara ait tasdik mührü yer alır. Saruhanlar köyü imamına ait mühür defterde yer almamıştır. EK:3'te kısmında bu mühürler görülebilir. Ayrıca Nüfus defterinde 1 no'lu hane reisi imam olarak kaydedilmiştir.

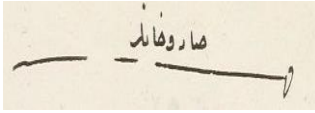
1. Saruhanlar Köyü

1.1. Köy Adı

Köy adı köyün kuruluşundan beri “Saruhanlar” olarak kayıtlarda yer alır. Osmanlı arşiv kayıtlarında köy adına 1600’lerde rastlanmaktadır. Simav’a bağlı bir köy olarak kaydedilen Saruhanlar Köyü 1655 yılı kayıtlarında 9 neferan 3,5 hane, 1675 yılı kayıtlarında 6 neferan 1,5 hane kaydı vardır.⁹ Kuşkusuz bu kayıtlar köy adının Osmanlı arşivlerde geçtiği ilk kayıtlar olması hasebiyle çok önemlidir. Kayıtlardan çok küçük yerleşim merkezleri olduğu görülür. Dolayısıyla bu kayıtlardan yola çıkarak 1600’lerin başlarında birkaç aile tarafından kurulduğunu söylemek mümkündür. Köy adının bu kayıtlarda “Saruhanlar” olarak yer almaktadır.

Karye-i Saruhanlar/Saruhanlar Köyü-1840 tarihli köy temettuat defterinin kapağı.

Karye-i Saruhanlar/Saruhanlar Köyü 1840 tarihli nüfus defterinden.

1. 2. Coğrafi Durumu

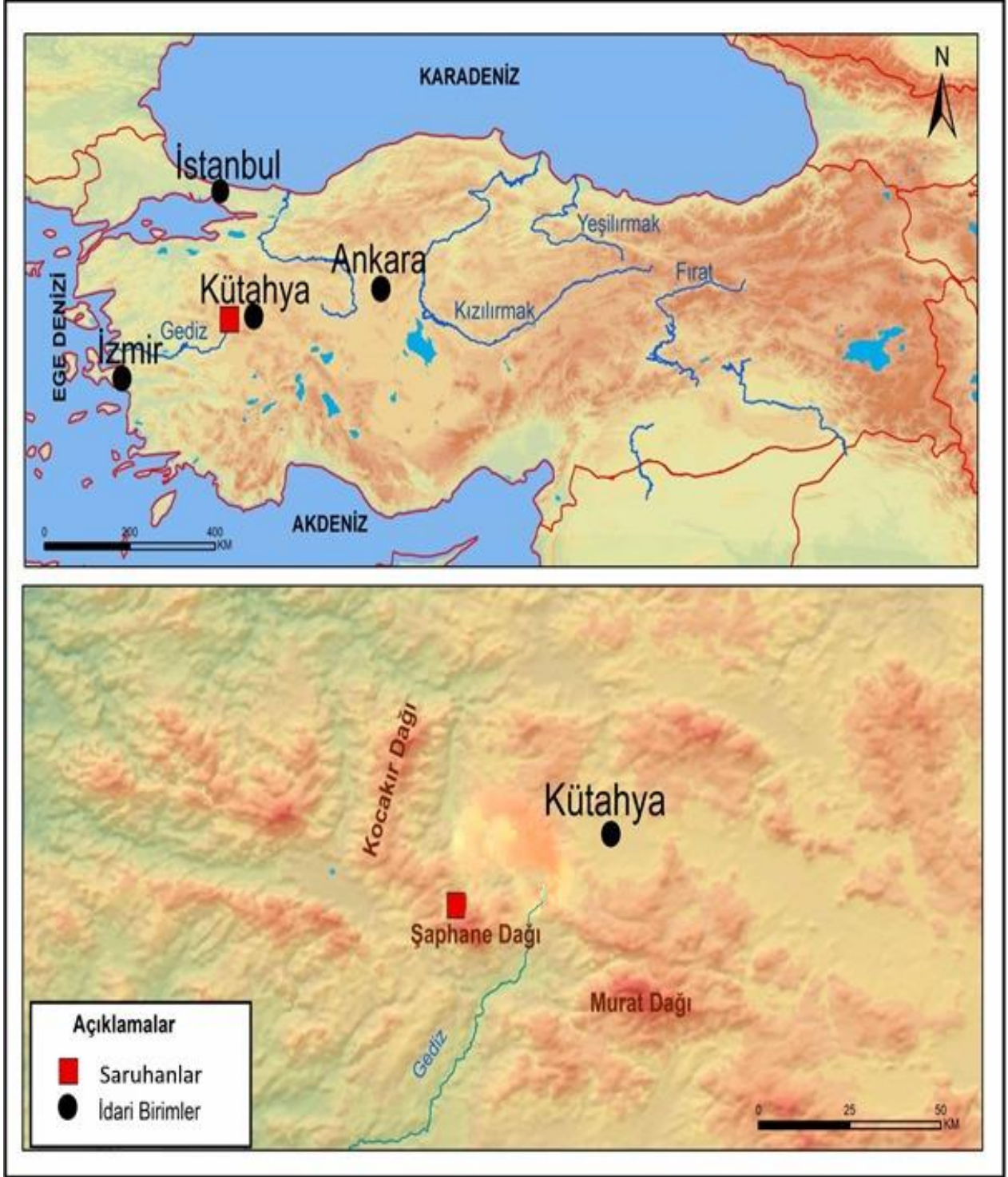
Coğrafi mekân olarak Saruhanlar Köyü, Gediz-Hisarcık-Emet güzergâhında Akdağ (=Şaphane Dağı) eteklerinde yer alan 1200 rakımlı tipik bir Anadolu köyüdür. Gediz ilçe merkezine 25 km., il merkezi Kütahya’ya 113 km. uzaklıktadır. Batı Anadolu’nun en önemli dağlarından olan 2120 rakımlı Akdağ’ın kuzeybatısında yer alır. Soğuksu-Kayaköy arasında Akdağ’a doğru batı yönünde inişli çıkışlı, gittikçe yükselen dönemeçli yolları kat ettikten sonra ulaşılan iç kesimde bir köydür.

Köy merkezi hafif meyilli doğu yönünde bir sırta kurulmuştur. Köy sakinleri Akdağ sırtlarının zengin orman kaynaklarından istifade eder. Tarihi kayıtlarda geçmişte sepetçilik ile uğraşan köy sakinlerinin bugün önemli bir geçim kaynağı ahşap kaşıkçılıktır. Kayıtlarda sadece bir hanede kaşıkçılık sanatına dair kayıt dikkat çeker. Vadide usta ellerin gürgen ağacından imal ettiği kaşıklar bugün rağbet görmekte hatta son yıllarda bu hususta makineleşme çabası göze çarpmaktadır.

Köy, Türkiye’nin kaderi olan kırsaldan kente işgücü göçünden payını almıştır. Bilindiği üzere kırsaldan kente işgücü göçünü etkileyen iki unsur söz konusudur. İlki, 1950’ler sonrası tarımda makineleşme ile işsizliğin artışı ve 1980’ler sonrası şehirlerdeki sanayileşme ile işgücü arzının artmasıdır. Kentlerdeki işgücü arzına işsiz köy sakinleri talip olmuştur. Bu noktada günümüz köy sakinlerinin çevredeki büyük yerleşim merkezleri başta olmak üzere, İzmir ile yurt dışında Almanya ağırlıklı işgücü göçü söz konusudur. Günümüzde tarım, hayvancılık, kaşıkçılık köyün geçim kaynaklarıdır.

⁹ Meltem Aydın, “Avarız Defterlerine Göre XVII. Yüzyılda Simav’ın İdari ve Nüfusu”, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:17, Bahar 2016, s.160, 162.

Harita: 1 Kütahya-Gediz-Saruhanlar Köyü'nün ülke ve il genelindeki coğrafi konumu.

2. Köy Yönetimi

Saruhanlar Köyü, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi Simav'a bağlı bir köydür. Köy 1944-Resmi Gazete Kararnamesi ile 1946'da fiilen çevre köylerle beraber Gediz'e bağlanmıştır.¹⁰ Köy yönetiminden sorumlu "muhtarlık" kurumu, Osmanlı'da 1830'lardan itibaren ülke genelinde yaygınlaştırılmıştır. Devlet işleri ile alakalı özellikle vergilerin tespiti ve tahsili hususunda önemli görevleri vardır. Yine askere alımlar, özellikle ölen doğan kayıtlarının tutulduğu nüfus yoklama defterleri imam ve muhtarlar tarafından verilen bilgilere göre kaydedilir.

Osmanlı döneminde imam ve muhtarlar köy yönetiminden sorumludur. Bahse konu kayıtlarda birinci muhtar, ikinci muhtar ile köy imamının üçünün birlikte köy yönetiminde sorumlu olduğunu defterlerdeki mühürlere ve nüfus yoklama kayıtlarındaki bilgilerden tespit etmek mümkündür. İmam ve muhtarlara ait mühürlere dair bilgi vermek yerinde olacaktır. Devlet işlerinin takibi için tahsis edilen mühürler 1250 (1834-35) yılında hazırlandığı üzerindeki tarihten anlaşılmaktadır. Ayrıca mühürlere kişi adları olmayıp icra ettikleri görevler köy adı ile kazanmıştır. İmam mühründe "İmam-ı der Karye-i İğdiş 1250", (İğdiş Karyesi İmamı), birinci muhtar mühründe "Muhtar-ı evvel der Karye-i İğdiş 1250", (İğdiş karyesi birinci muhtarı), ikinci muhtara ait mühründe "Muhtar-ı sâni der karye-i İğdiş" (İğdiş karyesi ikinci muhtarı) ibareleri yazılıdır.

Saruhanlar Köyü 1840-Nüfus defterine göre 1 no'lu hane reisi "Kara Ali oğlu Mehmet-Baba adı: Ali (yaş:40)" köy imamıdır. Muhtarlar ise muhtar-ı evvel/birinci muhtar 2 no'lu hane reisi "Halim oğlu Halil – Baba adı: Mehmet (yaş:40)"; muhtar-ı sani/ikinci muhtar 3 no'lu hane reisi "Halim oğlu Ali-Baba adı: Ahmet (yaş:50)" olduğu kayıtlıdır.

3. Köy Nüfus Özellikleri

Nüfus defterine göre köyde 40 hane, 97 erkek nüfusu kayıtlıdır. Temettüat defterlerinde ise 35 hane, 91 (erkek) nüfus mevcudu kayıtlıdır. Kadın nüfus ile beraber toplamda yaklaşık 200 nüfuslu bir köy olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo: 1 Nüfus defterlerine göre kişi adları ve oranları

Nüfus Defterinde Geçen Kişi Adları ve Yüzdellik Oranları			
No	Kişi Adları	Sayısı	Yüzdellik % Oranı
1	Mehmet	21	21
2	Mustafa	12	12
3	Ahmet	11	11
4	Halil	11	11
5	Ali	9	9
6	İbrahim	9	9
7	Hüseyin	8	8
8	Süleyman	5	5
9	Hasan	3	3

¹⁰ 15 Teşrinisani 1944/15 Kasım 1944 tarihi Resmi Gazete Kararnamesi ile "İğdiş (Yeşilova), Aşıkpaşa, Tahtacılar (Soğuksu), Değirmen, Kaya, Kıran, Saruhanlar, Çayçinge (Yeşilçay) ve Kepenez köyleri Gediz merkez nahiyesine bağlanmıştır.

10	Kadir	1	1
11	Abdullah	1	1
12	Ebubekir	1	1
13	İsmail	1	1
14	Yakup	1	1
15	Yunus	1	1
16	Kerim	1	1

Köyde kullanılan kişi adları, köyün dini ve etnik yapısını göstermesi açısından önemlidir. Doğrusu yaklaşık iki yüzyıl sonra günümüzde hâlâ aynı adlar kullanılmaktadır. Müslüman kimliğe işaret eden bu isimlerin en çok kullanılanı Hz. Muhammed'e atfen Türkler arasında yaygın olarak kullanılan "Mehmet" ismidir. Günümüzde nüfus istatistiklerine göre "Mehmet" adı en çok kullanılan isimler arasında varlığını korumaktadır. Köy nüfus defterinde, "Mehmet" isminin kullanılma oranı % 21'dir. Sırayla Mustafa, Ahmet, Halil, Ali olarak devam etmektedir. Diğer isimlerin kullanım oranı aşağıda tabloda yer alır. Köy sakinleri arasında Türkçe kökenli bir adın yer almaması dikkat çekicidir. Bu durum köyde adlarının dini temelli olduğunu gösterir.

Tablo:2 Nüfus ve temettüat defterlerinde yer alan sülale adları:

No	Sülale Adları (Nüfus Defteri)	Sülale Adları (Temettüat Defteri)
1	Kara Ali oğlu	Kara Ali oğlu
2	Halim oğlu	Halim oğlu
3	Deveci oğlu	Abdülhalim oğlu
4	Kısa Ahmet oğlu	Uzun oğlu
5	Molla Mehmet oğlu	Deveci oğlu
6	Yunus oğlu	Ahmet oğlu
7	Kara Mustafa oğlu	Amber (?) oğlu
8	Kara Ali oğlu	Molla Mehmet oğlu
9	İplikçi oğlu	Yunus oğlu
10	İlyas oğlu	Kara Mustafa oğlu
11	Firdes oğlu	Karamancı (?) oğlu
12	Ciniş oğlu	Eski oğlu
13	Ayvaz oğlu	İlyas oğlu
14	Kara Ali oğlu	Firdes oğlu
15	Kara Mustafa oğlu	Kuş oğlu
16	Ahmet oğlu	Ayvaz oğlu
17	Çulha oğlu	Kara Ali oğlu

18	Hatıp oğlu	Kara Mustafa oğlu
19	Hüseyin Bey oğlu	Çulha oğlu
21	Akkaş oğlu	Hatıp oğlu
22	Oğalı oğlu	Hüseyin Bey oğlu
23	Kaçak oğlu	Akkaş oğlu
24	Kirli oğlu	Kaçak oğlu
25	Bekir oğlu	Kirli oğlu
26	Çulha oğlu	Bekir oğlu
27	Gedik/Güdük oğlu	Kuşçu oğlu
28	Kuşçu oğlu	Güdük oğlu

Nüfus ve temettüat defterinde 28 farklı sülale adı yer alır. Bazen bir sülaleden tek bir hane yer alırken bazen de aynı sülale adı altında birkaç hane yer almaktadır. Sülale adı olarak kişi adları, fiziki özellikler, meslekler kullanılmıştır.

Köyde hangi sülaleden kaç hane ve bu hanelerdeki toplam nüfus sayısı liste olarak aşağıda yer almaktadır. Hane sırasına göre düzenlenen bu listeye göre en kalabalık sülaleler Halim oğlu, Ayvaz oğlu, Kara Mustafa oğlu, Kara Ali oğlu olarak devam etmektedir.

Tablo: 3 Nüfus defterinde yer alan sülale adları ve nüfusları

Sülalelerin Hane Sayısı ve Erkek Nüfus Adedi		
Sülale Adı	Hane	Nüfusu
Kara Ali oğlu	3	8
Halim oğlu	5	21
Deveci oğlu	1	6
Kısa Ahmet oğlu	1	2
Molla Mehmet oğlu	1	2
Yunus oğlu	1	3
Kara Mustafa oğlu	3	9
İplikçi oğlu	1	2
İlyas oğlu	1	1
Firdes oğlu	1	3
Ciniş oğlu	1	4
Ayvaz oğlu	4	8
Ahmet oğlu	1	2
Çulha oğlu	2	4
Hatıp oğlu	2	3

Hüseyin Bey oğlu	1	2
Akkaş oğlu	2	6
Oğalı oğlu	1	1
Kaçak oğlu	1	1
Kirli oğlu	1	3
Bekir oğlu	1	1
Gedik oğlu	1	1
Toplam	36	97

4. Köy Mesleki Yapılanması

Sanayi öncesi toplumların temel geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılık, bu dönem Anadolu’da köy hayatını belirleyen önemli iki unsur olarak varlığını sürdürmektedir. Doğrusu aile emeğine ve çift öküz gücüne dayalı tarım işletme biçimi¹¹ geçerliliğini sürdürmektedir. Bu noktada mevsimlere göre işlenen topraktan, temel besin maddeleri hububat ve baklagiller temin edilirken, basit birer işletmeci olan köylü, ihtiyacı olan süt ve et ürünlerini de kendi beslediği hayvanlar ile tedarik etmiştir.

Köy sakinlerinin geçim kaynakları tarım ve hayvancılık olmasının yanında yörenin ekonomik faaliyeti ve geçim kaynaklarına değinmek yerinde olacaktır. Köylünün temel ihtiyaç malzemelerini tedarik etme ve günlük işlerinde kullandığı araç gereçleri temini noktasında en yakın pazar yeri Gediz’de günümüz Eski Gediz Beldesi’nde kurulur. “Gediz Pazarı” adı ile türkülere konu olmuş,¹² bu noktada tarihi Gediz merkez nüfusun çoğunluğunun geçim kaynağının çeşitli esnaf kollarından oluşur.¹³ Yöre ve bölge ticareti açısından önemlidir. Dolayısıyla, yakın köy ve mezraların temel ihtiyaçlarının tedariki konusunda önemli olan tarihi Gediz nahiye merkezi¹⁴, Saruhanlar Köyü’ne 18 km. uzaklıktadır.

¹¹ Halil İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. IX.

¹² Gediz türküsünün dizeleri şöyledir:

Gediz pazarıdır benim pazarım
Akdağ Yaylası’nda kaldı mezarım
Ne diyeyim, Ay Ahmet! Ne diyelim Allah’tan oldu
Bizim (bizim) kavuşmamız mahşere kaldı
Hisarköy’den çıktım başım selamet
Akdağ yaylasında koptu kıyamet
Beni vuran Uzunoglu De’l Ahmet
Ne diyeyim Ay Ahmet! Ne diyelim Allah’tan oldu
Bizim (bizim) kavuşmamamız mahşere kaldı

¹³ Bu dönem Gediz’de birçok meslek kuruluşu vardır. Giyim eşyaları üreten dikimci, haffaf, terzi, yemenici, kunduracı, babuşçu; dokumacılık iş kolunda faaliyet yürüten kirbas esnafı, pamuk tüccarı, çulhacı, boyacı, çıkırıkçı, bezci; gıda iş kolunda faaliyet yürüten değirmenci, duhancı, ekmekçi, helvacı, kasap, kebabçı, leblebici, manav, şerbetçi, yağcı; üretip satan mesleklerle ilgili de attar, debbağ, bardakçı, demirci, eskici, saraç, semerci, oduncu; hancı, kahveci; inşaat iş kolunda faaliyet yürüten dülgere, neccar, tahtacı, taşçı, yapıcı, su yolcusu; taşımacılıkla uğraşan katırcı, kiracı, yolcu; temizlik iş kolunda faaliyet yürüten hamamcı, tellak, berber; hizmet üreten meslekler olarak hekimlik, sünnetçi, nalbant, küfecî, kalaycı, kahveci, hancı, odabaşı; kamu hizmetini deruhte eden, yönetim ve asayişten sorumlu görevliler ile dini hizmetlerde vazifeli kimseler şehirde öne çıkan meslek sahipleridir. Hüseyin Göksal, *19. Yüzyıl Ortalarında Gediz’in Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Gediz Belediyesi Kültür Yayınları, 2013, s. 28-39.

¹⁴ Günümüz Eski Gediz Beldesi’dir. Gediz ilçe merkezi, 1970-Gediz depremi sonrası 7 km öteye taşınmıştır. Halk arasında Eski Gediz-Yeni Gediz olarak her iki merkez adı farklı ifade edilir.

Saruhanlar Köyü'nün yer aldığı Gediz-Hisarcık güzergâhı üzerinde vadi boyunca yer alan komşu köylerin o dönem geçim kaynaklarına değinelim. Gediz nahiye merkezinde değişik esnaf kolları yanında dokumacılık sektörü dikkat çekici bir boyuttadır. Bu noktada 138 hane çulhacılık işi yaparken, toplamda 332 hane dokumacılık işi ile uğraşmaktadır. Bunun yanında Gediz'de toplam 1049 hanenin üçte biri dokumacılık kolunda emek harcamaktadır.¹⁵ Yine Gediz'e en yakın köylerinden kalabalık bir nüfusa sahip 221 hane kayıtlı Akçaalan Köyü temettuat defterine¹⁶ göre köy sakinlerinin yarısı dokumacılık işi ile uğraşmaktadır. Bu haneler çulha esnafı olarak kayıtlıdır. Küçük ölçekli komşu köylerden 31 haneli Yeşilova Köyü,¹⁷ 21 haneli Akkaya Köyü,¹⁸ 18 haneli Aşıkpaşa Köyü¹⁹ ile 18 haneli Soğuksu Köyü²⁰ kuru tarım ve hayvancılık ile geçimini sürdürmekte, Değirmenköy²¹ su değirmenleri ile çok eski tarihlere giden bir geçmişe sahiptir. Yine aynı güzergâh üzerinde bulunan 75 haneli Kayaköy²² ve 68 haneli Yeşilçay²³ köyleri kuru tarımın yanında sulu tarımın yapıldığı arazilere sahiptir. Diğer köylere kıyasla kalabalık olan bu köylerde bağcılık, meyvecilik, bahçe ve bostan üretimi yapılmaktadır. Saruhanlar Köyü'nün yakın çevresinde yer alan bu yerleşim birimlerinin geçim kaynakları yörenin sosyo-ekonomik hayatına dair ipuçları verir. Saruhanlar Köyü'nde sepetçilikle uğraşın özel bir iş sahası olduğu diğer yakın köylerde böyle bir uğraşın olmadığı dikkat çeker. Yine günümüzde sürdürülen kaşıkçılık mesleği ile alakalı 9 no'lu hane reisi Molla Mehmet oğlu Hasan'ın mesleği kaşıkçılıktır. Bu meslekle uğraşan tek kişi olması bu işi başlatan kişi olma ihtimalini akla getiriyor. Köy sakinleri el emeği göz nuru dökerek imal ettikleri kaşıkçılık mesleği ile hünere sanatkar insanlar olduklarını göstermektedirler.

Geçimi tarım ve hayvancılığın yanı sıra bazı iş kolları dikkat çeker. Saruhanlar Köyü temettuat defteri kayıtlarına göre köy sakinlerinden 16 hane ziraat erbabı, 3 hane çulha esnafı, 1 hane kaşıkçılık, 7 hane reisi ırgat olarak kayıtlıdır. Bir kişi Uşak'ta ilim tahsili ile meşguldür. Diğerleri de yetim, yatalak, muhtaç olarak kayıtlıdır. Bazı kimselerin köyü terk edip başka yerlere yerleştikleri kaydı dikkat çekicidir. Hanelerin temel uğraşları dışında pulculuk, sepetçilik ve ırgatlıktan dolayı gelir kayıtları vardır. Pulculuktan 3 hane, ırgatlıktan 6 hane, çulhacılıktan 1 hane, sepetçilikten ise 19 hanenin gelir kaydı vardır. Sepetçilik mesleğinin köy sakinleri için genel bir uğraş alanı olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanında köy sakinlerinin toplam gelir kaydı 14197 krş.'tur.

¹⁵ Göksal, *a.g.e.*, s. 26.

¹⁶ BOA. ML. VRD. TMT. d. 7921. Akçaalan Köyü, 1 Safer 854/25 Mart 1450 tarihli evkaf suretinde yer alır. Gediz'de Murat Bey Zaviyesi için, İsfendiyar oğlu Yakup Bey oğlu Murat Bey tarafından köy gelirlerinin vakıf olarak tahsisi söz konusudur. BOA. EV. VKF. 17-45.

¹⁷ BOA.ML.VRD.TMT. d. 09203. Yeşilova Köyü hakkında hazırladığımız makaleye bakılabilir.

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1687751>

¹⁸ BOA. ML. VRD. TMT. d. 7905. Akkaya Köyü adı Osmanlı arşiv kayıtlarında 870/1465 tarihli Kütahya Piyade defterinde geçer. BOA, TT, 3M, s. 136.

¹⁹ BOA. ML. VRD. TMT. D. 09264. 1480'lerde II. Bayezid devri yazıldığını düşünülen Mufassal Evkaf Tahrir Defteri'nde Şeyh Paşa Mezrası olarak geçer. Bu kayıtlar köy tarihinin çok eskilere gittiğini gösterir. MAD. d. 262, s. 209.

²⁰ BOA. ML. VRD. TMT. d. 09251.

²¹ BOA. ML. VRD. TMT. d. 09255. Değirmen Köy, 1 Safer 854/25 Mart 1450 tarihli evkaf suretinde Simav kazası Çinge nahiyesine tâbi Değirmen Köyü'nde bulunan Pınarbaşı mevkiindeki üç değirmenin gelirleri Gediz Murat Bey Zaviyesi için tahsis edilmiştir. BOA.EV.VKF. 17-45.

²² BOA. ML. VRD. TMT. d. 09196. Kayaköy, Karye-i Kaya adı ile 870/1465 tarihli Kütahya Piyade defterinde geçer. BOA. TT. D. 3., s. 122.

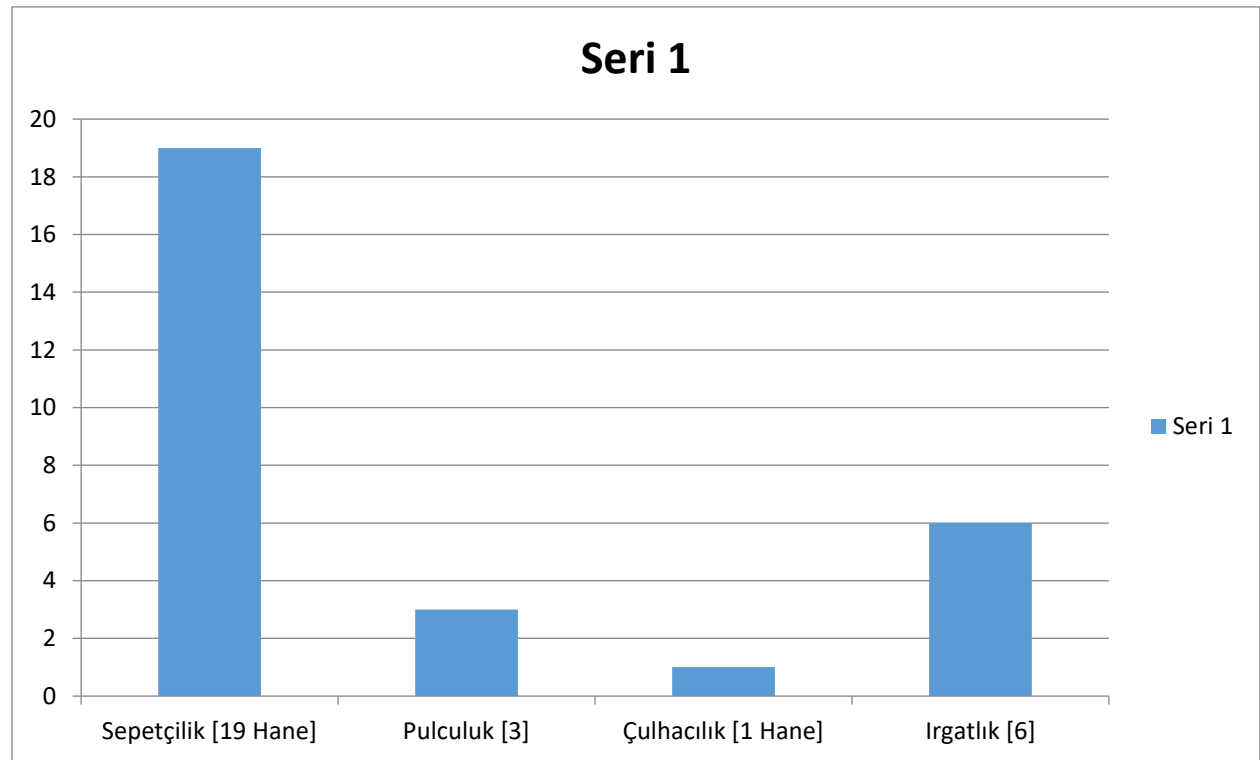
²³ BOA. ML. VRD. TMT. d. 09213. Yeşilçay, Çinge Nahiyesi olarak bugünkü yerleşim yerinin yer aldığını düşündüğümüzde 854/1450 tarihli evkaf suretinde adı geçer. BOA. EV. VKF. 17-45. Yine Karye-i Çay olarak geçtiğini düşündüğümüzde 870/1465 tarihli Kütahya Piyade Defterinde geçer. BOA. TT. D. 3., s. 124.

Tablo : 4 Köydeki hane reislerinin meslekleri ve 1261/1845 yılı kazançları tablosu.

No	Hane Reisi	Mesleği	Tarım ve Hayvancılık Dışı İş gücü ve Kazancı	Kazançları (kuruş)
1	Kara Ali oğlu Mehmet	...	Sepetçilik-300 krş.	352,5 krş.
2	Halim oğlu Halil	Ziraat erbabı	Pulculuk-500 krş.	1218 krş.
2	Abdülhalim oğlu Ali	Ziraat erbabı	Pulculuk-550 krş.	865 krş.
4	Halim oğlu Mustafa	Ziraat erbabı/ Sepetçilik	Sepetçilik-250 krş.	612 krş.
5	Uzun oğlu Hüseyin	Ziraat erbabı/ Sepetçilik	Sepetçilik-250 krş.	1073 krş.
6	Deveci oğlu Halil	Ziraat erbabı/ Sepetçilik	Pulculuk-500 krş.	1344 krş.
7	Ahmet oğlu Mehmet	Ziraat erbabı/ Sepetçilik	Sepetçilik-250 krş.	539
8	Amber (?) oğlu Ahmet	... yetim
9	Molla Mehmet oğlu Hasan	Kaşıkçılık sanatı/ Sepetçilik	Sepetçilik-250 krş.	230 krş.
10	Yunus oğlu	Ziraat erbabı/ Sepetçilik	Sepetçilik-250 krş.	428 krş.
11	Kara Mustafa oğlu	Irgat taifesinden	Irgatçılık-300 krş.	300 krş.
12	Yunus oğlu Hüseyin	Ziraat erbabı/ Sepetçilik	Sepetçilik-350 krş.	590 krş.
13	Kara Ali oğlu İbrahim	Yatalak		...
14	Eski oğlu Ahmet	Irgat taifesinden/ Sepetçilik	Sepetçilik-150 krş.	257 krş.
15	İlyas oğlu Hüseyin	Ziraat erbabı/Sepetçilik	Sepetçilik -150 krş.	231 krş.
16	Kardeş oğlu Hüseyin	Ziraat erbabı//Sepetçilik	Sepetçilik-150 krş.	612 krş.
17	Kuş/Feş oğlu Hüseyin	Ziraat erbabı/Sepetçilik	Sepetçilik-150 krş.	630 krş.
18	Ayvaz oğlu Mustafa	Çulha esnafı/Sepetçilik	Sepetçilik-300 krş.	393 krş.
19	Kara Ali oğlu Halil	Ziraat erbabı/Sepetçilik	Sepetçilik-200 krş.	542 krş.
20	Ayvaz oğlu Ahmet	Çulha esnafı//Sepetçilik	Sepetçilik-180 krş.	305 krş.
21	Kara Mustafa oğlu Ali	Irgat taifesinden	Irgatlıktan-200 krş.	358 krş.
22	Halim oğlu İbrahim	Ziraat erbabı//Sepetçilik	Sepetçilik-200 krş.	380 krş.
23	Çulha oğlu Süleyman	Irgat taifesinden	Irgatlıktan-350	377 krş.
24	Hatıp oğlu Osman	Irgat taifesinden	Irgatlıktan-200 krş.	200 krş.
25	Hüseyin Bey oğlu Hasan	Ziraat erbabı/Sepetçilik	Sepetçilik-400 krş.	478 krş.
26	Ayvaz oğlu Bekir	Ziraat erbabı/Sepetçilik	Sepetçilik-300 krş.	547 krş.

27	Akkaş oğlu Mehmet	Ziraat erbabı/Sepetçilik	Sepetçilik-300 krş.	438 krş.
28	Akkaş oğlu Mustafa	Simav'da konakta hizmetkâr		...
29	Kaçak oğlu Mehmet	Çatak Köyü'nde		...
30	Kirli oğlu Mustafa	Çulha esnafı	Çulhacılıktan-300 krş.	300 krş.
31	Bekir oğlu Hüseyin	Öğrenci-Uşak'ta		...
32	Kuşçu oğlu Mehmet	Gümele Köyü'nde mukim		...
33	Çulha oğlu Hüseyin	Irgat taifesinden	Irgatlıktan-250 krş.	250 krş.
34	Güdük/Gedik oğlu	Irgat taifesinden	Irgatlıktan-200 krş.	150 krş.
35	İlyas oğlu Himmet	Dağyenice'de mukim		...
20 ²⁴	Ayvaz oğlu Ahmet oğlu Mehmet	Ziraat erbabı/Sepetçilik		389 krş.
			TOPLAM GELİRİ	14197 krş.

Grafik 1: Tarım ve hayvancılık dışında bazı işgücü kolları ve hane sayıları. Köy toplam 35 hanedir.

²⁴ Defterin son kısmına 20 no'lu hanede mukim olarak kaydedilmiştir.

Köyde tarım ve hayvancılık dışında sepetçilik, pulculuk, çulhacılık, ırgatlık ve kaşıkçılık dışında bir meslek ya da işgücünün olup olmadığına dair kayıtlarda bilgi yoktur. Ancak köy coğrafyası ve yerleşim düzeni dikkate alındığında bazı meslek ve işgücünün var olduğuna temas etmek gerekir. Öncelikle çift öküz ve merkep varlığı dikkate alındığında sadece binek amaçlı değil aynı zamanda taşımacılık için kullanıldığı malumdur. Odunculuk amacıyla hane sahibinin kendi özel işinde kullandığı müddetçe hayvanlarından vergi düşülmediğine dair bilgi vermiştik. Ancak kâr amaçlı başkasına çalışıldığında ya da kiralandığında vergi düşülmüştür.²⁵ Dolayısıyla köy çevresindeki zengin orman kaynakları köylünün ihtiyacı olan yakacak temini noktasında önemlidir. Bunun yanında son yüzyılım ortalarına değin odunculuk önemli bir geçim kaynağı olduğu da malumdur.

Saruhanlar ve çevre köy evleri betonarme yapılar öncesinde, yöreye özgü taş ve ahşap ustalığı gerektiren genelde çift katlı bağdadi evlerdir. Bu evlerin yapımı için gerekli kereste köy çevresinde mevcuttur. Taş temel üzerinde birbirine kilitlenmiş, yekpare ardıç ya da çam direklerle karkası inşa edilen bu yapıların duvarları kireç-saman-toprak karışımı harç ile doldurulur, sonra kuruyan duvar sıvanır, üzeri kireçli su ile badanası yapılır. Genelde iki katlı; alt katı dam, üst katı oturma alanıdır. Dolayısıyla bu evlerin yapımında gerekli malzemeler köy çevresinden temin edilir. Hem bu malzemelerin tedarik edilmesinde, hem de bu evlerin inşa edilmesinde köy sakinlerinden yararlanıldığı, hatta bu evleri inşa eden ustaların köy sakinlerinden olması yüksek ihtimaldir. Her ne kadar temettüat defterlerinde, usta olanların kaydına rastlanmasa da köy sakinleri arasında usta olanların varlığını kabul etmek gerekir. Temettüat defterinde köylünün çiftçilik için en önemli varlığı, demirbaşı olan çift öküz kaydı önemlidir. Köyde 15 hanede sabana koşulan toplam 23 çift öküz kayıtlıdır. Toplam 7 hanede 2 çift öküz kaydı varken 9 hanede bir çift öküz kaydı vardır. Köylüye ait 54 çift öküz ile 7 çift camus/manda kayıtlıdır. Dolayısıyla köylünün ziraat için sabanın kurulması, bakım ve onarımı vs. işlerin de ustalık gerektiren önemli ince işler olduğu düşünüldüğünde ve bu alanda ustaların köy sakinlerinden olduğu bir hakikattir. Yine köy sakinleri arasında basit el emeği ile ev araç ve gereçlerinin tamir ve bakımından anlayan kişilerin de varlığını kabul etmek gerekir. Doğrusu yıl boyunca kazançlarını bu meslek ya da el becerileri ile yaptıkları uğraşlar karşılığında temin etmeyip ihtiyaç ve zaruret halinde ya da boş kaldıkça uğraşları olduğundan olsa gerekir ki, bu hususta gelir kaydı yazılı değildir. Doğrusu gelir kaydı olarak toprak gelirleri, ağnam/küçükbaş hayvan geliri, sağmal hayvanların gelirleri ile arıcılık faaliyeti üzerinden 1260/1844 yılı vergi kaydı, 1261/1845 yılı için de gelir kaydı temettüat defterinde ayrıntılı bir biçimde yazılmıştır.

5.1. Ziraat Faaliyetleri

Köy temettüat defterinde hane reisinin işlettiği tarlaların dönüm bilgisi ile yıllık hasılat yer alır. Kayıtlara baktığımızda köyde toprakların mezru/ekilen ve gayri mezru/nadas bırakılan şeklinde iki türlü kayıt vardır. Hububat ekilen toplam 149 dönüm arazi kaydı vardır. 1845 yılında 118 dönüm arazi ekilirken 22 dönümü nadasa bırakılmış, 4 dönüm kiraya verilmiş, 5 dönüm arazinin sahibi köyü terk ettiği için arazi atıl durumdadır.

Tablo: 5 Hane reislerinin 1261/1845 yılı tarla işletme tablosu.

No	Hane Reisi	Mezru/Ekilen	Gayri mezru/Nadas
1	Kara Ali oğlu Mehmet		3 dönüm
2	Halim oğlu Halil	10 dönüm	
2	Abdülhalim oğlu Ali	8 dönüm	

²⁵ Adıyeke, *a.g.m.*, s. 774.

4	Halim oğlu Mustafa	5 dönüm	
5	Uzun oğlu Hüseyin	10 dönüm	
6	Deveci oğlu Halil	10 dönüm	
7	Ahmet oğlu Mehmet	6 dönüm	
9	Molla Mehmet oğlu Hasan	3 dönüm	
10	Yunus oğlu	6 dönüm	
11	Kara Mustafa oğlu		3 dönüm
12	Yunus oğlu Hüseyin	3 dönüm	
14	Eski oğlu Ahmet	5 dönüm	
15	İlyas oğlu Hüseyin	İcare verdiği: 4 dönüm	
16	Kardeş oğlu Hüseyin	7 dönüm	
17	Kuş/Feş oğlu Hüseyin	5 dönüm	
18	Ayvaz oğlu Mustafa	3 dönüm	
19	Kara Ali oğlu Halil	10 dönüm	
20	Ayvaz oğlu Ahmet		3 dönüm
21	Kara Mustafa oğlu Ali	5 dönüm	
22	Halim oğlu İbrahim	4 dönüm	
24	Hatıp oğlu Osman		3 dönüm
25	Hüseyin Bey oğlu Hasan	4 dönüm	
26	Ayvaz oğlu Bekir	4 dönüm	
27	Akkaş oğlu Mehmet	10 dönüm	
28	Akkaş oğlu Mustafa		10 dönüm
29	Kaçak oğlu Mehmet	Hali/işlenmeyen tarla: 5 dönüm	
	Toplam	Mezru tarla: 118 dönüm	Nadas tarla 22 dönüm

5.1.1. Çiftçilik Varlığı

Ziraat için günümüzün traktörü ne ise, o dönem için de sabana koşulacak çift öküzlerin varlığı aynı şeydir. Bu bakımdan çift öküz varlığı köydeki çiftçilik varlığını gösterir. Köyde 15 hanede sabana koşulan toplam 23 çift öküz kayıtlıdır. Toplam 7 hanede 2 çift öküz kaydı varken 9 hanede bir çift öküz kaydı vardır. Diğer hanelerde sabana koşulacak çift öküz kaydı yoktur. Ayrıca köyde 3 hane için pulculuktan gelir kaydı düşülmüştür.

Tablo: 6 Pulculuktan gelir kaydı düşülen hane reisleri ve gelirleri

Hane no	Hane reisi	
2	Halim oğlu Halil	500 krş.
3	Abdülhalim oğlu Ali	550 krş.
6	Deveci oğlu Halil	500 krş.

5.1.2. Toprak Mahsulleri Varlığı

Köy sakinleri kuru ve sulu tarım yapmaktadır. Hububat olarak buğday, arpa, burçak ile baklagillerden fasulye hasat edilirken bahçecilik faaliyeti vardır. Hane bazında üretime dair istatistiki bilgiler aşağıda tabloda yer almaktadır. Tabloda mahsullerin 1260/1844 yılı vergi kayıtları yer alır. Bu veriler, aynı zamanda toplam üretim miktarını da barındırır.

Aşağıdaki tabloda mahsullerin 1260/1844 yılı vergi kayıtları yani aşar/öşür vergileri hane olarak yer almaktadır. Tabloda her hane reisinin ödediği vergi değeri kile cinsinden hububat ve bakliyatın miktarı ile kuruş olarak parasal karşılığı yer almaktadır. Yani verginin aynı ve nakdi değeri yazılıdır. Bu veriler, aynı zamanda toplam üretim miktarını da barındırır. Tablonun son kısmında yazıldığı üzere toplamda köy adına ödenen aşar/öşür vergisi sırayla şöyledir. Buğday 34 kile, 272 krş., arpa 42,5 kile 258 krş., fasulye ½ kile 4 krş., burçak 1,5 kile 10,5 krş.'tur. Buğday ve arpa köy sakinlerinin topraktan elde ettiği en önemli gelir kalemidir. Fasulye 1 hane, burçak 2 hane tarafından hasadı yapılmaktadır.

Tablo: 7 Köyde 1260/1844 yılında hasadı yapılan hububat ve bakliyat için ödenen aşar vergisi miktarının kile ve kuruş olarak miktarını gösteren liste.

Hane no	Hane Reisi	Buğday		Arpa		Fasulye		Burçak	
		Kile	Krş	Kile	Krş	Kile	Krş	Kile	Krş
2	Halim oğlu Halil	2	16	5	30				
3	Abdülhalim oğlu Ali	2	16	½	3	½	4		
4	Halim oğlu Mustafa	1	8	6	36				
5	Uzun oğlu Hüseyin	2,5	20	6,5	39			½	3,5
6	Deveci oğlu Halil	6,5	52	2	12			1	7
7	Ahmet oğlu Mehmet	1,5	12	2	12				
9	Molla Mehmet oğlu Hasan	1	8						
10	Yunus oğlu	1,5	12						
11	Kara Mustafa oğlu								
12	Yunus oğlu Hüseyin	1	8	1,5	9				
13	Kara Ali oğlu İbrahim								
14	Eski oğlu Ahmet	1	8						
16	Kardeş oğlu Hüseyin	1		5,5					

			8		33				
17	Kuş oğlu Hüseyin	1	8	6	36				
18	Ayvaz oğlu Mustafa			1	6				
19	Kara Ali oğlu Halil	3	24						
20	Ayvaz oğlu Ahmet	1	8	1	6				
21	Kara Mustafa oğlu Ali	1	8	1	6				
22	Halim oğlu İbrahim	1	8	1	6				
25	Hüseyin Bey oğlu Hasan			1	6				
26	Ayvaz oğlu Bekir	2	16	1	6				
27	Akkaş oğlu Mehmet	2	16	1	6				
28	Akkaş oğlu Mustafa	2	16	1	6				
	TOPLAM	34	272	42,5	258	½	4	1,5	10,5

Vergi kayıtlarının izahını yaptıktan sonra köyün toplam üretim kapasitesine değinelim. Günümüzde rekolte olarak ifade edilir. Yukarıda ödenen aşar vergisinin on katı toplam üretim miktarını verir. Bir kilenin yaklaşık 30 kilo olduğunu varsayarsak, toplam kile değerinin 30 ile çarpımı, üretimi yapılan hububatın toplam miktarını “kilogram” olarak verecektir. Sonuçta, her hanenin üretim miktarının toplamı da köylünün üretmiş olduğu hububatın genel toplamıdır. Köylünün yıl boyunca ürettiği buğday ve arpanın yaklaşık değerleri aşağıda tabloda yer alır.

Tablo:8 Köyde 1260/1844 yılı hububat üretim miktarları

Kile Olarak Vergi Miktarı ²⁶ Aşar vergisi		Kile Olarak Genel Üretim ²⁷ (10 katı)	Yüzdelerik Dilimi %	Kg. Olarak Genel Üretim ²⁸	
Buğday	34 kile	340 kile	43,34	10.200 kg.	1 kile buğday: 30 kg
Arpa	42,5 kile	425 kile	54,10	11.050 kg.	1 kile arpa: 26 kg
Fasulye	½ kile	5 kile	0,63	160 kg.	1 kile fasulye:32 kg
Burçak	1,5 kile	15 kile	1,91		

²⁶ Vergi miktarı, topraktan elde edilen ürünün onda biridir. Bunun için ondalık, aşar ya da öşür kavramları kullanılır.

²⁷ Aşar vergisi olarak alınan miktarın “on” ile çarpımı köylünün ürettiği ürünün kile olarak toplam değerini verir.

²⁸ Genel üretimin toplam değeri “kile” olarak belirlendikten sonra buğday için 30 kg., arpa için 26 kg., nohut için 32 kg. ile çarpımı toplam üretimin kg. olarak değerini verecektir.

Önemli bir geçim kaynağı çiftçilik olan köy sakinlerinin 1844 yılında tahıl üretimi toplam 21 000 kg. civarındadır. Tabloda görüldüğü gibi önce arpa üretimi sonra buğday üretimi toplam üretimde önemli bir paya sahiptir. Köyde toplam hasat 785 kile olup yaklaşık 21 ton civarındadır. Üretim arpa % 54,10, buğday % 43,34 ile öne çıkmaktadır.

5.1.3. Bahçe İşleri

Bahçe, sebze ve meyve yetiştirilen ekili dikili arazilerdir. Sulu tarıma uygun arazilerde yapılır. Köy sakinlerinin ihtiyaçlarını karşılamak için ekip işledikleri köy bahçeleri köy hayatının vaz geçilmezidir. Köyde bahçe işleri ile meşgul olarak hane kayıtları vergi ve evlek olarak aşağıda yer almaktadır.

Tablo:9 Köy bahçe faaliyetleri

Sıra	Hane	Hane Reisi	1844 yılı Bahçe vergisi	1845 yılı Bahçe varlığı
1	2	Kara Ali oğlu Mehmet	2 krş.	½ evlek
2	5	Halim oğlu Halil	11 krş.	1 evlek
3	5	Uzun oğlu Hüseyin	12 krş.	5 evlek
4	6	Deveci oğlu oğlu Halil	2 krş.	1 evlek
5	7	Ahmet oğlu Mehmet	1 krş.	1 evlek
6	10	Yunun oğlu Yunus	2 krş.	2 evlek
7	14	Eski oğlu Ahmet	3 krş.	3 evlek
8	19	Kara Ali oğlu Halil	3 krş.	2 evlek
9	20	Ayvaz oğlu Ahmet	5 krş.	3 evlek
10	21	Kara Mustafa oğlu Ali	2 krş.	2 evlek
11	23	Çulha oğlu Süleyman	3 krş.	2 evlek
12	26	Ayvaz oğlu Bekir	2 krş.	1 evlek
13	27	Akkaş oğlu Mehmet	2 krş.	2 evlek
14	20 ²⁹	Hüseyin Bey oğlu Hasan	1 krş.	1 evlek
		Toplam	51 krş.	26,5 evlek

²⁹ Köy temettüat defterinin sonunda ilave hane olarak “Yirminci hanede mukim” yazıldığında 20 no’lu hane olarak verdik.

Köyde 14 hane için bahçe kaydı vardır. Köy sakinlerinin 1844 yılı bahçe vergi kaydı ile 1845 yılı işletilen bahçe arazilerine dair kayıtlardır. Bahçe gelir vergisi 51 kuruştur. Bahçe olarak işletilen köy arazileri ise 26,5 evlektir. Maalesef bahçelerde ne yetiştirildiğine dair kayıtlarda bilgi yoktur. Sebze yetiştiriciliği ve yöreye özgü meyvecilik yapıldığını söylemek mümkündür.

5.2. Hayvancılık Varlığı

Sanayi öncesi toplumlarda hayvanlar hayatın vazgeçilmez bir parçasıdır. Köylü işletmesini yaptığı tarımsal faaliyet ile sadece ihtiyacı olan temel besin maddelerini temin etmez. Tarımsal faaliyet ile aynı zamanda hayvan yetiştiriciliği ve üretiminde temel ihtiyaçlarını da tedarik eder. Bu hususta köylü buğday üretimini kendisi için yaparken arpa, yulaf gibi bazı hububat ürünlerini de hayvanları için yetiştirir. Özellikle hasadı yapılan tüm ürünlerin samanı, hayvan yetiştiriciliği bakımından önemlidir. Köylü hem kendisi için hem de yetiştirdiği hayvanları için ziraat yapmakta, tarlasını ekip biçmektedir. Doğrusu, köylü için ziraat faaliyetleri ile hayvancılık faaliyetleri birbiri ile iç içe olan işletmelerdir.

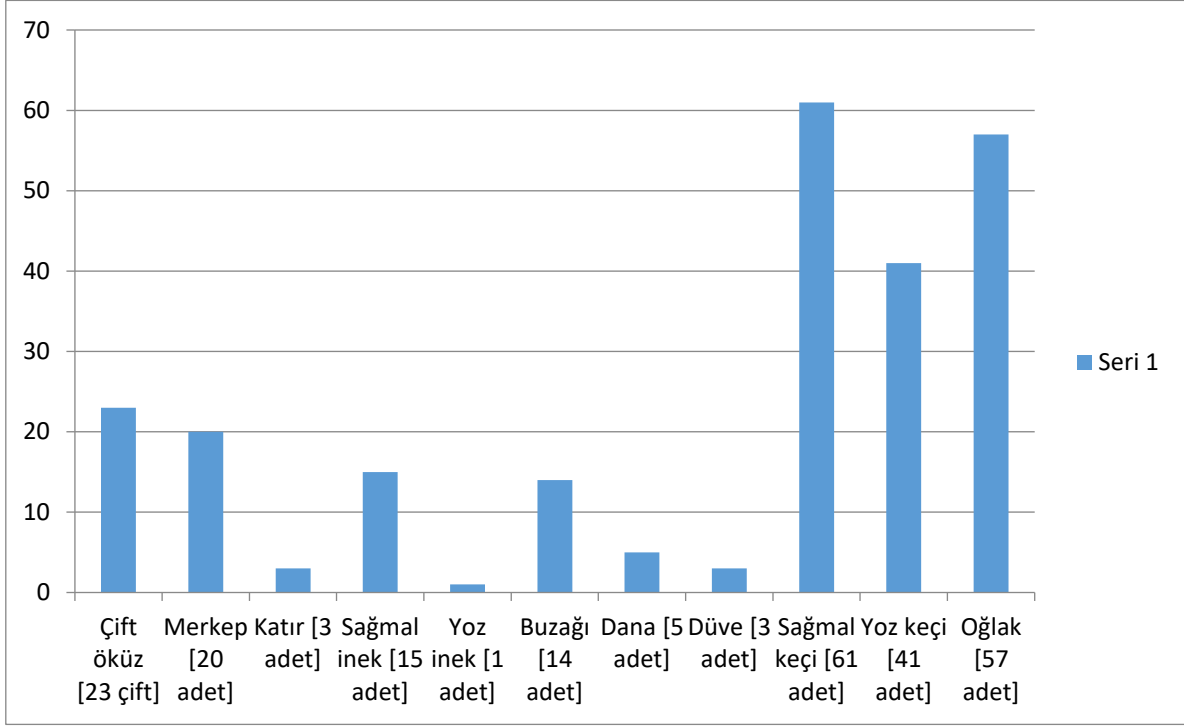
Temettüat defterinde 1260/1844 yılına ait 9 hane için 1 ya da 1,5 kuruşluk nebat/çayır vergisi kaydı vardır. Bu kayıt köyde çayırılık mera alanlarının varlığına işaret eder. Sabana koşulan hayvanlar başta olmak üzere küçükbaş ve büyükbaş hayvanlar için önemli besin kaynağıdır. Biçilip kurutularak kış mevsiminde tüketildiği gibi mevsimsel yağışlarla yeşeren çayırılık alanlar yaz ve güz mevsiminde açık alanlarda otlayan hayvanlar için önemli besin kaynağıdır.

Temettüat defterlerinde, hane reislerinin sahip olduğu hayvan türlerinin listesi ve bunlardan elde ettiği yıllık gelirler kayıtlıdır. Günlük ihtiyaçların karşılanması bakımından birçok hayvan türünün yetiştirildiği görülür. Bunları tür olarak üç sınıfta değerlendirmek mümkündür. Gücünden istifade edilenler, gıda temini olarak beslenenler, deri ve dokumacılık sektörüne ham madde temini için beslenen hayvanlardır. Bu noktada ulaşım, taşımacılık, çiftçilik alanlarında hayvanların gücünden istifade edilenler; et, süt, bal gibi temel gıda temin edilmesi için beslenen hayvanlar; derisi ile özellikle küçükbaş hayvanlardan elde edilen yün, yapağı ve kıl gibi dokumacılık ve giyim sektöründe ham madde olarak kullanılmak için beslenen hayvanlardır. Bu hususta köylü, ihtiyaç fazlasını satarak hayvan varlığını nakde çevirir. İhtiyaçlarını bu para ile temin eder. Anadolu'da yarım asır öncesine kadar, nüfusun yarısını oluşturan kırsal kesimde, köylünün ekonomik faaliyetinde hayvancılık önemli bir unsurdur. Dolayısıyla hayvancılık ülke ekonomisinde köylü-kentli herkesin günlük yaşamında önemli bir faaliyet alanıdır.

Tablo: 10 Köylüye ait 1261/1845 yılı toplu hayvan varlığı listesi ve bazı hayvanların yıllık hasılat listesi

	Adedi	Bir baş hayvan hasılatı	Toplam hasılatı
Çift Öküz	23 çift		
Merkep	20		
Katır	3		
Sağmal İnek	15	40	600
Yoz İnek	1		
Buzağı	14		
Dana	5		
Düve	3		
Sağmal Keçi	61	6 krş.	366 krş.
Yoz Keçi	41	1 krş.	41 krş.
Oğlak	57		
Toplam adet	243	Yıllık Hasılat	1007 krş.

Grafik:2 Köyde hayvan varlığını gösteren grafik.

Saruhanlar Köyü sakinlerinin yetiştirdiği hayvanlardan kas gücü ile etinden ve sütünden yararlanırlar. Bu hususta hayvan çeşitliliğini üç sınıfta ele almak gerekir. Yük ve binek hayvan varlığı, büyükbaş ve küçükbaş hayvan varlığı ile yıllık kazancı olan ayvan varlığıdır. Tablo ve grafikte ayrıntılı bir biçimde görüldüğü üzere Köylüye ait 1261/1845 yılı kayıtlı hayvan varlığı şöyledir.

Yük ve binek hayvan varlığı 23 çift öküz, 20 adet merkep ile 3 adet katır kayıtlıdır. Büyükbaş hayvan varlığı toplam 38 adet olup sağmal inek 15, yoz inek 1, buzağı 14, dana 5, düve 3 adet, küçükbaş hayvan varlığı toplam 159 adet olup sağmal keçi 61, yoz keçi 41 ve oğlak 57 adet olarak kayıtlıdır. Yıllık getirisi yani kazancı olan hayvanlar yukarıda tabloda görüldüğü üzere inek ile keçidir. Sağmal ineekten 600 krş., sağmal keçilerden 366 krş., yoz keçilerden 41 krş. gelir kaydı düşülmüştür.

Köy hayvancılık faaliyet alanlarından birisi de arıcılık faaliyetidir. Anadolu'da balcılık üretimi çok eskiden beri sürdürülen bir tür ticari faaliyettir. Sanayi öncesi dönemde tatlandırıcının ana kaynağı olarak kullanılan bal, aynı zamanda şifa kaynağı olarak özenle saklanıp özenle tüketilen gıdalardan birisidir. Dolayısıyla bu dönem, hemen her yerde bal üretimi söz konusudur. Ülkemizde bugün meşhur adı ile sürdürülen bal üretim faaliyeti çok eskilere gider. Varlığını önemli bir ticari faaliyet olarak korur.

Köy, arıcılık faaliyeti hakkında hane bazında faaliyetler aşağıda listelemiştir. Köyde 1260/1844 yılında 4 hanede yapılan bal üretiminden toplamda 45 kuruş aşar vergisi tahsisi söz konusudur. Bu kayıtlara göre toplam gelir 450 kuruştur. Yine varlık ve gelir kaydının yapıldığı 1261/1845 yılında 6 hanede arıcılık faaliyeti kayıtlıdır. Bu yıl toplam 39 kovan varlığı üzerinden 393 kuruş gelir kaydı yazılıdır. Köyde arıcılık faaliyetinde hane başına düşen kovan miktarı %1,25'tir. Bu durum şeker ihtiyacının sadece baldan karşılandığı bir döneme dair önemli bir veridir.

Tablo: 11 Köyde arıcılık faaliyetleri

Sıra no	Hane no	1260/1844 yılı	1261/1845 yılı
		Balcılık vergisi/aşar	Kovan sayısı ve hasılatı
1	2	1 kuruş	1 Kovan- 9 kuruş
2	3	2 kuruş	1 kovan - 18 kuruş
3	4	2,5 kuruş	2 kovan-18 kuruş
4	26	1 kuruş	1 kovan - 9 kuruş
	Toplam	6,5 kuruş	5 kovan - 54 kuruş

6. Vergiler

Köylünün gelir kaynaklarına dair bilgileri verdikten sonra kazancı üzerinden tahsil edilen vergilere göz atalım. Temettüat defterinin mühürlü son sayfasında köyün kazancı ve vergi hususunda toplam veriler yer alır. Köyün 1261/1845 yılı temettüti/kazancı 14 198 krş.'tur. Temettüat defterinin son sayfasında yer alan bu kazançları üzerinden toplam 4750,5 krş. vergi tahsisi söz konusudur. Aşağıda tabloda ayrıntılı hane bazında bilgiler yer alır.

Tablo: 12 Köy sakinlerinin 1844 yılı vergi kayıtları.

No	Hane Reisi	Vergi 1844 (kuruş)
1	Kara Ali oğlu Mehmet	110 krş.
2	Halim oğlu Halil	300 krş.
3	Abdülhalim oğlu Ali	210 krş.
4	Halim oğlu Mustafa	210 krş.
5	Uzun oğlu Hüseyin	360 krş.
6	Deveci oğlu Halil	360 krş.
7	Ahmet oğlu Mehmet	180 krş.
9	Molla Mehmet oğlu Hasan	120 krş.
10	Yunus oğlu	180 krş.
11	Kara Mustafa oğlu	300 krş.
12	Yunus oğlu Hüseyin	300 krş.
14	Eski oğlu Ahmet	115 krş.
15	İlyas oğlu Hüseyin	120 krş.

16	Kardeş oğlu Hüseyin	180 krş.
17	Kuş/Feş oğlu Hüseyin	160 krş.
18	Ayvaz oğlu Mustafa	150 krş.
19	Kara Ali oğlu Halil	135,5 krş.
20	Ayvaz oğlu Ahmet	120+120 krş.
21	Kara Mustafa oğlu Ali	120 krş.
22	Halim oğlu İbrahim	170 krş.
23	Çulha oğlu Süleyman	180 krş.
24	Hatıp oğlu Osman	...
25	Hüseyin Bey oğlu Hasan	200 krş.
26	Ayvaz oğlu Bekir	210 krş.
27	Akkaş oğlu Mehmet	120 krş.
30	Kirli oğlu Mustafa	120 krş.
33	Çulha oğlu Hüseyin	80 krş.
34	Güdük/Gedik oğlu
35	İlyas oğlu Himmet	
	TOPLAM	4750,5 krş.

Tablo: 13 Köy adına kayıtlı vergi miktarları

1260/1844 yılı virgü-yü mahsusa	Aşar bedeli	
	4776,5 krş	1260/1844 yılı 596,5 krş.

7.Aile Hayatı

Köy ekonomik yapısına dair detaylı bilgileri paylaştıktan sonra sosyal hayatın temeli olan aile yapısından bahsedelim. Nüfus ve temettüat defterlerindeki köy kayıtları köyün aile yapısını değerlendirmemize yardımcı olmaktadır. Doğrusu sadece erkek nüfusun yer alması daha teferruatlı bilgi almamıza engel olsa da bazı tespitlerde bulunmamıza mani değildir. Daha önce de belirttiğimiz üzere köyde nüfus defterine göre 97, temettüat defterine göre ise 91 erkek nüfus kayıtlıdır. Kadın nüfus ile beraber toplamda 200 kişilik bir nüfustan söz edebiliriz. Nüfus defterindeki kayıtlı verileri dikkate aldığımızda tek başına kayıtlı hane reisi sayısı 14'dir. Oğul/oğulları ile beraber yaşayan hane sayısı 18'dir. Hanelerin çoğunluğunun çekirdek aile yapısını barındırır. Bu noktada toplam hane sayısının % 77,5'i çekirdek ailedir. Ayrıca kardeşi, oğul ve torunları ile birlikte yaşayan haneler vardır. Detaylı bilgiler aşağıda tabloda yer almaktadır.

Tablo: 14 Köy nüfus defterinde hane reislerinin kayıt şekli

Kayıt Şekli	Sayı
Tek başına kaydedilen hane reisi	14
Oğlu/Oğulları ile kaydedilen	18
Kardeşi ile kaydedilen	7
Oğulları ve torunları ile kaydedilen	1
Oğlu ve torunu ile kaydedilen	1
Oğlu ve torunu ile kaydedilen	1

Köy nüfusundan bahseden kayıtlarda imam ve muhtarlar belirtilmiş, orduda olan 4 köy sakini kaydedilmiştir. Bir kişinin sara hastası kaydı vardır. Köy sakini 20 yaş altı erkek nüfus özenle kaydedilmiştir. Sayımın askerliğe elverişli olanları esasen daha dikkatli kayıt altına almayı amaçladığı açıktır. Özellikle fiziksel özellikler özenle yazılmış, kişileri tanımlamada dikkat edilmiştir. Hane reisinin oğlu olarak 43 erkek nüfus kayıtlıdır. Tek başına kayıtlı 14 hane mevcuttur. Oğul sayısı en fazla 5'tir. Beş ve dört çocuklu hane birer adettir. Üç çocuklu hane 5, iki çocuklu hane 6, bir çocuklu hane 4'tür. Oğul ve torunların bir arada yaşadığı hane sayısı 2'dir. Bir hanede 2 oğul ve 4 torun olup köyün en kalabalık hanesidir. Diğerinde bir oğul bir torun kayıtlıdır. Ayrıca bir kardeş ile kayıtlı 6 hane, 3 kardeş ile kayıtlı bir hane vardır.

Tablo: 15 Nüfus defterine göre erkek çocuk sayısı

Köydeki erkek çocuk sayısı	
Erkek Çocuk Sayısı	Hane Sayısı
5 erkek çocuklu hane	1
4 erkek çocuklu hane	1
3 erkek çocuklu hane	5
2 erkek çocuklu hane	6
1 erkek çocuklu hane	4
Erkek çocuk kaydı olmayan hane	14
Oğul ve torun bir arada	2

Nüfus defteri, köyde yaşayan erkek nüfusun net yaşlarını öğrenme imkânı sunmaktadır. Aşağıda yaş dağılımı tablosu incelendiğinde köy genç bir nüfusa sahiptir. Köyde yaşayan erkek nüfusun yarısı 20 yaş altıdır. En yaşlı birey 85 yaşındadır. En küçük yaştakiler ise birer yaşında 6 bebek adı kayıtlıdır.

Tablo: 168- 1840 yılı köy nüfusuna kayıtlı erkek nüfusun yaş dağılımı

Köy erkek nüfusun yaş dağılımı		
Yaş Aralığı	Sayısı	Yüzdellik Dilimi
1-5	16	16,50
6-10	21	21,65
11-15	10	10,30

16-20	9	9,27
21-25	12	12,37
26-30	2	2,06
31-35	2	2,06
36-40	7	7,21
41-45	4	4,12
46-50	2	2,06
51-55	1	1,03
56-60	5	5,15
61-65	1	1,03
66-70	2	2,06
71-75	2	2,06
76-80	2	2,06
81-85	1	1,03
Toplam	97	% 99,90

Tabloda görüldüğü gibi, çocuk olarak kabul edebileceğimiz yaş grubu olan 1-10 yaş grubu 37 kişi olup yüzdelik oranı % 38,15'dir. En kalabalık yaş grubudur. 11-20 yaş grubunda 19 kişi, oranı ise % 19,57'dir. 21-30 yaş grubunda kayıtlı kişi 14 (% 14,43), 31-40 yaş grubunda kayıtlı 9 (% 8,27), 41-50 yaş grubunda 6 kişi (% 6,18), 51-60 yaş grubundaki kişi 6 (% 6,18), 61-70 yaş grubundaki kayıtlı kişi 3 (% 3,06), ve 71-80 yaş grubundaki kişi 4 (%4,12), 85 yaşlarındaki 1 hane reisi % 1,03'lük yüzdelik dilime girmektedir.

Sonuç

Makalemizde, günümüz Kütahya Gediz Saruhanlar Köyü hakkında Simav kazası Saruhanlar Karyesi nüfus kayıtları ile köy temettüat defterindeki bilgilerle köy hayatının 19. Yüzyıl sosyo-ekonomik yapısına dair bir çalışma hazırladık. Simav kazası müslim defterinde yer alan kayıtlara göre köyde, 40 hane, 97 erkek nüfus, temettüat defterinde ise 91 erkek nüfus mevcudu kayıtlıdır. Defterde yer almayan kadın nüfus ile beraber toplam 200 nüfuslu bir köy olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada % 77,5 oranla ailelerin çoğunluğu çekirdek aile yapısını barındırmaktadır. Oğulları ve torunları ile beraber yaşayanlar daha az görülmektedir. Hiç çocuk kaydı olmayan, sadece hane reisinin adının kayıtlı olduğu hane 14'dür.

Köy erkek nüfusun kayıtlı yaşlarına baktığımızda en yaşlısı 85 yaşında bir kişidir. Yeni doğan bebek kaydı en fazla birey olarak karşımıza çıkar. Köy nüfusunda en fazla yaş grubu 37 kişi ile 10 yaş altıdır. Yüzdeler oranı % 38,14'dür. Ayrıca toplam nüfusun yarıdan fazlası 20 yaş altından oluşmaktadır (69 kişi % 71,13). Bu durum köyün genç bir nüfusa sahip olduğunu göstermesi yanında çocukluk evresinden ergenlik evresine geçen nüfus sayısındaki azlığı gösterir. Ölümünün daha çok çocukluk evresinde olduğuna dair bir işarettir. İncelediğimiz 1831-1870 nüfus yoklama kayıtları bu tezimizi doğrulamaktadır.

Varlık ve vergi kaydının tespiti olan temettüat defterine göre köyde hane kayıtlı vergi yükümlüsü 35 hane reisi bulunmaktadır. Köy geçim kaynaklarına baktığımızda tarım ve hayvancılık önemlidir. Bu anlamda 16 hane ziraat erbabı, 3 hane çulha esnafı, 1 hane kaşıkçılık, 7 hane reisi ırgat olarak kayıtlıdır. Bir kişi Uşak'ta ilim tahsili ile meşguldür. Diğerleri de yetim, yatalak, muhtaç olarak kayıtlıdır. Bazı kimselerin köyü terk edip başka yerlere yerleştikleri kaydı dikkat çekicidir. Hanelerin temel uğraşları dışında 3 hane pulculuktan, 19 hane sepetçilikten, 6 hane ırgatlıktan 1 hane çulhacılıktan dolayı ayrıca gelir kaydı düşülmüştür. Köyde işkolları olarak tarım, hayvancılık, sepetçilik, ırgatlık vardır. Sepetçilik genek bir uğraş alanı olduğunu söylemek mümkündür. Köy sakinlerinin 1845 yılı toplam gelir kaydı 14197 krş.'tur. Toplam vergi tahsisi de 4750,5 krş.'tur.

Günümüzde köyün geçim kaynaklarından birisi gürge ağacından imal edilen kaşıkçılıktır. Kütahya yöresinde bu işle uğraşan tek köy olmasıyla öne çıkar. Kayıtlarda yer alan sepetçilik işi bugün artık yapılmayan bir meslektir. Ancak bu kayıtlarda bir hane için meslek olarak kaşıkçılık kaydı bugün sürdürülen kaşıkçılığı başlatan kişi olma ihtimali yüksektir. Bu noktada köy temettüat defterinde 9 no'lu hane reisi Molla Mehmet oğlu Hasan'ın mesleği kaşıkçılıktır.

Önemli bir geçim kaynağı çiftçilik olan köy sakinlerinin 1844 yılında tahıl üretimi toplam 21 ton civarındadır. Kayıtlarda Buğday 34 kile, 272 krş., arpa 42,5 kile 258 krş., fasulye ½ kile 4 krş., burçak 1,5 kile 10,5 krş. olarak vergi tahsisi kaydı yazılıdır. Bu doğrultuda köyde toplam hasat 785 kile olup yaklaşık 21 ton civarındadır. Üretim arpa % 54,10, buğday % 43,34 ile öne çıkmaktadır.

Köylünün geçim kaynaklarından önemli bir unsur da hayvanlarıdır. Yük ve binek hayvan varlığı 23 çift öküz, 20 adet merkep ile 3 adet katır kayıtlıdır. Büyükbaş hayvan varlığı toplam 38 adet olup sağmal inek 15, yoz inek 1, buzağı 14, dana 5, düve 3 adet, küçükbaş hayvan varlığı toplam 159 adet olup sağmal keçi 61, yoz keçi 41 ve oğlak 57 adet olarak kayıtlıdır. Yıllık getirisi yani kazancı olan hayvanlar yukarıda tabloda görüldüğü üzere inek ile keçidir. Sağmal ineekten 600 krş., sağmal keçilerden 366 krş., yoz keçilerden 41 krş. gelir kaydı düşülmüştür.

Köy sırtını Akdağ'a dayamış, zengin orman kaynaklarına sahiptir. Hayvan varlığının odun taşımacılığı için elverişli olduğu görülür. Kayıtlarda 9 hane için gelir kaydının olmayışı, 6 hane reisinin geçimini ırgat olarak emeği ile sağladığı toplamda 15 hane için varlık kaydının olmadığı dikkat çekicidir. Orta Anadolu köyleri ile mukayese edildiğinde geçim şartlarının ve imkânlarının orta ölçekli olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Gediz-Saruhanlar Köyü Köyü Nüfus Defteri: Hüdavendigar eyaleti Kütahya sancağı Simav kazası müslim nüfus defteri: BOA. NFS. d. 01629. s. 199-200.
- Gediz-Saruhanlar Köyü Köyü Temettüat Defteri: Kütahya Sancağına Tâbi Simav Kazası Kuralarından Saruhanlar Karyesinin Tahrir-i Temettüat Defteri Sene:1261 Numara; 70: BOA. ML. VRD. TMD. d. No: 09206.
- BOA. EV. VKF. 17-45.
- BOA. ML. VRD. TMT. d. 7905.
- BOA. ML. VRD. TMT. d. 7921.
- BOA. ML. VRD. TMT. d. 09196.
- BOA. ML. VRD. TMT. d.09203.
- BOA. ML. VRD. TMT. d. 09213.
- BOA. ML. VRD. TMT. d. 09251.
- BOA. ML. VRD. TMT. d. 09255.
- BOA. ML. VRD. TMT. D. 09264.
- MAD. d. 262.
- BOA. TT. D. 3.
- Basılı Eserler
- Adıyeke, N. (2000), “Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”, Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, OTAM, SAYI 11, 2000, s. 769-825.
- Aydın, Meltem, “Avarız Defterlerine Göre XVII. Yüzyılda Simav’ın İdari ve Nüfusu”, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:17, Bahar 2016, s.141-165.
- Göksal, H. (2013), *19. Yüzyıl Ortalarında Gediz’in Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Gediz Belediyesi Kültür Yayınları, 2013.
- Gümüşcü, O. (2010), *Tarihi Coğrafya*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Güran, T. (2000), “XIX. Yüzyıl Temettüat Tahrirleri”, Osmanlı Devletinde Bilgi İstatistik, (H. İnalçık, Ş. Pamuk Der.), Ankara, s. 73-94.
- İnalçık, H. (1996), *Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Karal, E. Z. (1943), *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Kütükoğlu, M. S. (1995), “Osmanlı Sosyal ve İktisadî Tarihi Kaynaklarından Temettüat Defterleri”, *Bellekten*, LIX, s. 395.

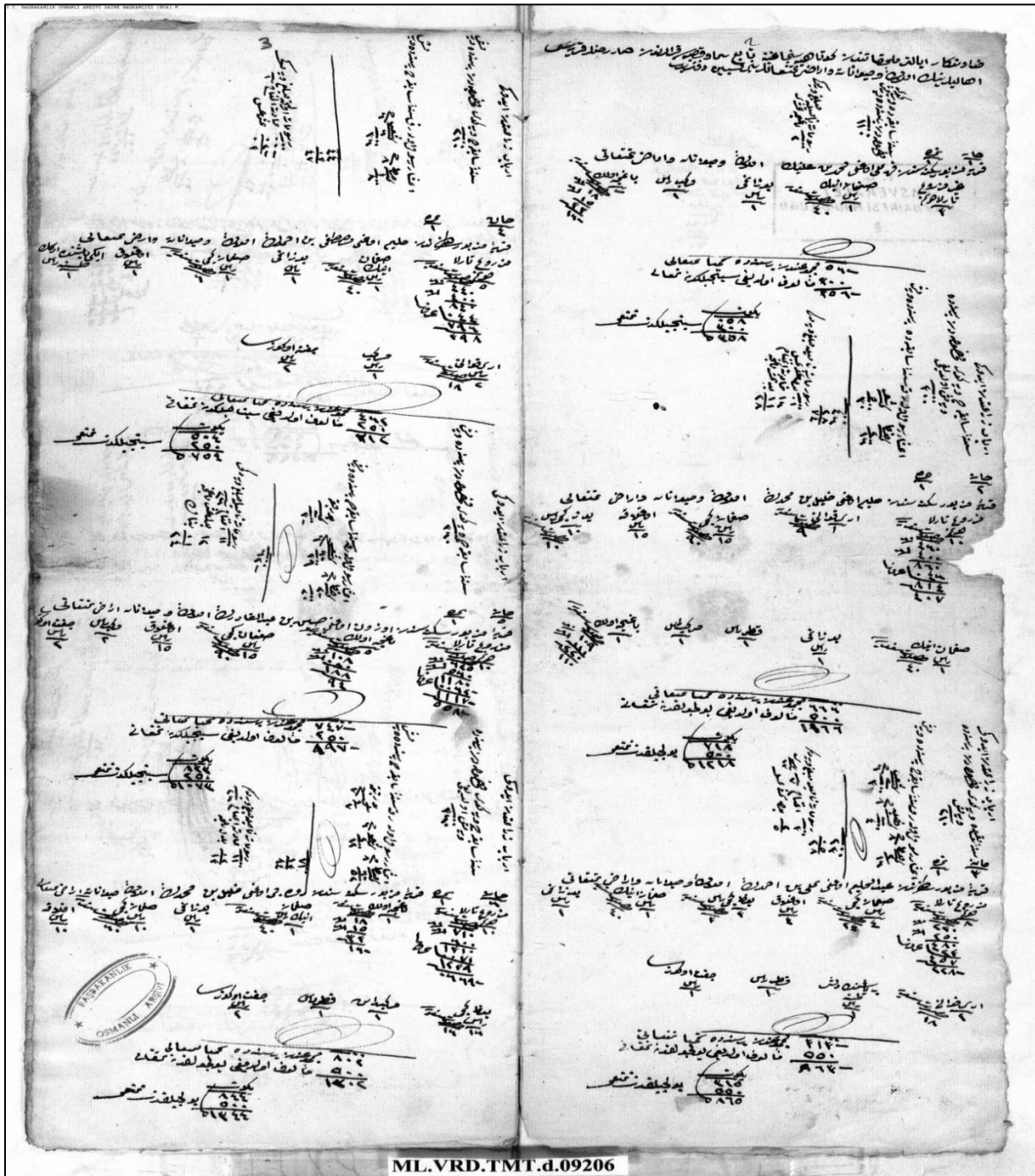

Resim 1: Saruhanlar Köyü sakinleri tarafından günümüzde üretimi devam eden el emeği göz nuru ahşap kaşıklar gürgen ağacından yapılmaktadır. Usta ellerin eseri olan süslemeli ve boyalı ahşap kaşık örnekleri. (Fotoğraf ve kaşıklar köy sakini Mehmet ÖZER-D.1978)

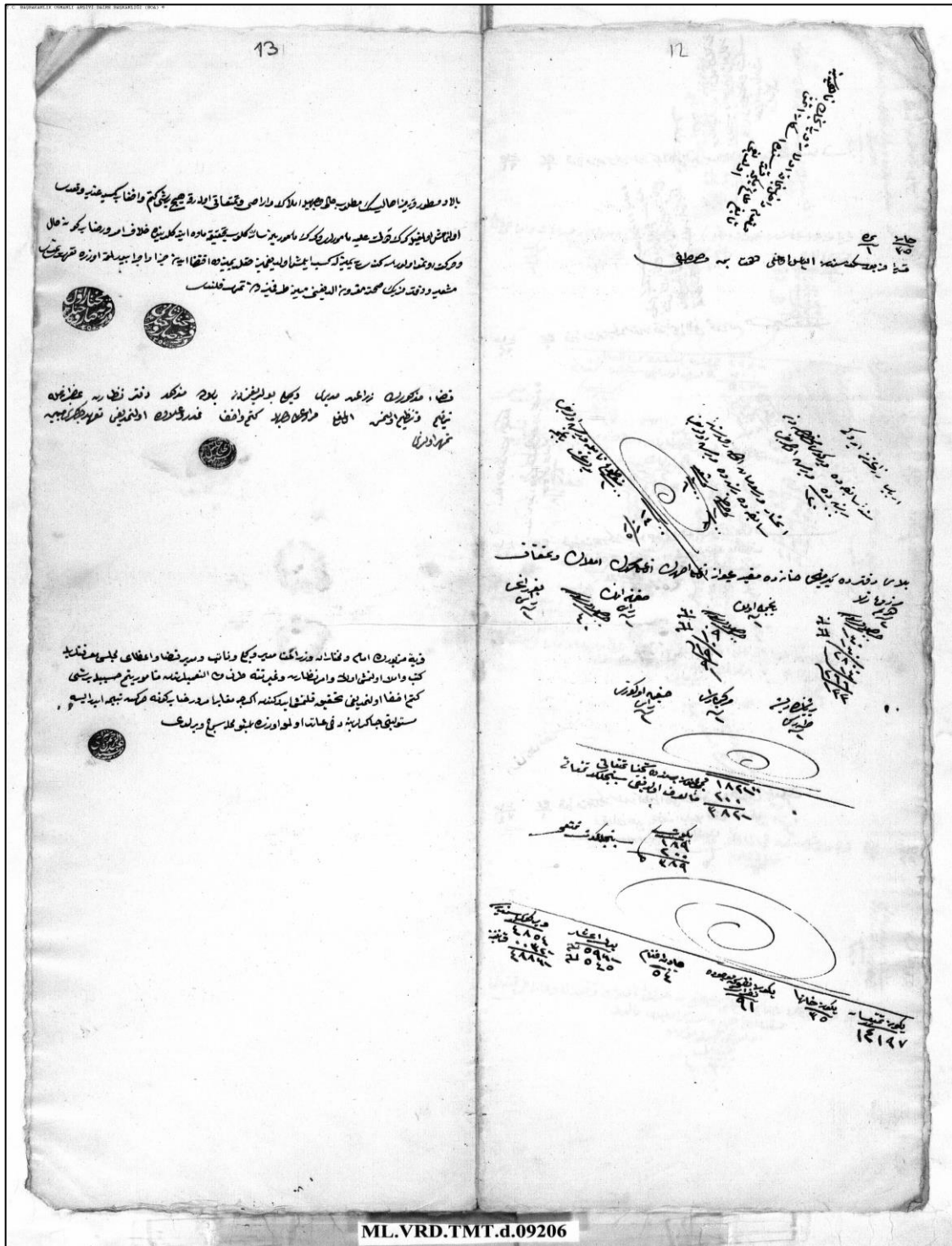
Ek:1 Saruhanlar Köyü lakap-soyadı eşleştirme listesi.

Saruhanlar Köyü			
1934 Soyadı Kanunu			
Köy Soyadı ve Lakaplar Listesi			
Soyadı	Lakabı	Soyadı	Lakabı
Erdem	Abdülhalimoğlu	Zengin	Kara Ali Oğlu
Bircan	Çulha Oğlu	Özkök	Kara Ali Oğlu
Erdoğan	Mestan Oğlu	Ünlü	Kara Ali Oğlu
Yıldırım	Abdülhalim Oğlu	Avseven	Molla Mehmet Oğlu
Kaya	Halim Oğlu	Hazar	Molla Mehmet Oğlu
Aşkın	Ayan Oğlu	Yiğit	Eskici Oğlu
Durmaz	Ayan Oğlu	Şahin	İlyas Oğlu
Ülken	Abdülhalimoğlu	Ceylan	Ciniş Oğlu
İnan	Abdülhalimoğlu	Okuş	Ciniş Oğlu
Yıldız	Abdülhalimoğlu	Baş	Ciniş Oğlu
Cingöz	Abdülhalimoğlu	Arslan	Kara Mustafa Oğlu
Yılmaz	Abdülhalimoğlu	Uğur	Hatıp Oğlu
Sevindik	Ayvaz Oğlu	Yağız	Akkova Oğlu
Akbulut	Ayvaz Oğlu	Çalışkan	Yunus Oğlu
Yavuz	Ayvaz Oğlu	Tetik	Akkaş Oğlu
Yaman	Ayvaz Oğlu	Akbaş	Akkaş Oğlu
Fidan	Ayvaz Oğlu	Ürüm	Hatıp Oğlu
Özer	Ayvaz Oğlu	Bürül	Hatıp Oğlu
Akpınar	Kirli Oğlu	Güler	Hatıp Oğlu
Daşkın	Gök Oğlan Oğlu	Uçar	Deveci Oğlu
Akyol	Gök Oğlan Oğlu	Eyigün	Deveci Oğlu
Uyanık	Gök Oğlan Oğlu	Gültekin	Deveci Oğlu
Candan	Yunus Oğlu	Alkan	Deveci Oğlu
Gönen	Yunus Oğlu	Şimşek	Gedik Oğlu
Doğan	Hasan Oğlu	Demir	Gedik Oğlu
Düzgün	Kara Mustafa Oğlu	Avcı	Uzun Oğlu
Üney	Ahmet Oğlu	Çevik	Uzun Oğlu

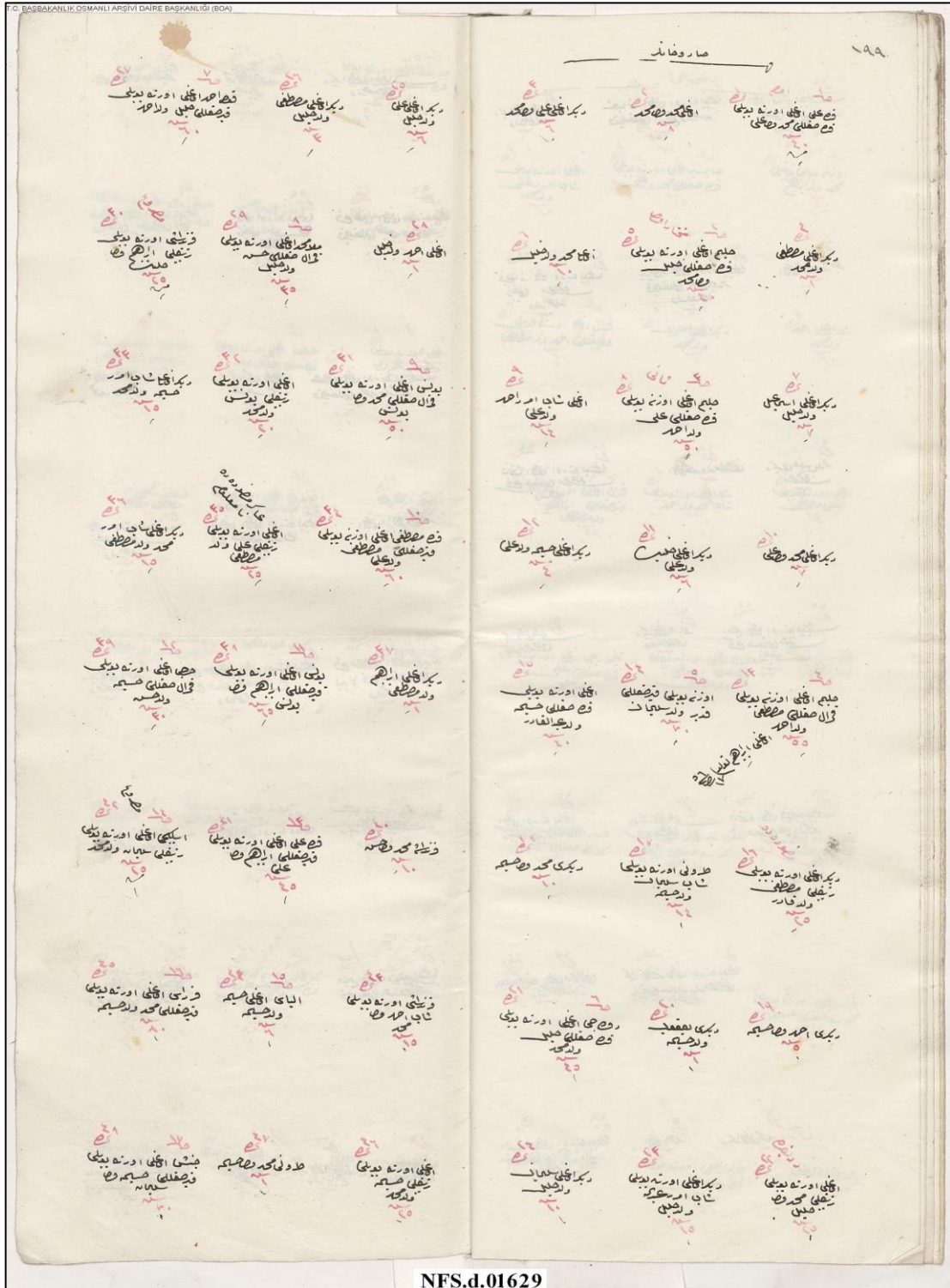
Ek 2: Köy temettuat defterinin birinci sayfası.

Ek 3: Köy temettüat defterinin son sayfası.

Ek 4:1840 yılı köy nüfus kayıtlarının bulunduğu ilk sayfa.

Rodos Adası'nda Para Vakıfları

Money Foundations on the Island of Rhodes

Arzu BAYKARA TAŞKAYA
Dr. Öğr. Üyesi
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
a.baykara20@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-1712-4881

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi / Received : 15 Ocak 2022
Kabul Tarihi / Accepted : 21 Mart 2022
Yayın Tarihi / Published : 15 Nisan 2022
DOI Number : 10.21021/osmed.1058361

Kaynak Gösterme / Citation

Taşkaya, A. B. "Rodos Adası'nda Para Vakıfları ". *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 14 (2022): 61-94.

Rodos Adası'nda Para Vakıfları

Money Foundations on the Island of Rhodes

Arzu Baykara Taşkaya

Öz

Vakıflar ,Osmanlı Devleti'nde kuruluş döneminden beri fethedilen bölgelerde ve çeşitli mevkilerde ele geçen yerlerin İslamlaşması adına Müslümanlar tarafından meydana getirilmiştir. Bu kurumların oluşturulmasında İslami amaçlarla hayır düşüncesi hakim olmuş, meydana getirilen vakıf eserleriyle şehirlerdeki birçok belediye hizmetine devlet masraf yapmadan sahip olmuştur.Adada bir yıl süreyle hizmet veren cami,mescit,medrese,su yolu,kuyu gibi farklı unsurları barındıran birçok sosyal vakfın içeriği açıklanmıştır. İmam ,hatip, müezzın,müderis, mütevellli gibi dini hizmetli ve görevlilerin maaşları bu hayırsever kişilerin kurduğu vakıflar aracılığıyla verilmiştir. Ada üzerinde ağa,sultan, şeyh, efendi, bey ünvanına sahip ümera ve ülemeden oluşan kurucular yanında; normal reaya arasından şahısların kurduğu vakıflara yer verilmiştir. Toplam 61 adet vakfın 48 'i reaya tarafından kurulmuştur. Defterden vakıfların genel ihtiyaçlarının nasıl karşılandığını ; bazı vakıfların şahıslara borç verdiğini ,bazılarının da çeşitli mezheplere ait tarikat ve şehylere ücret ayırdığını izleyebildik.Vakıfların bazılarının tarikatlarla olan bağlantıları görülmüştür. Murat Baba (Reis)'in Bektashi olduğunu Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilerden öğreniyoruz. Makalemizde Rodos Adası üzerinde Osmanlı döneminde bir finansman kaynağı olarak 61 adet vakfın ne şekilde hizmet verdiği, mütevellisi ve harcama kalemleri,borçları ve gelir kalemleri açıklanarak, vakfın ada üzerinde meydana getirdiği kültürel ve sosyal yapının işlevi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti ,Rodos Adası, Vakıf, Mütevellli ,Hayırseverlik.

Abstract

Waqfs were created by Muslims in the name of Islamization of the conquered areas and various locations in the Ottoman Empire since the establishment period. The idea of charity for Islamic purposes prevailed in the creation of these institutions, and the state had many municipal services in the cities without any expense with the foundation works created. Salaries of religious servants and officials such as imams, preachers, muezzins, mudarris, and mutevellies were given through the foundations established by these benevolent people. On the island, there are foundations established by individuals among the normal reaya, as well as the founders consisting of ümera and ülema holding the titles of agha, sultan, sheikh, master, bey. 48 of a total of 61 foundations were formed from reaya. How the general needs of foundations are met from the ledger; We were able to observe that some foundations gave loans to individuals, and some allotted fees to sects and shehys belonging to various sects. Some of the foundations are known to have connections with sects. We learn that Murat Baba (Reis) is a Bektashi from the information given by Evliya Çelebi. In our article, the function of the cultural and social structure that the foundation created on the island was emphasized by explaining how 61 foundations served as a source of finance on the island of Rhodes during the Ottoman period, their mutevellies and expenditure items, debts and income items.

Keywords: Ottoman Empire, Rhodes Island, Foundation, Mutevellli, Philanthropy.

Giriş

Rodos Adası, Akdeniz'deki en büyük adalardan biridir. İlkçağlarda sürgün yeri olarak görülen bu adanın kaderi, Osmanlı Devleti'nde de kalebentlik yeri olarak adı hafızalara yer etmiştir.¹ Cezayir-i Bahri Sefid Vilâyeti'nin ilk olarak Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) zamanında 1553 yılında Anadolu Beylerbeyliği'nden Kocaeli, Sığla, Biga; Rumeli Beylerbeyliği'nden Eğriboz, İnebahtı, Mezistre, Karlıeli, ve Midilli Sancakları eklenerek kurulduğunu biliyoruz. Bu vilâyetin sınırları zaman içinde değişiklik göstermiştir.²

Fransız bilim adamı Guerin, 1854'te Rodos Adası'nda 5500'ü şehirde, 500'ü köylerde yaşayan Türk nüfusundan bahseder.³ Şehrin varoşlarında 5000, köylerinde 15.000 Ortodoks Hıristiyan mevcuttu. Yahudiler ise 1000 kişi olarak tesbit edilmişti. XIX. yüzyıl içerisinde bütün ada tekrar hızlı bir gelişme gösterdi. 1891'de Vital Cuinet, son Osmanlı istatistiklerini kendisine temel alarak adada toplam 6825 Türk, 20.250 Rum, 1513 Yahudi ve 566 Romalı Katolik olduğunu, yeni gelen bazı Ermeniler'le birlikte nüfusun tamamının 29.148'e ulaştığını belirtir.⁴ Kāmūsü'l-A'lâm'da son dönem Osmanlı Rodos'u bir şehri ve kırk beş köyü bulunan, içerisinde kırk dört cami (yirmi ikisi şehirde), dört derviş tekkesi, üç medrese, üç hamam, doksan üç kilise ve iki sinagogu olan, bunların yanında her dinî cemaatin ilk ve ortaokulunun bulunduğu bir yer olarak tanımlanır.⁵ 1890'dan sonra rakam ikiye katlanmıştır. Bütün dinî gruplar büyüme gösterirken bunların çoğunluğunu 49.500 ile Rumlar teşkil ediyordu. Bu dönemde 8272 Türk, 4881 Yahudi, 5780 Romalı Katolik (büyük oranda İtalyan sakinler) ve birkaç Ermeni bulunuyordu.

Vakıflar, halkın ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yapılan müesseselerdir. Bir yerde vakıf tesisi, bölgenin İslamlaşmasına işarettir. Rodos Adası'nın Kanuni Sultan Süleyman tarafından fetih edilmesinin ardından adayı Müslümanlaştırmak için pek çok ailenin Anadolu'dan göç ettiğini veya ettirildiğini biliyoruz.⁶ Vakıf müessesesi uzun zamandan beri bütün İslam memleketlerinde önem kazanmış, sosyal ve iktisadi hayat üzerinde büyük etkileri olan dini- hukuki müesseselerdir.⁷ XVIII. asırda Osmanlı İmparatorluğu'nda vakfın koruması sayesinde birçok mekan inşa ettirilmiştir. Kişiler vakıfları kendilerinden kurdukları gibi, bunları yapmaya zorlayan grupların varlığı da bilinmektedir. Bu gruplar ulema, vezir, şeyhlerdir ve tabiidir ki bu kişilerin de vakıflarda etkisi bulunmaktadır.⁸ Nitekim Busbecq, XVIII. yüzyılda vakıfların servet korunması amacıyla yapılan binalar olması büyük önem taşınmaktadır diye belirtir.⁹ Belediye teşkilatı ile beraber sürekli büyüyen kentler için vakıfların yapacağı pek bir hizmette kalmamıştır. XIX. yüzyılda vakıfların işlevlerinin birçoğunun azaldığı görülür. Okuma yazma bilen kişiler, kendi evlerinde cami mescitlerine bitişik olan vakıf odalarında mektep açarlar, çocukları toplayıp Kur'an ilmi hali öğretirlerdi¹⁰ ya da tekke zaviyelerde hizmet verirlerdi.¹¹

¹ Ö. İşbilir, "Kalebent", TDV İslam Ansiklopedisi, Ek-2, (İstanbul 2016), s.5-7.

² Ünal, A. A., "XVI. ve XVII. yüzyıllarda Cezayir Bahr-i Sefid (Akdeniz -Ege Adaları) ya da Kaptan Paşa Eyaleti", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (12), (2002):251-261.

³ M. Kiel, "Rodos", TDV İslam Ansiklopedisi, 35, (İstanbul 2008), s.155-158.

⁴ Vital Cuinet, *La Turquie D'Aise* Paris, Yay. E. Leroux, Cilt 1, (France, 1892), 352-370.

⁵ Şemsettin Sami, *Kāmūsü'l-A'lâm*, Rodos Maddesi, C. 3, (İstanbul: Kaanaat Matbaası, 1306):2272-2273.

⁶ M. A. Erdoğan, "Rodos Adası'ndaki Osmanlı Evkafı (1522-1711)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. XV, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını: İzmir, (2000): 10.

⁷ Fuat Köprülü, "L'insitution de Vakf", *Vakıflar Dergisi*, Ankara, Cilt:2, (1942):5.

⁸ Bahaeddin Yediylidiz, XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi", *Vakıflar*, XV, Ankara, (1982):22-53.

⁹ Ogier Ghislain de Busbecq, *Türk Mektupları*, Çev. Hüseyin Cahit Yalçın, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1939), 172.

¹⁰ Malik Aksel, *İstanbul'un Ortası*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000):309.

¹¹ Ahmet Köç, "Osmanlı Devleti'nde Devlet-Tekke İlişkinin Önemli Bir Tanığı: Halveti Şeyhi Sofyalı Bâlî Efendi ve Vakıfları" *Bellekten*, Cilt 80, Sayı 289, (2016):797-822.

Osmanlı Devleti için su yolu inşasının önemli olduğu bilinmektedir. Evde çeşme olmadığı için , su temini ancak mahallelerde bulunan çeşmelerden sağlanmaktaydı.Hamamlar da su kaynağının bol olduğu diğer tesislerdi. Vakıf binalarındaki su sisteminin yapılışı ve işleyişini su yolcular yönetirdi. Osmanlı'da su işlerine *suyolcu* denen görevli bakar; bu kişi suyun künklerle ve kanallara dağıtılması ile uğraşırdı.Suyolcu su vakıflarına bağlıydı. Bu görevli şehirlerdeki vakıf sisteminin gelişmesinde ve yerleşmesinde büyük rol üstlenmiştir. Eğer su yolcu sayısı ikiden fazla ise onların bulunduğu yerde, bunların denetim görevini su yolcuları ağası yapardı .Vakfın hizmetinde gerekli olduğu takdirde su yolcu, mütevellilere bağlı hizmet verirdi.¹² Evliya Çelebi, XVII.yüzyılda adaya geldiğinde adanın üç büyük su kaynağı olduğunu belirtir.Hünkâr Suyu,Sümbüllü Suyu ve Bekir Paşa Suyu. Bu sulardan ikincisinin tadının oldukça lezzetli olduğunu yazan Evliya Çelebi ,adada toplam 70 çeşme olduğunu ;çarşının içinde berber dükkanlarının önünde altı sütundan oluşan tahta kaplı Şazirvan Havuzu'nu da ayrıca anmadan geçmez ¹³. Rodos'ta meydana gelen depremlerde su yollarının hep vakıf adı anılmadan, ashabi hayratlar tarafından devletin de verdiği katkıyla tamir edildiği belirtilmiştir. 1856 ve 1863 yılındaki Rodos depremlerinde su yolları zarar görmüştür. Rodos'ta İç Kal'â'da ve varoşlarda bulunan çeşmelerde özellikle çok önemli su yolları olan Hünkâr, Santorlu, Simili sularına su taşıyan künklerin fena zarara uğradığı görülmüştür. Halk da bu sulardan yararlanmakta zorluk çektiğinden ;Hünkâr Suyolu'nun masrafı mal sandığından karşılanmıştır. Ashab-ı hayrat , Santorlu ve Simili suyollarının tamiri için söz vermiş ; sözlerinde durarak 16 bin kuruş nakit parayı sağlayarak destek vermiş; kalan 91.887 kuruş ise hazinece karşılanmıştır.¹⁴Osmanlı devrinde hayırseverler içinde yaşadıkları toplumların ihtiyaçlarının farkındadırlar. Bu yüzden yokluğunu hissettikleri veya olması gerektiğini düşündükleri şeyler için para ayıran Müslümanlar, Rodos'taki su kaynaklarını kullanarak vakıflar kurmuşlar, suyun oluşturduğu sektörlerden yararlanmayı bilmişlerdir.

Rodos Adası 'ndaki XIX.yüzyılda adada meydana gelen sosyal ve kültürel yapı ve burada bulunan vakıflar daha evvel birçok değerli araştırmacıların konusu olmuştur. ¹⁵ Kanuni Evkafı, bunlar içinde en önemlilerindendir.¹⁶ Makalemizde Rodos'taki Evkaf Defteri'nde isimleri olan diğer vakıfların nükûd-ı mevkufelerine dair muhasebe kayıtları incelenmiştir ¹⁷. Bu defterin başlangıç tarihi 13 Mart 1867(Hicri 7 Zilkade 1283) ,bitişi 12 Mart 1868(H 18 Zilkade 1284)'dür.Defterde tam bir yıllık vakıf kayıtları verilmiştir. Defter,toplamda 19*50 ebatında ciltli ve varaklıdır , varak sayısı 8' dir.Çekimi yapılan belge sayısı 10 adettir. Boş varaklar ,1-a ve 7b-8 'dir. Vakıf Defteri'ne :

"İşbu 83 senesi martının ibtidasından şubat gayetine değın bir sene zarfında Rodos Ceziresi'nde evkaf-ı şerifesinin nukudu mevkufaları ba marifet şer-i şerifi meclis sarf olunan mala bakan muhasebe

¹² Abdullah Martal, "XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Su-Yolculuk", TTK *Belleten*, LII/205 (1989):1620 .Vakıfların su hizmetleri için olanları da ayrıca önemlidir. Bu vakıflar için : Hasan Güneri, "Vakıf Suları ve Su Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, IX, Ankara, (1972): 67-79 ; Ahmet Köç, XV-XVII. Yüzyıllarda Silistre'de Su Vakıfları", *Vakıflar Dergisi* , Haziran, Sayı 3,(2013):9-20.

¹³ Evliya Çelebi,*a,g,e*,249. Rodos Adası'nda çok fazla çeşme olduğunu doğrulayan diğer bir yazar da Fransızdır. Marie Gabriel Auguste Florent, comte de Choiseul-Gouffier, *Voyage pittoresque de la Grèce By 1752-1817*,(France 1782),107.

¹⁴ Bu belgede özellikle vakıf adı anılmadan su yollarının tamiri ile alakalı olarak ashabi hayrat 'ın tamiri gerçekleştirdiği belirtilmiştir. Arzu Baykara Taşkaya , "Osmanlı'da Bir Afet Yönetimi Örneği (Rodos Depremleri) ",*Tarih Araştırmaları III*,Edit, Aydın Efe, Fatih Sansar ,(Ankara: Akademisyen Kitabevi ,2020):80-86.

¹⁵ Ali Fuat Örenç, Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada ,(İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2006) ;Uğur Ünen, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İdaresinde Rodos Adası,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi ,Adnan Menderes Üniversitesi, 2013); B .Çelik, - U. Ünen, "XVIII. Yüzyılda Rodos'un Sosyo-Ekonomik, Dinî ve Kültürel Durumu ", *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 2 (2) , (2015):52-73.

¹⁶ M .Akif Erdoğan, "The Island of Rhodes under Ottoman Rule , Military, Stuation, Population ,Trade an Taxation ,"*Arab Historical Review For Ottoman Studies*,October,(1996):29-41.

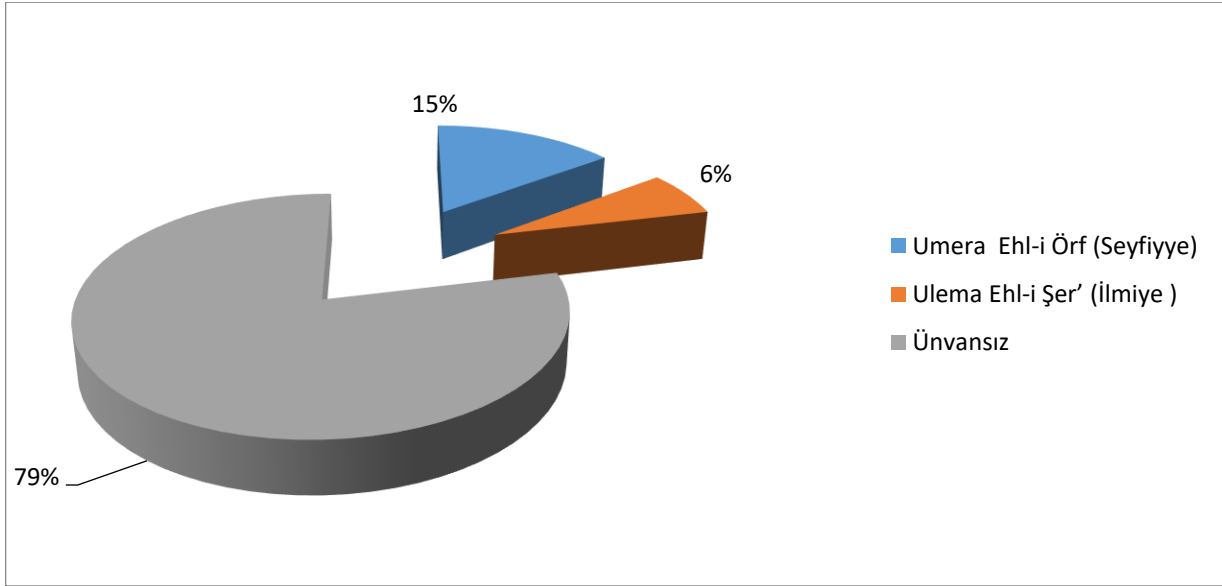
¹⁷ BOA, EV.d... 20237 .

defteridir” şeklinde giriş yapılır. Bu defter, Evkafı Hümayun’a gönderilmiş , defterin kabulü ise şevval 1284 tarihinde gerçekleşmiştir. Yazımızda yer alan para vakıflarının isimleri, buldukları yerler ve personelleri ile yıllık gelir ve giderleri üzerinde durulmuştur. Bir vakıf nasıl çalışır ve idame edilir ,bir yıllık dönemde ne gibi icraatları olmuştur ? sorusunun cevabı yanıtlanmaya çalışılmıştır.

1-Vakfı Kuranların Kimlikleri ve Mütevelliler

Herhangi bir vakıf kurulurken onun ebedi olarak varlığını sürdüreceği varsayılmaktadır. Adadaki Müslümanlar paralarını hayırlı işlerde vesile olması için Müslümanlara yardıma adanmışlar ve paralarıyla vakıf tesis etmişlerdir. XVIII. yüzyıl boyunca Osmanlı toplumunda üst kesimden vakıf kuranların payı % 65.07 olması, yüzdeliğin kalan kısmının reayadan yani yönetilen halktan meydana gelmesi bunun açık göstergesidir.¹⁸ Yani vakıf meselesi maddi varlığın da göstergesi konumundadır. Fakat bu vakıfların tesis edilmesi dini ve hayri olmasının dışında Osmanlı’nın iskan siyasetinin de temelini oluşturmuştur. ¹⁹ Bizim inceleme yaptığımız defterde durum tam tersidir. Ümeranın ve ülemanın kurduğu vakıfların %21 lük bir grubu oluşturduğu görülürken ;kalan diğer grupta yer alan ünvansızlar ise %79 gibi yüksek bir oranı oluşturmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1: Rodoslu Vakıf Sahiplerinin Ünvan Dağılımı

Şekilde verildiği üzere ümeranın ve ülemanın kurduğu vakıfların %21 lük bir grubu oluşturduğu görülürken ;kalan diğer grupta yer alan ünvansızlar ise %79 gibi yüksek bir oranı oluşturmaktadır. Buradan da daha çok reyanın vakıfları kurmuş olduğunu görürüz.

Vakıf defterinde vakfı kuranlar hakkında bilgi yoktur. Vakıfların yöneticileri olan mütevelliler hakkında bilgi verilir. İncelenen vakıflar içerisinde müteveli seçiminde daha çok hacı,hoca,imam müderrisler ve tevliyet konusunda uzmanlaşmış kişilerin tercih edildiği görülmektedir. Osmanlı Devleti’nde yönetici-askeri sınıfı oluşturan ümera ve ulema, sahip oldukları idari ve mali imkanlar

¹⁸ Bahaeddin Yediyıldız ,“Türk Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri 1700-1800” ,Osmanlı Araştırmaları III ,*The Journal of Ottoman Studies III*,İstanbul , (1982):143-164.

¹⁹ Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı:2, (1942):354.

bakımından reaya sınıfından ayrılmıştır. Yönetici sınıfı oluşturan *ehl-i örf* ümera (emirler, beyler) ve *ehl-i şer'* ulema(alimler) grupları hukuki, mali ve adli konularda reayadan farklı olarak özel bir statüye sahiptir. Osmanlı ümera ve uleması, padişahlar tarafından çeşitli ayrıcalıklarla mükafatlandırılarken ,elde ettikleri bu imtiyazları ise vakıflara dönüştürerek toplumun faydalanmasına hizmet etmişlerdir. Osmanlı yönetici sınıfı mensuplarının sahip oldukları menkul ve gayrimenkulleri oluşturdukları vakıflara yönlendirmeleri, yönetici sınıfı ile yönetilenler arasındaki bağı kuvvetlendirmiştir.

Sultan Süleyman Vakfı hakkında defterde bilgi yoktur.²⁰ XVIII. yüzyılın başında Rodos'taki Sultan Süleyman Han imâret ve câmi-i şerîf evkâf geliri 421.840 akçedir. Bu konuyla bağlantılı olarak 1758-1759 (1172) yılında Sultan Süleyman Han Evkâfı'ndan almak üzere günlük 8 akçe ücret ile tuzla kâtipliği yapan Mahmut bin Hüseyin'in kendi isteğiyle görevini ve maaşını Mustafa bin Abdurrahman'a devretmesiyle ilgili bir belge mevcuttur.²¹ Defterimizde sadece Süleyman Mektebi 'ne bağlı kuyu Vakfı'nın kaydına rastlarız.

Ağa, sultan,baba,imam, müezzin ,molla , zade, paşa gibi ünvanlar taşıyan hayırsever Müslüman Türklerin kazançlarını ada üzerine cami,mescit,kuyu,çeşme , şadırvan gibi hem dini hem de beledi kuruluşlarda işlevlerini sürdürmeleri için vakfa dönüştürdükleri görülür. Allah'ın rızasını kazanmak için hayırseverlerin kurdukları vakıflar, onlar için bir mutluluk kaynağı olmuştur. Bir kere vakıflardan hiçbirinde doğrudan hanımefendi adının geçmediğini belirtmeliyiz. Osmanlı cemiyetinde gayri Müslimlerin de kendileri için vakıflar kurdukları bilinmekle beraber , incelediğimiz vakıfların tamamının kurucusu ve mütevellileri Müslümandır. Sultan Mustafa Cami Şerife Vakfı'nda ,sultanın kızının adının anıldığını görürüz. Bu vakfın gider kalemlerinde Kur'an-ı Kerim'in okunması için hafızlara verilecek ücret kayıt edilmiştir. Sultan ünvanını taşıyan bir vakıf Sultan Mustafa Cami'nin vakfidir ve Sultan III. Mustafa'ya (1717-1774) 'e ithafen yapılmıştır.²²

Tablo 1: Rodoslu Vakıf Sahiplerinin Ünvanları

Zümre Ünvanlar	Ümera -Ehl-i Örf (Seyfiyye)				Ulema (İlmiye)			Reaya
	Ağa	Bey	Paşa	Zade	Baba	Molla	Şeyh	Ünvanlı
Cami	1	-	2	-	1	-	-	7
Mescit	-	1	1	1	-	1	1	21
Su (Kuyu ve Çeşme)	-	-	2	1	1	-	-	8
Mektep & Medrese	-	-	-	-	-	-	-	5
Diğer (Tilavet –Nebz-Kandil)	-	-	-	-	-	-	-	7
Toplam	1	1	5	2	2	1	1	48

Osmanlı vakıflarını kuran kişiler çoğunlukla padişahlar, hanedan mensupları veya yönetici sınıfı mensupları olduğundan bu kişiler devletin varlık sebebini vakıflar yoluyla gerçekleştirmişlerdir. Ağa, paşa, vezir ve diğer ümera mensubu varlıklı insanlar olduklarından daha fazla vakıf kurarlar. Üst gruptaki ilk ünvan ağadır.Ağa Cami Vakfı adıyla anılan vakfın, Hacı Mehmet Ağa tarafından inşa edildiği caminin

²⁰ Evliya Çelebi ,Rodos Adası'na geldiğinde özellikle Süleymaniye Evkafı hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir.Evliya Çelebi,Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Anadolu, Suriye Hicaz 1671-1672 , (İstanbul: Devlet Matbaası, 1935),248-249. Bu konu ile ilgili bakınız: M .Akif Erdoğan, "The Island of Rhodes under Ottoman Rule , Military, Stuation, Population ,Trade an Taxation "Arab Historical Review For Ottoman Studies, October, (1996): 29-41.

²¹ Ünen, a.g.e., 177.Örenç ,kitabında Rodos Adası'ndaki Süleymaniye Vakfı ve İmaretinin 1859 yılındaki giderlerini vermiştir. Örenç,a,g,e,356-359.

²² Zeki Çelikkol ,Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe, TTK, Ankara, (1992):69.

kitabesinde belirtilir.²³ Tireli Hamdi Bey Mescid-i Şerif Vakfı'nın kurucusu Tirelidir. Şahsın Anadolu'dan geldiğini bu şekilde anlıyoruz. Paşa ünvanını taşıyan iki cami ve bir mescit bulunur. İbrahim Paşa Cami, Kanuni'nin Sadrazamı İbrahim Paşa tarafından yapılmıştır. 1530 yılına yapıldığı belirtilen kitabesine göre Rodos'taki en eski camidir. Recep Paşa Cami ise, Bosnalı Recep Paşa'nın kaptanı deryalığı sırasında 1623 yılında yapılmıştır. Sinan Paşa Mescidi tam olarak bilinmemekle beraber acaba İbrahim Paşa'nın halefi Sinan Paşa mıdır tam olarak belirtemiyoruz.²⁴ İbrahim Paşa Medresesi'ndeki Kuyu ve yine aynı İbrahim Paşa Camisi'ne ait mesen kuyusu Vakfı da paşa ünvanlı su vakıflarıdır. Hanzade ünvanıyla Hanzade Mescid-i Şerif Vakfı bulunur. Murad Baba Dergahı'nda Hamdi Paşa Çeşmesi ise hem baba hem de paşa ünvanlı vakıf olarak belirtilirken; Hamdi Paşa'nın tam olarak kim olduğunu tespit edemedik.

Tabloda görüldüğü gibi vakıf kurucularından yarısından fazlasının hangi zümreye mensup oldukları tam olarak belirlenmemiştir. Bu grup en fazla olan oranı oluşturmaktadır. 7 cami ,21 mescit ,8 su ile alakalı olan çeşme ve kuyu, 5 tane eğitim,7 ise diğer grubu oluşturan vakıf bulunur.Ünvensiz hayır sahiplerinin adada bütün vakıf eserleriyle alakalı eser verdiği görülmektedir. Baba ünvanlı verilen vakıflar Murad Baba Dergahı'ndaki Cami şerif Vakfı ve Murad Baba Dergahı'ndaki Hamdi Paşa Çeşmesi Vakfı'dır. Şeyh Mecidi Şerif Vakfı da yine dini bir kurum olarak verilmiştir. Molla ünvanlı bir kişi vardır; bu vakıf da Molla Kadiri Mescid-i Vakfı'na aittir. Vakıflarda görev alan ve buradan hayatını idame eden birçok görevliyle karşılaşırız. İmam ,hatip, müezzin,müderres, mütevellli , devrhân (Kur'an-ı Kerim'i devamlı okuyup devreden kişi) gibi dini hizmetli ve görevlilerin maaşları bu hayırsever kişilerin kurduğu vakıflar aracılığıyla verilmiştir. İncelemesi yapılan para vakıflarının hepsinin mütevellisi vardır ve hepsi mütevellisine ücret tahsis etmiştir. Bunlar genel vakıf giderlerinin yanında oldukça yüksek maaşlardır.

1826 yılında Evkaf Hümayun Nezareti'nin kurulmasına kadar olan dönemde vakıflar ,yöneticilerini ,nazırlarını ve görevlilerini kendileri seçebilmekteydi. Evkaf Hümayun Nezareti'nin kurulmasıyla vakıfların yöneticilerini tayin etme hakkı ellerinden alınmamış ,kazada bulunan Evkaf Hümayun Nezareti'ne bağlı kaza müdürlüklerinin yetkisi artmıştır.²⁵

2- Vakıf Hizmetleri

Osmanlı döneminde kurulan vakıfların çok zengin bir içerik ile kamusal faydayı gözeten hizmet ve faaliyetlerde bulunduğu bilinmektedir.²⁶ Vakıfların yaptığı tüm hizmetleri halk faidesine yönelik oluşuyla vakıf kurumu topluma doğrudan katkı sağlayarak sosyal nitelik kazanmaktadır²⁷. Vakıf kurumu insani, sosyal ve ulusal boyutlara sahip yönleri ile sosyal bir kurumdur.²⁸ Vakıflar sayesinde fethedilen yerlere gelen Müslümanlarla bölgenin İslamlaşması da tamamlanmıştır.²⁹ Tanzimat Dönemi'ne gelinceye kadar eğitimdeki faaliyetlerin tümü vakıflar tarafından karşılandığından; devlet mahalle mekteplerinden en yüksek dereceli medreselere kadar eğitimin her kademesinin vakıflar tarafından finanse edilmesi sayesinde

²³ Zeki Çelikkol , a.g.e., 72-73.

²⁴ Zeki Çelikkol , a.g.e., 70-73.

²⁵ Mustafa Alkan , " Uşak Para Vakıfları (1890-1923)", *Belleten*, Cilt 70, Sayı 258, (2006):754.

²⁶ A Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, (İstanbul, Dergâh Yayınları ,2005):235; B .Kodaman, " Vakfın Sosyal Yönü", *Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3. Samsun, (1988):1; M, Gökbilgin, *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977):93.

²⁷ Adnan Ertem, "Osmanlı'dan Günümüze Vakıflar", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 36,(2011):26.

²⁸ M. Gökbilgin, *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları ,1977): 93.

²⁹ Z, Kazıcı, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, (İstanbul: Bilge Yayınları ,2003): 92.

merkezi hazineden para çıkmadan tasarruf etmiştir. Özellikle şehir yolları ,köprüler şehir altyapı hizmetleri yapım-onarım faaliyetleri de vakıflar aracılığıyla gerçekleştiriliyordu .³⁰

Evkaf defterini incelediğimizde vakıfların hangi hizmetler için yapıldığını görebiliriz ve defterden şu neticeye ulaşırız: Camiler için 7 ,mescitler için 21 ,medrese için 5 ,su, kuyu ve çeşme adı altında 8,diğer grup içinde ise 7 vakıf hizmet vermektedir. Diğer grubu içinde yer alan 2 tilavet,2 nebz ,2 nukud,1 kandil için vakıf kurulmuştur. Bu rakamlardan anlaşıldığı kadarıyla hayırsever Müslümanlar adada İslam dininin yayılması için cami ve mescit yaptırmak istemiştir. Cami ve mescitlerin düzenli olarak açık tutulması ve ihtiyaçlarının giderilmesi,her türlü akım ve onarımının yapılması , medrese ve mekteplerde İslam dinini öğretenmek isteyen talebelere hizmet verilmesi bu vakıflarda istenilen gaye olmuştur.

Vakıflar gelir-gider dengesi üzerine tesis edildiklerinden sağlam akarlara sahip olmaları kaçınılmazdır. Aksi takdirde hizmet görmesi, istihdam ettiği personele maaş verebilmesi mümkün değildir. Burada ilginç olan diğer bir konuda insanların temel ihtiyacı olan suyun bu hayırsever insanlarca temin edilmeye çalışılması meselesidir. Adada su kıtlığı olduğu gerçeği bir yana bırakılırsa, su işletmeciliği getirisi olan sektördür. Su kanalları, kuyular, çeşmeler, sebiller, değirmenler, hamamlar gibi doğrudan su ile çalışan tesislerin mülkiyet sahipleri, suyun kaynağından itibaren geçtiği noktalardaki suyu, paydaşları ile paylaşmak zorundadırlar. Yani özel mülkiyetteki araziden çıkan su, daha sonra başkasının toprağından geçeceği için hak sahipleri (toprak sahibi) olarak suyu engelleme yetkileri yoktur. Osmanlı uygulamasında özel mülkiyetlerde suyu kullanma hakkı; miras ve vasiyet konusu olabilmekle birlikte, bu hak satılmaz, devredilemez veya hayır olarak bağışlanamazdı. Bütün bunlara rağmen, Osmanlı uygulamasında ister özel mülkiyette, isterse vakıf mülkiyetinde olsun, su mâliklerinin sulama amacıyla suyu sattıklarına dair bazı örnekler vardır .³¹

Rodos Adası'nda içilebilir tatlı su ihtiyacının karşılanması için hayırsever insanlar, sahip olduğu paraları bu yolda harcamaktan geri durmamıştır. Bunun için şehirlerde çeşmeler, camilerde kuyu ve şadırvanlar yoluyla sakalarla su temin edilmesini sağlamaya çalışmıştır. Vakıflar içinde hamam yapısına rast gelmedik. Hakikatten defteri incelersek su teminine oldukça para harcadığını rahatlıkla görebiliriz. Diğer önemli bir hayır işi ise aç insanları doyurma amacıyla Kızılkapı'da ve Demirli Medresesi'nde gerçekleştirilmektedir.Bu iki vakıf ile fakir insanları doyurma meselesi ve su temini İslami bir gayeye hizmet ettiği gibi oldukça insanidir. Osmanlı anlayışına göre toplum fertleri birbirinden farklı olduğuna göre onların maddî kazançları da birbirinin aynısı değildir. Bu yüzden toplum fertleri arasında geliri olmayan veya geliri az olanların karnını doyurma, ihtiyaçlarını görmek erdem sahibi kişilerin görevidir. Kısacası vakıflar, erdem sahibi kişilere; millete amme hizmetlerinde yardımcı olabileme bahtiyarlığını bahşetmiştir.³²Vakıfların kuruluş amaçları içinde en fazla görülen amaç vakfedilen paranın işletilmesinden elde edilecek gelir ile Kurân-ı Kerim okutulmasıdır. Vakfiyelerde vakfın kurucusunun veya yakınlarının ruhu için vakfın gelirine göre belli bir süre ,bir hizb, günde bir ,iki günde bir ,haftada veya on beş günde bir cüz, yılda bir hatim okutulması istenmekte ve bunun için ödenecek miktar tayin edilmektedir. Bir cüz için takdir edilen ücret ,farklı örnekleri olmakla beraber genellikle bir akçedir. Vakfiyelerde çoğu zaman kıraatın kim tarafından yapılacağı da tayin edilmektedir. Bunlar daha çok vakfın kendisi ,yakınlardan bu işe ehil olan bir kişi veya bir caminin imam veya müezzini gibi şahıslar olmaktadır. Bunun yanında medrese hocaları veya talebelerine de benzer şekilde kıraat şart koşulduğu görülmektedir. Burada görünürdeki amaç Kurân-ı Kerim'in okutulması olmakla beraber asıl hedeflenen vakfın kurucusu tarafından ilgili kişilere bir ücret veya ilave bir gelir sağlanmak oduğu söylenebilir.³³ Rodoslu hayırsever insanların kurdukları

³⁰ M. Bayartan, "Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 10(1), (2008): 163.

³¹ Halil İnalçık, "Osmanlılarda Su", TDVİA, 37, Ankara. (2009), 437.

³² Şakir Berki, "Vakıfların Devlete Devletin Vakıflara Hizmeti", *Vakıflar Dergisi*, VII, Ankara, (1968). 45.

³³ Özcan, a, g, e, 281-282.

vakıflardan dört tanesi , kurucuları vefat ettikten sonra ruhlarına ecza-yı şerife okunup dua edilmesi için de vakıf oluşturmuşlardır.³⁴ Hürmal Medresesi ,Sultan Mustafa Cami Şerif, Takyacı Mescid-i Şerif ,İbrahim Paşa Cami Şerif 'nde hafızlar tarafından yapılan tilâvet için ücret ayırmıştır.³⁵

Birçok amaca hizmet etmeyi hedefleyen Rodos Adası'ndaki para vakıfları ,çeşitli alanlarda halkın yararına hizmet vermiştir. Sayı açısından en fazla cami ve mescitler için oluşturulan bu vakıflar, islami ibadetin gerçekleşmesi için kurulmuşlardır.

3-Gelir Kaynakları ve Gider Kalemleri

İslam vakıf sisteminin ilk oluşumunda menkul malların vakıflaşması bulunmamaktaydı. Para vakıfları, ilk örneklerini II. Murat(1421-1451) ve II. Mehmet (1444-1481) zamanında vermiştir. XVI. yüzyıl vakıf sisteminde meydana gelen artışlar para vakıflarının da varlığını tartışılır vaziyete getirmiştir.³⁶ Osmanlı Devleti'nde XVI.yüzyılda % 12,09' nun para vakfı olduğu anlaşılmıştır .³⁷ Para vakıflarının ilkinin 1423'te Edirne'de Hacı Musluhiddin Efendi kurmuştur. Musluhiddin Efendi'nin mülkle birlikte para vakfettiği bilinmektedir. ³⁸XV. yüzyıldan itibaren ulaşımın daha iyi hale gelmesi ticaretin artması, kıymetli madenlerin bulunması parayı daha işlek hale getirmiştir. ³⁹ Malın malla değişimi artık kullanılmamaya başlarken, paranın değerlenmeye başladığı görülmüştür. İhtiyaç dahilinde hemen kullanıma sokulan para, daha kullanışlı olarak düşünülmüştür.Para vakıfların ekonomik düzeyi , vakfı meydana getiren kurucusunun mal varlığı ve sınıfıyla alakalıdır.Kurucu saray veya üst tabakadan ise, vakfin ekonomisi daha kuvvetlenirdi.Vakıfların gelirleri arasında kira önemli bir yer tutardı. Bunlar, esnaf ve tüccara kiralanıyordu. ⁴⁰ Vakıfda adı geçen “**asl-ı mal**“ sermayedir.Para vakıflarının ayırt edici özelliği asl-ı malın yani vakfin mal varlığının tamamının veya bir kısmının nakit para olarak vakfedilmiş olmasıdır. Vakıfların çeşitli alanlara yaptıkları tevliyetlerin biriken parası “**zam**” adı altında toplanmış ;genel giderlerden ayrı belirtilmiştir. Bununla birlikte “**güzeşte**” tabiri ise biten yıldaki kayıtların yapıldığını anlatmak için kullanılmıştır.

Kuruşu gerçekleştirilen asl-ı malı mütevellî tarafından işletilmekte ve elde edilen gelir vakfin kuruluş amacına yönelik olarak vakfiyede öngörülen yerlere harcamaktadır.Vakıf mütevellîlerinden vakfin faaliyetlerini en iyi şekilde yürütmeleri ve gelirleri mümkün olan en yüksek orana çıkarmaları beklenmekteydi. Muhasebe kayıtları incelenen 61 vakfin toplam 39.5695 kuruş 29 para gelirinin olduğu ifade edilmiştir

a- Dükkanlar ve Araziler

Uzun asırlar ayakta duran vakıflar sistemlerini kurumsal olarak yaşatıldıklarından gelir- gider dengesi vakıf için çok önemliydi.Vakfa ait bulunan mallar işletilmek suretiyle bunlardan belli bir gelir elde edilmekte ve bu gelir vakfin gayesine yönelik hizmetler için kullanılmaktadır. ⁴¹ Rodos'taki vakıfların

³⁴ *Ecza-yı Şerife*, Kurân-ı Kerimî meydana getiren otuz cüzün tamamıdır.

³⁵ *Tilâvet*,Kurân-ı Kerim'in güzel sesle ve usûlüne uygun olarak okunmasıdır.

³⁶ Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, 2. Baskı,(İstanbul :OSAV,1996): 224-229.

³⁷ Ömer L. Barkan-Ekrem H. Ayverdi, İstanbul Vakıf Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, İstanbul , sayı. VIII,(1970): 1 nolu cetvel.

³⁸ Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları Kanûnî Dönemi Üsküdar Örneği*,(Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003):9

³⁹Çiğdem Gürsoy ,”Para Vakıfları Kapsamında Sosyo Ekonomik Bir Analiz: Davudpaşa Mahkemesi Kayıtları (1634-1911)”, *Bellekten*, Cilt 81, Sayı 290,(2017),162-164.

⁴⁰ Mehmet Genç, “Klâsik Osmanlı Sosyal-İktisadî Sistemi ve Vakıflar”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 42, (2014):15 ;Veli Sırım ,”Bir Finansman Kaynağı Olarak Vakıflar: Osmanlı Örneği”,*İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* Cilt / Vol: 6, Sayı/Issue: 6,(2017): 177-178.

⁴¹ Özcan,a,g,e,1.

bazılarının dükkan ve tarla gibi icarât gelirleriyle desteklendiğini görürüz.⁴² Mütevellilerin vakfa ait gayrimenkulleri kiraya verirken; bilinen normal kira akdinin yanı sıra; icareteyn usulünü de kullandıkları görülür. Her sene mülkten gelen icârın vakfin ana parasının üzerine ilave edildiğini görürüz. Genel kuralları ve şartları belirli olan ‘icâre-i vâhideli’ kiralamada, vakfa ait bir yerin tasarruf hakkı, o yerin türüne göre üç yılı geçmeyecek şekilde kiraya verilebilmekteydi. Eğer vakıf sahibi vakfiyesinde kira süresini bir şart olarak ifade etmiş ise buna uyulurdu. Genel uygulamaya göre ev ve dükkân gibi yerler (Müsakkafât) en fazla bir yıllığına kiralanabilirken, çiftlik ve arazi gibi yerlerde bu süre üç yıldır.⁴³ Sümbüllü Suyu ‘na ait bulunan beş adet dükkan icarı ve ayrıca verilen dükkan icarının toplam geliri 5233 kuruş 30 paradır. Kavaklı Mescidi Şerifi’nin icara verilen tarla geliri de 1533 kuruştur. Santorlu Suyu, Hükümet Konağı’ndan aldığı kiradan 300 kuruş gelir olarak yazılmıştır. Bunun dışında gelir olarak verilen başka bir ekonomik girdi yoktur.

Tablo 2: Vakıfların İcarat Yüzdeleri

Vakıflar	Tür	Gelir (kuruş)	Kiranın Yüzdesi
Santorlu Suyu	Hükümet Konağı Aidat	300 kuruş	% 2
Kavaklı Mescidi Şerifi	İcarat	1341 kuruş 26 apara	% 6
	İcaratı tarla	1533 kuruş	% 16
Sümbüllü Suyu	Beş bab dükkanın icaresi	2533 kuruş 30 para	% 6
	İcaratı Dükkan	2700 kuruş	% 7

Santorlu Suyu’na ait Hükümet Konağı Aidatı , defterin sonunda verilen özette icar olarak verilmiştir. Buranın kirasının yüzdesi %2’lik bir oranla oldukça düşüktür. Bununla beraber tarla ve dükkanlardan alınan kiraların yüzdelerinde değişiklikler vardır. Genellikle % 6’lık bir oranda icar verildiği görülür. Kavaklı Mescidi Şerifi’nin icarata verilen tarlasındaki yüzdeler % 16 ile oldukça yüksektir.

b-Nakit Paralar

Osmanlı toplumunda, modernite öncesi bankacılık sistemi olarak ifade edilen murabaha yoluyla işletilen vakıf paraları, piyasada paranın daha yoğun el değiştirmesine ve işlem görmesine yol açtığından, tarım ve ticarî faaliyetlerde görülen canlanmaya işaret etmektedir. Bu durum doğal olarak para vakıfları sektörünün genişlemesi anlamına da gelmektedir.⁴⁴ Vakıf defterinin , genel olarak para vakıflarının vakfiye düzenlenme şartlarına ve içeriğine bağlı olarak hazırlandığı tespit edilmiştir. Vakıf defteri vakıf hukukunun örfî ve şer’î esaslarına bağlı kalmıştır. Vakfın kimler tarafından nasıl yönetileceği, işletim usulleri, nemâ oranları, çalışanların ücretleri , yapılacak olan masraf kalemleri ve bunların ardından kalan para bedeli bir düzen içinde sistemli olarak kaydedilmiştir. İslam ve Osmanlı hukukunun izin verdiği ölçülerde özellikle onda bir olmak üzere vakıflarda paralar faize verilmiş, (rıbh) yapılan harcamalar bu

⁴² Ahmet Akgündüz, “İcâreteyn”, TDV İslam Ansiklopedisi, 21, (İstanbul 2000), s.389-90.

⁴³ Konuyu geniş şekilde müstakil olarak inceleyen bir çalışma için bk. Süleyman Kaya, *Osmanlı Hukukunda İcâreteyn*, İstanbul : Klasik Yayınları ,2014). Kenan Yıldız, “Osmanlıda İcâreteynin Başlangıç Tarihi Meselesi: İlk Uygulamalara Dair Tespitler”, *Cihannüma, Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi* , Sayı V/2 – Aralık, (2019): 29.

⁴⁴ Ahmet Köç, “Sicillere Göre Hacı Bayram-ı Velî Vakfı’nın Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Vakıflar Dergisi* , Sayı 55 , Haziran (2021):147.

şekilde karşılanmaya çalışılmıştır. Para vakıflarında uygulamaya koyulan bu faiz sistemi tarım gelirine göre paranın daha fazla gelir getiren bir unsur olmasından kaynaklanmaktadır.⁴⁵

Vakfiyelerden elde edilen bir başka önemli bilgi; nakit para ile gerçekleşen borç alışveriş işlemleri neticesinde kazanılan kâr paylarıdır. Vâkıfların amaçlarını gerçekleştirmek için vakfettikleri meblağlar nakit ihtiyacı olan kişilere borç olarak veriliyordu. Bu şekilde para vakıfları kendine has bir fonksiyonu da icra etmektedir. Vakıfların hem alacaklarının kaydedildiği, hem de şahıslardan alınacak borçların yazıldığı da görüyoruz. Abdulcelil Mescid-i Şerif Vakfı iflas nedeniyle Nazif Efendi'ye 4886 kuruş tazminat verirken; Debbağhanedeki Câmî-i Şerif Vakfı ise Çekirge Damarı İbrahim'e verilecek 656 kuruşu, Eğrikapı Kuyusu Vakfı ise Aşçı Hasan nam kimseye verilecek 72 kuruşu ve Sarkoz Karyesi'nde Cami şerif Vakfı Üç akçe oğlu Emin'in 920 kuruşunu, Hanzade Mescid-i Şerif Vakfı Hafızlarının 2535 kuruşu, Kızıllı Karyesi'nde bulunan Mescid-i Şerif Vakfı ise iflas ederek vefat eden Öksüz Ali'ye verilecek 280 kuruşu borç olarak kaydetmiştir. Mütevelliler buradan elde edilen gelirlerle vakfın ana parasına dokunmadan gerekli harcamaları yapmaya başlamışlardı. Böylece hem hedeflenen amaç doğrultusunda hayır müesseseleri vasıtasıyla topluma faydalı olunuyor, hem de nakit ihtiyacı olan kişilerin sıkıntısı gideriliyordu. Para vakıfları vasıtasıyla kredi işlemleri bir anlamda kurumsallaşmış, kredi arzının artması ve kişilerin kredi ihtiyaçlarının karşılanması için kurumsal bir altyapı oluşturulmuştur. Para vakıfları piyasa istikrarının sağlanmasında da önemli bir fonksiyon görevi görmekteydi. Bu işlemlerin ayrıca vâkıfın manevî hislerinin tatminine de yardımcı olduğu muhakkaktır. Vakıflar bu yolla bir nevi sosyal güvenlik fonksiyonunu gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bu anlamda vakıfların toplum hayatının her alanını kuşatan çok geniş bir anlamda faaliyet gösterdiği de görülmektedir.

Rodos'taki vakıflarda faiz olarak "*istirbâh*" tabiri kullanılmıştır. İstirbâh kâr getirmek için paranın işletmeye verilmesidir. Ribh kavramı ise "kar" anlamına gelir. Ticari bir muamelede zarar bulunmadığı zaman, ana paranın üzerindeki fazlalığı ifade eder. Zarar çıkarsa, kardan (ribh) söz edilemez. Vakıftan nakit para verirken, *kar* (ödünç) olarak mı yoksa elde edilecek karı paylaşmak amacıyla mı verildiği bu terimle belirlenir.⁴⁶ Beş vakfın istirbah yöntemiyle idare edildiği açık olarak belirtilir. Buna karşın otuz vakıfta verilen nema açıklamasında faizin kullanıldığını görürüz. Bu sayı defterde verdiğimiz vakıfların hemen hemen yarısını ifade etmektedir. Bu durumda belli bir işlem türünün tayin edilmediği, tercihin günün şartlarına göre mütevelliyeye bırakıldığı anlaşılmaktadır. Vakfın nakid parasının işletilmesinde genel eğilim paranın "*muamele-i şer' riyye*" usulüyle ona on bir % 10 oranında ve bir yıl vade ile kefil veya rehin mukabilinde işletilmesidir.⁴⁷ Ana para üzerinden verilen faiz oranı ise devletin verdiği yönetmelikteki % 12'lik oranı biraz geçerek %15 oranında gerçekleşmiştir. Toplamda devletin kanunla verdiği resmi faiz oranı ise 1864 (1280)'deki *Murabaha Nizamnamesi'ne* göre %12'dir. Vakıfların devletin belirttiği faiz oranını biraz aşmış olduğunu söyleyebiliriz.⁴⁸

⁴⁵ M. A. Erdoğan, "Rodol Adası'ndaki Osmanlı Evkafı (1522-1711)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. XV, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını: İzmir, (2000): 12.

⁴⁶ Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, 2. Baskı, (İstanbul :OSAV, 1996): 224-225.

⁴⁷ Özcan, a, g, e, 54.

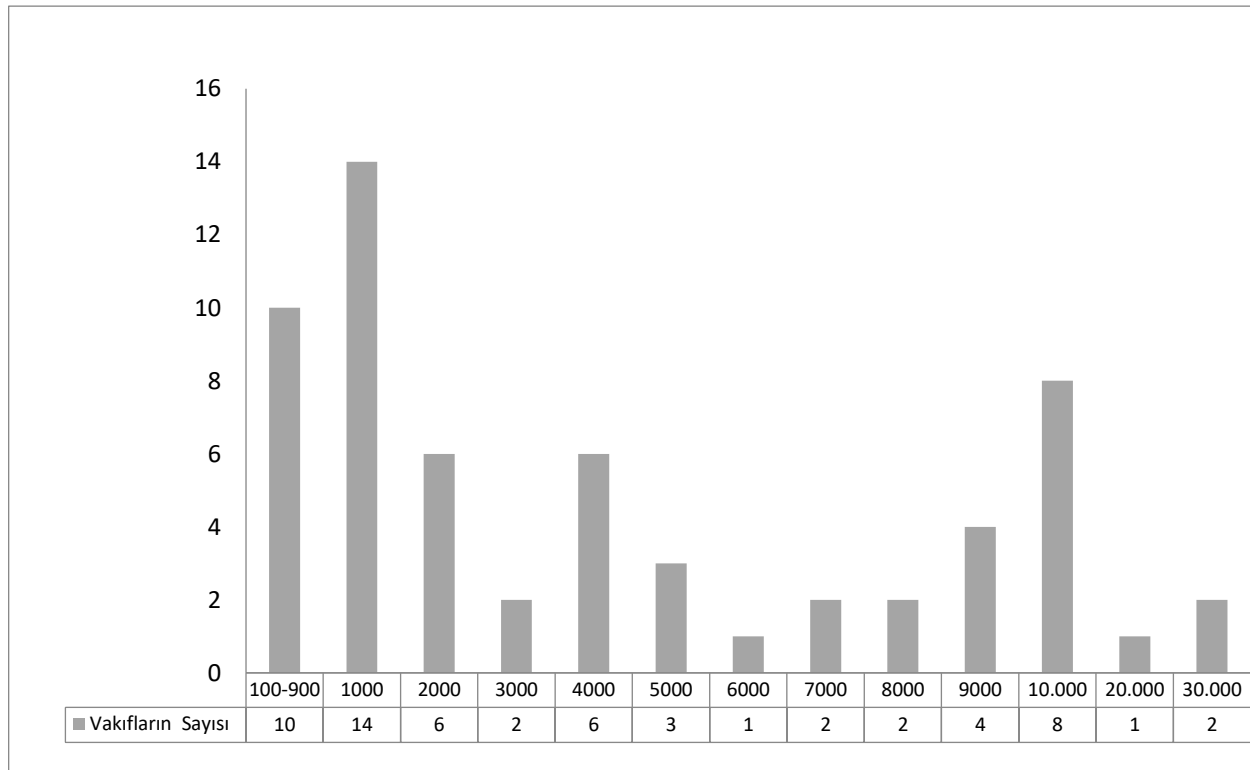
⁴⁸ Düstur, Tertip 1, Cilt .1, 1864, 268; Düstur, Tertip 1./ Cilt 5, 1887, 775. Verdiğimiz defterdeki faiz oranını ilgilendirmemekle beraber, 1887 (1304) yılı 206 numaralı *Murabaha Nizamnamesi'ne* göre devletin belirlediği faiz oranı % 9'a indirilmiştir. Buradan faiz oranındaki değişkenliği de görüyoruz.

Tablo 3: Vakıfların Toplam Gelir – Gider Tablosu

Harcamalar	Miktar
Asl-ı mal vakıf	40.3600 kuruş 37 para
Seneyi mezburun fazlası	7972 kuruş 80 para
Bir seneyi zarfında vuku bulan güzdeşesi	59.354 kuruş 10 para
Nema (faiz) ve İane ve İcare	64.649 kuruş 13 para
İcare	5533 kuruş 30 para
Murat Baba Dergahı'nda imam	360 kuruş
Mesarifati vâki' vazifeye(?)	56.059 kuruş 20 para
Maaş-ı muharrer ve harc-ı muhasebesi	617 kuruş 25 para
Meblağ-ı mezbûr asl-ı mala zam	7972 kuruş 8 para

“İane” adı altında defterin son kısmında icar ile beraber gelir kaydı verilmiştir. İane vakıfa yapılan yardım paralarıdır. Hanzade Mescid-i Şerif, Hüdai Mescid-i Şerif Vakfı, Sünbüllü Suyu Vakfı, Yeniceli Mecidi Şerif Vakfı, Yeniceli Mecidi Şerif Vakfı, Hanzade Mecidi Şerif Vakfı ekonomik olarak 10 bin kuruşun üstünde asl-ı mala sahiptirler. 61 adet vakfın toplam sermayesi 40.3600 kuruş 37 paradır. Yapılan bir yıllık harcamalar ise 59.354 kuruş 10 paradır. Sermayeden yapılan harcamalar 7972 kuruş 80 para olarak verilmiştir.

Şekil 2: Vakıfların Asl-ı Mala Göre Dağılımı

Genellikle asl-ı mala sahip olma durumlarına göre vakıfların 900 ve 1000 kuruş aralığında yoğunlaştıkları görülmektedir. 10.000 ve üzerinde geliri olan 11 vakıf bulunmaktadır.

c- Vakıf Giderleri

Vakıflarda asıl yürütülmesi gereken konu ekonomidir. Her vakfın büyüklüğüne ve yaptığı faaliyetlere göre değişken sayıda görevliyi istihdam ettiği bilinmektedir. Para vakıflarındaki görevliler diğer vakıflara oranla fazla değildir. Özellikle para vakıflarında dikkati çeken diğer bir husus da vakfın kuruluşunda bir başka vakfın (cami ,medrese v.b.) görevlisine temin edecek şekilde yapılan düzenlemelerdir. Vakıflarda genellikle vakfı kuran kişiler ilk mütevellilik görevini üstlenmişlerdir. Müteveli doğrudan vakfın bütün faaliyetlerinden sorumlu olan kişidir. Vakfın idaresi ve işleyişi ile ilgili her şeyden birinci derecede mesuldür. Aksine bir şart bulunmadığı takdirde vakıf parasının işletilmesi de müteveliye aittir. Yine kurucular tarafından vakfı denetleme/nezâret görevi de bazen bir ya da birkaç kişiye veya bir makama şart kılınmıştır. İncelenen vakıflarda vakfın gelirlerini toplamakla görevli “*câbi*” görevine rastlanmamış olup; bunun mütevellilerce yapıldığı anlaşılmaktadır. Başta müteveli olmak üzere vakıflarda görev yapan imam , müezzin, hafız , müderris gibi çalışanların maaşları defterde öncelikle yazılmıştır. Görevlilerin alacakları ücret için “*vazife*” tabiri kullanılmıştır. Ücretler genellikle günlük olarak tayin edilmektedir. Ödemelerin nasıl yapıldığı konusunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Özellikle çalışanlarının maaşının verilmesinden sonra , binaların zaruri ihtiyaçlarının karşılanması ön planda tutulmuştur. Vakıf Defterlerinde de sürekli gelir -gider hesaplamalarının yapılması bize bu önemi kanıtlar niteliktedir.

Vakıf binalarının onarım ve tamirat , kandil, mum, yağ, hasır, kova, ip, vs. diğer masraflarının tümü bu vakıflarca karşılanmıştır. Vakıfların nakidlerinde inişli-çıkışlı durum, yöneticilerin gösterdikleri başarı veya başarısızlıkla yakından ilgilidir. Vakfa yapılan toplu mal alımları maddi anlamda sıkıntılara neden olmasaydı da , toptan alımlar ucuz fiyatla bütçe dengesinin oluşmasını sağlıyordu. Aydınlatma için alınan zeytinyağı, bal mumu, ve kandil birkaç yıl hiç alınmazken, bazı yıllarda yüklü miktarda satın alınarak stok yapılıyordu. Bu toplum alımları, ürünün kilesinin oldukça fazla yazılmasından çıkarabiliyoruz. Zeytinyağı kile hesabı olarak verilmiş olup mekanları aydınlatmak için kullanılmıştır. ⁴⁹Yine şem(mum) de aynı amaçla vakfın giderleri arasında kaydedilmiştir. Binaların ısıtılmasında kömürden yararlanıldığı düşünülürse , kömür diğer bir gider olarak verilmiştir. Yalnızca iki vakfın kömür giderini belirttiğini görüyoruz. Ağa Cami Şerifi 25 kuruş 20 para , Çizmece Mescid-i Şerifi’ne 137 kuruş kömür ücreti kayıt edilmiştir.

Tablo 4: Vakıfların Tamirat Masrafları

Vakıflar	Masraf
Kavaklı Mescid-i Şerif Vakfı	1728 kuruş 10 para
Ağa Cami Şerif Vakfı	25 kuruş 25 para
Hurmalı Medresesi Vakfı	780 kuruş 20 para
Şadırvan Cami Vakfı	1018 kuruş
Beyaneldin Mescid-i Şerif Vakfı	198 kuruş
Recep Paşa Cami Vakfı	594 kuruş
İlk Mihrap Mescidi Vakfı	53 kuruş
Üzgor Karyesi Câmî-i Şerifi Vakfı	423 kuruş
Yenice Mescid-i Şerif Vakfı	1830 kuruş
Dolaplı Mescid-i Şerif Vakfı	150 kuruş
Çarşı derununda vaki kuyu Vakfı	15 kuruş
Toplam	6813 kuruş 55 kuruş

⁴⁹ Okka (kıyye) ,400 dirhemdir. 1282,945 gr (1280 gr) .

Vakfın giderleri arasında yapılan tamir masraflarının da yüklü miktar oluşturduğu gözlenmektedir. Tamirat giderleri her yıl olmamakla birlikte, olduğu senelerde bütün giderlerden daha fazla tutuyordu. Metinde verilen masraflarlar da dediğimizi doğrular niteliktedir. Toplam 6813 kuruş 55 kuruş tamirat masrafı verilmesine rağmen; buradaki tutarda sadece tamir masrafı yazılmamıştır. Bazen tamir masrafıyla beraber başka giderlerin yazılmış olduğu kayıtlara da denk gelmekteyiz.

4-Tekkeler ve Dergahlar

Osmanlı Devleti'nin siyasi iktidarının sürmesi için vakıflardan yararlandığını görüyoruz. Osmanlı'nın kuruluş döneminde önemli roller oynayan ve fütüvvet anlayışı üzerine teşkilatlanan tekke ve zaviyelerin, devlet tarafından temlik edilen arazilerde vakıf olarak kurulmaları teşvik edilmiştir.⁵⁰ Yeni fethedilen bölgeleri İslama ısındırma amacıyla bu yolla ele geçen yerlerde İslamlaşmanın amaçlandığı görülmüştür. Genellikle tekke ve zaviye olarak tanımlanan bu kuruluşlardan önemli bir bölümünü de Bektaşî tarikatına mensup kişilerce kurulmuş Bektaşî tekkeleri oluşturur.Devlet yöneticileri, halkın etkisinin büyük olduğu tarikat şeyhleri ve ulemayı kendisine bağlayarak ,vakfiyelere koydukları hükümlerle de devletin geleceği için dua istemiş, medrese ve tekke arasındaki dengeyi de gözetmekten geri durmamıştır.⁵¹ Baba kelimesi Şii ve Sünnî tasavvuf çevrelerinde ortaklaşa kullanılan bir unvandır. Bundan dolayı bir mutasavvıfa baba denilmesi onun Sünnî veya Şii olduğunu göstermeye yetmez.⁵² Defterde geçen Murat Baba (Reis)'in Bektaşî olduğunu Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilerden öğreniyoruz.

Rodos'ta medreselerden ayrı olarak mensuplarının bir kısmı da ada gelirlerinden maaş alan Nakşibendi ve Mevlevi dergahlarının şeyh ve postnişinleri halk nazarında büyük itibar gördüğü bilinmekteydi.⁵³ Adaya gelen Evliya Çelebi bahçeli ve kübbeli yapısıyla Kadırga Limanı'nın yıldız tarafı yönünde bir kumsal burnunda bulunduğunu yazar. Bektaşîyan Asıvani Cezayir Murat Reis olarak verdiği bu mezarı, yeşil çuka örtülü, etrafı seccade ,postlarla ve turna telleri ile sarılı mezarda yatmaktadır şeklinde anlatır.Hatta Koca Memi Paşa da burada medfundur diye belirtir.⁵⁴

XIX. yüzyılda salnamede de adadaki tekkelerden en meşhuru Murat Baba (Reis) olarak verilmiştir.⁵⁵ Bu tekkenin tekkenişinliği berat karşılığında verilmekteydi. Murat Reis denizcilik kahramanlarının en büyüklerinden biri olarak anılmakta ,devrinin ünlü kaptanları Piri Reis ,Seydi Ali Reis ile beraber Kızıldeniz, Umman Denizi ve Basra Körfezi'nde Osmanlı donanmasına hizmet vermiş kahraman olarak anlatılmaktaydı . Bu şahıs 1609'da Kıbrıs sularında Baf şehri açıklarında Rodos'tan sürülüp Malta'da yuvalanan korsanlarla yaptığı “*Karacehennem Savaşı*“olarak bilinen savaşta başarı göstermiş fakat; şehit olmuştur. Naaşı Rodos'a getirilen reisin türbesi ,halkın en önemli ziyaret alanlarından biridir. Rodos yakınlarından geçen Türk gemileri top atışı yaparak ya da siren çalarak babayı selamlardı.Bu şahıs adına bir cami de bulunur.⁵⁶ Rodos'ta mutasarrıflık yapan Namık Kemal Bey, Murat Reisin mezarında görevli Şeyh Abdullah Efendiye itibarlı bir şahıs olarak vermiştir.⁵⁷

⁵⁰ Bahaeddin Yediyıldız ,”Vakıf “,TDV İslam Ansiklopedisi, 42, (İstanbul 2012): s.479-486.

⁵¹ Nilgün Çevrimli ,”Vakfiyeler Işığında Hacı Bektaş Veli Tekkesi ve Bazı Bektaşî Tekke ve Türbeleriyle İlişkileri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli - Araştırma Dergisi*, 94(94), (2020):99.

⁵² Süleyman Uludağ,” Baba “, TDV İslam Ansiklopedisi ,4 (İstanbul 1991) : s.365-366.

⁵³ Örenç,*a,g,e*,268.

⁵⁴ Evliya Çelebi,*a,g,e*,250-251.

⁵⁵ 1290 Cezayir Bahri Sefid Salnamesi, 104.

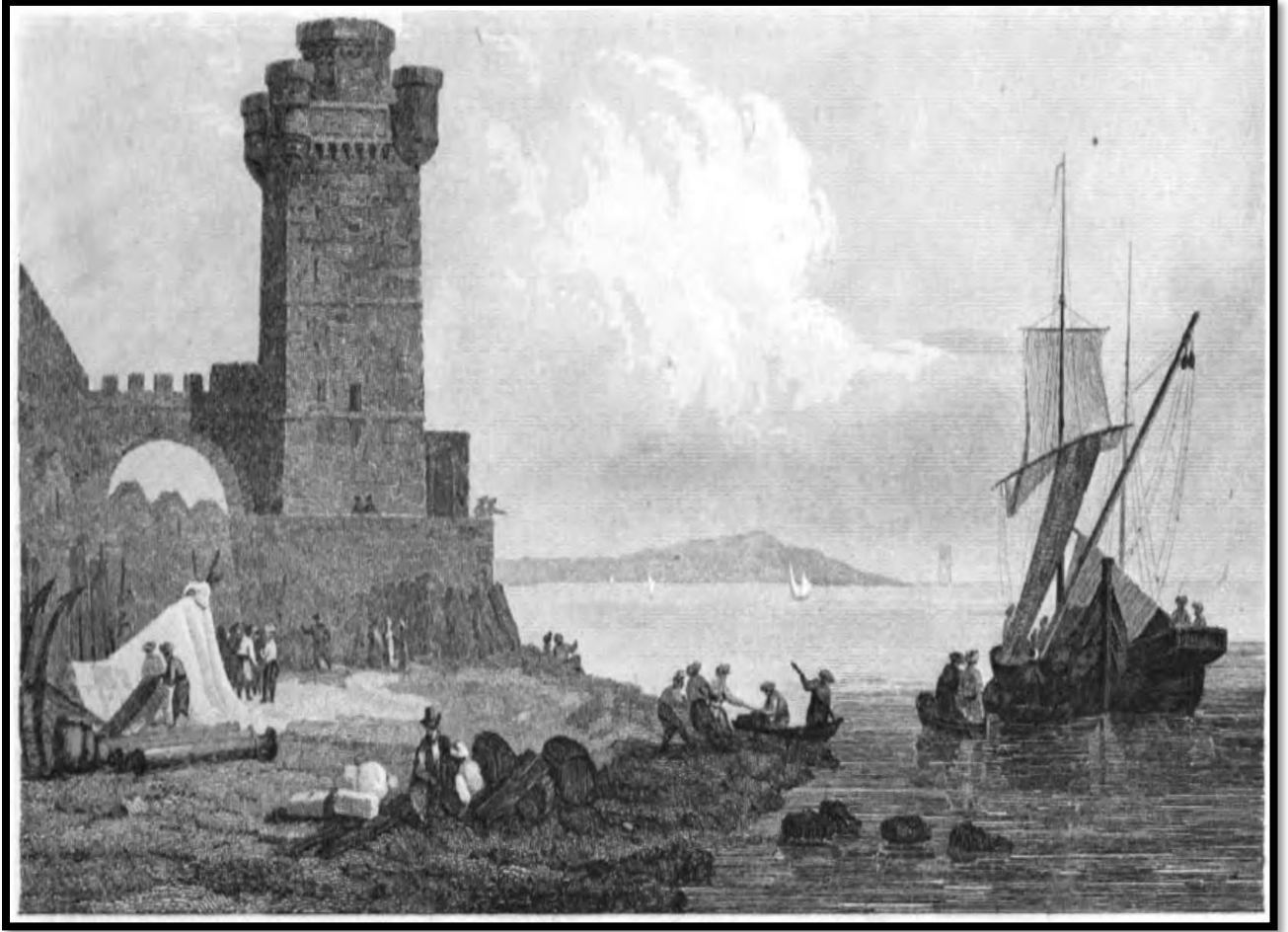
⁵⁶ Örenç, *a,g,e*,269.

⁵⁷ Fevziye Abdullah Tansel, “Akdeniz Adalarının Elden Çıkmaması İçin Hususi Mektuplarına Göre Namık Kemal' in Mücadele Ve İkazları” *Bellekten* , Cilt: 23 ,Sayı 91,(1959): 495.

Santorlu Suyu Vakfı'nın Murad Baba Dergahı Cami Şerifi için 360 kuruş⁵⁸, Recep Paşa Cami Şerif Vakfı'nın Giridli Şeyhinin vazifesi için 45 kuruş ücret ayırdığı görüyoruz. Rodos Adası üzerinde çeşitli mezheplere ait tarikat ve şeyhlerin örgütlenmesinin olduğunu buralara ayrılan ücretlerden tespit edebiliyoruz.

Toplumsal hayatla iç içe olan bu vakıfların tarikatlarla da ilgili olmaması kaçınılmazdır. Başta yönetici sınıfının oldukça ilgilendiği bu gruplar, adada vakıflarla iç içe bir vaziyettedir.

Resim 1: Rodos Adası ve Liman .⁵⁹

⁵⁸ İstanköy Adası'ndaki vakıflardan da Murat Baba Şeyhine 420 kuruş ücret ayrıldığını görüyoruz. Arzu Baykara Taşkaya, "Kos Island Foundations according To The Evkaf Book No.21096", *International Liberty Interdisciplinary Studies Conference, January 16-17, 2022, Manhattan, New York*, Liberty Academic Books:USA, Editors:Thaís B. Bosco, Flavio A. S. Gonçalves, Wesley A. de Souza, (2022),38.

⁵⁹ Joseph Marie Jouannin, *Turquie*, Yay:Firmin Didot Freres, (Paris, 1840):528.

Sonuç

İncelememizde Rodos'taki vakıfların çoğunun halkın kurduğu küçük ölçekli vakıflar olduğu görülmüştür. Cami ,mescit gibi ibadet , medrese ve mekteple eğitim kurumu ve su,kuyu ve şadırvan ile de beledi faaliyetle çeşitli amaçlarla yapılan vakıflar aracılığıyla adadaki birçok sosyal hizmet faaliyetinin gerçekleştirildiğini görüyoruz. Ada üzerinde Müslümanlar arasında İslamiyet'in yayılması, Müslümanların beraberce yardımlaşması için kurulan bu vakıflar ,mütevellileri aracılığıyla idare edilmişlerdir. Adanın fethedilmesinin ardından kurulan vakıflar, Müslümanlar arasında dayanışmayı artırmayı ,adada İslam dininin yayılması ve varlığını devam ettirmesini amaçlanmış ,mütevelliler tarafından yürütülen vakıflarla İslam dinin yayılması ve yaşatılması ,sosyal hizmetlerin sürdürülmesi sağlanmıştır. Şehirdeki hizmetlerdeki süreklilik vakıf mallarından elde edilen gelirlerle devam ettirilmiştir. Vakıfların bakımı, tamiri ve yeniden devamları için ayrılan paylar da vakıf şartlarında yer almıştır. Rodosta Müslümanlığın yaşatılması adına mimari eserlerin günümüze kadar gelmesi vakıfların varlığıyla olabilmektedir.

Rodos'taki Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi'nde bulunan 20237 numaralı Evkaf Defteri'nde isimleri verilen vakıfların nükûd-ı mevkufelerine dair muhasebe kayıtları incelenmiştir .Ağa, sultan,baba,imam, müezzin ,molla ,hazade, paşa gibi ünvanlar taşıyan yada ünvanı olmayan reayadan hayırsever Müslümanların kurdukları vakıflar , mütevellili, imam ,hatip, müezzin,müderri, gibi çalışanlarca idame ettirilmiştir. Rodos Adası'nda kurulan 61 adet para vakfının iktisadi gücü çok kuvvetli değildir .Hatta bu vakıfların toplam parasal değeri, pek çok saraya mensup vakfın sermayesinden bile düşüktür. Abdulcelil Mescid-i Şerif Vakfı 40 bin kuruşa yaklaşan sermayesiyle bu vakıfların en güçlüsüdür. Buna rağmen söz konusu 61 adet mütevazi para vakfının , hayrât kurumlarındaki varlığını idâme ettirmesi sağlanmıştır.Para vakıflarının tespit ettiğimiz fonksiyonlarından biri de belirli bir topluluk arasında mali dayanışmayı sağlayan ve mensuplarına bir anlamda sosyal güvenlik hizmeti veren bir kurum oluşlarıdır. Dolayısıyla para vakıfları ,yardımlaşma ,sosyal güvenlik ve sigortacılık gibi konularda farklı bir model olmuş ,istifade edilmesi gereken bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu olan burada vakıflardaki sürdürülebilirlik anlayışı olmuş;yapılan hizmetlerin belirli dönemlere mahsus ya da gelip geçici olmadığı, bu amaçlar için kurulan hizmetlerin vakıflar sayesinde sürdürülebilir kılındığı tespit edilmiştir. Osmanlı vakıfları gelir-gider esasına dayandığından sosyal hayatta yaşanan her türlü oluşan huzursuzluk savaşlar, göç, enflasyon, işsizlik vs. vakıfları oldukça fazla etkilemiştir. Bazı vakıflar dergahlara ve şeyhlere maddi ödenek temin etmiştir.En önemlisi de bu kurumlar,Süleymaniye Medresesi örneğinde olduğu gibi örgün eğitim-öğretimin sınırlı nisbetde kaldığı ,Osmanlı toplumunda kültürel etkileşimin merkezi olmaya devam etmişlerdir.

Kaynakça

1-TC Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Evkaf Defteri, BOA, EV.d., 20237 .

2-Salnameler ve Kanunlar

1290 Cezayir Bahri Sefid Salnamesi, Vilayet Matbaası, Rodos .

Düstur ,Tertip 1.,Cilt 1, 1864 .

Düstur ,Tertip 1.,Cilt 5, 1887.

3-Araştırma ve İnceleme Eserleri

Akgündüz ,Ahmet, ” İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi,” 2. Baskı , İstanbul: OSAV, 1996.

Akgündüz Ahmet, “İcâreteyn”, TDV İslam Ansiklopedisi, 21,(İstanbul 2000), ss. 389-90.

Alkan ,Mustafa, “Uşak Para Vakıfları (1890-1923)”*Belleten*, Cilt: 70 , Sayı: 258, (2006), 743-774.

Baykara Taşkaya ,Arzu , “Osmanlı'da Bir Afet Yönetimi Örneği (Rodos Depremleri)“,*Tarih Araştırmaları III*,Edit, Aydın Efe, Fatih Sansar ,Ankara:Akademisyen Kitabevi, ,(2020),71-93.

Baykara Taşkaya Arzu, ”Kos Island Foundations according To The Evkaf Book No.21096”, International Liberty Interdisciplinary Studies Conference ,January 16-17, 2022 , Manhattan, New York, Liberty Academic Books:USA, Editors:Thais B. Bosco, Flavio A. S. Gonçalves, Wesley A. de Souza , (2022),11-39.

Aksel, Malik ,*İstanbul'un Ortası*, Ankara:Kültür Bakanlığı Yayınları,2000.

Bayartan, M. Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 10(1) ,(2008),157-175.

Barkan, Ömer Lütfi , “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı:2,(1942), 279-386.

Berki, Şakir, “Vakıfların Devlete Devletin Vakıflara Hizmeti”, *Vakıflar Dergisi*, VII, Ankara,(1968), 45-52.

Busbecq,Ogier Ghislain de ,*Türk Mektupları*, Çev: Hüseyin Cahit Yalçın, İstanbul: Remzi Kitabevi ,1939.

Choiseul-Gouffier ,Marie-Gabriel-Auguste-Florent comte de,Voyage Pittoresque de la Grèce By , 1752-1817, France,1782.

Cuinet ,Vital, La Turquie D 'Aise Paris, Yay. E. Leroux, Cilt 1,France, 1892.

Çelik, B. - Ünen, U., XVIII. Yüzyılda Rodos'un Sosyo-Ekonomik, Dinî ve Kültürel Durumu, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 2 (2) ,(2015), 52-73.

Çelikkol, Zeki, *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe*,Ankara : TTK, 1992.

Çevrimli, Nilgün “Vakfiyeler Işığında Hacı Bektaş Veli Tekkesi Ve Bazı Bektaşî Tekke Ve Türbeleriyle İlişkileri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli - Arastirma Dergisi* 94(94), (2020),ss-95-116.

Çiğdem Gürsoy ,”Para Vakıfları Kapsamında Sosyo-Ekonomik Bir Analiz: Davudpaşa Mahkemesi Kayıtları (1634-1911)”, *Belleten*,Cilt 81, Sayı 290,(2017),159 – 190.

- Erdoğan, M. Akif, "The Island of Rhodes under Ottoman Rule, Military, Situation, Population, Trade and Taxation" *Arab Historical Review For Ottoman Studies*, October, 1996, ss.29-41.
- Erdoğan, M. A., "Rodos Adası'ndaki Osmanlı Evkafı (1522-1711)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. XV, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını: İzmir, 2000, ss. 9-30.
- Ertem, Adnan, "Osmanlı'dan Günümüze Vakıflar", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 36, (2011), 25-65.
- Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Anadolu, Suriye, Hicaz 1671-1672*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1935.
- Genç, Mehmet, "Klâsik Osmanlı Sosyal-İktisadî Sistemi ve Vakıflar", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 42, (2014), 9-18.
- Gökbilgin, M. *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977.
- Güneri, Hasan, "Vakıf Suları ve Su Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, IX, Ankara, (1972), 67-79.
- İşbilir, Ö., "Kalebend", TDVİA, C. EK-2, 2016, ss.5-7.
- İnalçık, Halil. "Osmanlılarda Su", TDV İslam Ansiklopedisi, 37(Ankara 2009), ss. 437-440
- Jouannin, Joseph Marie, *Turquie*, Paris, Firmin Didot Freres, 1840.
- Kazıcı, Z., *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*. İstanbul: Bilge Yayınları, 2003.
- Kaya, Süleyman, *Osmanlı Hukukunda İcâret*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.
- Kiel, M., "Rodos", TDV İslam Ansiklopedisi, 35, (İstanbul 2008), ss.155-158.
- Kodaman, B. "Vakfın Sosyal Yönü", *Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3, Samsun, (1988), 1-4.
- Köç, Ahmet, "XV-XVII. Yüzyıllarda Silistre'de Su Vakıfları" *Vakıflar Dergisi*, Sayı 3, Haziran, (2013), 9-20.
- Köç, Ahmet "Osmanlı Devleti'nde Devlet-Tekke İlişkisinin Önemli Bir Tanığı: Halveti Şeyhi Sofyalı Bâlî Efendi ve Vakıfları" *Bellekten*, Cilt 80, Sayı 289, (2016), 797-822.
- Köç, Ahmet "Sicillere Göre Hacı Bayram-ı Velî Vakfı'nın Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme", *Vakıflar Dergisi*, 55 - Haziran, (2021), 139-155.
- Köprülü, Fuat, "L'insitution de Vakf", *Vakıflar Dergisi*, Ankara Cilt:2, (1942), 5-12.
- Martal, Abdullah, "XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Su Yolculuk", TTK, *Bellekten*, LII/205, (1989), 1585-1654.
- Örenç, Ali Fuat, *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2006.
- Özcan, Tahsin, *Osmanlı Para Vakıfları Kanûnî Dönemi Üsküdar Örneği*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.
- Sırım, Veli, "Bir Finansman Kaynağı Olarak Vakıflar: Osmanlı Örneği", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt / Vol: 6, Sayı/Issue: 6, (2017), 173-188.
- Şemsettin Sami, *Kamus'ül Alam*, "Rodos", C. 3, İstanbul. Kanaat Matbaası, 1306.
- Tabakoğlu, A., *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005.

- Tansel Fevziye Abdullah ,“Akdeniz Adalarının Elden Çıkmaması İçin Hususi Mektuplarına Göre Namık Kemal' İn Mücadele ve İkazları” *Bellekten* , Cilt: 23,Sayı 91, (1959),479-511.
- Uludağ , Süleyman,”Baba “ , TDV İslam Ansiklopedisi,4 ,(İstanbul 1991) ,ss.365-366.
- Ünal, A. ,” XVI. ve XVII. yüzyıllarda Cezayir Bahr-i Sefid (Akdeniz -Ege Adaları) ya da Kaptan Paşa Eyaleti”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 1 (12) ,(2002),252-261.
- Ünen, U., XVIII. Yüzyılda Osmanlı İdaresinde Rodos Adası, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi,2013.
- Yediyıldız ,Bahaeddin,”XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi“,*Vakıflar*, XV, Ankara,(1982), 22–53.
- Yediyıldız, Bahaeddin,”Türk Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri 1700-1800“,*Osmanlı Araştırmaları*, III ,*The Journal Of Ottoman Studies* III,İstanbul ,(1982),143-164.
- Yediyıldız ,Bahaeddin,”Vakıf“,TDV İslam Ansiklopedisi, 42 ,(İstanbul 2012), ss.479-486.
- Yıldız ,Kenan, “Osmanlıda İcâreteynin Başlangıç Tarihi Meselesi: İlk Uygulamalara Dair Tespitler”,*Cihannüma,Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi* ,Sayı V/2 – Aralık,(2019),2-46.

EKLER 1:

ASIL METİN

İşbu 83 senesi martının ibtidasına şubat gayetine değin bir sene zarfında Rodos Ceziresi'nde evkafı şerifesinin nukûd-ı mevkuf bâ ma'rifet-i şer-i şerif-i meclis sarf olunan mala bakan muhasebe defteridir

1-Kavaklı Mescid-i Şerif Mütevelisi Karacazade Hacı Hafız Mehmet Efendiyle istirbah olunan nukûd-ı mevkufesidir

Asl-ı mal vakıf	9301 kuruş 20 para
Seneyi mezburun fazlası	2632 kuruş 6 para
Bir sene zarfında Güzeştesi	4395 kuruş
İcarat	1341 kuruş 26 apara
Vazife-i imam	240 kuruş
Revganı Zeyt (kile 12)	96 kuruş
Şem-i Asel maa Dökme	135 kuruş
Tevliyet	500 kuruş
Harc-ı Muhasebe	31 kuruş 20 para
Kilim bahası	275 kuruş
Mescid-i Mezburun kaba tamiri için kireç ve revganı zeyt ve iskarpin masrafı	1728 kuruş 10 para
Meblağ-ı mezbûr Asl-ı mâla zam	2632 kuruş 6 para
İcaratı tarla	1533 kuruş
Maaş-ı Muharrer	153 kuruş
Harc-ı Muhasebe	28 kuruş 14 para

2-Ağa Cami Şerifi'nin Mütevelisi Yumukzade Ahmet Efendi tarafından istirbah olunan nukûd-ı mevkufesidir

Asl-ı mal vakıf	10.695 kuruş 5 para
Bir sene zarfında Güzeştesi	1604 kuruş 15 para
Vazife-i imam	555 kuruş
Revganı Zeyt (kile 25)	200 kuruş
Tevliyet	300 kuruş
Harc-ı Muhasebe	3 kuruş 30 para
Meblağ-ı mezkur cami mezkurun tamirat ve kömür aktarımına	25 Kuruş 20 para

3-Hurmalı Mescid-i Şerif mütevellisi Daneran Yusuf Efendi yediyle istirbah olunan nukûd-ı mevkufesidir

Asl-ı mal vakıf	8034 kuruş 24 para
Bir sene zarfında Güzeştesi	1205 kuruş 10 para
Vazife-i imam	150 kuruş
Revganı Zeyt (kile 6)	47 kuruş
Şem-i Asel maa Dökme	115 kuruş
Tevliyet	160 kuruş
Harc-ı Muhasebe	7 kuruş
Meblağ-ı mezbûr mescidlerin hedm olunan duvarları masrafı zam	725 kuruş

4-Hurmalı Medrese-yi mezkur Mütevellisi mümaileyh Yusuf Efendi yediyle imal olunan nukûd-ı mevkufesi

Asl-ı mal vakıf	5950 kuruş 4 Para
Bir sene zarfında Güzeştisi	792 kuruş 20 para
İcarat	52 kuruş 20 para
Vazife-i müderris	180 kuruş
Tevliyet	180 kuruş
Harc-ı Muhasebe	4 kuruş 20 para
Meblağ-ı Mezburun odalarının tamir masrafı zam	780 kuruş 20 Para
İcarat	60 kuruş
Maaş-ı muharrer	6 kuruş
Harc-ı Muhasebe	1 kuruş 20 para

5-Hurmalı Medresesi mezkur derununda tilâvet olunan eczayı şerife Mütevellisi mümaileyh Yusuf Efendi yediyle imal olunan nukûd-ı mevkufesi

Asl-ı mal vakıf	4203 kuruş 35 para
Sene mezburun fazlası	150 kuruş 20 para
Bir sene zarfında neması	630 kuruş 50 para
Kur'ân ve Tilâvet eden hafızlara	360 kuruş
Tevliyet	120 kuruş
Meblağ-ı mezbûr asl-ı mal zam	150 kuruş 20 para

6 -Alişan Mescid-i Şerif Mütevellisi Bıyıklı oğlu Süleyman yediyle imal olunan nukûd-ı mevkufesi

Asl-ı mal vakıf	4203 kuruş 35 para
Sene mezburun fazlası zam	137 kuruş 5 para
Bir sene zarfında neması	371 kuruş 5 para
Vazife-i imam	90 kuruş
Revganı Zeyt (kile 6)	48 kuruş
Şem-i asel maa dökme	65 kuruş
Tevliyet	30 kuruş
Harc-ı Muhasebe	1 kuruş
Asl mala zam	137 kuruş 5 para

7 –Hüdaî Mescid-i Şerif Mütevellisi Kabancı Ahmet Efendinin yediyle imal olunan nukûd-ı mevkufesi

Asl-ı mal vakıf	16.001 kuruş 13 para
Bir sene zarfında neması	2400 kuruş 7 para
Vazife-i imam	300 kuruş
Vazife-i mektep Hocası	300 kuruş
Revganı Zeyt (kile 19)	152 kuruş
Şem-i asel maa dökme	218 kuruş
Tevliyet	500 kuruş
Masrafı zam	930 kuruş 5
Mesarifat	1240 kuruş 20 para
Seneye devr olunan	310 kuruş 13 para

8-Şadırvan Cami Şerif Mütevellisi Lonka Ahmet Ağa yediyle imal olunan nukûd-ı mevkufesi

Asl-ı mal vakıf	11.259 kuruş 26 para
Bir sene zarfında güzeştesi	1289 kuruş
Vazife-i imam	330 kuruş
Şem-i asel	153 kuruş
Revganı Zeyt (kile 10)	80 kuruş
Tevliyet	100 kuruş
Harc-ı Muhasebe	9 kuruş
Meblağ-ı mezbûrun cami mezkur cami şerifinin tamiratına zam	1018 kuruş

9-Kızılkapıda vâki' nebzin mütevellisi mümaileyh Ahmet Ağa yediyle istirbah olunan nukûd-ı mevkufesi

Asl-ı mal vakıf	5253 kuruş 36 para
Bir sene zarfında güzeştesi	788 kuruş 10 para
Saka mahyası	540 kuruş
Meblağ-ı mezkurun ip ve kova ,mesarifati zam	248 kuruş 10 para

10-D(T)emirli Cami Şerif Mütevellisi Osman Efendi yediyle istirbah olunan nukûd-ı mevkufesi

Asl-ı mal vakıf	10.300 kuruş
Seneyi mezburun fazlasına zam	39 kuruş 14
Bir sene zarfında neması	1545 kuruş 4 para
Vazife-i imam	192 kuruş
Revganı Zeyt	216 kuruş
Şem-i asel maa dökme	296 kuruş
Minarede ikad olan revganı zeyt (Kile 35)	241 kuruş
Tevliyet	200 kuruş
Harc-ı Muhasebe	3 kuruş 10 para
Mesarifi Müteferrika	357 kuruş
Asl-ı mâla zam	39 kuruş

11- D(T)emirli Medresesi derununda nebzin Mütevellisi mümaileyh Osman Efendi yediyle imal olunan nukûd-ı mevkufesi

Asl-ı mal vakıf	1630 kuruş 23 para
Seneyi mezburun fazlası zam	54 kuruş
Bir sene zarfında neması	244 kuruş 24 para
Vazife-i müderris	50 kuruş
İp ve kova mesarifat	80 kuruş
Tevliyet	60 kuruş
Harc-ı Muhasebe	23 para
Asl-ı mâla zam	54 kuruş

12-Beyaneldin Mescid-i Şerif Mütevellisi Birader Mehmet Ağa yediyle imal olunan nukûd-ı mevkufesi

Asl-ı mâla vakıf	2641 kuruş 23 para
Bir sene zarfında neması	396 kuruş 10 para
Vazife-i imam	90 kuruş
Revganı Zeyt (kile 6)	48 kuruş
Tevliyet	60 kuruş
Meblağ-ı mezbûrun mescidi şerifin tamirine zam	198 kuruş

13-Gani Ahmet nam mahalde vâki' Mescid-i Şerif Mütevellisi Berber Mahmud ediyle imal olunan nukûd-ı mevkufesi

Asl-ı mal vakıf	6438 kuruş 17 para
Bir sene zarfında neması	964 kuruş 8 para
Vazife-i imam	240 kuruş
Revganı Zeyt (kile 12)	96 kuruş
Tevliyet	100 kuruş
Harc-ı Muhasebe	4 kuruş
Müceddeden sağır olunan kuyuya sarf olunduğu	524 kuruş

14-Haric-i Kal 'âda İnce Mescid-i Şerif mütevellisi Günek oğlu Hacı İbrahim Ağa yediyle imal olunan nukûd-ı mevkufesi

Asl-ı mal vakıf	1524 kuruş 5 para
Bir sene zarfında neması	228 kuruş 24 para
Vazife-i imam	90 kuruş
Revganı Zeyt (kile 6)	52 kuruş
Meblağ-ı mezbûrun tevliyeti kandil mesarifi müteferri zam	86 kuruş 24 para

15-Meşayihî Mescid-i Şerif Mütevellisi Osman Hoca yediyle yediyle imal olunan nukûd-ı mevkufesi

Asl-ı mal vakıf	1452 kuruş 32 para
Seneyi mezburun fazlası zam	76 kuruş 35 para
Bir sene zarfında neması	217 kuruş 35 para
Vazife-i İmam	75 kuruş
Revganı Zeyt	40 kuruş
Tevliyet	25 kuruş
Harc-ı Muhasebe	1 kuruş
Asl-ı mâla zam	76 kuruş 35 para

16-Abdulcelil Mescid-i Şerif Mütevellisi Mumcu oğlu Ali Osman yediyle imal olunan nukûd-ı mevkufesi

Asl-ı mal vakıf	37.305 kuruş 30 para
Seneyi mezburun neması	5595 kuruş
İcarat	299 kuruş
Vazife-i imam	200 kuruş
Revganı Zeyt (kile 18)	144 kuruş

Şem-i Asel maa Dökme	119 kuruş
Tevliyet	500 kuruş
Harc-ı Muhasebe	45 kuruş
İflas hasebiyle Nazif Efendi'den tertib eden tazminat mahsub	4886 kuruş
İcarat	341 kuruş 30 para
Maaş-ı muharrer	34 kuruş 10 para
Harc-ı Muhasebe	8 kuruş 20para

17-Haric-i Kal 'âda mercan tarikinde Mescid-i Şerif mütevellisi Cafer Efendi yediyle imal olunan nukûd-ı mevkufesi

Asl-ı mal vakıf	1525 kuruş 35 para
Seneyi mezburun neması	228 kuruş
Vazife-i imam	75 kuruş
Revganı Zeyt (kile 18)	48 kuruş
İp ve kova	45 kuruş
Meblağ-ı mezbûrun tevliyet zam	60 kuruş

18-Babı mesdur Mescid-i Şerif Mütevellisi Cafer Efendi yediyle imal olunan nukûd-ı mevkufesi

Asl mal vakıf	833 kuruş
Bir Seneyi neması	125 kuruş 6 para
Vazife-i imam	40 kuruş
Revganı Zeyt (kile 6)	48 kuruş
Meblağ-ı mezbûrun hasır ve kandil masrafı zam	37 kuruş

19-Sıkıntı Mescid-i Şerif Mütevellisi Müderris Ahmet Efendi yediyle imal olunan nukûd-ı mevkufesi

Asl-ı mal vakıf	1441 kuruş 23 para
Seneyi mezburun fazlası Zamm	66 kuruş 10 para
Bir sene zarfında neması	216 kuruş 10 para
Vazife-i İmam	60 kuruş
Revganı zeyt (kile 5)	40 kuruş
Masrafı Müteferri	20 kuruş
Tevliyet	30 kuruş
Meblağ mezkur Asl-ı mâla zam	66 kuruş

20-Çizmeçi Mescid-i Şerif Mütevellisi Mısırlı Hacı Hafız Efendi yediyle imal olunan nukûd-ı mevkufesi

Asl-ı mal vakıf	9090 kuruş 15 para
Seneyi mezburun fazlası zam	190 kuruş 30 para
Bir sene zarfında neması	1310 kuruş 30 para
Vazife-i İmam	300 kuruş
Revganı zeyt (kile 13)	96 kuruş
Şem-i Asel ma Dökme	120 kuruş
Kuyuya ip ve kova	60 kuruş
Vazifeti mekteb Hocası	240 kuruş

Tevliyet	265 kuruş
Harc-ı Muhasebe	2 kuruş
Masrafı Müteferri	137 kuruş
Masrafı Müteferri fehme(Kömür)	137 kuruş
Asl-ı mâla zam	190 kuruş

21-Debbağhanede vâki‘ Câmi-i Şerif Mütevellisi Lanka Ahmet Ağa yediyle imal olunan nukûd-ı mevkufesi

Asl mal vakıf	4373 kuruş 8 para
Bir Seneyi neması	656 kuruş
Çekirge damarı İbrahim’den tertib eden noksan mahsub	656 kuruş

22-Sultan Mustafa Cami Şerife’nin vâki‘ tabe kızının ve eczayı şerife mütevellisi Müderris Ahmet Efendi yediyle i‘mâl-i nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	1696 kuruş 13 para
Seneyi mezburun fazlası zam	71 kuruş 10 para
Bir Seneyi neması	254 kuruş
İcrayı Tilâvet eden Hafızlara	75 kuruş
Revganı zeyt (kile 4)	32 kuruş
Masrafı Müteferri	35 kuruş
Tevliyet	40 kuruş
Harc-ı Muhasebe	30 para
Meblağ-ı mezbûr Asl-ı mâla zam	71 kuruş 10

23-Takyacı Mescid-i Şerif mütevellisi Hacı Mehmet Efendi yediyle i‘mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	4276 kuruş 14 apara
Bir Seneyi Neması	641 kuruş
Seneyi mezburun fazlası zam	262 kuruş 20 para
Vazife-i İmam	120 kuruş
Revganı zeyt (kile 12)	96 kuruş
Bir şerif Tilâvet için	75 kuruş
Tevliyet	60 kuruş
Harc-ı Muhasebe	2 kuruş
Masrafı Müteferri	25 kuruş
Meblağ-ı mezbûr Asl-ı mâla zam	262 kuruş

24-İbrahim Paşa Cami Şerif kurbinde mesen kuyusu Müteveli Mehmet Efendi yediyle i‘mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	974 kuruş
Bir Seneyi neması	146 kuruş 4 para
İp ve kova mesarifi	101 kuruş
Meblağ-ı mezbûrun saka ücretine zam	45 kuruş

25-Mezkur Kuyu'nun ittisalinde musluk mütevellisi Mahmut Efendi yediyle i'mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	1340 kuruş
Bir Seneyi neması	201 kuruş
Saka mahyası	100 kuruş
İp ve kova parası	90 kuruş
Meblağ-ı mezbûrun tevliyet zam	11 kuruş

26-Santorlu Suyu mütevellisi İbrahim Ağa yediyle i'mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	10.916 kuruş 22 para
Bir sene zarfında Güzeştesi	2387 kuruş 20 para
Murat Baba Dergahı'na	360 kuruş
Hükümet Konağı Aidat	300 kuruş
Su Yolcu Maaşı	1920 kuruş
Tevliyet	500 kuruş
Meblağ-ı mezbûr günlük ve sicim vesaire zam	627 kuruş

27-Sümbüllü Suyu mütevellisi İbrahim Ağa yediyle i'mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	36.658 kuruş 27 para
Bir sene zarfında Güzeştesi	5498 kuruş 30 para
Beş bab dükkanın icaresi	2533 kuruş 30 para
Su Yolcu Maaşı	1920 kuruş
Tevliyet	500 kuruş
Meblağ-ı mezbûr günde ve sicim, revganı zeyt ,değirmen masrafı vesaire	5612 kuruş
İcarât-ı Dükkan	2700 kuruş
Maaş-ı muharrer	135 kuruş
Harc-ı Muhasebe	31 kuruş 10 para

28-Recep Paşa Cami Şerif Cezayirli Ahmet Ağa yediyle i'mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	10.532 kuruş 15 para
Bir sene zarfında Güzeştesi	1579 kuruş 32 para
Vazife-i imam	300 kuruş
Giridli Şeyhi Vazifesi	45 kuruş
Revganı Zeyt (kile 47)	376 kuruş
Şem-i Asel maa Dökme	144 kuruş
Tevliyet	120 kuruş
Kandil ve Harik tamiriyle mesarifi sairesi	594 kuruş

29-Eğrikapıda vâki' kuyunun mütevellisi Hasan Cavlı Yediyle i'mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	11.554 kuruş 12 para
Seneyi mezbur fazlası zam	618
Bir sene zarfında Güzeştesi	1733 kuruş

Saka mahyası	540 kuruş
İp ve kova parası	246 kuruş
Tevliyet	250 kuruş
Harc-ı Muhasebe	7 kuruş
Aşçı Hasan nam kimseden tertib edilen noksan	72 kuruş
Meblağ-ı mezbûr Asl-ı mâla zam	618 kuruş

30-Süleyman Mektebi elinde vâki' kuyunun mütevellisi merkum Hasan Cavlı Yediyle i'mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	2259 kuruş 24 para
Bir Seneyi mezburun neması	339 kuruş
İp ve kova parası	125 kuruş
Saka mahyası	150 kuruş
Tevliyet zam	64 kuruş

31-İlk Mihrab Mescid-i Mütevellisi Moralı Mustafa Ağa yediyle i'mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	1555 kuruş 26 para
Seneyi mezbur fazlası	19 kuruş
Bir sene zarfında Neması	232 kuruş 35 para
Vazife-i imam	75 kuruş
Revganı Zeyt (kile5)	40 kuruş
Tevliyet	30 kuruş
Harc-ı Muhasebe	-
Mesarifi Müteferri	15 kuruş
Mescidi mezburun tamiri	53 kuruş
Asl-ı mâla zam	19 kuruş

32-Haric-i Kal 'âda Kuvalık nam mahalde vâki' Mescid-in Mütevellisi Salih Ağa yediyle i'mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	1143 kuruş 9 para
Bir sene zarfında Neması	171 kuruş 20 para
Vazife-i imam	60 kuruş
Revganı Zeyt	40 kuruş
Mesarifi Müteferri	45 kuruş 30 para
Harc-ı Muhasebe	-
Tevliyet zam	25 kuruş

33-Üzgor Karyesi Cami şerif Mütevellisi Tekeli İsmail yediyle i'mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	3688 kuruş 13 para
Bir sene zarfında güzeştesi	554 kuruş
Kuyuya ip ve kova	56 kuruş
Tevliyet	45 kuruş
Harc-ı Muhasebe	4 kuruş
Mesarifi Müteferri	25 kuruş

Câmi-i mezkurun duvarları tamirine mahsub	423 kuruş
---	-----------

34-Yeniceli Mecidi Şerif Mütevellisi Kabancı Ahmet Efendi yediyle i‘mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	19.363 kuruş 33 para
Bir sene zarfında güzeştesi	2904 kuruş 18 para
Vazifeyi imam	180 kuruş
Revganı Zeyt (kile24)	192 kuruş
Mum maa dökme	252 kuruş
Tevliyet	450 kuruş
- Câmi-i mezkurun minare tamirine zam Hedm olunan müceddeden inşa olunan minare masrafı -İka kılınan seneyi atıye mürur	1830 kuruş 486 kuruş 22 para

35-Sarkoz Karyesinde Cami Şerif mütevellisi Sipahi oğlu İbrahim yediyle i‘mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	9229 kuruş 14 para
Bir sene zarfında güzeştesi	1384 kuruş 10 para
Vazife-i imam	150 kuruş
Revganı Zeyt (kile5)	40 kuruş
Mum	60 kuruş
Mesarifat	52 kuruş
Tevliyet	100 kuruş
Harc-ı Muhasebe	10 kuruş
Mesarifi Müteferrisi	52 kuruş
Üç akçe oğlu Eminin istimalinden tertib eden mahsub	920 kuruş

36-Haric-i Kal ‘âda Molla Kadiri Mescid-i Şerif mütevellisi Hacı Osman yediyle i‘mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	2141 kuruş 21 para
Seneyi mezbur fazlası zam	290 kuruş
Bir sene zarfında güzeştesi	322 kuruş 15 para
Mesarifi Müteferrisi	10 kuruş
Tevliyet	2921 kuruş
Harc-ı Muhasebe	2 kuruş
Asl-ı mâla zam	290 kuruş

37-Dolablı Mescid-i Şerif mütevellisi Rızancı Ahmed Ağa yediyle i‘mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	5701 kuruş 23 para
Seneyi mezbur fazlası zamm	440 kuruş 30 para
Bir sene zarfında güzeşte	855 kuruş 10 para
Vazife-i imam	90 kuruş
Revganı Zeyt (kile 6)	848 kuruş
Tevliyet	50 kuruş
Harc-ı Muhasebe	4 kuruş

Mesarifî Müteferrikası	72 kuruş
Kuyu tamiri mesarifat	150 kuruş
Asl-ı mâla zam	440 kuruş

38-Marmaris Nahiyesi'ne bağlı Câmî-i Şerif Mütevellisi İbrahim Paşa Yediyle i'mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	4603 kuruş 3 para
Bir sene zarfında neması	690 kuruş 20 para
Vazife-i imam	65 kuruş
Vazife-i Müezzin	45 kuruş
Revganı Zeyt (kile18)	144 kuruş
Mum ve Dökme	240 kuruş
Tevliyet	20 kuruş
Meblağ-ı mezbûrun kereste ve kandil masrafı saire zam	176 kuruş

39-Hanzade Mescid-i Şerif mütevellisi Basiryeli Hacı Hafız yediyle i'mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	23.080 kuruş 38 para
Bir sene zarfında tamamı	3462 kuruş 5 para
Vazife-i imam	180 kuruş
Revganı Zeyt (kile18)	144 kuruş
Mum ve Dökme	180 kuruş
Tevliyet	250 kuruş
Harc-ı Muhasebe	25 kuruş
Mesarifatı Müteferrikası	147 kuruş
Bu sıralar hafızların tertib eden noksan mahsub	2535 kuruş

40-Kızıllı Karyesi'nde vâki' Mescid-i şerif mütevellisi Emir oğlu Hüseyin yediyle i'mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	3883 kuruş 1 para
Bir sene zarfında neması	582 kuruş 20 para
Vazife-i imam	150 kuruş
Revganı Zeyt (kile 3)	44 kuruş
Hasır İp ve kova	58 kuruş
Tevliyet	50 kuruş
Müflisen vefat eden Öksüz Ali'den tertib eden ziyan	280 kuruş

41-İbrahim Paşa Medresesi'ne kain kuyunun mütevellisi Müftü Ahmet Efendi yediyle i'mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	2505 kuruş
Bir sene zarfında güzêştesi	375 kuruş 30 para
İp ve Kova	200 kuruş
Saka Mahyası	60 kuruş
Mesarifatı Müteferrikası	20 kuruş
Tevliyet zam	90 kuruş

42-Has Ahurkapı'nın Vakfı Mütevellisi Müfti Efendi yediyle i'mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	1073 kuruş
Güzeştesi	161 kuruş
Şifayı şerif Müderrisin vazifesi	120 kuruş
Meblağ-ı mezbûr tevliyet zam	41 kuruş

43-Çarşı derununda vâki' kuyunun Mütevellisi Cafer Efendi yediyle i'mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	1170 kuruş 20 para
Güzeştesi	175 kuruş 23 para
İp ve Kova	100 kuruş
Musluk tamiri	15 kuruş
Meblağ-ı mezbûr tevliyet zam	60 kuruş

44-Sırasında Celbi Mescid-i i Şerif Mütevellisi Cami Yumukzade Ahmet Efendi yediyle i'mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	7423 kuruş 22 para
Seneyi mezburun fazlası zam	702 kuruş 20 para
güzeştesi	1113 kuruş 20 para
Vazife-i İmam	120 kuruş
Revganı zeyt (kile 6)	48 kuruş
Tevliyet	60 kuruş
Harc-ı Muhasebe	8 kuruş
Masrafı Müteferri	55 kuruş
Meblağ-ı mezbûr Asl-ı mâla zam	202 kuruş

45-Sinan Paşa Mescid-i Şerif Mütevellisi Emin Hoca yediyle i'mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	4104 kuruş 9 para
Seneyi mezburun fazlası zam	302 kuruş 25 para
güzeştesi	615 kuruş 25 para
Vazife-i İmam	120 kuruş
Kuyu Mesarifi ip ,kova ve saka mahyası	90 kuruş
Tevliyet	90 kuruş
Harc-ı Muhasebe	3 kuruş
Müteferrikası	10 kuruş
Meblağ-ı mezbûr Asl-ı mâla zam	302 kuruş

46-Murad Baba Dergahı'nda kain Câmi-i Şerif Mütevellisi Hacı Mehmet Ağa yediyle i'mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	8890 kuruş 8 para
Seneyi Mezburun Fazlası	74 kuruş 30 para
Bir sene zarfında Neması	1333 kuruş 20 para
Vazife-i imam	240 kuruş
Revganı Zeyt (kile 52)	416 kuruş

Mum ma dökme	157 kuruş
Mesarifi Müteferrisi	195 kuruş
Tevliyet	250 kuruş
Harc-ı Muhasebe	-
Asl-ı mâla zam	74 kuruş

47-Murad Baba Dergahı'nda Hamdi Paşa Çeşmesi'nin nukudu mütevellisi Hacı Mehmet Ağa yediyle i'mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	9606 kuruş 20 para
Bir sene Neması	1441 kuruş
Su yolcu maaş	180 kuruş
Sicim vesaire	81 kuruş
Tevliyet	250 kuruş
Harc-ı Muhasebe	10 kuruş
Masrafi Müteferri	10 kuruş
Meblağ-ı mezbûr mesarifatı zam (revganı zeyt vve su yolcuya)	910 kuruş

48-Amalsat Mescid-i Şerif Mütevellisi Hacı Osman yediyle i'mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	2390 kuruş 32 para
Seneyi mezburun fazlası zam	73 kuruş
Bir sene tamamı	360 kuruş
Vazife-i İmam	124 kuruş
İp ve kova	102 kuruş
Tevliyet	60 kuruş
Harc-ı Muhasebe	30 para
Asl-ı mala zam	73 kuruş

49-Sümbüllü tarikinde vâki' mescidi Mütevellisi Yusuf Ağa yediyle i'mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	7958 kuruş 34 para
Seneyi mezburun fazlası zam	818 kuruş 30 para
Bir sene Neması	1194 kuruş
Vazife-i İmam	150 kuruş
Revganı Zeyt	52 kuruş
İp ve kova	64 kuruş
Tevliyet	100 kuruş
Harc-ı Muhasebe	8 kuruş
Asl-ı mâla zam	818 kuruş

50-Çarşı derununda vâki' mescidin mütevellisi Bıyıklı oğlu Süleyman yediyle i'mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	2290 kuruş 32 para
Bir sene zarfında güzeşte	343 kuruş 25 para
Vazife-i ehli müterferrika	144 kuruş

Revganı Zeyt	56 kuruş
İp ve kova	70 kuruş
Mesarifat	51 kuruş
Meblağı mezkur zam	22 kuruş

51-Kasaphanede vâki‘ Mescidin mütevellisi Bilal oğlu Emin Hoca yediyle i‘mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	916 kuruş 18 para
Seneyi mezburun fazlası zam	102 kuruş
Bir sene neması	137 kuruş
Masraf	10 kuruş
Tevliyet	25 kuruş
Asl-ı mala zam	102 kuruş

52-Sultan Mustafa’da kıraat olunan tarikâtı Mehmediye nukudu mütevellisi Müfti Ahmet Ağa yediyle i‘mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	575 kuruş
Bir sene Neması	86 kuruş
Vazife-i Müderris	60 kuruş
Tevliyet zam	26 kuruş

53-Haric-i Kal ‘âda Kırımlı Mescid-i mütevellisi Hacı Hüseyin Efendi yediyle i‘mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	1060 kuruş 10 para
Bir sene Neması	159 kuruş
Vazifeyi imam	60 kuruş
Revganı Zeyt	40 kuruş
Mesarifat	29 kuruş
Meblağ-ı mezbûr zam	30 kuruş

54-Hanzade Mahallesi’nde Esbanya Kuyusu’nun mütevellisi Cafer Efendi yediyle i‘mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	287 kuruş 24 para
Bir sene tamamı	43 kuruş 20 para
Meblağ-ı mezbûr zam	43 kuruş 20 para

55-Enderun Cami Şerifi’nde ikad olunan kandil mütevellisi Hacı Hüseyin Efendi yediyle i‘mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	1402 kuruş 8 para
Güzeştesi	211 kuruş 8 para
Revganı Zeyt	100 kuruş
Mesarifat	10 kuruş

Tevliyet	10 kuruş
İflasa vefat eden Kara Hasan'ın tertib eden ziyade zam	30 kuruş

56-İbrahim Paşa Câmî-i Şerifi'nde imam ve müezzin ve devirhân nakdi mütevellisi Basriyeli Hacı Hafız yediyle i'mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	1850 kuruş
Güzeştesi	277 kuruş 20 para
Bir şerife Tilâvet	150 kuruş
Devirhân	75 kuruş
Müezzin	22 kuruş
Tevliyet zam	30 kuruş

57-Camanlık nam mahalde vâki' çeşmenin mütevellisi Kuyucu Hasan yediyle i'mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	642 kuruş
Seneyi mezburun fazlası	64 kuruş
Güzeştesi	94 kuruş 32 para
Harc-ı Muhasebe	-
Tevliyet	20 kuruş
Mesarif	10 kuruş
Meblağ-ı mezbûr Asl-ı mâla zam	64 kuruş

58-Hariç Kalede" şehirlik" nam mevkide mescidin mütevellisi Elvan Ağa yediyle imal olunan

Asl-ı mal vakıf	857 kuruş
Güzeştesi	128 kuruş 2 para
Vazife-i Vazife-i Vazife-i Vazife-i imam	80 kuruş
Revganı Zeyt (Kile 6)	48 kuruş

59-Menol Karyesi'nde İsanere Çeşmesi mütevellisi Günek oğlu Hacı İbrahim yediyle imal olunan

Asl-ı mal vakıf	533 kuruş 32 para
Seneyi mezburun fazlası	45 kuruş
Güzeştesi	80 kuruş 20 para
Çeşmenin masrafı	20 kuruş
Tevliyet	15 kuruş
Harc-ı Muhasebe	-
Meblağ-ı mezbûr Asl-ı mâla zam	45 kuruş

60-Tireli Hamdi Bey Mescid-i Şerif Mütevellisi Hacı Halil Ağa yediyle i'mâl-i olunan nukûd-ı mevkûfesi

Asl-ı mal vakıf	5909 kuruş 10 para
Seneyi mezburun fazlası Zam	639 kuruş 15 para
Güzeştesi	1186 kuruş 15 para
Vazife-i İmam	240 kuruş

Revganı zeyt	104 kuruş
Mum	30 kuruş
Masrafi Müteferrisi	28 kuruş
Tevliyet	100 kuruş
Harc-ı Muhasebe	7 kuruş
Masrafi Müteferrisi	38 kuruş
Meblağ-ı mezbûr Asl-ı mâla zam	239 kuruş

61-Haric-i Kal 'âda Sancaktar Mescid-i Şerif mütevellisi Abbas Efendi yediyle imal olunan

Asl-ı mal vakıf	606 kuruş 35 para
Güzeştisi	98 kuruş
Revganı zeyt	32 kuruş
Mesarif	28 kuruş
Tevliyet	52 kuruş
İmam Vazifesine zam	6 kuruş

Defter-i mezbûr bekal bekal ma'rifet-i şeri' muhasebeyi rü'yet olunan kâffe-i evkafın nukûd ve mazarratı (?) müfredatıyla 83 senesi martı ibtidasından şubat gâyetine değin vuku' bulan artan mesarifâtı ve vakıası ber- vech-i âtizikr ve beyan olunur

Asl-ı mal vakıf	39.5695 kuruş 29 para
Seneyi mezburun fazlası	7972 kuruş 80 para
Toplam	40.3600 kuruş 37 para
Bir seneyi zarfında vuku bulan güzeştisi	59.354 kuruş 10 para
İcarat	4635 kuruş 3 para
Murat Baba Dergahı'nda imam	360 kuruş
Hükümet Konağı'ndan İcar	300 kuruş
Mesarifâtı vâki' vazifey ehli (?)	56.059 kuruş 20 para
Maaş-ı muharrer ve Harc-ı Muhasebesi	617 kuruş 25 para
Meblağ-ı mezbûr asl-ı mala zam	7972 kuruş 8 para

Zikr olunan evkafı mülhakatın işbu 84 senesi dört senesi martı ibtidasına şubatin gayetine kadar ma'rifet-i şeri' meclis ve mütevellileri marifetiyle bekal bekal ve muhasebeleri ba-l rüyet nukûd-ı mevku'f nemasıyla icarat ve iane altmış dört bin altıyüz kırk dokuz kuruş on üç pareye baliğ olup mebâliğ-i mezburun elli altı bin elli dokuz kuruş yirmi parası defter müfredatında gösterildiği vech ile maaş-ı vazife-yi mesarifâtı bi'l ifraz baki yedi bin dokuz yüz yetmiş iki kuruş seksen pare fazlasıyla olarak asl-ı mala vazifeyi zam olunup hasıl olunan maaş-ı muharrer ve harc-ı muhasebeden hammi müdir olan yüz yirmi üç kuruş bi-l efraz baki dört yüz doksan dört kuruş yirmi beş paraya cedveli mahsusuna idhaline canibi evkafı hümayun takdim kılındığı vehazinece icra-yı icabı mütevakkıf fermanı celil nezaretpenâhîleri bulunmuş olmağla ol babda ve her halde ferman hazret-i men lehül emrindir sene fi Şevval 1284

XVIII. Yüzyılda Şark Valilerinin İktidar Oyunları ve Bir Feodalin Güç Devşirmesi: Millilü Timur Paşa

The Power Games of the Eastern Governors and the Gaining of Power by a Tribal Chief in the 18th Century: Millilu Timur Pasha

Abdullah Ekinci

Prof. Dr.

Harran Üniversitesi

Tarih Bölümü

aeekinci@harran.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-4767-2002

Murat Polat

Doktora Öğrencisi

Osmaniye Necmettin Erbakan

İmam Hatip Lisesi

osmaniyelimuratpolat@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8089-5876

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi / Received : 8 Mart 2022

Kabul Tarihi / Accepted : 25 Mart 2022

Yayın Tarihi / Published : 15 Nisan 2022

DOI Number : 10.21021/osmed.1084394

Kaynak Gösterme / Citation

Polat, M., Ekinci, A. "XVIII. Yüzyılda Şark Valilerinin İktidar Oyunları ve Bir Feodalin Güç Devşirmesi: Millilü Timur Paşa". *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 14 (2022): 95-118.

XVIII. Yüzyılda Şark Valilerinin İktidar Oyunları ve Bir Feodalın Güç Devşirmesi: Millilü Timur Paşa

The Power Games of the Eastern Governors and the Gaining of Power by a Tribal Chief in the 18th Century: Millilu Timur Pasha

Abdullah Ekinçi & Murat Polat

Öz

Millilü Timur Paşa âyanlar çağı olarak nitelendirilen 18. yy. sonu ile 19. yüzyıl başlarında yaşamıştır. Millilü Timur Paşa ile ilgili yapılan çalışmalar, sınırlı sayıda, hakkındaki bazı bilgiler eksik ve yanlıştır. Bu çalışmayla Millilü Timur ile ilgili yanlış bilgilerin düzeltilmesi, hakkında eksik kalan bilgilerin tamamlanması amaçlanmıştır. Ayrıca araştırmamız; Millilü Timur'un Ruha, Diyarbakır'da çıkartmış olduğu karışıklıklarda bölge valilerinin takındıkları tutumları, valilerin birbirleri aleyhinde yapmış oldukları karalayıcı propagandaları ve Millilü Timur'u yakalamalarına karşılık İstanbul ile yaptıkları pazarlıkları ve bürokratik kıskançlıkları ortaya koymayı hedeflemiştir. Âsitane'nin bölge valilerini seferber etmesine karşılık, bölge valilerinin makam pazarlıkları ya da birbirlerini çekemedikleri için koordineli hareket edememeleri sebebiyle Millilü Timur bir türlü ele geçirilememiştir.

Millilü Timur'u yakalamaktan sorumlu olan Bağdat Valisi Süleyman Paşa, Millilü Timur ile bir anlaşma yapmıştır. Bağdat Valisi Süleyman Paşa bu anlaşmayı İstanbul'a kabul ettirmiştir. Bağdat Valisi Süleyman Paşa, Millilü Timur'un affedilmesini sağlamıştır. Süleyman Paşa'nın Millilü Timur'a Rakka beylerbeyliğinin verilmesine nasıl aracı olduğu belgeler ışığında açıklanacaktır.

Çalışmada ağırlıklı olarak Devlet Arşiv Başkanlığı Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı dökümüne kayıtlı belgeler kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Millilü Timur Paşa, Milli Aşireti, Keleş Abdi, Ruha, Rakka eyaleti.

Abstract

Timur Pasha, a member of the Milli Tribe, lived in the late 18th and early 19th centuries, which is described as the age of notables. Studies on Timur Pasha, a member of the Milli Tribe, are limited in number, and some information about him is incomplete and incorrect. With this study, it is aimed to correct the wrong information about Timur Pasha, who is a member of the Milli Tribe, and to complete the missing information about him. In addition, our research; Ruha, who was a member of the Milli Tribe, aimed to reveal the attitudes of the regional governors during the turmoil he caused in Diyarbakir, the defamatory propaganda made by the governors against each other, the bargains they made with Istanbul in response to the capture of Millilu Timur, and the bureaucratic jealousy. Despite Asitane's mobilization of the regional governors, National Timur was somehow captured because the regional governors could not act in coordination because they could not negotiate their positions or draw each other.

The Governor of Baghdad, Süleyman Pasha, who was responsible for capturing Millilu Timur, made an agreement with Millilu Timur. The Governor of Baghdad, Süleyman Pasha, had this agreement accepted by Istanbul and ensured the pardon of National Timur and how he mediated the granting of the governorship of Raqqa to National Timur will be explained in the light of documents.

In the study, documents registered in the inventory of the Ottoman Archives Department of the State Archive Presidency were mainly used.

Keywords: Millilu Timur Pasha, A member of the Milli Tribe, Milli Tribe, Kelesh Abdi, Ruha, Raqqa province.

Giriş

XVIII. yüzyıl sonları ve XIX. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nin birçok yerleşim yerinde olduğu gibi Rakka eyaletinin paşa sancağı Ruha'da da mütegalibe ve âyanlar mevcuttu.¹ Rakka'da bulunan mütegalibe ve âyanlar Rakka'nın idarî, iktisadî, askerî, işleyişini bozmuştur. Bu durum merkezî hükümetin ve çevre eyaletlerin de işleyiş düzenini sarsmıştır. Rakka'da peyda olan mütegalibe ve âyanlar merkezî devletin vergi gelirlerinin düşmesine, devlette atama ve yükselme işleyişinde farklı uygulamaların ortaya çıkmasına, valiler arası çatışmalara ve iktidar mücadelelerinin doğmasına sebebiyet vermişlerdir.

18. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başları Rakka'da ortaya çıkan mütegalibelerden bir tanesi de Timur Ağa'dır. Timur Ağa iskânbaşıyken Osmanlı Devleti'nde bir eyalete vali olmayı başarmıştır. Burada iskânbaşılığın ne olduğunu ifade etmekte yarar vardır. İskânbaşı, iskân edilecek aşiret, oymak, boydan seçilen kişilere idareciler tarafından verilen görevin adıdır.² Bir Osmanlı valisi olan Timur Paşa ile ilgili eserler ve yayınlar, genellikle Milli Aşireti ile ilgili çalışmalar arasında ya da meşhur Kürtler ile ilgili çalışmalarda bölük pörçük bulunmaktadır. Bu çalışmalar nakil ağırlıklı bir metotla bilgi aktarımından öteye geçememiştir. Timur Paşa'nın vefatından sonra kendisi ile ilgili yazılanlar genellikle sözlü rivayetlere, dönemin kroniklerindeki aktarımlara dayandırılmıştır. Dönemin kronikleri belgelere dayanmadığı, birkaç belgeyi referans alıp tüm belgelere bütüncül bir yaklaşım sergilemediği, Milli Aşireti³ merkezli bir bakış ile olaya yaklaştığı için bütüncül bir bakış sergilemekten uzak, farklı konular içine serpiştirilmiş çalışmalardır.

Araştırmanın amacı yalnızca Millilü Timur'un hayatını ortaya koymak değildir. Bu çalışmayla Millilü Timur'un çıkarttığı karışıklıktan faydalanmak isteyen bölge valilerinin Timur'u kendi menfaatleri doğrultusunda nasıl kullanmaya çalıştıklarını ortaya koymak da hedeflenmiştir.

Timur Paşa yaptıklarıyla Güneydoğu Anadolu Bölgesini ve Irak'ın kuzeyi ile Doğu Anadolu'nun kimi yerlerini, devletin işleyiş ve teamüllerini etkilemiştir. Bu nedenlerle Paşa'nın kişiliğinin ve yaptıklarının irdelenmesi gerekir. Paşa ile ilgili Osmanlı Arşivi'nde bulunan Atik şikâyet defterleri, 24 numaralı Rakka Ahkâm defteri, Cevdet tasnifinde bulunan askerî, dâhiliye, maliye, zaptiye belgeleri, Ali Emîrî tasnifinde III. Selim'e, I. Abdülhamit'e ait fonlar ve Hatt-ı Hümayunlar da sıklıkla çalışmada kullanılmıştır.

Millilü Timur ile ilgili arşiv vesikalarının dışında Millilü Timur ile çağdaş olan valiler incelemeye tabi tutulmuştur. Makalede Millilü Timur'un yapıp ettiklerinin bölgede sistemsel olarak neleri tetiklediği, nelere yol açtığı gibi durumlar da analiz edilmeye çalışılmıştır.

Millilü Timur ile ilgili kapsamlı bir analizden önce arşiv belgelerine göre Timur'un karakteri, kişiliği, ailesi hakkında bilgi vermek Timur'un ileride anlatılacak faaliyetlerini anlamlandırmada faydalı olacaktır.

¹ Rakka eyaleti, ismini Urfa'nın 145 km güneyinde yer alan Rakka sancağından almıştır. Eyaletin ismi Rakka olmasına rağmen, Ruha (Urfa), eyaletin paşa sancağıdır. Bazı arşiv belgelerinde ve terminolojide Rakka valisi yerine Ruha valisi, Rakka eyaleti yerine Ruha eyaleti ibareleri kullanılmıştır. BOA. HAT. 79. 3305; Mehmet Günay, "Ruha Valisi Hamalızâde Ahmet Paşa'nın Vekayii" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, 1994), 1-92.

² Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı* (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1987), 52.

³ Mehmet Rezan Ekinci, "Osmanlı Devleti Döneminde Millî Aşireti XVIII-XIX. YY." (Doktora Tezi, Elazığ, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 1-423.

1. Timur'un Kişiliği ve Ailesi

Timur'un bir adı da Osman'dır.⁴ Kardeşleri Ali,⁵ Derviş,⁶ Sadun,⁷ Nura⁸ ve İbrahim Ağa'dır.⁹ Timur'un amcaoğulları Mahmut Mustafa ve Boy Bey'dir.¹⁰ Dayısının oğlu Aliyyül Mustafa¹¹ ve İbrahim'dir.¹² Bir belgede Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşı Eyüp Bey, Millilü Timur'un yeğeni¹³ olarak ifade edilmiş olsa da doğrusu Eyüp Bey'in, Millilü Timur'un oğlu olduğudur.¹⁴

Timur'un babası Milli Aşireti'nin iskânbaşı Mahmut'tur. Millilü Timur'un babasının Mahmut Ağa olduğu birçok belgede vurgulanmış olup Timur'un babasının Mahmut olduğu belgelerde şu şekilde ifade edilmiştir: "*Millî Aşireti iskânbaşısı Mahmud Beyzade Mir Timur zîde mecduhûya*",¹⁵ Belgelere göre Millilü Timur, yol kesen, insan öldüren Mahmut Ağa'nın *sulb-i fâsitinden* olmuştur.¹⁶ Mahmut bir eşkıyadır.¹⁷ Millilü Mahmut yaptığı eşkıyalık faaliyetleri nedeniyle idam cezasına çarptırılmıştır.¹⁸ Bazı çalışmalarda Timur'un babası Keleş Abdi Ağa olarak gösterilmiştir.¹⁹ Oysa arşiv belgesinde Millilü Timur'un babasının Mahmut Ağa olduğu açıkça belirtilmiştir. Ali Emîrî eserinde, neye dayanarak Keleş Abdi Ağa'yı Millilü Timur'un babası olarak gösterdiği belli değildir. Keleş Abdi Milli Aşireti'ne mensup bir eşkıyadır. Keleş Abdi'nin Yesar adında bir oğlu vardır ki Yesar da eşkıyadır.²⁰

Mahmut Ağa ile Siverek Voyvodaları arasında eskiden beri bir düşmanlık olduğundan Mahmut Ağa sürekli Siverek şehrine saldırmıştır. Siverek voyvodaları ile Milli Aşireti İskânbaşı arasındaki düşmanlığı bitirmek için Âsitane devreye girmiş ve düşmanlıkları sona ermiştir.²¹ Millilü Timur'un Siverek'e saldırmamasının altında yatan sebep, babası zamanındaki olaylardır.²²

Karşımıza Timur'un babasının Keleş Abdi Ağa olduğu şeklindeki iddiaları tevsik edici bir vesika ya da dönem kroniği çıkmadığı müddetçe bu iki şıktan güçlü olanı Timur'un babasının Mahmut Ağa olduğudur. Zira Millilü Timur'un babasının Mahmut Ağa olduğu birçok arşiv belgesinde belirtilmiştir. Bundan dolayı Millilü Timur'un babasının Mahmut olduğunu arşiv belgeleri ışığında belirtmek yerinde olacaktır.

⁴ BOA, C.ML. 734-29983; BOA, C. DH. 349-17436; BOA, C.ML. 21-973; BOA, C.AS. 907.39138; BOA, C. DH. 307-15324.

⁵ BOA, C.ZB. 50-2478.1; BOA, C.ZB. 50-2478.4.

⁶ BOA, HAT. 14-532; BOA, HAT. 15-608; BOA, C.DH. 30-1468.

⁷ BOA, C.DH. 242-12073; Ekinci, "Millî Aşireti", 137.

⁸ BOA, HAT. 78-3239.

⁹ BOA, HAT. 78-3225; BOA, C.DH. 32-1589; BOA, AE.SSLM.III. 427-24459; BOA, HAT. 1411-57414; BOA, HAT. 1402-56580; BOA, HAT. 78- 3227.

¹⁰ BOA, C.ZB. 50-2478.1; BOA, C.ZB. 50-2478.4.

¹¹ BOA, HAT. 79-3305.

¹² BOA, HAT. 78-3227.

¹³ BOA, C.ML.368-15115.

¹⁴ BOA, C.ML. 368-15115.2; BOA, C.ML. 368-15115.6; Ali Emîrî Efendi, *Mir'âtu'l-Fevâid Fî Terâcim-i Meşâhîr-i Amid Diyarbakır Ulema ve Eşrâfi 1*, ed. İbrahim Çapak, 1. bs, c. 1 (İstanbul: T.C. Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), 17; İbrahim Yılmazçelik, "1802-1819 Tarihleri Arasında Diyarbakır Şehrinde İdarî Uygulamalardan Kaynaklanan Hadiseler" (Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi, İstanbul: Türkiye Yazarlar Birliği, t.y.), 80.

¹⁵ BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 189. 27. hüküm.175. s.53.

¹⁶ BOA, C. ZB. 50-2478.

¹⁷ BOA, C.ZB. 50-2478.

¹⁸ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 24. 121.

¹⁹ Yılmazçelik, "Diyarbakır Şehrinde İdarî Uygulamalar", 80; Ali Emîrî Efendi, *Mir'âtu'l-Fevâid Fî Terâcim-i Meşâhîr-i Amid Diyarbakır Ulema ve Eşrâfi 2*, ed. İbrahim Çapak, 1. bs, c. 2 (İstanbul: T.C. Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), 249.

²⁰ BOA, C. ML. 509.20727.1.1.; BOA, C. ML. 509.20727.1.2.

²¹ BOA, C. ZB. 33.1647.1.1.

²² BOA, C.ZB. 50-2478; BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 24.121.

1.2. Millilü Timur'un Kişiliği

Rakka eyaleti halkı muhtelif unsurlardan meydana gelmiştir. Rakka eyaleti; "*Aşâir, Ekrâd ve Türkmen ve kabâil ve göçebe ve Urban'dan ibaret bir eyalettir.*" Rakka'da konargöçer taifesi fazladır.²³

H. 10 Ramazan 1187/M. 25 Kasım 1773 tarihine gelindiğinde Millilü Timur övülerek Osmanlı Rus Savaşı için sefere iki bin nefer göndermesi halinde kendisine mirmiranlık sözü verilmiştir.²⁴

Aşirete reis olmanın belirli kuralları vardır. Bu kurallardan biri aşirete lider olacak kişinin aşiret halkını koruması, zapt ve rapta iktidarı olacak kadar güçlü olması gerektiğidir.²⁵ Millilü Timur zayıf aşiretleri etrafında toplamayı başarmıştır. Milli Aşireti İzzî Tarihi'nde "*kesret-i haşerât-ı muhtelife..*" şeklinde nitelendirmiş ve aşiretin yok edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.²⁶

Millilü Timur ile ilgili bilgi yanlışlıkları sadece babası ile ilgili değildir. Timur Paşa'nın bir dönem İstanbul'da bulunduğu ifade edilmiştir.²⁷ Sicill-i Osmanî'ye dayandırılan bu bilgi ile ilgili esere baktığımızda Millilü Timur Paşa'nın İstanbul'da bulunduğu dair bir bilgi yoktur. Sicill-i Osmanî'ye göre, İstanbul'da bulunan kişi Van Muhafızı olan Timur Paşa'dır.²⁸ Timur'un Sivas'a atandığı ve Sivas'ta vefat ettiği iddiaları gerçeği yansıtmamaktadır.²⁹ Çünkü Millilü Timur Paşa Mardin'de sürgünde iken vefat etmiştir.³⁰

Millilü Timur Paşa, geniş bir coğrafyaya yayılmış, Milli Aşireti'ni arkasına almıştır. Bu nedenledir ki; Millilü Timur hakkında idam cezası verildiğinde Şat Nehri kenarında üç yüz çadırılık Milli Aşireti içerisinde saklanmıştır.³¹

Millilü Timur arşiv belgelerinde *Hülagû meşrep*,³² *badiye nişîn, tağî, bağı, müfsit*,³³ *Timur-ı bî şuûr*,³⁴ *hain-i padişahi*,³⁵ *habâset mevfûr*,³⁶ *Millilü Timur âkabet makhûr*,³⁷ *Timur-ı habaset alud*,³⁸ *kesret-i ricâl ve inkıyâd-ı aşair ile kesb-i tegallüb*,³⁹ şeklinde nitelendirilmiştir. Bir belgede "*Şaki-i mezbur yirmi otuz seneden beru fenn-i bağı ve usâtda tahsîl-i mahâret-i tâm*",⁴⁰ şeklinde kendisinden söz ettirmiştir. Yaptığı

²³ BOA, AE. SMST. II. 354.28391.1.1.

²⁴ BOA. A. DVNS. ŞKT. d. 189. 27. hüküm.175. s.53.

²⁵ BOA. A. DVNS. AHK. CZRK.d. 24.27.

²⁶ İzzî Süleyman Efendi, *İzzî Tarihi (Osmanlı tarihi 1157-1165/1744-1752)*, 1. bs (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 917,918.

²⁷ Ekinci, "Milli Aşireti", 134.

²⁸ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî V*, ed. Nuri Akbayar, çev. Seyit Ali Kahraman, c. 5 (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 1635.

²⁹ Mehmet Emin Zeki Bey, *Kürt ve Kürdistan Ünlüleri (Meşâhîr-i Kur u Kurdistan)*, çev. M. Baban, M. Yağmur, ve S. Kutlay, 2. bs (Apec Yayınları, 1998), 218.

³⁰ BOA. C.ML. 368-15115; Ali Emîrî Efendi, *Mir'âtu'l-Fevâid 2*, 2:250.

³¹ BOA, AE. SSLM.III. 158-9453; BOA, AE. SSLM.III. 158-9452.; BOA, AE. SSLM.III. 158-9466; BOA, AE. SSLM.III. 158-9454; BOA, AE. SSLM. III. 158-9453. Şat Nehri, Urfa, Rakka'yı görmek için ek 1'de yer alan harita 1'e bakınız.

³² BOA. TS. MA.e. 963-32;

³³ HAT, 1442-59233.

³⁴ BOA, HAT, 15-608.

³⁵ BOA, HAT, 78-3239.

³⁶ BOA, C.DH. 50-2549.

³⁷ BOA, HAT, 14-534.

³⁸ BOA, HAT, 78-3227.

³⁹ BOA, C.DH. 30-1468.

⁴⁰ BOA, HAT, 79-3305.

zulümler "envâ'-ı zulm ve teaddîsi ve eyâlet-i merkûme kurâ ve nâhiyesine isâl-i envâ'-ı hasâreti efzûn oldukda i'dâm ve izâlesi" şeklinde ifade edilmiştir.⁴¹

2. Rakka'da Toprak Sistemi ve Millilü Timur'un Mal Varlığı

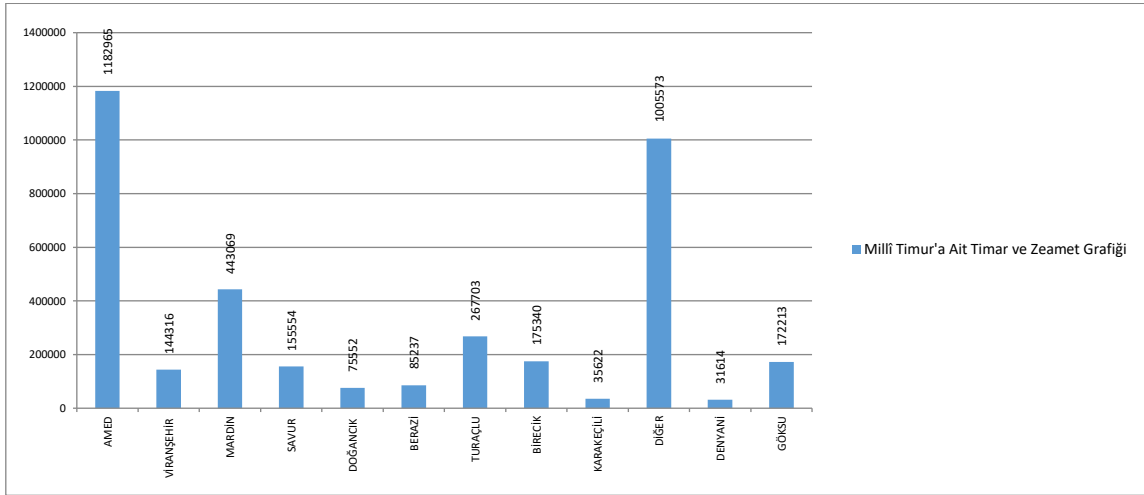
Tımar sistemi ile devlet kendisine asker temin ederdi ki bu açıdan askerî sistemi etkilerdi. Tımar sistemi ile devlet taşrada asayiş temin etme yoluna gitmiştir ki bu yönü ile asayiş ve inzibat sisteminde taşrayı rahat kontrol edebilmiştir. Tımar sistemi, zirai alanları boz bırakmayarak tembellek ve köyden kente göçü zorlaştırıcı tedbirler almıştır ki bu açıdan istihdamı kontrol ederdi.

Aynî Ali'ye göre; Osmanlı Devleti bir sefer esnasında sipahiden, zaîmden, sancaktan, eyaletten ne kadar asker alacağını bilir ve miktarı belli olan sayıyı sefer organizasyonunda ilgili yerlerden beklerdi. Her sancakta ne kadar kılıç tımar, zeamet var belliydi.⁴²

Millilü Timur, baskı, sindirme, korkutmanın etkisiyle Ruha, Diyarbakır, Mardin, Viranşehir gibi birçok kentte tımar ve zeametleri ele geçirmiş ve 3.774.758 akçelik bir servetle nüfuz ve güç devşirmiştir.⁴³ Millilü Timur, konargöçer olmasına rağmen 3.774.758 akçelik tımar ve zeameti ele geçirmeyi başarmıştır. Timur'un elinde tuttuğu tımar ve zeametler konargöçer olması göz önüne alındığında has denilen tımar gelirlerinin bile çok üstendedir. Timur, paşa olduğunda 681.056 akçelik Rakka hassı geliri vardı.⁴⁴

Millilü Timur'un uhdesindeki tımarlardan bazıları, Amed-i Şarkî, Amed-i Garbî, Turaclu, Savur, Mardin, Birecik, Viranşehir, Cülab, Karakeçili, Doğancık, Öğüd Hali, Gökçe Kaya, Göksu, Berazi, Denyani, Dergâh, Kara Bekir'deydi. Timur'un Mardin'de bulunan tımarının toplamı yaklaşık 443.069 akçe, Mardin'de bulunan tımarı 144.316 akçe Şarkî Amed ve Amed-i Garbî'deki tımarlarının yaklaşık toplamı 1.182.965 akçe, Savur'daki tımarının yaklaşık toplamı 155.554 akçeydi. Millilü Timur'un tımarın fazla olduğu yer Amid'dir.⁴⁵

Grafik 1: Millilü Timur'a Ait tımar ve Zeamet Grafiği⁴⁶

⁴¹ BOA, HAT, 72-3003.

⁴² Aynî Ali, *Aynî Ali Efendi'nin Kavânin Risâlesi Düstûru'l-Amel*, 1609. Eserin Bulunduğu yer Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi Kayıt No: 3455, Yer No: A. 2306. 7. Matbaada ne zaman ve nerede basıldığı kitabın sonunda ya da başında belirtilmemiştir.

⁴³ BOA, MAD. d.15925

⁴⁴ Aynî Ali, *Kavânin Risâlesi*.

⁴⁵ BOA, MAD. d. 15925.

⁴⁶ BOA, MAD. d. 15925.

Yukarıdaki Grafik 1 incelendiğinde, Millilü Timur'un bölgedeki etkinliği, reayayı sıkıştırması göz önüne alındığında, bir konargöçer olan Timur'un Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde çeşitli kentlere yayılmış bu kadar tımarı nasıl elde ettiği açıklık kazanmaktadır. Timur'un reayanın kullanımı için verilen topraklara el koyduğu, bazı Köylere kanunda olmayan vergiler koyduğu, kanunları tanımadığı aşağıda geniş bir şekilde açıklanacaktır.

3. Millilü Timur'un Çıkarttığı Karışıklıklar

XVIII. yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılın başlarında Rakka'da meydana gelen karışıklıkların birçoğu Millilü Timur ve Firuz Bey tarafından çıkartılmıştır. Millilü Timur tarafından çıkartılan karışıklıkların bazıları, mal varlığı sebebiyle devlete göndermesi gereken cebelü ve erzakları göndermemesi sebebiyledir.

Millilü Timur, Yezîdî Şarkıyanlı Aşireti⁴⁷ ile birlikte Siverek ve köylerini basarak her köyden otuz kile buğday ve otuz kile arpa ve birçok insandan iki yüz kuruş cerime almış, karşı çıkmaya çalışanların, buğday, arpa ya da cerime vermeyenlerin deve ve hayvanlarını itlaf etmiş ve tarlalarına zarar vermiştir.⁴⁸

Siverek halkı perişan bir durumda olduğundan devlet buradan vergi alamamıştır. Timur ve yandaşlarının Siverek'te yaptığı tahribat ve gasp ettikleri mal ve hayvanlar sebebiyle H.1180/M. 1767-1768 tarihinde Seyyid Abdurrahman Âsitane'ye şikâyetinde bulunmuştur. Âsitane, Bağdat ve Rakka valilerine, Bağdat ve Ruha kadılarına Seyyid Abdurrahman'ın dilekçesinde bahsettiği iddiaların kanıtlanması durumunda ilgililerden gasbedilen mallarının sahiplerine iade edilmesi istemiştir. Ancak Bağdat, Rakka valilerinin güçleri Timur'a yetmemiş ve Timur'un bölgede zulmü gün geçtikçe artmıştır. Seyyit Ahmet sonuçsuz kalan şikâyetini tekrarlamış ve 1-10 Recep 1188/M. 7-16 Eylül 1774 tarihinde gönderilen hükümle Timur'un ve yandaşlarının yargılamasının yapılmasını istenmiştir.⁴⁹

Siverek'in ileri gelenleri, Timur sorununu çözebilmek için Diyarbakır'a ortak bir dilekçe göndererek güçlerinin kalmadığını, her birinin bir yere firar etmek üzere olduklarını belirterek Millilü Timur'un gasp ettiği eşya, para, mallarını ve Timur'un katlettiği kişiler için kan parası talep etmişlerdir.⁵⁰ H.8 Şevvâl 1180/M. 9 Mart 1767 tarihli belgeye göre, Siverek ve Amid'in ileri gelenleri İstanbul'a toplu gönderdikleri dilekçe Milli Aşireti'ni ve Timur'u eşkiya olarak gördüklerini açıkça belirtmişlerdir.⁵¹

Millilü Timur ve ona bağlı Yezîdî Şarkıyanlı Aşireti'nin Siverekli'lere yaptıkları zulmün sebebi Siverek'in Rakka'ya yakın olmasına bu nedenle Millilü Timur'un nüfuz ve gücünün etkisinde kalmasına bağlanmıştır. Amid'in ileri gelenleri soruna çözüm bulabilmek, Millilü Timur ve Şarkıyanlı Aşireti'nin kanun dışı Siverek halkına yaptığı kötülüklerin önlenmesi İstanbul'a bir dilekçe göndermişlerdir.⁵² Timur'un Siverek'e baskınları karşısında Diyarbakır Valisi Hasan Paşa sorunu çözebilmek için Siverek'e gitmiş fakat acele ile Siverek'te vefat etmiştir.⁵³

Amid Mollası İbrahim Yahyazâde, İstanbul'a bir ilam yazmıştır. İlam karşısında İstanbul'dan Rakka ve Diyarbakır valilerine gönderilen yazıda Siverek'te Timur'un katlettiği insanların diyet miktarı elli bin kuruşa ulaştığı, bu miktarın Timur'dan tahsil edilmesinin gerektiği bildirilmiştir. Timur'un bölgede

⁴⁷ Martin Van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, çev. Banu Yalkut, 8. bs (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 239; Ekinci, "Milli Aşireti", 101.

⁴⁸ BOA, C.ZB. 50-2478.

⁴⁹ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 24.121.

⁵⁰ BOA, C.ZB. 50-2478.

⁵¹ BOA, C.ZB. 50-2478; Mark Sykes, "The Kurdish Tribes of The Ottoman Empire", *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* 38 (1908): 471; Naci Tikici, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Aşiret-Devlet İlişkisi: Millî Aşireti Örneği" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2010), 25.

⁵² BOA, C.ZB. 50-2478.; Tikici, "Milli Aşireti Örneği", 42.

⁵³ BOA, C. ADL. 80-4798.

çıkartmış olduğu karışıklık nedeniyle iskânbaşılıktan azledilmesi ve Diyarbakır tarafına doğru giden Timur'un Diyarbakır topraklarından çıkartılması gerektiği 7 Eylül 1764 tarihli belgede ifade edilmiştir.⁵⁴

Bir konargöçer olan Timur⁵⁵, Mehmet Hamit'in, Amed sancağında Karaöyük köyünde bulunan 35.285 akçelik zeametinin öşr mahsulüne el koymuş, Mehmet Hamid'in subaşısını kaçırmıştır. Âsitane'den Rakka valisine ve Ruha kadısına 13 Eylül 1768 tarihinde gönderilen hükümde Mehmet Hamit'in hakkının Millilü Ömer ve Millilü Timur'dan alınması istenmiştir.⁵⁶

Rakka'ya gönderilen Sadaret çukadarlarından Mehmet, H.6 Rebiü'l-Evvel 1191/M.14 Nisan 1777 tarihli tahriratında, Ruha'da yaşayan mirmiran Hamalızâde Ömer Paşa, âyandan Firuz Bey ve Millilü Timur'un bin nefer süvariye Rakka Valisi Mehmet Paşa'ya vermesi ve Mehmet Paşa'nın askerleri Musul'a götürmesi, Musul'a ulaştıklarında Musul Valisi Süleyman Paşa'ya katılması emredilmişti. Firuz Bey'e ve Ömer Paşa'ya bu bin nefer süvari askerinin hazırlıklarını yapması için para gönderilmiştir. Ömer Paşa hazırlıklara başladığında Çukadar Mehmet'in haber vermesine göre, Rakka Valisi azledilmiştir. Rakkalılar ve mirmiran Hamalızâde Ömer Paşa, Rakka valisi Mehmet Paşa ile hesaplarını görmek istemişlerdir. Ömer Paşa hesap görmek istediğinden dolayı hareket edememiştir. Firuz Bey, Diyarbakır valisi emrine katılmak için yola çıkmıştır. Millilü Timur'a gelince; O, yola çıkmamıştır. Çıkıp çıkmayacağı da belgeye göre belli değildir.⁵⁷

Millilü Timur, Rakka ve çevresinde devlete karşı isyan hareketi başlatmış, bu nedenle Timur iskânbaşılıktan azledilmiştir. Ancak Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın iltiması ile Timur, Rakka Valilerine itaat edeceğini ve padişaha karşı gelmeyeceği sözünü vererek affedilmiş ve yeniden iskânbaşılığa atanmıştır.⁵⁸

Rakka eyaletinin İsmail canibine asker gönderme işi Ruha Alay beyine yazılmıştı. Rakka eyaletinin sipahi ocaklılarının köyleri Timur'un baskı ve hücumlarından dolayı ziraat yapamadıklarını bahane olarak sunarak seferden aflarını istemişlerdir.⁵⁹

Rakka Valisi Abdi Paşa, Mısır'daki karışıklıklar için asker toplamaya başladığında Millilü Timur, Abdi Paşa'nın kendi üzerlerine geleceğini düşünerek Rakka'da yıllarca istikrarsızlığa neden olacak isyan hareketini başlatmıştır.⁶⁰

Âsitane'ye giden şikâyetler genellikle Rakka eyaletinin iki önemli gücü olan Millilü Timur ve Firuz Bey hakkındadır.⁶¹ Rakka'da çeşitli mukataa ve tımarları belirli şartlar ve ücret karşılığında alan kişiler, Millilü Timur'un yasaklaması sonucu tasarrufları altındaki mukataa ve tımarları işletemediklerinden yedi ay önce seferden af talebini, 23 Ekim 1786 tarihinde tekrarlamışlardır.⁶² I. Abdülhamit H. 29 Zi'l-Hicce 1201/M. 12 Ekim 1787 tarihinde, Millilü Timur'u sefere gönderebilmek için Şavizade ve Firuz Bey'in kefil

⁵⁴ BOA, C.ZB. 50-2478.

⁵⁵ BOA, AE.SSLM.III. 427-24459; Ercan Gümüş, "XVI. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla Kadar Mardin İdaresinde Milli Aşireti ve Aşiretin Nüfuz Mücadeleleri", içinde *Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, ed. İbrahim Özcoşar ve Hüseyin H. Güneş (I.Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Mardin: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi, 2006), 818.

⁵⁶ BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 24.116; BOA, A. DVNS. AHK. CZRK. d. 24.117.

⁵⁷ BOA, C.AS. 1118-49551.

⁵⁸ BOA, C. DH. 222-11094.

⁵⁹ BOA, HAT, 14-516.;BOA, HAT. 14-527.

⁶⁰ Ahmet Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, ed. Mücteba İlgürel (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994), 348,349.; El-Şeyh Resul el-Kerküklü, *Duhâtu el-Vüzer'a Fî Târîh Vekâyi-i Bağdat el-Vüzerâ* (Bağdat: Mektebeti el-Nahda, t.y.), 194,195.

⁶¹ BOA, HAT. 15-608.

⁶² BOA, HAT. 14-534.

olmasını istemesi karşısında, Millilü Timur'un badiyenişin, taği ve baği olduğu ifade edilerek, "*sefere gider makuleden*" bir kişi olmadığı ifade edilmiştir.⁶³

I. Abdülhamit, Firuz Paşa (Eskiden Rakka âyanı)⁶⁴ ve Millilü Timur'un her hal ve durumundan haberdar olmak istemiştir.⁶⁵ H.1190/M. 1776-1777 tarihinde Millilü Timur'un geçmişte işlediği suçlara bedel olmak üzere, Millilü Timur'dan bin asker istenmiştir.⁶⁶

Millilü Timur'un güç sahibi bir insan olması sebebiyle reayayı sıkıştırdığı, köy ve kasabaları bastığı için yerleşim yerlerinin harap olmasına sebep olduğu vurgulanarak, Rakka valilerinin masraflarını edada acze düştükleri, valilerinin eyalette uzun süre durmadığı, hükümlerin icrasında ve emirlerin uygulamasında nüfuzlarının kalmadığı değerlendirilmiştir. Timur'un bölgeye verdiği zararlar nedeniyle Timur'a idam kararı verilmiştir.⁶⁷

Timar sahipleri Timur'un köyleri, kasabaları tahrip etmesinden dolayı sefere gitmeye güçleri olmadığı gerekçesiyle seferden affedilmelerini istemişlerdir.⁶⁸

Timur, Ruha'da yaptığı zulmü Ümmül-fesat lakaplı Firuz Bey, Sait Efendi, İbrahim Efendi, Şeşili Osman, Kel Ali ile birlikte yapmıştır.⁶⁹

Diyarbakır Valisi Abdullah Paşa'nın H. 11 Muharrem 1189/M. 14 Mart 1775 tarihli tahririne göre Millilü Timur, devlete isyan hareketi başlatmıştır. Millilü Timur'a Ömerkanlı, Devrekanlı aşiretleri destek vermiştir. Rakka Valisi Mehmet Paşa'ya Millilü Timur ile birlikte bu aşiretlerin sürülmesi için emirname gönderilmiştir.⁷⁰

4. Timur'un Takibatı ve Yakalanmaya Çalışılması

Timur Ağa'nın itibarı çeşitli zamanlarda devlet nazarında düşmüştür. Osmanlı Devleti, Timur Ağa'yı ölü ya da diri ele geçirmek için birçok plan uygulamış ve birçok devlet adamı bu organizasyonda görev almıştır. Millilü Timur'un yakalanması için eş zamanlı olarak Bağdat Valisi bir taraftan, Diyarbakır voyvodası bir taraftan⁷¹, Rakka valisi ve Malatya mutasarrıfı bir taraftan, Halep Valisi bir taraftan Millilü Timur'u sıkıştırmalarına rağmen Timur'u yakalamak mümkün olamamıştır. Bu durumun birçok sebebi vardır. Bunlardan bir tanesi aşağıda inceleneceği üzere valiler arasındaki sürtüşmelerdir.⁷²

Bağdat Valisi Süleyman Paşa'ya H. 10 Şevval 1204/M. 23 Haziran 1790 tarihinde Millilü Timur'un konargöçer olduğu hatırlatılmıştır. Bağdat Valisi Bağdat'tan çıktığında Millilü Timur kaçıyor, Vali Bağdat'a döndüğünde Timur geri eski yerine dönüyordu. Bağdat Valisi Millilü Aşireti İskânbaşılığı'nın Timur'un kardeşi İbrahim Ağa'ya verilmesinin uygun olacağını belirtmiştir. Bu dönemde, Rakka Valisi Mustafa Paşa sefere, Diyarbakır valisi Sinop'taki karışıklıkları çözmeye memur edilmiştir.⁷³ Millilü Timur ile aşiretin arasındaki bağlılığı yok etmek gerektiği ifade edilmiş ve Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın hızlıca Millilü Timur sorununu çözmesi gerektiği belirtilmiştir.⁷⁴

⁶³ BOA, HAT. 1442-59233.

⁶⁴ BOA, C.AS. 1013-44400; BOA. HAT. 14-517; BOA. AE. SABH. I. .322.

⁶⁵ BOA, HAT. 1451-66.

⁶⁶ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet 2*, 2018, 61.

⁶⁷ BOA, C.AS. 1013-44400; Ali Emîrî Efendi, *Mir'âtu'l-Fevâid 2*, 2:249.

⁶⁸ BOA, C.AS, 782-33095.

⁶⁹ BOA, HAT. 14-532.

⁷⁰ BOA, C. ZB. 71-3529.

⁷¹ Ali Emîrî Efendi, *Mir'âtu'l-Fevâid 2*, 2:249.

⁷² BOA, HAT. 1387-55132. Tikici, "Millî Aşireti Örneği", 38.

⁷³ Millî Timur'u ele geçirmek için görevlendirilen kişileri incelemek için Tablo 1'i inceleyiniz

⁷⁴ BOA, AE. SSLM. III. 427-24459.

Bağdat Valisi Süleyman Paşa, Rişvanzâde Ömer Paşa, Rakka Milli Aşireti İskânbaşı Millilü Timur'u yakalamak üzere görevlendirilmişlerdir.⁷⁵ H. 29 Zi'l-Ka'de 1204/M. 10 Ağustos 1790 tarihli bir yazıda Turunçzâde Süleyman Paşa'nın Rakka eyaletine Millilü Timur'u yakalamak şartıyla vali olarak atandığını belirtiyordu.⁷⁶ Diyarbakır hanedanından Şeyhoğlu İbrahim Ağa Âsitane'ye gönderdiği yazısında, sefere gitmemek karşılığında, Millilü Timur'u yakalamayı taahhüt etmiştir.

Tablo 1: Bölgede Timur'u Yakalamak İçin Görevlendirilenler

1	Bağdat Valisi Süleyman Paşa	11	Halep Valisi Mustafa Paşa
2	Rakka Valisi İbrahim Paşa	12	Muş Mutasarrıfı Murat Paşa
3	Rakka Valisi Kiki Abdi Paşa	13	Rakka Valisi Mehmet Paşa'ya
4	Diyarbakır Voyvodası Şeyhzade Es-Seyyid İbrahim	14	Diyarbakır Valisi Abdurrahman Paşa
5	Maden Eminine Yusuf Paşa	15	Diyarbakır Valisi Abdullah Paşa
6	Halep Valisi Turunçzâde Süleyman Paşa	16	Rakka Valisi Veliyüddin Paşa
7	Malatya Mutasarrıfı Rişvanzâde Ömer Paşa	17	Şam mütesellimine
8	Şavizâdeler	18	Hama mütesellimi
9	El-Ubeyd	19	Ane Livası (Belgede Millilü Timur'u yakalamakla görevlendirilen kişinin ismi zikredilmemiştir. Bu nedenle Ane Livası'nda Millilü Timur Paşa'yı yakalamakla görevlendirilen kişi hakkında bir netlik yoktur).
10	Maraş Beylerbeyi		

13 Temmuz 1790 tarihine gelindiğinde Millilü Timur Eğin kazasına, Diyarbakır, Rakka ve Siverek gibi kentlerde idareci atamak gibi siyasal faaliyetlere girişmiştir. Bu durum merkezi düzene karşı meydan okumak olarak yorumlanabilir. Eğinliler, Timur'un Rakka, Diyarbakır, Siverek kazalarını ve köylerini tahrip ve zapt etmiş ve maden-i hümayun merbutatını zapt ve tasarruf etmek sevdasına düşmüş olduğunu Eğin naibi Es-Seyyit Hüseyin Efendi'ye anlatmışlar, Eğin naibi de bu durum üzerine bir ilam çıkartmıştır.⁷⁷

III. Selim, Timur'un yakalanmasını şu ifadelerle Bağdat valisinden istemiştir: "*Bağdat valisine ferman yazasınız, üzerine ben de hat çekerim. Timur'un nizamını ondan isterim.*"⁷⁸

Osmanlı Devleti merkez yönetimi, Timur'u ortadan kaldırmak için yerel idarecilerin önerisini ve planını göz önüne alır ve bu önerilere göre plan yapardı. Merkezden Şam valisine, Bağdat, Basra, Şehr-i Zor valisine, Maden Emine Yusuf Paşaya gönderilen yazıda "*Millilü Timur hakkından gelinmek vech üzere i'lâmât ve mahâzır ve tarafınızdan arz takdim olunur, lâkin merkumun izalesi ne vechile ve ne tarikle olacağından kat'a bahs eylememişsiniz.*" ifadesi ile yerel idarecilerin bir öneri ve planlarının olmadığı belirtilmiştir.⁷⁹

Millilü Timur Paşa, Malatya Mutasarrıfı Rişvanzâde Ömer Paşa'yı baskı altında tutmaya çalışmıştır. Millilü Timur, Malatya Mutasarrıfı Rişvanzâde Ömer Paşa ile çarpışarak onu yenmiştir. Süleyman Paşa, Millilü Timur üstüne Şavioğlu'nu ciddi bir askerî güçle göndermiştir. Şavioğlu Habur'a geldiğinde,

⁷⁵ BOA, HAT. 78-3239; BOA, C.DH, 28-1381; Ali Emîrî Efendi, *Mir'âtu'l-Fevâid* 2, 2:249.; Tikici, "Milli Aşireti Örneği", 35.

⁷⁶ BOA, HAT. 273-16010. ; Devlet Arşiv Başkanlığı, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Bürokrasisi* (İstanbul: Devlet Arşiv Başkanlığı, 2019), 266.

⁷⁷ BOA, ZB. 86. 4263.1.1.

⁷⁸ BOA, HAT. 185-8693; Tikici, "Milli Aşireti Örneği", 36.

⁷⁹ BOA, C.DH. 118- 5885-1

Timur'un Habur'da bulunan zahire ambarını ele geçirmiştir. Şavioğlu ile yapılan çarpışma neticesinde Timur yenik düşerek geri çekilmiştir.⁸⁰

Diyarbakır Voyvodası Şeyhzâde İbrahim, Millilü Timur'un sevda hastası olduğunu ve ilkbahar ve sonbahar mevsiminde tedavi olmak amacıyla Tabip Hana'ya geldiğini, Tabip Hana sürekli olarak marttan önce oğlu Tanel ve kalfası ile birlikte tohum ve bitkilerden Timur için çeşitli ilaç yaptığını belirterek Timur'u zehirlemeyi İstanbul'a önermiştir. İstanbul, Timur'un hekiminin çağrılarak Timur'un zehirlenmesini onaylamıştır.⁸¹ Timur'un zehirlenme planının uygulanıp uygulanmadığı belirlenmemiştir. Ancak Timur'un vefatının zehirlenme yazışmalarından yaklaşık 22-23 sene sonra olduğu göz önüne alınırsa Timur'un zehirlenme planının başarısız olduğu ya da bu planın uygulanmasından vazgeçildiği anlaşılmaktadır.

H.9 Cemaziye'l-Ahir 1205/M. 13 Şubat 1791'de bir belgede, Bağdat Valisi Süleyman Paşa'ya Milli Aşireti iskânbaşılığına getirilecek kişi ile ilgili ciddi bir yetki verilerek Millilü Timur'un yakalanması ve yok edilmesine memur olduğu hatırlatması yapılmıştır.⁸² Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın kâtibine göre Timur, Rakka'ya sekiz saat olan Hamdun'da iskân edilmiştir. Timur'un dayıoğlu Aliyyül Mustafa, Milli Aşireti'nden iki bin çadırılık haneyi alıp Rakka'ya gelmiş ve Rakka valisi kendisine Millî iskânbaşılığını vermiştir.⁸³

Bağdat Valisi Süleyman Paşa Millilü Timur'u yakalayabilmesi için zahireye gereksinimi olduğunu, ihtiyacının Rakka Valisi ve Ruha Kadısı tarafından karşılanmasını istemiştir. Süleyman Paşa'nın Timur'u yakalama operasyonu Kerkük'te, Diyarbakır'da bulunan valilere ve Amid mollasına da yükümlülükler getirmiştir.⁸⁴

Bağdat Valisi Süleyman Paşa, Timur işinin kendisine verildiğini belirterek⁸⁵ Timur belasını kaldırmak için peşine düştüğünde, Timur'un Diyarbakır tarafına kaçması ihtimaline karşı Diyarbakır Voyvodası Şeyhzâde İbrahim Bey'in, Arapkir tarafına yönelmesi ihtimaline karşı ise Malatya mirmiranının önlem almasını istemiştir.⁸⁶

Süleyman Paşa, Millilü Timur'u yakalayabilmek için, Rakka Valisi İbrahim Paşa'nın Millî Aşireti İskânbaşı ve Timur'un kardeşi İbrahim Ağa ile birlikte Rakka tarafından geleceğini ve birlikte hareket edeceklerini kaimesinde belirtmiştir.⁸⁷ Timur'un kız kardeşi Nura Hatun, İbrahim Paşa'nın yanına gelerek Millilü Timur'un affını istemiş fakat İbrahim Paşa bu isteği kabul etmemiş ve Nura Hatun'a Timur'un yerini sormuştur. Nura Hatun, Timur'un Bük Arabî kabilesine sığınmak istediğini, ancak Bük Arap kabilesinin Timur'u kabul etmediğini, bunun üzerine Timur'un Hamra Adası'na sığındığını ifade etmiştir.⁸⁸ Burada

⁸⁰ BOA, C. DH. 97-4831.

⁸¹ BOA, C.DH, 97- 4831; Ekinci, "Milli Aşireti", 137.

⁸² BOA, C. DH. 145-7240.

⁸³ BOA, HAT. 78-3239.; BOA, HAT. 1411-57414.

⁸⁴ BOA, C. ZB. 61-3031.

⁸⁵ Mehmet Emin Üner, "Aşiret Reisliğinden Valiliğe: Rakka Valisi Urfalı Timur Paşa", *Şurkav Dergisi* 9, sy 25 (2016): 14.

⁸⁶ BOA, C. ZB. 11-541.

⁸⁷ BOA, HAT. 78-3225.

⁸⁸ BOA, HAT, 78-3239; Tikici, "Milli Aşireti Örneği", 35.

Timur'un üzerine saldırılması planlanmış, saldırı için Urban⁸⁹ beylerine buyruldu yazılmıştır.⁹⁰ Süleyman Paşa da Timur'un kız kardeşini sorgulamıştır.⁹¹

Maden-i Hümayun Emni Yusuf Efendi, Timur'un yakalanması için ilamlar, mahzarlar, yazanların nasıl yakalanması gerektiğiyle ilgili bir öneriden bahsetmediklerini ifade etmiştir. Maden Emni'ne göre Millilü Timur'u yakalamak için Bağdat Valisinin Musul ve Mardin, Şavizade Süleyman Ağa'nın çöl tarafından gelmesi gerekiyordu. Maden Eminine göre Millilü Timur'un yakalanması için yerel idarecilere bir takım makamlar verilmeliydi. Bu fikre göre Halep valiliği Hüseyin Ağa'ya, Rakka valiliği Malatya mutasarrıfı Rişvanzâde Ömer'e Paşa'ya verilmeliydi. Maden-i Hümayun Emni Yusuf Efendi'ye göre Maraş beylerbeyinin Rakka tarafından gelmesi kendisine yazılmalıydı. İstanbul'dan Maden Eminin tüm istekleri, ilgili devlet ricaline yazılmıştır.⁹²

Âsitane'den "*Timur işi konusunda kıl ucu kadar gecikme olmasın.*"⁹³ uyarısına karşılık, Bağdat Valisi Süleyman Paşanın ilkbahar mevsiminde Millilü Timur'u yakalamak üzere hazır olması istenmiştir.⁹⁴ Süleyman Paşa, sadrazama gönderdiği yazıda Millilü Timur'u ele geçirmek için şevval ayında yola çıktığını bildirmiştir.⁹⁵ Diyarbakır Voyvodası Şeyhzâde İbrahim'e,⁹⁶ Halep Valisi Turunçzâde'ye⁹⁷ Millilü Timur'u ele geçirmek üzere görevli oldukları hatırlatması yapılmıştır.

Bağdat valisi, Millilü Timur'u ortadan kaldırmak amacıyla bir ordu ile Musul'a doğru yola çıkmıştır.⁹⁸ Bu sırada Millilü Timur da kaçmak için Fırat Nehri kenarında Hamam denilen yerdeydi. Fırat suyunun karşısını Süleyman Paşa tutmuştu. Rakka Valisi İbrahim Paşa ve Rişvanzâde Ömer Paşa Millilü Timur'un kaçmaması için Rakka tarafından tutmuştu. Diyarbakır Voyvodası Şeyhzâde İbrahim'e Millilü Timur'un sıkıştırıldığında kaçmaması için Diyarbakır tarafından gerekli tedbirleri alması bildirilmiştir.⁹⁹

III. Selim Millilü Timur'u ortadan kaldırmaya kararlıydı. III. Selim, Rakka valisine Millilü Timur'un üstüne gitmesi durumunda, kendisine Diyarbakır valiliğinin verileceği sözünü vermiştir. Ancak III. Selim daha Millilü Timur yakalanmadan İbrahim Paşa'nın Diyarbakır valiliğini istemesini yadırgamış ve Paşa'yı eleştirmiştir.¹⁰⁰

III. Selim Halep Valisini Millilü Timur'u yakalaması teşvik edici bir hat yazmıştır ki söz konusu hat aşağıdaki gibidir:

"Aferin Mustafa Paşa. Güzel iş görmüş. Buna bir iltifat lazımdır. Timur'a memuriyeti tekit olunsun ve iltifatlı bir ferman yazılsun ve Timur'un idamı ve sair ol havalilerin nizamı için kendisine bir seraskerlik ünvanı verilsin ve sair yazdığı

⁸⁹ Urban, Çöl Araplarına verilen bir isimdir. Halep'ten başlayarak Şam'ı da içerisine alan Hac yolunun doğusu ve batısında bulunuyorlardı. Mustafa Güler, "XVIII. Yüzyıl Hac Yolunda Urban Kaynaklı Güvenlik Problemleri ve Çözüm Yolları", içinde *Suriye: Tarih, Siyaset, Dış Politika*, ed. H. Mustafa Eravcı (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018), 17.

⁹⁰ BOA, HAT. 78-3239.

⁹¹ BOA, HAT. 79-3305.

⁹² BOA, C.DH. 118-5885.

⁹³ BOA, C.DH. 118-5885.

⁹⁴ BOA, C. DH. 78-3886.

⁹⁵ BOA, HAT. 207-10959.

⁹⁶ BOA, HAT. 28-1381.

⁹⁷ BOA, C.DH. 50-2459.

⁹⁸ BOA, HAT, 28-1381.; BOA, C.DH. 118-5885.

⁹⁹ BOA, C.DH. 28-1381; Üner, "Timur Paşa", 12.

¹⁰⁰ BOA, C.DH. 20-997.

hususlara müsaade olunsun. İnşallah bu memuriyetine dahi hüsn-i nizam ve rabita verir ise kendisine kılıç kaftan irsal ederim."¹⁰¹

Âsitane'den gönderilen Mübaşir Mustafa Ağa Timur'un hezimete uğrayarak kardeşi İbrahim Ağa'ya sığınmak zorunda kaldığını ayrıntılı bir şekilde Halep Valisi Mustafa Paşa'ya aktarmıştır.¹⁰² III. Selim Millilü Timur'un yenilerek kardeşi İbrahim Ağa'nın yanına çekilmesinden memnun olduğunu ifade etmiş, ancak; Bağdat Valisi Süleyman Paşa, Diyarbakır Voyvodası İbrahim Paşa, Halep ve Ruha Valisi Mustafa Paşa ve Ruha mütesellimi hızlı davranmazsa Millilü Timur'un toparlanıp güç devşirmesinden endişelenmiştir.¹⁰³

Rakka eyaleti, Millilü Timur'u yakalaması şartıyla Halep'e ilhak edilerek 12 Kasım 1791 tarihinde Mustafa Paşa'ya verilmiştir.¹⁰⁴ Halep Valisi Mustafa Paşa'ya Millilü Timur'u yakalaması şartı ile Rakka'nın da ilhak edilerek verilmesi gösteriyor ki bölge valilerine bir takım işleri yaptırabilmek için teşvik amaçlı terfiler verilmekteydi¹⁰⁵

Rakka Valisi İbrahim Paşanın Millilü Timur'u yakalama konusunda rahat davranması sebebiyle Millilü Timur'u yakalamanın mümkün olmadığı ifade edilmiştir. İbrahim Paşa, Mardin ve Ruha'ya bir miktar asker bırakarak işi, yanında bulunan Milli Aşireti İskânbaşı İbrahim Ağa'ya havale etmiştir. Bağdat Valisi Süleyman Paşa, bu durum üzerine kendisine bağlı olan El-Ubeyd kabilesini Millilü Timur'un üstüne göndermiştir.¹⁰⁶

III. Selim, Bağdat Valisinin, Millilü Timur meselesini halletmeden Bağdat'a dönmemesini istemiştir. Mardin Voyvodası da Millilü Timur'u yakalamakla görevlendirilmiştir. Ane Livası askerleri ve el-Ubeyd Aşireti ile Millilü Timur, Basra'nın doğu tarafında karşılaşmışlar ve çarpışmışlardır. Çarpışma sonucunda Millilü Timur'un adamlarından yaklaşık yüz kişi ölmüş, ölenlerin arasında Millilü Timur'un kardeşi Derviş el-Mahmut ve Beşar Paşa'nın torunu ve Timur'un amcaoğlu Sadun da vardı ki bu iki kişinin kesik başları Âsitane'ye gönderilmiştir.¹⁰⁷ Timur aldığı darbe ile Habur tarafına çekilmiştir. III. Selim el yazısıyla Dersaadet'e gönderilen Millilü Timur'un kardeşi Derviş'e ve amcaoğlu Sadun'a ait kelleleri kapıya konulmasını ve kelleleri getiren tatarla hil'at giydirilmesini emretmiştir.¹⁰⁸

Halep Valisi Mustafa Paşa, III. Selim'e gönderdiği bir tahrirde, Millilü Timur'un, kardeşi İbrahim Ağa'nın yanında gün geçtikçe kuvvetlendiğini iddia ederek Millilü Aşireti İskânbaşı İbrahim Ağa ve Millilü Timur'un üstüne gitmek için hazırlıkların tamamlanması gerektiğini bildirmiştir. Halep Valisi Mustafa Paşa, Millilü Timur'un üstüne gidebilmek için yapılması gerekli hazırlığın Ruha'da yapılmasının mümkün olmadığını zira Ruha'da kıtlıktan dolayı pahalılığın hüküm sürdüğünü ve sefer hazırlıklarının kıtlık olan bir yerde olmasının yanlışlığını vurgulamış ve Antep'te beklemekte olduğunu ve hazırlıkları tamamlamak için ilkbahara kadar Halep'te kalması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁰⁹

Millilü Timur'un kardeşi İskânbaşı İbrahim Ağa'nın yanından firar etmesi III. Selim'i sinirlendirmiştir.¹¹⁰ Millî Aşireti İskânbaşı İbrahim Ağa ve aşiret ihtiyarları, Timur'un affedilmesi için

¹⁰¹ BOA, HAT. 1432-58612.

¹⁰² BOA, HAT. 1402-56594.

¹⁰³ BOA, HAT. 1402-56594.

¹⁰⁴ BOA, C. DH. 55-2708; BOA, HAT. 1402-56594.

¹⁰⁵ BOA, C. DH. 55-2708; BOA, HAT. 1402-56594.

¹⁰⁶ BOA, HAT. 1402-56594.

¹⁰⁷ BOA, HAT. 1414-57707.; BOA, HAT. 1402-56594.; Ali Emîrî Efendi, *Mir'âtu'l-Fevâid* 2, 2:249; Ekinci, "Millî Aşireti", 138.; BOA, HAT. 78-3225.; BOA, HAT. 1402-56580.

¹⁰⁸ BOA, HAT. 1414-57707; BOA, HAT. 1402-56594.

¹⁰⁹ BOA, HAT. 1402-56594.

¹¹⁰ BOA, HAT. 1402-56594.

Dersaadet'e dilekçeler yazmışlarsa da dilekçelerine karşılık, Milli Aşireti ihtiyarları uyarılmış ve Millilü Timur'u saklamaları durumunda Millî Aşireti'nin yeryüzünden kaldırılacağı şeklinde şiddetli tehditlerle karşılaşmışlardır.¹¹¹ III. Selim, Mardin, Diyarbakır voyvodaları ile Ruha mütesellimine, Milli Aşireti İskânbaşı İbrahim Ağa'nın yanından kaçan Millilü Timur'u yakalamaları için tembih ve uyarılarda bulunmuştur.¹¹²

Bağdat Valisi Süleyman Paşa, gelişmelerden Âsitane'yi haberdar etmek için Tatar Ağası Halil Ağa'yı göndermiştir. Hali Ağa, Süleyman Paşa'nın Timur'u yakalamak için neler yaptığını Padişaha arz etmiştir. Tatar Ağası Halil Ağa, padişaha; 3 bin haneli Mersusanlı ve Şarkıyanlı aşiretlerinin Süleyman Paşa ile çatışmaya girdiğini, çatışma sonucu Süleyman Paşa'nın bu aşiretin sergerdelerinden yüz kişinin kellesini gönderdiğini aktarmıştır.¹¹³

Süleyman Paşa Millilü Timur'u destekleyen, on bin askere sahip Sürgücü Meliği Hüseyin Ağa'yı ve altı bin askere sahip Nurcu Meliği el-Hac Hasan Ağa'yı bir bahaneyle Mardin'e davet ederek bu iki kişiyi astırmıştır (BOA. HAT. 1409.57206).

Hamdun'da karşılaşan Timur hezimete uğramasına rağmen Süleyman Paşa'nın elinden kurtulmayı başarmıştır.¹¹⁴ Millilü Timur ve Süleyman Paşa Bıçak denilen yerde tekrar karşılaşmışlar ve aralıksız çarpışmışlardır. Bu çarpışma sonucu Timur yenilerek çekilmek zorunda kalmıştır.¹¹⁵

Timur Harran'a geldiğinde yakalanması mümkünken Süleyman Paşa tarafından Millilü Timur'un firarı için gerekli yardım yapıldığını ve Timur'un firar ettiğini ifade etmiştir. Rakka Valisi, Millilü Timur'un Bağdat Valisi taraftarıdır diye dolaştığını, kendisinin de Birecik tarafından zahire almak ve Millilü Timur'u yakalamak için tekrar yola koyulacağını H. 9 Safer 1206/M. 8 Ekim 1791 tarihli yazısında III. Selim'e haber vermiştir.¹¹⁶

Rakka Valisinin Süleyman Paşa aleyhindeki algı çalışması meyvelerini vermeye başlamış ve III. Selim Süleyman Paşa'ya sinirlenerek şu hattı yazmıştır: "*Bu âdem dahi istiğnâya ve mugâlataya başladı. Bahar dediği, işte mart geldi. Arabistan'ın martı bu semtlerin Temmuzu gibidir. Halep'ten ve Urfa'dan nereden gider ise gitsin alâ eyyil-hâl mart duhûlünde Timur nerde ise üzerine kalkup tertib-i cezâ edilmesini kendisinden kat'î matlûb ederim. Bir vechile özr u bahanesini dinlemem. Muradı ayak sürmek olduğu anlaşıldı. Müekked yazasız ve Timur, Bağdat toprağında imiş. Bağdat valisi ne yapıyor? Âna dahi tekid edesin.*"¹¹⁷

Timur'un bölgede etkinliği fazla olmasından dolayı Anadolu'dan asker toplamakla görevlendirilen Rakka Valisi Mustafa Paşa H. 29 Recep 1204/M. 14 Nisan 1790 tarihli bir belgeye göre Timur'un kendisine musallat olmasından korktuğu için vazifeden affını istemiştir.¹¹⁸

Bağdat Valisi Süleyman Paşa, Âsitane'ye gönderdiği bir yazıda Millilü Timur'un dört aydır Ruha'yı kuşatmada tuttuğu, Ruha'nın köylerini ve ekili tarlalarını yaktığı, reaya fukarasını yağma ettiği ve öldürdüğünü bildirerek Millilü Timur'un Ruha'ya ait yolların tamamını kestiğini, sürekli olarak Ruha merkezine saldırdığını, buna karşı Rakka Valisi İbrahim Paşa, Ruha'yı başarı ile savunduğunu, bu savunma karşısında Millilü Timur'un adamlarından çok asker öldüğünü ve yaralandığını, Millilü Timur'un dayısının

¹¹¹ BOA, HAT. 1417-57940; BOA, HAT. 1402-56594.

¹¹² BOA, HAT. 1402-56594.

¹¹³ BOA, HAT: 1411-57396; El-Şeyh Resul el-Kerküklü, *Duhât el-Vüzerâ*, 196.

¹¹⁴ El-Şeyh Resul el-Kerküklü, 195.

¹¹⁵ El-Şeyh Resul el-Kerküklü, 196.

¹¹⁶ BOA, C. DH. 349- 17417.

¹¹⁷ BOA, HAT. 1407-57022.

¹¹⁸ BOA, C.AS, 436- 18138.

oğlu Aliyyül-Mustafa'nın Milî Timur'dan ayrıldığını ve bağlılığının kalmadığını, kendisine tabi olduğunu ifade etmiştir. Süleyman Paşa kendisinin Mezdad denilen yere geldiğini, Aliyyül-Mustafa'ya iskânbaşılığını burada teyit ettiğini bildirmiştir. Bağdat Valisi, Millilü Timur her nereye kaçarsa onu takip ettiğini belirterek dört aydır kuşatma altında olan Ruha'ya Âsitane'den parasal yardım yapılmasının gerekli olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁹

Rakka Valisi İbrahim Paşa Diyarbakır eyaletinin Rakka'ya ilhak edilerek kendisine verilmesini istemiş ancak Diyarbakır'ın Rakka'ya ilhak edilerek kendisine verilmesinin Timur'un ortadan kaldırılma şartına bağlı olduğu cevabı verilmiştir. H.29 Zi'l-Hicce 1205/M. 29 Ağustos 1791 tarihli belgede Timur'un ortadan kaldırılması için Bağdat valisinin 60.000 asker ile gelmesi, Timur'un ne kadar önemsendiğini ve Timur'un gücünün küçümsenmediğini göstermesi açısından önemlidir.¹²⁰

Timur'un yakalanma işine Hama ve Şam mütesellimleri de memur edilmiştir.¹²¹

Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın casusları Millilü Timur'un Fırat Nehri'nde bulunan Bük denilen yerde Mevali Aşireti'ne sığındığı öğrenmişlerdir. 22 Aralık 1791 tarihli yazıya göre Süleyman Paşa Şeyh Bekir Tekyesi'nde asker toplamaya ve eksik olan mühimmatını tamamlamaya çalışmıştır. Bu sırada Millilü Timur'un Busir denilen yerden Fırat'ı geçip Irak'a gitmek niyetinde olduğunu haberi alınmıştır. Timur, Mardin Dağlarında firar ederek Diyarbakır eyaleti sınırları içerisinde Banoki'de İskân Ağa'nın evine sığınmıştır. Diyarbakır Voyvodası Şeyhzâde İbrahim Ağa'ya, ser divanegan tüfekçibaşına haber verilmiş ve beş yüz asker ile Diyarbakır'da bulunan Baziki Aşireti'nin içerisinde İskân Ağa'nın evinde bulunan Millilü Timur'un kesik başı istenmiştir.¹²²

Bölgede yapılacak olan tayinlerin çoğu Millilü Timur'u yakalamak şartına bağlanmıştır.¹²³

Millilü Timur, Musul'a dört beş merhale yakın yerde Milli Aşireti içine karışmıştır. Millilü Timur galesi, devleti fazlaca oyalamıştır. Mevsimin kış olması, askerinin barınacağı yeri bulmakta zorluklar yaşatmıştır. Bu durum padişahın kızgınlığına sebep olmuştur. Timur'un ele geçirilmesi için Şavizâdelere, urbanın bazı şeyhlerine buyrulduklar gönderilmiştir. İlkbahar mevsimi geldiğinde fazla asker, gerekli mühimmat ile ansızın Millilü Timur'a baskın düzenlenirse ele geçirileceği düşünülmüştür.¹²⁴

Halep Valisi Mustafa Paşa'ya Millilü Timur'un bölgede yaptıkları zulümler hatırlatılarak, Halep Valisinin reaya fukarasına zulmü bırakıp, dakika vakit geçirmeksizin nasıl ve ne şekilde olursa olsun Millilü Timur'un vücudunu ortadan kaldırmaya çalışması istenmiştir.¹²⁵

Âsitane'de Millilü Timur meselesi konuşulurken Bağdat Valisi ve Rakka Valilerinin birbirlerini suçlayan tahrirleri konuşulmuştur. Bağdat Valisi Süleyman Paşa daha önce iskânbaşılığa Aliyyül Mustafa'yı tavsiye etmiş sonrasında Aliyyül Mustafa'nın aleyhinde Âsitane'ye yazı göndermesi garipsenmiştir. Bu durum Rakka Valisi İbrahim Paşa'ya sorulduğunda, İbrahim Paşa, Bağdat Valisinin tahririnin aksine iskânbaşı Aliyyül Mustafa'yı övmüştür. İki vezirin birbirine düştüğü tahrirlerinden anlaşılmaktadır. Süleyman Paşa, Millilü Timur'u yakalayamama başarısızlığının sebebinin Rakka Valisi İbrahim Paşa olarak göstermiştir. III. Selim hem Rakka valisini hem Halep valisini görevden alarak Bağdat valisinin bahanesini ortadan kaldırmıştır.¹²⁶

¹¹⁹ BOA, HAT. 79-3305.

¹²⁰ BOA, HAT. 209-11120.

¹²¹ BOA, AE. SSLM. III. 13824.

¹²² BOA, C.DH. 3-136.

¹²³ BOA, HAT. 1402-56595.

¹²⁴ BOA, HAT. 78-3227.

¹²⁵ BOA, C. ZB. 8-385.

¹²⁶ BOA, HAT, Yer Bilgisi: 1387-55132.

Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın Tatar Ağası Halil Ağa yukarıda da ifade edildiği gibi padişaha Halep Valisi Mustafa Paşa ve Rakka Valisi İbrahim Paşa'yı şikâyetten geri durmamıştır. Tatar Süleyman Ağa, Halep valisini padişahın gözünden düşürmek için valinin şu sözleri söylediğini iddia etmiştir: "*Ne deve, ne katar, ne çadırım var, bu şekilde sefere gitmeye kudretim yok*". Halep valisinin cevabına Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın "*Devlet-i Aliyye bu işlerin görülmesini sizden ziyade talep eder.*" dediğini padişaha aktararak Bağdat Valisini yüceltmeye çalışmıştır. Tatar, Halep valisini gözden düşürmek için Mustafa Paşa'nın, Bağdat Valisi Süleyman Paşa'ya "*Şaki-i merkum çölde değil nefis-i Halep derununda olsa dahi üzerine bir vehile varıp ahz etmeğe kudretim olmadığından başka, Rakka Valisi İbrahim Paşa dahi gidip gideceğim demesi yalandır.*" söylediğini belirtmiştir.¹²⁷

Tatar Ağası, Rakka Valisi İbrahim Paşa'yı padişahın gözünden düşürmek için "*Millilü Timur'un üstüne bizzat senin gitmene gerek yoktur. Bana asker ve harçlık ver. Şaki-i merkumun üzerine ben varırım.*" dediğini, Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın, Rakka Valisi İbrahim Paşa'ya gerekli maddî desteği verdiğini ancak İbrahim Paşa'nın Millilü Timur'un üzerine varalım demesinin üzerinden 57 gün geçmiş olmasına rağmen peşine düşmediğini ifade etmiştir. Süleyman Paşa, tatarı aracılığıyla padişaha, Sebçer Suyu'na yakın yere geldiğinde Tatarbaşısı Halil Ağa'yı Rakka Valisi İbrahim Paşa'ya Millilü Timur'un takibine gitmesi için gönderdiğini, Rakka Valisi İbrahim Paşa, bu duruma karşı "*Süleyman Paşa, seni benim üzerime mübaşir mi tayin eyledi? Bu işin görülmesi senin paşandan mathuptur, benden değildir*" dediğini ifade etmiştir.¹²⁸

Tatar Halil Ağa, Rakka Valisi'nin İbrahim Ağa'yı Milli Aşireti İskânbaşı olarak ataması karşılığında yüz yetmiş kese akçe ve yetmiş deve rüşvet istediğini buna karşılık İbrahim Ağa'nın Rakka valisi İbrahim Paşa'ya, "*Şimdi akçe zamanı değildir. Millilü Timur'u yakalamaya gayret edelim.*" dediğini padişaha aktarmıştır. Süleyman Paşa, İstanbul'un Aliyyül Mustafa hakkında verdiği idam kararını Rakka Valisi İbrahim Paşa'nın uygulamayacağını iddia etmiştir.¹²⁹ Bu iddialar, hapiste olan, hakkında idam cezası bulunan¹³⁰ Aliyyül Mustafa'nın Rakka Valisi İbrahim Paşa tarafından hapisten çıkartılmasına, delilbaşının yanında ağırılanmasına, Aliyyül Mustafa'ya iskânbaşılık elbisesini giydirilmesine bağlanmış ve Rakka valisi İbrahim Paşa'nın Aliyyül Mustafa'ya yol verme düşüncesi olduğu iddia edilmiştir.¹³¹ Bağdat Valisi Süleyman Paşa, Rakka Valisini padişahın gözünden düşürmek için Millilü Timur'u yakalamak konusunda İbrahim Paşa'yı ehliyetsiz, liyakatsiz ve kifayetsiz olarak görmüştür.¹³²

Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın Rakka Valisi İbrahim Paşa'yı karalayıcı yazısı III. Selim'e özetlenerek sunulan yazıda İbrahim Paşa aleyhinde "*...şaki-i merkûmun şimdiye kadar gâilesinin ber taraf olmaması Rakka Valisi İbrâhim Paşa'nun âdem-i ihtimâmundan iktizâ eylediği...*" ifadelerini kullandığı anlaşılmıştır.¹³³ Görüldüğü gibi Bağdat Valisi Süleyman Paşa, Rakka valisini İstanbul nezdinde zora sokmak amacıyla Rakka valisinin Timur'u yakalamak noktasında gevşek davranmakla itham etmiştir. Bölge valileri kendilerine verilen yönetme yetkisini birbirleriyle yardımlaşmak, Millilü Timur'un tüm bölgeyi asayişsizliğe sürükleyici isyan ateşini söndürmek, işbirliği yapmak için değil birbirlerini gözden düşürüp rol çalmak için kullanmışlardır.

¹²⁷ BOA, HAT. 1411-57414; BOA, HAT. 1402-56580; BOA, HAT. 78- 3227; BOA, HAT. 78-3225; BOA, C.DH. 32- 1589; Gümüş, "Mardin İdaresinde Millî Aşireti", 821; Ekinçi, "Millî Aşireti", 138.

¹²⁸ BOA, HAT. 1411-57414; BOA, HAT. 1402-56580; BOA, HAT. 78-3227; BOA, HAT. 78-3225; BOA, C.DH. 32- 1589; Ekinçi, "Millî Aşireti", 138; Gümüş, "Mardin İdaresinde Millî Aşireti", 821.

¹²⁹ BOA, HAT. 1411-57414.; BOA, HAT. 1409-57206.

¹³⁰ BOA: HAT. 1411-57414.

¹³¹ BOA, HAT, 1409-57206. Üner, "Timur Paşa", 13.

¹³² BOA, HAT. 78-3225.

¹³³ BOA, HAT. 1411-57396.

III. Selim, Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın, Millilü Timur zor durumda ve yakalanması kolaylaşmışken, Millilü Timur'u yakalamama sebebini Timur'la anlaşmasına bağlamıştır. III. Selim'in düşüncesine göre Süleyman Paşa, Millilü Timur'un binlerce altınını almış ve serbest bırakmıştır. III. Selim, Bağdat Valisi için "*Onu bunu bilmem. Timur Firar eylese tertib-i cezası Bağdat Valisinin elinden geldiğini bilirim. Âlâ eyyi hâl kendisinden ser maktûu matlub-ı hümayunumdur. Eğer ağmâz edub emr-i hümayunum üzere amel etmez ise hayatından etmiş olur. Ol vakitte bu misüllü âdeme ne lâzım ise dakika icrâsında fevt etmem. Âna göre iktizâsı üzere kendilere yazasız.*"¹³⁴ ifâdelerini kullanmış ve Şimdiye kadar ettiği tekâsül ve tembellik yeter şeklinde bir uyarıda bulunmuştur.¹³⁵

Millilü Timur Sarı Mehmet Ağa'yı Bağdat Valisi'ne göndererek affını istemiştir.¹³⁶ Bağdat Valisi Süleyman Paşa, Timur gelip teslim olduğu takdirde öldürmeyeceğini ve Asitane'den affına çalışacağına söz vermiştir. Millilü Timur, Süleyman Paşa ile görüşmek üzere çadırından çıkmış ve Süleyman Paşa'ya teslim olmuştur.¹³⁷ Bütün bu yaşananlar karşısında III. Selim o kadar hiddetlenmiştir ki H. 29 Zi'l-Hicce 1212/M.14 Haziran 1798 şu ifadeleri kullanmıştır:

"Hak Teâlâ bu Bağdat Valisini kahr eyleye!

Kâfir hayâ etmeden bu tahrirâtı ve rey-i bâtilını nasıl yazmış? Bağdat'tan çıkalı beş mâh oldu. Ol havâliyi harâb eyledi. Nihâyet Timur'un mahını aldı. Firâr etdirdi ve amân verdiği aşâiri yağma etmiş. Şimdi onları evvelkinden ziyâde fesad bulur. İbrahim Paşa olmaya idi belki Timur ile ittifak eder idi. Ne iş gördü ise İbrahim Paşa gördü. Bu kâfir fesâda verdi."¹³⁸

Bağdat valisi, kendisinin Millilü Timur'a verdiği sözden dönmesinin mümkün olmadığını belirtmiştir. Bağdat Valisi eğer Millilü Timur'a verdiği af sözünün İstanbul'da kabul görmemesi durumunda Millilü Timur'u çöle göndereceğini, fakat tekrar yakalamak için arkasından gideceğini yazmıştır. İstanbul'dan gönderilen H. 29 Rebiü'l-Evvel 1209/M. 24 Ekim 1794 tarihli yazıda, Millilü Timur'un aşireti içine girmemek ve Bağdat'ta Süleyman Paşa'nın yanında kalmak şartıyla affa mazhar olmuştur.¹³⁹

Millilü Timur'un mallarının müsaderesi konusu ise şu şekilde olmuştur. İbrahim Paşa Rakka mütesellimiyken Timur'un saklı altınını çıkarttığı için İstanbul'a bir dilekçe yazarak Rakka Valiliğini istemiştir¹⁴⁰ ve bu talep kabul edilerek Rakka valisi olarak atanmıştır.¹⁴¹ Rakka Valisi Seyyit İbrahim Paşa Millilü Timur'un gizli ecnas altınlarını Dersaadet'e göndermiştir. Millilü Timur'un altınlarının değeri 180.000 kuruş olduğu anlaşılmaktadır. Millilü Timur'un Âsitane'ye gelen altınları Darphane-i Âmire'ye gönderilmiştir.¹⁴² Milli Aşireti'nin liderinin malları sadece altından ibaret değildi. H. 29 Zi'l-Ka'de 1211/M. 26 Mayıs 1797 tarihinde Ruha Mahkemesi, Timur'un altın ve eşyalarını Ruha vücuhunun huzurunda ilam etmiştir.¹⁴³ Millilü Timur'un müsadere edilen altınları ve çeşitleri için Grafik 2'yi inceleyiniz.

¹³⁴ BOA, HAT, 1436-59050.

¹³⁵ BOA, HAT, 1387-55132.

¹³⁶ El-Şeyh Resul el-Kerküklü, *Duhât el-Vüzerâ*, 198.

¹³⁷ BOA, HAT, 78-3232. Tikici, "Milli Aşireti Örneği", 43.

¹³⁸ BOA, HAT, 197-9938.

¹³⁹ BOA, C.DH. Yer Bilgisi: 193-9643.; Abbâs el-Azzâvî el-Mehâmî, *Târîhü'l-Irak Beyne'l-İhtilâleyn*, c. 6 (Beirut: Ed-Dâru'l-Arabiyye el-Mevsûât, 1425), 135,163, 164; Ekinci, "Milli Aşireti", 140.

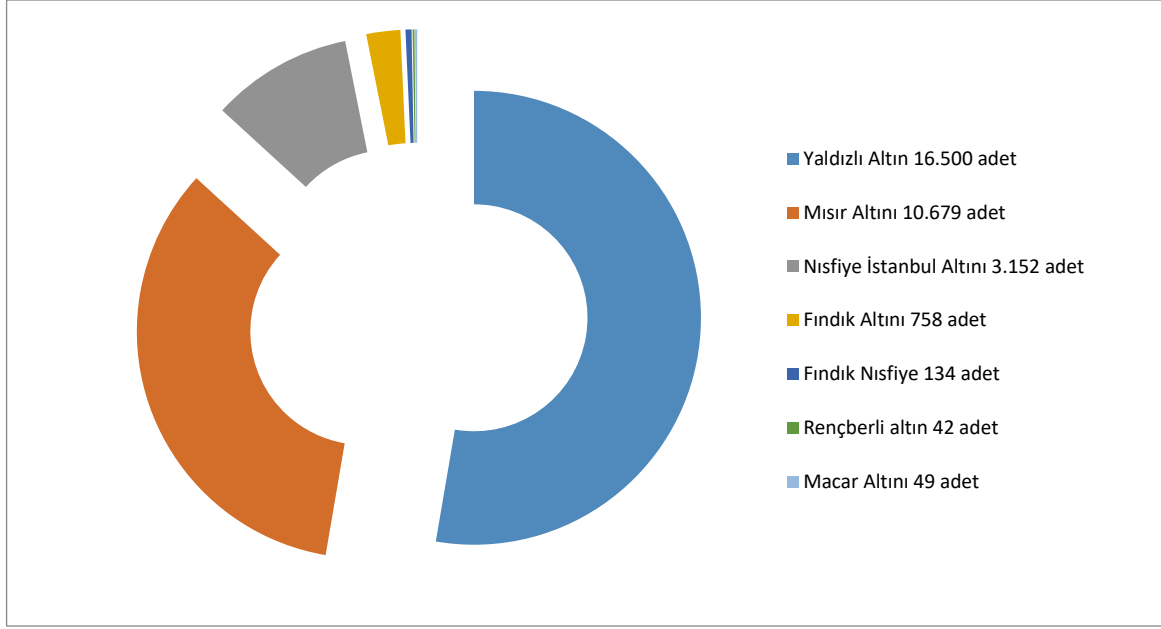
¹⁴⁰ Seydi Vakkas Toprak, "Nuri Tarihi (Metin-İnceleme)" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), 452.; Ekinci, "Milli Aşireti", 139.

¹⁴¹ Nuri Bey, *Vak'anüvis Halil Nuri Bey Tarihi*, ed. Seydi Vakkas Toprak (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015), 91-92.; Toprak, "Nuri Tarihi (Metin-İnceleme)", 452.

¹⁴² BOA, HAT, 1408-57120.; Ali Emîrî Efendi, *Mir'âtu'l-Fevâid 2*, 2:249.

¹⁴³ BOA, C. ML. 64-2939.

Grafik 2: Timur'un Müsadere Edilen Altınları

5. Millî Timur'a Vezaret Rütbesiyle Rakka Valiliğinin Tevcih Edilmesi ve Azli

Millî Aşireti İskânbaşı Millî Timur, Osmanlı Devleti'nin gücünü anlayarak Bağdat Valisi Süleyman Paşa'ya pişmanlığını ve her türlü hizmeti tam bir sadakatle yapmak istediğini ifade etmiştir. Süleyman Paşa Âsitane'ye H. 17 Safer 1213/M.31 Temmuz 1798 tarihinde gönderdiği tahririnde, Ruha'da halk arasında bölünme oluştuğunu, ikiye ayrılan Ruha ahalisinden bir grubun 700-800 civarı bir kuvvetle şehre giriş yaptığını ayrıca Diyarbakır'da da iç karışıklıklar olduğunu, bu karışıklıkların Musul ve Mardin'e kadar ulaştığını bildirmiştir. Süleyman Paşa Millî Timur'un Ruha'yı çok iyi bildiğini, Rakka Valisi Abdi Paşa'nın Diyarbakır'daki karışıklıkları bitirmek noktasında kabiliyeti olduğunu ifade etmiş ve Millî Timur'un vezirlik verilerek Rakka Valisi, Abdi Paşa'nın da Rakka valiliğinden Diyarbakır valiliğine kaydırılmasının uygun olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁴

Bağdat Valisi'nin teklifi İstanbul'da karşılık bulmuş ve Millî Timur Rakka'ya vali olarak atanmıştır. Millî Timur'un yola çıktığı haberi Rakka eyaletinin merkezi olan Ruha'da ahali tarafından duyulduğunda fakir Ruha halkı bu durumu dehşetle karşılamıştır. Ruha ahalisinin psikolojisini bozan bu haber belge diline şu şekilde yansımıştır. *".. Timur Paşa'ya bu esnâda rütbe-i vâlâ-yı vezâretle Rakka eyâleti tevcihiyle eyâlet-i merkûmeye teveccühü haberi istimâ olunmaktan nâşi kâffe-i ahâli ve fukarâ-yı raiyyete bâis-i dehşet ve hayret olmağla.."*¹⁴⁵

Millî Timur affedilerek vezirliği aldığı bazı vali, âyan ve vücut Timur'u tebrik için yanına gelmişlerdir.¹⁴⁶ Millî Timur Rakka'ya vali olarak gelirse; Millî Timur'un ahaliye zulmü eskisinden daha fazla olacağı Mevlid-i Halilü'r-Rahman Şeyhi Hüseyin Efendi tarafından Âsitane'ye bildirilmiştir. Şeyh Hüseyin Efendi Millî Timur Ruha'ya döndüğünde intikam almak isteyeceği, bu nedenle de Timur'un

¹⁴⁴ BOA, HAT, 37-1880.

¹⁴⁵ BOA, HAT, 72-3003.

¹⁴⁶ El-Şeyh Resul el-Kerküklü, *Duhât el-Vüzerâ*, 213.

Rakka'ya vali yapılmasının sakıncalı olduğunu 13 Muharrem 1216/26 Mayıs 1801 tarihli yazısında ifade ederek Timur'un valiliğine karşı çıkmıştır.¹⁴⁷ Millilü Timur, Rakkalılarla imtizaç edememiştir.¹⁴⁸

Millilü Timur Paşa'ya ve Âsitane'den mübaşir tayin olunan Şerif Ahmet'e gönderilen H. 29 Zi'l-Hicce 1216/M. 2 Mayıs 1802 tarihindeki bir hükümde; Millilü Timur'a hitap edilerek; Rakka'nın kendisine tevcih edildiği, Rakkalıların kendisini şehre sokmadıkları, Rakkalılara nasihatlarında bulunulduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Millilü Timur Paşa'ya Rakkalılarla arasındaki soğukluğu giderme talimatı verilmiştir. Millilü Timur Paşa, Rakka'ya girilmesine izin verildiği takdirde, Rakka'nın köy ve nahiyelerine zerre miktarı zarar vermeyeceğinin sözünü Rakka ahalisine vermiştir. III. Selim, Millilü Timur Paşa'nın sert ve soğuk tavırlarını terk etmesi için ihtarda bulunmuştur. Ruha ahali Millilü Timur'un şehre girmesini engellemeyi sürdürmeye devam etmeleri durumunda, Millilü Timur'un şehre zorla girmesi emredilmiştir. III. Selim, Millilü Timur'a, Ruha ahalisine üç kez yazı göndermesini, yazıya rağmen paşanın şehre girmesini kabul etmezlerse itaat ve bağlılık altına alınması için cezalarının verilmesinin uygun olduğu ifade etmiş ve bu durumda kabahatin ve sorumluluğun Ruha ahalisinin boynunda olduğu vurgulanmıştır. Şehre girildiğinde, fukara ve aceze, ehil-i örfe dokunulmaması Âsitane'den istenmiştir.¹⁴⁹

Osmanlı Devleti taşrada elitlerini kendi tarafına çekerek, elitleri merkezle bütünleştirmeye çalışmıştır.¹⁵⁰ Millilü Timur'a Rakka valiliği bu şekilde verilmiştir. Millilü Timur'a vezaret rütbesiyle birlikte 700 kuruş değerinde bir samur kürk ve bohça gönderilmiştir. Timur Paşa'ya vezaret rütbesinin de verildiği yazılı belgenin yazılış tarihi ise H. 13 Ramazan 1215/M. 28 Ocak 1801 tarihidir.¹⁵¹

Timur'un binlerce atlı adamı vardır ve bu adamlarla kervanlara saldırarak yağmalamıştır.¹⁵² Timur Rakka valisi olduktan sonra Rumkale'de çıkan sorunlar nedeniyle burasıyla ilgilenmek zorunda kalmış ve bu durum Maraş beylerbeyi Kalender Paşa ile Timur'u karşı karşıya getirmiştir.¹⁵³

Millilü Timur, El-Ubeyd Kabilesi ile geçmişe dayalı düşmanlığı sebebiyle vali olduğunda bu kabileyile savaşmış, bu çarpışmada ağır bir yenilgi almış, Rakka ahaliyle uyuşamayarak kentten kaçmak zorunda kalmış¹⁵⁴ ve valilikten azledilmiştir.

Millilü Timur'un yerine Rakka'ya valiliğine Birecik Mütesellimi Ahmet Bey atansa da kararnamesi iptal edilerek 22 Kasım 1803 tarihinde Rakka, Diyarbakır'a ilhak edilerek Veliyüddin Paşa, Rakka ve Diyarbakır'a valiliğine atanmıştır.¹⁵⁵

Timur Rakka valiliğinden azledildikten sonra 29 Şaban 1219 tarihinde İstanbul'a bir yazı göndererek Diyarbakır ve çevresinde meydana gelen kıtlıktan dolayı şehrin kötü duruma düştüğünden, eşkıyanın Diyarbakır'ı istila ettiğinden ve durumun uzaması halinde Diyarbakır'ın perişan olacağından bahsederek Diyarbakır valiliğini kendisine istemiştir.¹⁵⁶ Diyarbakır voyvodası, Millilü Timur'un yaptıklarından pişman olmadığını, ahaliye ve kadıya zorla yazdırılan ilam ve dilekçelerin dikkate alınmaması gerektiğini İstanbul'a bildirmiştir. III. Selim, Rakka Valisi Veliyüddin Paşa'ya gönderdiği yazıda, kendisine Rakka ve Diyarbakır

¹⁴⁷ BOA, HAT, 72-3003.

¹⁴⁸ BOA, HAT. 107-1262.

¹⁴⁹ BOA, C. DH. 310-15470.

¹⁵⁰ Karen Barkey, *Eşkıyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezleşmesi*, çev. Zeynep Altok (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011), 243.

¹⁵¹ BOA, C.DH. 246-12289.

¹⁵² James Silk Buckingham, *Travels in Mesopotamia* (Londra: University of Michigan Library, 1827), 99.

¹⁵³ BOA, C. DH., 41-2014; BOA, C. DH. 349-17436; BOA, C. DH. 5-201.

¹⁵⁴ BOA, HAT. 107- 4262; BOA, HAT, 215- 11812.

¹⁵⁵ BOA, HAT, 215- 11812.

¹⁵⁶ BOA, C.DH. 261-13026.

valiliğinin Millilü Timur'u yakalamak şartıyla verildiği hatırlatılarak Timur'u yakalayabilmek için Muş Mutasarrıfı Murat Paşa'dan yardım almasını emretmiştir.¹⁵⁷

Veliyüddin Paşa, Rakka'nın harap olmasının sebebinin Millilü Timur olduğunu, hâlâ etrafta fitne ve ihtilaline devam ettiğini, Millilü Timur'un faseti bertaraf edilmedikçe reaya fukarasının rahata kavuşmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir.¹⁵⁸ Diyarbakır halkının Diyarbakır'a atanan valisi Veliyüddin Paşa'dan memnun olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵⁹

6. Millilü Timur'un Valilikten Azledildikten Sonraki Faaliyetleri

Diyarbakır Voyvodası Millilü Timur'un Diyarbakır'a üç saat uzaklıkta Burnak'ta çadır kurdurduğunu, Diyarbakır ahalisinin baskı altında Millilü Timur'un iyi halini anlatan yazılar yazmak zorunda kaldığını, Millilü Timur'un zulüm ve tuğyan ateşinin günbegün arttığını İstanbul'a bildirmiştir. Diyarbakır Voyvodası, Millilü Timur'un Burnak'tan Hacı İsa köyüne geldiğini ve niyetinin Diyarbakır'ı zaptetmek olduğunu,¹⁶⁰ Millilü Timur galesinden kurtulmanın çaresinin Muş Mutasarrıfı Murat Paşa'nın Millilü Timur üzerine memur olarak görevlendirilmesi olduğunu belirtmiştir.¹⁶¹

Rakka Valisi Millilü Timur'un zulmünden dolayı Rakka'nın çökmüş bir şehir haline geldiğini, Timur'un Mardin, Diyarbakır ve Maadin-i Hümayun mülhakatı civarlarında dolaştığı ve etrafa zarar verdiğini ifade etmiştir. Âsitane, Muş Mutasarrıfı Murat Paşa'yı Millilü Timur'u ortadan kaldırmak için Rakka Valisinin emrine görevlendirmiştir.¹⁶² Amid mollası da ilam düzenleyerek Muş mutasarrıfı Murat Paşa'nın Millilü Timur sorununu çözmesi için görevlendirilmesini istemiştir.¹⁶³

Osmanlı Devleti'nin kanunundan kaçarak Timur'un himayesine birçok insan girmiştir ki bu kişiler şunlardır: Çöl Beyi Mehmet El-Hirfani'nin oğlu Genç Bey,¹⁶⁴ Tegallüben âyan olan eşkiyadan Ömer,¹⁶⁵ Cercioğlu Karamehmet,¹⁶⁶ Malatya Sancağı Mutasarrıfı Rışvanzâde Abdurrahman Paşa,¹⁶⁷ Türkoğlu Hüseyin, Küçük Ali Oğlu Yusuf, Kel Hüseyin, Deli Yakup, Beteriki, Orhan.¹⁶⁸

H. 29 Zi'l-Hicce 1224/M. 4 Şubat 1810 tarihinde sadrazama yazılan bir tahrirde, Ruha'da var olan karışıklığın ortadan kaldırılmasının ya Timur Paşa'ya ya da Osman Paşa'ya Rakka eyaleti tevcih edilmesiyle mümkün olduğu ifade edilmiştir.¹⁶⁹

H.5 Rebi'ü'l-Evvel 1226/M. 30 Mart 1811 tarihine gelindiğinde Millilü Timur'un vefat ettiği Diyarbakır, Bağdat, Musul valilerine Paşa'nın malları nerede olursa olsun bulunup çıkartılmasına dair yazıdan anlaşılmaktadır.¹⁷⁰ Buna göre Timur'un 30 Mart 1811 tarihinden önce vefat etmiştir.¹⁷¹

¹⁵⁷ BOA, C.DH., 261-13026.; BOA, C.DH. 42-2093.

¹⁵⁸ BOA, C. DH. 244-12160.

¹⁵⁹ BOA, C.DH. 42-2093.

¹⁶⁰ BOA, C.DH. 261-13026.

¹⁶¹ BOA, AE. SSLM. III. 158-9452.; BOA, AE. SSLM.III. 158-9466.

¹⁶² BOA, C.DH. 261-13026.

¹⁶³ BOA, AE. SSLM.III. 158- 9453.

¹⁶⁴ BOA, C.DH. 30-1468.; Tikici, "Milli Aşireti Örneği", 42.

¹⁶⁵ BOA, TS. MA.e. 693-32.; BOA, TS. MA.e. 478-51.

¹⁶⁶ BOA, C. DH. Yer Bilgisi: 274-13657.

¹⁶⁷ BOA. TS.MA.e. 721-9.; BOA,TS.MA.e. 682-39.; BOA, HAT. 502-24629.; BOA, HAT. 503- 24751.

¹⁶⁸ BOA, C. DH. 264-13182.

¹⁶⁹ BOA, HAT, 1312-51067.

¹⁷⁰ BOA, TS.MA.e. 710-28.

¹⁷¹ BOA, TS.MA.e. Yer Bilgisi: 710-28.

Sonuç

Rakka eyaleti çevresinde yapılanmış güçlü aşiretler özellikle Milli Aşireti, bölgede nüfuzlu, etkili bir aşiret olduğu için, reisleri aracılığıyla bölgenin idarî makamlarını kısa sürede ellerine geçirmeyi başarmışlardır. Millilü Timur kişisel hırsları nedeniyle bir makam kazanmak için aşiretlerle ve devletle çatışmaktan çekinmemiştir. Millilü Timur, Osmanlı Devleti'nin savaştığı zor yıllarında, uzun süreler devleti uğraştırmış, Rakka, Diyarbakır, Halep, Bağdat, Şam, Malatya taraflarına verdiği zararlarla tımar sahiplerini, yerel baronları ve hazineyi zarara uğratmıştır. Bölgede Timur'dan kaynaklı asayişsizlikler arttığında mal, can, yol güvenliğinin kalmaması sadece Şark vilayetlerini etkilememiş yol güvenliğinin olmaması Osmanlı ticaretini de etkilemiştir.

Yıllarca aşiretinin reisliğini, yaşadığı kentin âyanlığını, voyvodalığını ve mütesellimliğini yapan oligarşinin prensleri birbirlerini zor duruma düşürebilmek için hile ve tuzaklar üzerine kurulu bir felsefeyi benimsemişlerdir. Şark valileri Millilü Timur'u yakalamak bahanesi ile makam pazarlığına girişmiş, Millilü Timur ise çıkarttığı karışıklar sonucu Rakka eyaletine vali olmuştur.

Millilü Timur'un mensup olduğu Milli Aşireti'nin geniş tabanlı ve geniş bir coğrafyaya yayılmış olması Millilü Timur'un lojistik destek almasını kolaylaştırmış bu durum da devletin Timur'u ele geçirmesini zorlaştırmıştır. Osmanlı Devleti yıllarca Timur gâilesi ile uğraşmak zorunda kalmış ve devlet, Timur ile uzlaşma yolunu seçmiştir. Bu uzlaşma sonucunda Timur, bir aşiret reisi iken devletin bir veziri olmuş, Millilü Timur Ağa iken Millilü Timur Paşa olmuştur.

Millilü Timur gâilesinin ortaya çıkması bölge valileri arasındaki çekişme, makam, mansıp kovalama mücadelelerini tetiklemiştir. Bölge valileri Millilü Timur'u bahane ederek makam pazarlıkları yapmışlar, birbirlerini İstanbul nezdinde gözden düşürmek için çeşitli siyaset oyunları sergilemişlerdir.

Feodal¹⁷² düzenden gelen vezirler, aşiretlerin birbirleri arasındaki çekişmeleri nedeni ile soy ve nesep hesaplaşmalarına girmişlerdir. Bu hesaplaşmalar aşiretler arası ve civardaki valiler arası çekişmeler şeklinde olmuştur. Şark eyalet valileri yukarıda da açıklandığı gibi padişaha birbirlerini şikâyet etmekten geri durmamışlardır.

¹⁷² Bu makalede Feodal düzen ibaresinden toprak sistemi değil, kan bağı ile birbirleri arasında yakınlık kurma aracı olan aşiret düzeni kastedilmiştir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Ali Emîrî Sultan Abdulhamid I (AE. SABH. I.), 322.
BOA, Ali Emîrî Sultan Mustafa II (AE. SMST.II), 354/28391.
BOA, Ali Emîrî Sultan Mustafa III (AE. SMST.III), 190/14969.
BOA, Ali Emîrî Sultan Selim III (AE. SSLM. III.), 158/9452, 158/9453, 158/9454, 158/9466, 427/24459, 427/24463, 13824.
BOA, Cevdet Adliye (C. ADL.), 80/4798.
BOA, Cevdet Askerî (C. AS.), 436/18138, 604/25478, 782/33095, 907/39138, 1013/44400, 1118/49551.
BOA, Cevdet Dahiliye (C. DH.), 5/201, 20/997, 28/1381, 30/1468, 32/1589, 41/2014, 42/2093, 50/2459, 50/2549, 55/2708, 78/3886, 97/4831, 118/5885, 145/7240, 153/4640, 193/9643, 222/11094, 229/11419, 242/12073, 244/12160, 246/12289, 261/13026, 264/13182, 274/13657, 307/15324, 310/15470, 332/16578, 349/17417, 349/17436, 3/136, 196/9762, 30/1468.
BOA, Cevdet Maliye (C. ML.), 21/973, 64/2939, 368/15115, 368/15115/2, 368/15115/6, 509/20727/1/1, 509/20727/1/2, 550/22634, 550/22604.
BOA, Cevdet Nafia (C. NF.), 47/2338.
BOA, Cevdet Zabtiye (C. ZB.), 8/385, 11/541, 33/1647/1/1, 50/2478, 61/3031, 50/2478/4, 71/3259, 86/4263.
BOA, Hatt-ı Hümayun (HAT), 4/527, 14/516, 14/517, 14/518, 14/523, 14/527, 14/532, 14/534, 14/536, 15/608, 24/1208, 28/1381, 37/1880, 72/3003, 78/3225, 78/3227, 78/3232, 78/3239, 78/3246, 78/3227, 78/3239, 79/3305, 107/4262, 107/1262, 107/4219, 185/8693, 197/9938, 207/10959, 209/11120, 215/11812, 273/16010, 502/24629, 503/24751, 1312/51067, 1387/55132, 1402/56580, 1402/56594, 1402/56595, 1407/57022, 1408/57120, 1409/57206, 1411/57382, 1411/57396, 1411/57414, 1414/57707, 1417/57940, 1432/58612, 1436/59050, 1442/59233, 1451/66, 502/24629, 503/24749, 503/24751.
BOA, Haritalar (HRT.h.), 456/001
BOA, Maliyeden Müdevver (MAD. d.), 15925, 478/51.
BOA, İbnul Emin Dahiliye (İE. DH.), 35/3036.
BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS. MA.e.), 498/43, 693/32, 710/28, 498/46, 682/39, 963/32, 721/9.
BOA, Baş Muhasebe Defterleri (D.BŞM.d), 5346/1.
BOA, Cezayir-Rakka Ahkâm Defetri (AHK. CZRK. d.), 24/27, 24/116, 24/117, 24/121.
BOA, Şikâyet Defteri (A. DVNS, ŞKT. d.), 189/27. hüküm.175. s.53.
Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGM. d.), 2150/2/80, 2167/53.

Kaynak Eserler ve İncelemeler

- Ahmet Cevdet Paşa. *Tarih-i Cevdet 2*, 2018.
Ahmet Vâsîf Efendi. *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*. Editör Mücteba İlgürel. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994.
Ali Emîrî Efendi. *Mir'âtu'l-Fevâid Fî Terâcim-i Meşâhîr-i Amid Diyarbakır Ulema ve Eşrâfi I*. Editör İbrahim Çapak. 1. bs. C. 1. İstanbul: T.C. Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.

- . *Mir'âtu'l-Fevâid Fî Terâcim-i Meşâhîr-i Amid Diyarbakır Ulema ve Eşrâfî* 2. Editör İbrahim Çapak. 1. bs. C. 2. 2 c. İstanbul: T.C. Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.
- Aynî Ali. *Aynî Ali Efendi'nin Kavânin Risâlesi Düstûru'l-Amel*, 1609.
- Barkey, Karen. *Eşkıyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezîleşmesi*. Çeviren Zeynep Altok. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.
- Buckingham, James Silk. *Travels in Mesopotamia*. Londra: University of Michigan Library, 1827.
- Devlet Arşiv Başkanlığı. *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Bürokrasisi*. İstanbul: Devlet Arşiv Başkanlığı, 2019.
- Ekinci, Mehmet Rezan. “Osmanlı Devleti Döneminde Millî Aşireti XVIII-XIX. YY.” Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- El-Şeyh Resul el-Kerküklü. *Duhâtu el-Vüzer'a Fî Târih Vekâyi-i Bağdat el-Vüzerâ*. Bağdat: Mektebeti el-Nahda, t.y.
- Güler, Mustafa. “XVIII. Yüzyıl Hac Yolunda Urban Kaynaklı Güvenlik Problemleri ve Çözüm Yolları”. İçinde *Suriye: Tarih, Siyaset, Dış Politika*, editör H. Mustafa Eravcı, 17-44. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.
- Gümüş, Ercan. “XVI. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla Kadar Mardin İdaresinde Millî Aşireti ve Aşiretin Nüfuz Mücadeleleri”. İçinde *Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, editör İbrahim Özcoşar ve Hüseyin H. Güneş, 815-32. Mardin: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi, 2006.
- Günay, Mehmet. “Ruha Valisi Hamalızâde Ahmet Paşa'nın Vekayii”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, 1994.
- İzzî Süleyman Efendi. *İzzî Tarihi (Osmanlı tarihi 1157-1165/1744-1752)*. 1. bs. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Mehâmî, Abbâs el-Azzâvî el-. *Târihü'l-Irak Beyne'l-İhtilâleyn*. C. 6. Beyrut: Ed-Dârü'l-Arabiyye el-Mevsûât, 1425.
- Nuri Bey. *Vak'anüvis Halil Nuri Bey Tarihi*. Editör Seydi Vakkas Toprak. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015.
- Orhonlu, Cengiz. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1987.
- Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmanî V*. Editör Nuri Akbayar. Çeviren Seyit Ali Kahraman. C. 5. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Sykes, Mark. “The Kurdish Tribes of The Ottoman Empire”. *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* 38 (1908): 451-86.
- Tikici, Naci. “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Aşiret-Devlet İlişkisi: Millî Aşireti Örneği”. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2010.
- Toprak, Seydi Vakkas. “Nuri Tarihi (Metin-İnceleme)”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Üner, Mehmet Emin. “Aşiret Reisliğinden Valiliğe: Rakka Valisi Urfalı Timur Paşa”. *Şurkav Dergisi* 9, sy 25 (2016): 10-15.
- Van Bruinessen, Martin. *Ağa, Şeyh, Devlet*. Çeviren Banu Yalkut. 8. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Yılmazçelik, İbrahim. “1802-1819 Tarihleri Arasında Diyarbakır Şehrinde İdârî Uygulamalardan Kaynaklanan Hadiseler”, 71-87. İstanbul: Türkiye Yazarlar Birliği, t.y.
- Zeki Bey, Mehmet Emin. *Kürt ve Kürdistan Ünlüleri (Meşâhîr-i Kur u Kurdistan)*. Çeviren M. Baban, M. Yağmur, ve S. Kutlay. 2. bs. Apec Yayınları, 1998.

EKLER

Harita 1: *Urfa, Fırat, Suriye, Irak Gibi Yerleşim Yerleri, Dağları ve Akarsuları Haritası*¹⁷³

¹⁷³ BOA, HRT. h. Yer Bilgisi: 0456-001

XIX. Yüzyılda Göçebe Hayatının Temsilcisi Olarak Varsak Köyü
Varsak Village as the Representative of Nomad Life in the XIX. Century

Ahmet Köç
Prof. Dr.
Akdeniz Üniversitesi
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
ahmetkoc@akdeniz.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-8819-8095

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi / Received : 25 Şubat 2022
Kabul Tarihi / Accepted : 5 Nisan 2022
Yayın Tarihi / Published : 15 Nisan 2022
DOI Number : 10.21021/osmed.1079241

Kaynak Gösterme / Citation

Köç, A. "XIX. Yüzyılda Göçebe Hayatının Temsilcisi Olarak Varsak Köyü". *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 14 (2022): 119-137.

XIX. Yüzyılda Göçebe Hayatının Temsilcisi Olarak Varsak Köyü

Varsak Village as the Representative of Nomad Life in the XIX. Century

Ahmet Köç

Öz

Padişahın özel statüye sahip halkı olarak göçebeler, Anadolu'nun farklı noktalarına dağılmış vaziyette gündelik faaliyetlerini sürdürürlerdi. Yaz ve kış mevsimlerini farklı mekanlarda geçiren Yörükler, hayvan yetiştirme, hayvan ticareti, taşımacılık ve gıda sektörlerinde faaliyet gösterirlerdi. XIX. Yüzyılda Varsak Yörükleri ise yaşadıkları coğrafya gereği deve yetiştirip, develeriyle taşımacılık yapıyorlardı.

Varsak Yörükleri, Antalya İskelesiyle iç bölgeler arasında develeriyle taşımacılık faaliyetinde bulunuyorlardı. Varsak Yörüklerinin deve yetiştiriciliği ve taşımacılık faaliyetleri, yerleşik hayata geçmeleriyle sona erdi. Deve yetiştiriciliği ve develerle yapılan taşımacılık sona erince bu durumdan, göçebe hayat biçimleri de büyük oranda etkilendi. Ortaya çıkan bu yeni durum onların devlete karşı sorumluluklarını, vergi verme biçimlerini ve kültürel hayatlarını değiştirdi. Bahsedilen bu köy çalışması; nüfus, temettuat defterleri, arşiv belgeleri ve basılı eserlerden kaleme alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Antalya, Yörük, Göçebe, Deve, Taşımacılık.

Abstract

As the sultan's people with a special status, the nomads continued their daily activities scattered in different parts of Anatolia. Yoruks, who lived in different places in winter and summer because they were engaged in animal husbandry, were active in animal breeding, animal trade, transportation, and food sectors. In the XIX century, the Varsak Yoruks, on the other hand, were raising camels and transporting by camels due to the geography they lived in.

Varsak Yoruks were engaged in transportation activities between Antalya Pier and the inner regions with their camels. Camel breeding and camel transportation came to an end due to the Ottoman Empire's demand from the Varsak yoruks to settle down. When camel breeding and transportation by camels came to an end, it and nomadic lifestyles were greatly affected. This new situation has changed their responsibilities to the state, their way of paying taxes and their cultural life. This village study was written by using population, dividend registers, from archive sources and printed works.

Keywords: Ottoman, Antalya, Yörük, Nomad, Camel, Transportation.

Giriş: Amaç, yöntem ve kaynaklar

Oğuzların Üçok koluna mensup Varsaklar, XIII. Yüzyılda İçel-Tarsus Bölgesi'nde yaşarken çıkan iç karışıklıklar nedeniyle farklı bölgelere dağılmışlardır. Tekindağ'a göre Osmanlı-Karaman ve Osmanlı-Memlûk rekabetinde kritik noktada bulunan Varsaklar, Çukurova ve Karaman Bölgelerine göç etmişlerdi¹. Padişah II. Bayezid'in Yörük grupları kontrol altına alma isteği sonrasında dağılan grupların bir kısmının Karaman'dan Teke Bölgesi'ne geldiği ifade edilmektedir². XVI. yüzyıl sonlarında hazırlanan tahrir defterinde Antalya'da Varsak Yörükleri; *Cemaat-i Yörükân-ı Varsak* olarak kaydedilmişlerdir. Bu tarihten itibaren Varsaklar, Teke Bölgesi'nde hayvancılıkla uğraşmaları sebebiyle dağlık alanlardaki yaylak ve kışlaklar arasında konar-göçer hayat tarzını sürdürmüşlerdir³.

Vergi yükümlülükleri nedeniyle aşiretler, salgın hastalığa ya da afete uğramamışlarsa yerlerini terk edemezlerdi. Ancak sicillerde sık sık izini kaybettiren aşiretlerin olduğu Gündüz tarafından ifade edilmektedir. Osmanlı Devleti için aşiretlerin iskânı sorunu her zaman gündemde idi. Aşiretlerin kontrol altına alınmasının ancak yerleşik hayata geçmeleriyle mümkün olacağını bilindiğinden, XVII. yüzyılda bu politikaya uygun adımlar atıldı⁴. XIX. yüzyıla gelindiğinde aşiretlerde yaşanan asayiş olayları, vergi toplama zamanlarında ikamet ettikleri yerleri terk etmeleri, devlete karşı yükümlülükleri nedeniyle kesin olarak kayıt altına alınmaları gerekliliği hâsıl oldu⁵. Aşiretlerin buldukları kazalarda defterlere kaydedilerek daimî olarak toprağa yerleştirilmeleri siyaseti; malî, askerî, idarî ve iç güvenlik açılarından zorunluluk oluşturdu.

Aşiretlerin kesin olarak iskânı, esasında Osmanlı Devleti'nin merkezileşme sürecinin bir parçasıydı. XIX. yüzyılda modern devletler; merkezi hazine, düzenli ordu ve zorunlu askerlik için siyaset geliştirirken, aynı zamanda bütün vatandaşlarından kazancı oranında vergi vermesini ve yönetime katılmasını sağlamıştı. Osmanlı yönetimini klasik devir olarak nitelendirilen devlet anlayışından tamamen ayrışan bu adımlar, bürokrasinin her sahada düzenlemeler yapmasını, modern devleti oluşturan alt yapıların inşası sürecini başlattı. Böylece ülkenin başkentinden en küçük yerleşim yerlerine kadar bütün köylerin kayıtları (nüfus, arazi gelirleri) tutularak merkezi hazinenin ne kadar gelir elde edeceği tespit edilmeye çalışıldı.

Tanzimat fermanıyla birlikte malî alanda devletin gelir ve giderlerini kontrol altına alabilmek için maliyenin merkezileştirilmesi, merkezi bir hazine oluşturularak her türlü gelirin hazineye toplanması ve giderlerin hazineye ödenmesi, vergi yükümlülüklerinin tahsil şekli, vergi muafiyetleri, iltizam uygulamasına son verilmesi dönemin başlıca yenilikleriydi⁶. Bütün vatandaşların ticaret ve kazancına göre

¹ Şehabettin Tekindağ, "Tekeoğulları", *MEB.İA XII*, (1993): 127; Ayrıca A. S. Bilgili, "Osmanlı'ya Karşı Bir Türkmen Boyu: Tarsus Varsakları", *Osmanlı IV*, (1999): 171.

² M. Akif Erdoğan, "Antalya ve Havalisi Tarihi İçin Bir Kaynak: Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Teke", *Tarih İncelemeleri Dergisi X*, (1995): 92.

³ Muhammet Güçlü, "Varsakların Yerleşim Bölgeleri: Antalya Yöresinde Varsaklar", *Adalya III*, (1998): 198.

⁴ Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2010), 137.

⁵ Rahmetli dedem Durmuş Köç, konuşmalarında bahis konusu develer olunca onunla ilgili yaşadığı olayları anlatırdı. Taşımacılık yaparken Fethiye'de deveçiler arasında hırsızlık olayı yaşanınca suçlu ve suçsuz kişilerin belirlenmesi için kısa süreliğine hapse atılmışlar ve bu sırada; "develer handa kendimiz damda" diyerek hayıflanıp durduklarını ifade etmişti. Rahmetle.

⁶ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1996), 365.

serveti miktarında mal, emlak ve vergiye dayalı kanunlar çıkarıldı⁷. Bunların yanı sıra geleneksel vergi usulleri yerine modern vergi sistemine dönüşümün başlangıcı olarak vergi memuru olarak çalıştırılmak üzere muhassıllar atandı. Muhassıllar vergiyi, vali ve ayanın kontrolünden alarak, doğrudan devlet hazinesi adına tahsil edilmesini sağlayacak memurlardı. Bunun için nüfus ve emlak tahriri yapılmasına imkân sağladılar. 1840 yılı başlarından itibaren; Devlet, muhassıllar ve yanlarına verilen kâtiplerle birlikte mal ve emlak sayımına başlamak suretiyle *Emlak ve Arazi ve Hayvanat ve Temettuat Defterleri* adıyla bilinen sistemli defterler ortaya çıkardı⁸.

Temettuat defterleri şehir, kaza, nahiye, köy, mezra ve çiftlik gibi yerleşim yerlerinde yaşayan Müslüman ve gayrimüslim halkın emlak, arazi ve her vasıftaki hayvanlarını ayrı ayrı kaydetti. Bu özelliğiyle Temettuat defterleri, Osmanlı şehir ve köylerinin iktisadî ve sosyal yapısına dair istatistiksel veriler sundu⁹. Vergi yükümlülüğünün şahıs planında yazılması ve bu amaçla vergi mükellefinin adı, vergiye esas olan gelir kaynakları, kaynağın yıllık geliri ve buna göre çıkarılan *vergi-yü mahsusa ve öşür miktarı* deftere kaydedildi.

Bahsedilen bu köy çalışmasının ana kaynakları temettuat¹⁰ ve nüfus defterleridir¹¹. İncelenen defterlerin düzenlenme şekli, alışlagelmiş temettuat defterlerinde olduğu gibidir¹². Genellikle bir sayfada yedi sekiz haneye ait bilgiler alt alta kaydedilmesi şeklindedir. Defterde önce hane numarası belirtilmiş ve hemen yanında ise hane reisinin şöhreti veya sülale adı belirtildikten sonra hane reisinin ismi yazılmıştır. Hane reisinin isminin üst kısmında dikey olarak, mesleği ve durumunu açıklayan kısa bilgi, *sene-i sâbıkada vergi-yü mahsûsâdan bir senede vermiş olduğu* ifadeleriyle kuruş cinsinden ne kadar vergi verdiği belirtilmiştir. Yine bu bilgilere paralel biçimde *‘aşâr ve rûsûm olarak sene-i sâbıkada vermiş olduğu* ifadelerinden sonra verilen öşürler ve hayvancılık vergisi “kuruş” cinsinden yazılmıştır.

Defterde hane reisinin isminin altındaki satıra yerleşim yerine göre, şahsın menkul ve gayrimenkul (Mezrû Tarla, İnek, Dana, Tosun, Buzağı, Keçi, Oğlak, Tay, Beygir, Kısarak, Merkep ve Deve) varlığı

⁷ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997): 208.

⁸ Ahmet Akgündüz ve Said Öztürk, *Yozgat Temettuat Defteri I*, (İstanbul: Yimpaş Yayınları, 2000), 28.

⁹ Mübahat S. Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Kaynaklarından Temettuat Defterleri”, *XII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri Kitabı II*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994): 399.

¹⁰ Tanzimat Fermanıyla birlikte vergi düzenlemesi yapılarak vergilerin bir araya toplandığı yeni bir malî sistem ortaya çıkmıştır. Devrin kaynaklarında herkesin kazancıyla mütenâsib olarak temettu vergisi oluşturulduğu ifade edilmiştir. Devlet idaresinde H.1261 yılında yapılan malî değişikliklerle Müslümanların vergi kayıtlarının tutulmasında muhtar-ı evvel ve muhtar-ı sânilerle köy imamları; gayrimüslimlerin yazılmasında ise kocabaşlarla, papazlara sorumluluk yüklenerek, bunların defterleri mühürlemesi istenmiştir. Ancak Temettuat defterleri serisindeki bütün defterlerin sonunda mühür bulmak mümkün değildir. Bazılarında bende kelimesi yazılıp bırakılmıştır. Bu da defterlerin hepsinin orijinal olmayıp bir kısmının muhtemelen merkezde çıkarılmış suretler olduğunu akla getirmektedir. Bk. Mübahat S. Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisadî Tarihi Kaynaklarından Temettuat Defterleri”, *Bellekten*, LIX, (Ankara, 1995): 395.

¹¹ II. Mahmud devrinde ülke toprakları dâhilindeki vergi mükellefleri ile askere alınabilecek şahısların tam sayısını tespit edebilmek için sayım yaptırılmıştır. Böylece ülkedeki müslim ve gayrimüslim nüfus ayrı ayrı sayılmış, defterleri de ayrı tutulmuştur. Bütün sancak, kaza ve köylerde halk İslâm ve Reâyâ (Gayrimüslim) olarak iki gruba ayrılmıştır. Bk. Hüseyin Çınar- İsmail Kıvrım; *1842 Tarihli Çubuk Kazası Nüfus Defteri*, (Ankara: Çubuk Belediyesi Yayınları, 2018): 13-14.

¹² 29 Zilhicce 1261/29 Aralık 1845 tarihli Varsak temettuat defteri BOA.ML.VRD.TMD.d 09738 künyesi ile Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde kayıtlıdır. Defterin kapak sayfasında “*Konya Eyaleti’nin hâvî olduğu kazalarından Teke Sancağı Kaimakamlığı dâhilinde kain Antalya’ya tâbî Varsak Karyesi’nde mukîm ahali*” ifadesi yer almaktadır. Defter toplam 15 sayfa olup, 64 hane kayıtlıdır.

kaydedilmiştir. Vergiye esas bir önceki yıl (H.1260/M.1844) ile içinde bulunulan H.1261/M.1845 senesine ait tahmini gelirler deftere yazılmıştır. Bütün bu ayrıntılı bilgiler verildikten sonra defterin en alt satırına menkul ve gayrimenkul servetten elde edilen toplam geliri (mecmû‘) bir senede tahminen temettuâtı şeklinde kaydedilirken bu son satırda yukarıda belirtilen gelir kaynaklarının dışında hane reisinin başkaca bir gelir kaynağı varsa (ticaret, zuhurat vb.) ayrıntıya girilmeden kayıt altına alınmıştır. Böylece hane reisinin toplam geliri tespit edilerek devlete vereceği vergi miktarı belirlenmiştir. Bahsedilen defterlerin kayıtlarının köylerde yazıldığını ortaya koyan en önemli gösterge ise -incelenen defterde olduğu gibi- defterin son sayfasındaki *muhtar-ı evvel der karye-i Varsak, muhtar-ı sâni der karye-i Varsak ve imam-ı der karye-i Varsak* mühürlerinin bulunmasıdır. Bu anlamda incelenen defter suret değil, orijinal olma özelliğine sahiptir.¹³

Hane reislerinin isimleri yazılırken, diğer defter örneklerindeki gibi varsa lakap ve unvanları da yazılmıştır. Defterlerin tanzim edilme sebebi, vergi miktarını ortaya koymak olduğundan kişilerin malları ve gelirleri hane reisinin adının altına kaydedilmişti. Gelir kaynaklarının yanı sıra hane reisinin mesleklerinin de kaydedilmiş olması(gündelikçi, deveci vb) meslek gruplarının bölgedeki dağılımını çıkarmak ve onların mal varlıklarına dair fikir sahibi olmayı kolaylaştırmaktadır.

Temettuat defteri dışında çalışmada incelenen bir diğer kaynak türü nüfus defterleridir¹⁴. Osmanlı Arşivi’nde Varsak Köyü’ne ait üç ayrı tarihli nüfus defteri vardır. Bu üç defter mufassal olmakla birlikte, müstakil köy nüfus defterleri şeklinde değildir. Bahsedilen üç nüfus defteri de Antalya Kazası müslim defteri adını taşımaktadır.

Nüfus defterlerindeki kayıt sistemi -temettuat defterlerinde olduğu gibi- hane sistemi şeklindedir. Her bir hanenin en yaşlı erkek üyesi hane reisi olarak kaydedilmiş ve diğer erkek bireyler bu hane reisine göre “oğlu”, “torunu”, “biraderi” ifadeleri ile kaydedilmiştir. Hane reislerinin sülale adları yazılmış, hanedeki diğer kişilerin sadece isimleri ve yaşları yazılmıştır. Ayrıca hanedeki yaşayan erkeklerin boy, sakal, bıyık gibi özellikleri de kaydedilmiştir.

Osmanlı Devleti’nin modernleşme çabalarının sonuçları olarak; konar-göçer aşiretlerin iskan edilmesi, gösterilen yerlerde yerleşik vaziyet almaları ve gelirleri oranında vergi vermelerinin sağlanması toplumun yaşam şeklini değiştirmiştir. Çalışmanın amacı, küçük bir köyden büyük bir yerleşim alanına dönüşen Varsak Köyü’nün iktisadî ve demografik yapısını ortaya koymaktır. Etrafındaki köyler özellikle tarım ve hayvancılıkla hayatlarını sürdürürken, Varsak Karyesi’nin taşımacılık sektöründe ön plana çıkması bölgenin özellikleriyle yakından ilintilidir. Yörük kültürü çerçevesinde konar-göçer hayat biçiminin uzun süre devam ettiren köy, Antalya Kazasına bağlı diğer köylerden daha fazla nüfusa sahiptir¹⁵. Köyde ziraî

¹³ BOA. ML.VRD.TMT.d. 09738, s. 15.

¹⁴ Varsak Karyesi’ne ait üç defterden en eski tarihli olanı, 29 Zilhicce 1246/10 Haziran 1831 tarihli ve BOA. NFS.d. 03190 numaralıdır. *Konya Eyaleti Teke Sancağı Antalya Kazası Müslim Defteri* adını taşıyan defterde köyün toplam nüfusu 140 olarak kaydedilmiştir. Köyün ikinci defteri, 29 Zilhicce 1246/10 Haziran 1231 tarihli ve BOA. NFS.d. 03191 numaralıdır. *Konya Eyaleti Teke Sancağı Antalya, Kalkan, Finike, İğdir ve Kardiç Nahiyeleri Müslim Defteri* adını taşıyan kısımda köyün 148 kaydı bulunmaktadır. Son defter ise 29 Zilhicce 1256/21 Şubat 1841 tarihli ve BOA. NFS.d. 03208 numaralıdır. *Konya Eyaleti Teke Sancağı Antalya (Sahil) Kazası Müslim Defteri* adını taşıyan defterin ilgili kısmında hane ve mücerred olmak üzere toplam 144 kayıt vardır.

¹⁵ Bölgenin en kalabalık köyü, 149 erkek nüfusla Kızıllı olup ardından 141 erkek nüfusla Varsak ve Karamanlı gelmektedir. BOA. NFS.d. 03190, s. 23. Varsak Köyü’nün nüfusu 3208 numaralı defterde 144 kişi olarak kaydedilmiştir. BOA. NFS.d.03208, s. 45.

üretimin çok sınırlı olduğu buna karşın at, deve yetiştiriciliği yanında, develerle yapılan taşımacılığın temel yaşam şekli olduğu bir gerçektir. Araştırmada veri toplama yöntemi döküman analiziyle sağlanmıştır. Osmanlı arşivinden temin edilen defterlerdeki veriler, mevcut bilgilerle yorumlanmıştır.

1-Defterlere Göre Köyün Nüfus Özellikleri

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda *nüfus sayımı* addedilebilecek sayım geç tarihlerde yapılmıştır. Bunun yerine merkezi yönetim toprak yazımı ve vergi mükelleflerinin tespiti için Tapu Tahrir defterleri hazırlatarak vergi verecek kesimi düzenli aralıklarla kaydetmiştir. Tahrir defterleri bir bölgedeki nüfusu tespit etmek için kullanılabilir en eski, güvenilir kaynaklardır. Esas olarak XV. ve XVI. yüzyılları kapsayan ama XVII. yüzyılda da bazı örneklerini gördüğümüz bu defterler, Osmanlı devletinde tımar sisteminin uygulandığı topraklardaki vergilendirilebilir ekonomik etkinliklerin ve insan kaynaklarının yerinde tespit ve kaydını içermesi açısından bizlere istatistiksel analize uygun en zengin sayısal verileri sunmaktadır.

Tanzimat Fermanıyla, mali reformlar çerçevesinde bu kez temettuat sayımlarına gidilmiştir. Bu sayımların gerçek amacının malî olması, nüfus bilgileri hakkında kısmî yorumlar yapabilmeyi mümkün kılmaktadır. Defterlerin asıl hazırlanış amacı, Tanzimat olarak adlandırılan geniş kapsamlı bir reform hareketinin bir yan ürünü olarak ortaya çıkmasıdır. Bu sebeple, temettuat defterlerinde gerçek bir nüfusu elde etmek mümkün değildir. Çünkü bu defterlerde sadece hane sayıları bulunmaktadır. Sayımların hane esasına göre yapılmış olması, temettuat defterlerinin ihtiva ettiği bilgileri daha da zenginleştirmekte ve sayımlara adeta bir istatistik anket özelliği kazandırmaktadır.

Temettuat defterlerinin bu sınırlılıklarına rağmen, nüfus defterleriyle birlikte değerlendirmeye alındığında, bir bölgede yaşayan kişilerin isimlerini tespit etmede birinci derecede önem kazanmaktadır. Temettuat defterlerinde genellikle kişilerin kendi isimlerinin yanında babalarının isimleri de yazılırdı. Nüfus defterleri ise bu anlamda daha geniş bilgiler ihtiva etmekteydi. Çünkü nüfus defterlerinde hane reislerinin isimleri, babalarının isimleri ve hanede yaşayan diğer erkek nüfusun isimleri yer almaktaydı.

XIX. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı Devleti'nde gerçek anlamda, erkek ve kadınların bir arada sayıldığı nüfus sayımı yapılmamıştır. Osmanlı Devleti'nde yapılan ilk önemli nüfus sayımı II. Mahmud devrinde, II. Mahmud devrinde, idari, askeri ve mali alanlarda yapılan reformlar yeni bir nüfus sayımını gündeme getirmişti. Nitekim H.1246-47/M.1831 tarihinde Osmanlı Devleti'nin genelinde yeni oluşturulan askeri düzeni sağlam bir temele oturtabilmek ve ülkenin asker potansiyelini tespit edebilmek amacıyla, sadece erkek nüfusun sayıldığı bir nüfus sayımı yapılmıştır¹⁶.

Yapılan bu ilk nüfus sayımında Antalya şehir merkezinde 2.879, merkez kazaya bağlı nahiye ve köylerde 1.963 nüfus tespit edilmiştir¹⁷. Öte yandan H.1289/M.1872-73 tarihinde Konya Vilayeti Salnamesine göre Antalya şehir merkezinde vergiye tabi 4.967 erkek nüfus vardı. Köyleriyle birlikte bu rakam 7.868 kişiye ulaşmaktaydı. Bu dönemde Varsak Köyü'nün temettuat defterinde vergi veren erkek nüfusu sayısı 64'tür. Kadın ve erkeklerin eşit olduğu kabul edilirse, köyün nüfusunun 130 kişi civarında

¹⁶ Havva Erdoğan, "820 Numaralı Temettuat Defterine Göre Tanzimat'ın İlk Yıllarında Mucur ve Hacıbektaş'ın Demografik Yapısı ve Sosyal Durumu", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 6/1, (2005): 96.

¹⁷ Anadolu Eyaleti'ne bağlı sancak konumunda olan Antalya, 15 sancaktan biridir. Fadıla Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat ve Nüfus", *Bellekten* XV, (1951): 619.

olduğunu tahmin etmek mümkündür¹⁸. Diğer yandan nüfus defterlerinde köyde kayıtlı kişi sayısı 144'tür¹⁹. Nüfus defterlerine göre Antalya merkez kazasının en yoğun nüfus barındıran köylerinden biri Varsak'tır. Şehre "...tâbi' 26 adet karyede toplam 1963 neferin bulunduğu ve bunun 141'i yani %7.18'i Varsak'ta yaşamaktaydı²⁰.

Köy nüfusunun çeşitli yönlerden analizi, Tablo I'de verilmiştir. Köyde kullanılan isimler burada yaşayanların dini ve etnik yapısını ortaya koymaktadır. İsimler incelendiği zaman genellikle dini özellik taşıdığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda en çok kullanılan isimler arasında; Ali, Mehmed, Hasan, Ahmed ve İsmail gelmektedir. Türk toplumunda belirtilen isimler birçok yörede yaygın olarak kullanıldığından aileler, Hazret-i Peygambere olan saygı ve sevgisinin bir ifadesi olarak isimleri çocuklarına vermişlerdi. Defterde Ali isminin kullanılma oranı % 13'tür. Bu ismi takip eden Mehmed isminin kullanılma oranı % 11.70, Hasan isminin kullanılma oranı % 11.05'tir. Köydeki kullanılan diğer isimler ise Ahmed ve İsmail dışında, Mustafa, İbrahim, Hüseyin'dir.

Tablo-I: Nüfus Defterlerine Göre Varsak Köyünde Kullanılan İsimler ve Oranları

No	İsim	Sayısı	Yüzdellik Oran	No	İsim	Sayısı	Yüzdellik Oran
1	Hasan	17	11.05	16	Osman	5	3.25
2	Mehmed	18	11.70	17	Sinan	1	0.65
3	Halil	7	4.55	18	Abdülcilil	3	1.95
4	Ali	20	13.00	19	Musa	2	1.30
5	Ahmed	12	7.80	20	Hasan Ali	1	0.65
6	İsmail	12	7.80	21	Ömer	1	0.65
7	Hüseyin	8	5.20	22	Hamdi	1	0.65
8	Durmuş	2	1.30	23	Habib	1	0.65
9	Mehmed Ali	3	1.95	24	Süleyman	2	1.30
10	İbrahim	8	5.20	25	Durmuş Ali	1	0.65
11	Bekir	3	1.95	26	Abdullah	1	0.65
12	Kadın ²¹	2	1.30	27	Boş ²²	1	0.65
13	Mustafa	9	5.85	28	Memiş	1	0.65
14	Yusuf	4	2.60	29	Durali	1	0.65
15	Abdülcilil	4	2.60	30	İsa	1	0.65

¹⁸ BOA. NFS.d. 03190, s. 23.

¹⁹ BOA. NFS.d. 03208, s. 50.

²⁰ BOA. NFS.d. 03190, s. 23.

²¹ İki hane reisinin de kadın olduğu belirtilmiş, bunların da isimleri yazılmamıştır.

²² Bir hane reisinin ismi yazılmamış

Çocuklara verilen isimlerin Arapça kökenli olması, Türklerin İslamiyet'i kabulünün etkisiyle gerçekleşmiştir. Bu bağlamda, Ali, Mehmed, Hasan, İsmail, Ahmed ve Mustafa isimleri Hz. Muhammed'in; Ali, Hüseyin ve Hasan isimleri Hz. Muhammed'in ehl-i beytinin isimleriydi. Yine İslam'ın ilk dört halifesinden olan Hz. Ömer ve Hz. Osman isimleri köyde tercih edilen isimler arasındadır. Bunların haricinde İbrahim, İsmail, Musa, İsa ve Yusuf isimleri, Kuran-ı Kerim'de zikredilen peygamberlere aittir. Köyde kullanılan Türkçe isimler arasında Durmuş ve ona eklenmiş şekilleri Durmuş Ali ve Durali isimleri geçmektedir.

Kişi isimleri dışında toplum hayatımızda önemli bir yer tutan sülale isimleri ve lakaplar; Cumhuriyetin İlanı'ndan sonra yani 26 Kasım 1934 tarihinde kabul edilen soyadı kanunuyla tarihe karışmıştır. Ancak, Anadolu'da özellikle küçük yerleşim yerlerinde halk, birbirini tanımlarken gayr-i resmi de olsa sülale isimlerini kullanmaya devam etmektedir.

Tablo -II: Varsak Köyü Sülale İsimleri

No	Sülale	Sayısı	No	Sülale	Sayısı	No	Sülale	Sayısı
1	Ali oğlu	4	13	Çelebi oğlu	1	25	Keskici oğlu	1
2	Hasan oğlu	3	14	Çoban Hüseyin oğlu	1	26	Kestane oğlu	1
3	Mustafa oğlu	3	15	Çelebi oğlu	1	27	Koca İbrahim oğlu	1
4	Bekirce oğlu	2	16	Durmuş oğlu	1	28	Mahmud oğlu	1
5	Bor oğlu	2	17	Emir oğlu	1	29	Memiş oğlu	1
6	Çakal oğlu	2	18	Hacı İsmail oğlu	1	30	Muslu oğlu	1
7	Deli Hüseyin oğlu	2	19	Halil oğlu	1	31	Sinan oğlu	1
8	Hacı Halil oğlu	2	20	İsa oğlu	1	32	Gerdan oğlu	1
9	Hacı Hasan oğlu	2	21	İsmail oğlu	1	33	Şaban oğlu	1
10	Manav oğlu	2	22	Kara Mehmed oğlu	1	34	Topal oğlu	1
11	Mehmed oğlu	2	23	Kara İbrahim oğlu	1	35	Topcan oğlu	1
12	Yakub oğlu	2	24	Kesici oğlu	1		Toscan oğlu	1

Tablo II'ye göre nüfus defterinde sık kullanılan Ali oğlu, Hasan oğlu, Mustafa oğlu isimleri göze çarpmaktadır. Nüfus defterlerinin kayıt sistemleri bölgeden bölgeye farklılık gösterdiğinden başka bölgelerde sıkça kullanılan sülale isimleri Varsak Köyü nüfus defterinde yoktur.

Temettuat defterinde köyde yaşayan hane reislerinin sülaleleri yazılmıştır. Buradan yola çıkarak köydeki sülaleleri tespit etmek mümkün olmuştur. Bu sülale adlarına bakıldığı zaman genellikle isimlerden oluştuğu görülmektedir. Bunun yanında ismin başında bir sıfat olarak gelen sülale adları da bulunmaktadır. Sülale isimleri Cumhuriyet'ten sonra soyadı olarak verilmiştir.

Tablo III. Defterlere Göre Varsak'ta Lakaplar

No	Lakap	Sayısı		Lakap	Sayısı	No	Lakap	Sayısı
1	Akça	1	9	Hoca	1	17	Seydili	1
2	Avcı	1	10	Kara	2	18	Serik	1
3	Bölük	1	11	Keleş	1	19	Kolak	1
4	Çakal	2	12	Kethüda	1	20	Şeyh	1
5	Çoban	1	13	Koca	1	21	Topal	2
6	Deli	1	14	Kula	1	22	Vali	1
7	El-hâc	1	15	Kulak	1			
8	Hacı	7	16	Molla	1			

Soyadı Kanununun kabulünden önce, isimden önce kullanılan sülale isimleri, bugün, her ne kadar resmen kullanılsa bile, geçmiş ile günümüz arasında bir bağ oluşturmaktadır. Sülale isimlerinden bazıları soy isim olarak köyde hala devam etmektedir. Çünkü sülale isimlerinden yola çıkılarak kimi ailelerin şecerelerini belki erken dönemlerden beri bu topraklarda olduklarını, dedelerinin kimler olduğunu anlayabilme imkânı vardır.

Köylülerin fizikî açıdan tanımlanması bölgeden bölgeye farklılık gösterebilmektedir. Köy halkının genel olarak orta boylu olduğu nüfus defterlerinden anlaşılmaktadır. Ayrıca nüfus defterlerinde ak, kara, kır, kırca, köse kara, köse kır, kumral sakallı özelliklere sahip kişilerden bahsedilmektedir. Diğer bir fizikî özellik bıyıktır. Kara, kumral, sarı ve ter bıyıklı kişilerden defterler bahsetmektedir. Fizikî özelliklerde kullanılan *şab- emred* ifadesi sekiz kişide geçmektedir²³.

Tablo IV. Köylülerin Fizikî Görünümü

No	Boy Özelliği	Sayısı	Yüzdesi
1	Kısa	1	1.56
2	Orta	57	88.92
3	Uzun	6	0.36

Köydeki aile yapısına baktığımız zaman, çekirdek aile diyebileceğimiz bir yapının hâkim olduğu görülmektedir. Çünkü incelediğimiz defterde, 25 haneden 20'sinin sadece çocuklarıyla yaşadığı görülmektedir. Bir hane reisinin ise kardeşleri ile beraber yaşadığı görülmektedir. Bu hane reisi 17 yaşında olup, yaşları 3 ila 12 arasında değişen 4 kardeşiyle yaşamaktadır. Torunları ve oğulları ile beraber yaşayan hane reisi sayısı ise 3'tür.

Tablo V: Nüfus Defteri'ne Göre Köylülerin Yaş Grupları

No	Yaş grupları	Sayısı	Yüzdesi	No	Yaş grupları	Sayısı	Yüzdesi
1	1-10	55	38.50	5	41-50	13	9.10
2	11-20	19	13.30	6	51-60	9	6.30
3	21-30	21	14.70	7	61-70	3	2.10
4	31-40	18	12.60	8	80 yaş üzeri	4	2.80

Köyde yaşayan erkeklerin yaşlarının toplamı, kişi sayısına bölüldüğünde ortalama yaşı vermektedir. Bu anlamda köyün erkeklerinin ortalama yaşı 24.9'tür. Benzer şekilde yaş ortalamasının çok düşük olması

²³ BOA. NFS.d. 03190, s. 22.

köylülerin geleceğe umutla bakabildiklerini göstermektedir. 1-10 yaş aralığında köyün nüfusunun %38.50'sinin bulunması, 11-20 yaş aralığında %13.30 ve 21-30 yaş aralığında %14.70 kişinin bulunması köy hakkında önemli verilerdir. Tabloya göre toplam nüfusun %65'ini genç nüfus oluşturmaktadır. Orta yaş grubu olarak 31-40 ve 41-50 yaş aralıklarına bakıldığında %21.70'lik dilim söz konusudur. Oysa yaşlı grup olarak nitelendirilen 51-60, 61-70 ve 80 yaş üzeri kişilerin yüzdesi %11.20'lik sayıya ulaşması nüfusun oldukça genç olduğunu göstermektedir.

Tablo VI: Varsak Karyesi'nde Hane Nüfusları

Hane Nüfusu	Sahip Olan Hane Sayısı
1	14
2	17
3	16
4	7
5	2
6	-
7	1

Ailelerin daha çok 2 ve 3 kişiden oluşması çekirdek aileye geçişi andırmaktadır. Hayvancılıkla geçinen köyün daha fazla istihdam oluşturmak adına fazlaca çocuk yetiştirmesi gerekirken veriler bunun tersini söylemektedir. Aile yapısının XIX. yüzyıl ortalarına doğru ortalama olarak 2-3 çocuğa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Tablo VI'ya göre beş, altı ve yedi kişiden oluşan aile sayısının neredeyse hiç olmaması hayvancılıkla geçinen bölge insanı için oldukça düşündürücüdür.

Tablo VII: Nüfus Defterlerine Göre Varsak Köyündeki Nüfus Bilgileri

No	Kayıt türü	Kişi sayısı	No	Kayıt türü	Kişi sayısı
1	Hane reisi	63	4	Torun	2
2	Kardeş	14	5	Üvey oğul	5
3	Oğul	64	6	Yeğen	2

Temettuat ve Nüfus defterlerinde Varsak Köyü'nün H.1261/M.1845 yıllarına ait aile hayatı hakkında ipuçları bulmak mümkündür. İki ailenin kadın vasfıyla kaydedilmiş olduğu, geri kalan ailelerin evin reisi olarak erkeklerle yazıldığı anlaşılmaktadır. Kadın nüfus kaydedilmediğinden, birden fazla evlilik yapıp, yapılamadığı hakkında fikir sahibi değiliz. Ancak, köyde 5 hane reisinin üvey oğlu olduğu ifade edilmektedir. Bu durum köyde birden fazla evlilik yapan kişilerin var olabileceğini göstermektedir.

2. Konar-göçer Varsakların İş Sahası: Devecilik

Defterlere göre XV. yüzyıldan itibaren Teke yöresinin merkezi Antalya Kazası çevresindeki dağlık, engebeli arazilerdeki geniş otlaklarda Varsak Yörükleri kendilerine yaşam alanı oluşturmuşlardı. Bu bölgeye yerleşmelerinde coğrafi özellikler arasında sayılan kış aylarının ılıman iklime sahip olmasıdır. Kış mevsiminde Antalya Ovası'nın kuzeyindeki son düzlüklerde (Lyrboton Kome sahasında) yaşayan Varsaklar, yaz mevsimini ise Korkuteli (İstanoz) Kazası sınırları içerisindeki yaylalarına çıkarlardı²⁴. Yüzyıllar boyunca yaz ve kış mevsimlerinde yer değiştirerek, göçebe hayatını sürdüren Varsaklar, hayvan yetiştirerek hem devlete vergi vermişler hem de yetiştirdikleri at ve develerle ticari taşımacılık yaparak devletin askerî ve malî organizasyonlarına katkıda bulunmuşlardı.

²⁴ Halil İnalçık, "The Yörüks: Their Origins, Expansion and Economic Role", *Cedrus II*, (2014): 477.

Sanayi öncesi toplumlarda hayvancılık, tarımsal üretimin en önemli unsurlarından biri olduğundan çiftçi, toprağını kara saban yöntemiyle elemekte ve bunun için çeki hayvanına ihtiyaç duymaktaydı. Aynı dönemlerde deve kervanları ise geleneksel doğu toplumlarının ulaştırma organizasyonunun merkezinde yer alıyordu²⁵. Dolayısıyla çiftçinin ziraî ürün üretiminin yanı sıra en azından çeki hayvanı yetiştirmesi zarureti ortaya çıkmaktaydı. Güran çalışmasında, hayvan yetiştiriciliğinin ziraî üretim paralelinde çift sürme, taşımacılık, harman dövme ve gübreleme gibi hususlarda çiftçiye katkı sağladığını ifade etmektedir. Ayrıca hayvancılık peynir, yağ, süt, et, deri ve yapağı ürünleri gibi temel ihtiyaçların yanı sıra bu ürünlerin piyasaya sunulması ve nakledilmesinde çiftçiye büyük katkı sağlıyordu. Keza Osmanlı coğrafyasında yaylak ve kışlak kültürü ile yaşayan göçebeler ise tamamen hayvan yetiştiriciliği ile geçimlerini temin etmekteydi²⁶.

Sanayi öncesi Anadolu toplumunda develerle ulaşımın uzun mesafe ve uzun zamana yönelik bir ticaret tipi oluşturduğu görülmektedir. Uzun mesafeye yönelen deve ticaretinde, modern ulaştırmanın tersine, kervanın iki merkez arasındaki mesafeyi aynı yük ve mal çeşidiyle aşması beklenemezdi. Belirli noktalarda develerin yükünün bir kısmını satmak, yerine yenilerini koymak suretiyle öbür hedefe daha değişik bir emtia kompozisyonuyla ulaştığı anlaşılmaktadır²⁷.

Geleneksel ticarete emtianın maliyetini belirleyen en önemli unsur mesafedir. Yani bu ulaştırma sistemi birinci ve ikinci dereceden önemli ihtiyaç malları değil, daha lüks emtianın uzak mesafe ticaretine konu olduğunu göstermektedir. Çünkü mübrem ihtiyaç maddeleri bu tür bir ulaşım ile çok pahalıya mâl olmaktadır²⁸.

Anadolu coğrafyasında göçebe ve yarı göçebe yaşam biçimini sürdüren toplulukların en gözde mekânlarından birisi Antalya sahasıydı. Bölgenin farklı yüzey biçimlerine sahip olması her ne kadar bazı zorluklar getirirse de toplumun yaşama biçimini de değiştirmişti. Ertürk'ün ifade ettiği şekilde bu bölgenin devecilik ve deve kültürü, iklimi ve coğrafi özellikleriyle birbirini tamamlıyordu. Göçebe yaşam tarzına sahip Yörükler için vaz geçilmez bir unsur olan devenin, Batı Anadolu'daki varlığı bölgenin sosyokültürel ve ekonomik yapısını şekillendirmiş ve bu bağlamda önem kazanmıştı. Antalya Merkez Kazası'na bağlı Varsak Karyesi deve yetiştiriciliği ve deve taşımacılığının sektör haline dönüştüğü tipik yerleşim sahalarından birisiydi.

Osmanlı devrinde makineleşmenin henüz ortaya çıkmadığı, sanayi öncesi tarım toplumlarında koşum ve taşımacılık amacıyla kullanılan öküz, merkep, katır, kısrağ ve develer aynı zamanda birikmiş bir servet (sermaye donanımı) özelliği göstermekteydi²⁹. Bu hayvanlar ziraî ve ticarî fayda sağlamak amacıyla yetiştirildiklerinden iki kısma ayrılırlardı. Birinci kısım hayvanlar ziraî faaliyetlerde, ikinci kısım hayvanlar ise yük ve binek ihtiyaçları için kullanılırlardı. Temettuat Defterlerindeki vergi kayıtları bu hayvanların istihdam edildikleri sektörleri açıkça ortaya koymaktadır. Ziraî faaliyetlerin olduğu köylerde develerin yerine çifte koşulan öküzler, köylüler tarafından, taşımacılık/nakliye sektöründe kullanılan develer ise genellikle konar-göçerler tarafından yetiştirilirdi.

²⁵ İlber Ortaylı, "Devenin Taşıma Maliyeti Eğrisi Üzerine Bir Deneme", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 28, (1973): 182.

²⁶ Tefik Güran, "Osmanlı Tarım Ekonomisi", *Türk İktisat Tarihi Yıllığı* 1, (1987): 100.

²⁷ İlber Ortaylı, "Devenin Taşıma Maliyeti Eğrisi Üzerine Bir Deneme", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 28, (1973): 186.

²⁸ İlber Ortaylı, "Devenin Taşıma Maliyeti Eğrisi Üzerine Bir Deneme", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 28, (1973): 188.

²⁹ Tefik Güran, "Osmanlı Tarım Ekonomisi", *Türk İktisat Tarihi Yıllığı* 1, (1987): 258.

Biyolojik anlamda bütün tırnaklılar sınıfında yer alan develer, Teke Bölgesi'nin yaz mevsiminde gördüğü sıcak havalara dayanıklıydı. Sıcaklığın engebeli coğrafya ile birleştiği düz kesimlerde develer rahat ve hızlı hareket edebiliyorlardı. Buna karşın katır, merkep, kısarak ve tay gibi diğer bütün tırnaklıların develerin aksine dağlık ve engebeli alanlarda yük taşımada kullanıldığı bilinmektedir.

Türk toplumu geçmiş asırlardan beri atı eğitip terbiye etmiştir. Atıyla kendini ifade eden göçebe bireyler, ondan daha güçlü, dayanıklı ve daha fazla yük taşıyan develeri Anadolu'da yetiştirmişlerdi. Develer gerek yetiştirilme şartları gerekse alınıp satılma şartları bakımından pahalı hayvanlardı. Bu durumu dönemin defterlerinden verilen örneklerle açıklamak mümkündür. XIX. Yüzyılda yaş, cins ve kilo özelliklerine göre develerin ortalama satış değeri 400 kuruş civarındadır. Özellikle ticari faaliyetlerde daha fazla kullanıldığı bilinen develerin, günümüz kamyon ve tırlarının görevini üstlendiği söylenebilir. Pahalı olmaları sebebiyle Teke Sancağı'nda deve yetiştiriciliği yaygın olmakla birlikte, ne kadar deve olduğu tam olarak bilinmemektedir.

Konargöçer Türk kültüründe önemli yere sahip olan deve ve devecilik faaliyetleri, bir itibar unsuru olarak da kabul edilirdi. Devenin fiziksel olarak iriliği, ataerkil toplumsal yapı içerisinde güçlülüğün sembolü olarak görülürdü. Varsaklıların gücü doğrudan doğruya sahip oldukları deve sayılarıyla hesaplanabiliyordu. Nitekim konargöçer bir topluluk açısından sahip olunan deve sayısı, taşınacak kıymetli malların çokluğunu, topluluğun büyüklüğünü simgelerdi³⁰. Aktif ve hareketli bir hayat sürdüren Yörükler için taşıma ve taşınma gündelik hayatın sistemli bir parçasıydı³¹. Develer, göçebe hayatın sürdürülmesine imkân sağlayan en önemli aktörü olduğundan bazı durumlarda Yörüklerin ihtiyaç fazlası tahılını en yakın pazarlara ya da en uzak pazarlara sevk edebiliyordu.

Osmanlı döneminde Elmalı, Gömbe, Korkuteli ovalarından kervanlarla getirilen buğday, yulaf, arpa, pamuk, incir ve fasulye Antalya, Finike ve Kalkan iskelelerinden ihraç edilirdi. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda develerin sancak içerisindeki taşımacılığı sağladığı, aktif ticareti şekillendirdi. Bazı Ayrıca Yörük reayadan aynî vergi olarak toplanan tarım ürünlerinin en yakın kazada satılmak üzere taşınması devecilerin iş organizasyonunu oluşturuyordu³². XIX. yüzyılda merkez ve taşra teşkilatlarında memur sayısının arttırmasına rağmen, özellikle aynî vergileri tahsilde iltizam sisteminden vazgeçilmemiş olması aynî vergilerin tahsili, nakliyesi ve ticaretini oldukça meşakkatli ve masraflı yaptı. Ulaşım ve iletişim imkânlarının kısıtlı olduğu bu yıllarda, devletin bu işler için deve yetiştiren aşiretler arasında bir organizasyon kurması gerekiyordu.

Sancak dışına taşan taşımacılıkta Varsaklı devecilerin faaliyetleri ticarî ve askerî olarak tasnif edildi. Sancak dışında Varsaklıların develeri; Denizli, Aydın ve Isparta kazalarının taşımacılığında da kullanıldı. XIX. Yüzyıla gelindiğinde Anadolu'nun deve taşımacılığı organizasyonu, Batı Anadolu'da inşa edilen demiryollarına bağlı hale getirildi. Ortaylı'nın ifadesiyle deveciliği ziraî teknolojisinin geçirdiği değişiklik değil, demirden yapılmış makineler etkiledi. XIX. yüzyılda ülkemizde demiryolları kurulmaya başlayınca deve kervanlarının çalışma sahaları bir miktar değişirken onlarla daha ziyade, kırsal bölgelerle trenlerin bağlantısını oluşturdu. Taşımacılıkta ikincil, talî yolları demiryollarına bağlayan develer, yine vazgeçilmez

³⁰ Caner Işık, "Devecilik Kültüründeki Farklılaşmalar Üzerine Sosyal Antropolojik Bir Analiz", *I. Uluslararası Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyumu Bildirileri*, (2016): 190.

³¹ Onur İnal, "One-Humped History: The Camel as Historical Actor in the Late Ottoman Empire", *International Journal of Middle East Studies* XIV, (2020): 5.

³² Halil İncalcık, "The Yörüks: Their Origins, Expansion and Economic Role", *Cedrus* II, (2014): 477.

olmaya devam etmiş olsalar da eski nazaran daha kısa mesafelerde çalışıyorlardı³³. Artık develer; dağlık, kırsal bölgelerden ve demiryolunun geçmediği yerlerden malları, tren istasyonlarına taşıyorlardı. Görüldüğü üzere demiryollarının işletilmeye başlanması taşıma sektöründe kullanılan develerin egemenliğini tamamen sonlandırmamış, ama sınırlandırmıştı.

Devecilerin taşımacılık hizmetinden kazanç elde ettikleri sezonluk faaliyetler de vardı. Bu faaliyet alanı hac kervanlarına deve kiralamaktı. I. Selim döneminden itibaren Osmanlılar tarafından organize edilen hac yolculuğu, Osmanlı kara taşımacılığında deveye fazlaca ihtiyaç duyulan işlerden biriydi. Hayvan sırtında geçen uzun ve meşakkatli bu yolculuk, kafilenin oluşturulması, yol güvenliğinin sağlanması ve kervana nezaret edecek vazifelilerin görevlendirilmesinden başka hacılar için hayvan tedarikini içeren büyük bir nakliye faaliyetiydi³⁴. Oysa hac kervanlarına deve kiralınması işleri XIX. yüzyıldaki modern taşımacılık araçlarının gelişimiyle birlikte nüfus ve temettuat defterlerine yansımaz olmuştu.

Develerin ve develerle yapılan taşımacılığın en yaygın kullanımlarından birisi de Osmanlı ordusunun sefer organizasyonlarındaydı³⁵. Ordunun sefer öncesinde ve sefer sırasında gıda ve mühimmat ihtiyaçlarını taşımak önce arabacıların sonra devecilerin görevidi³⁶. Belgelerden anlaşıldığı üzere arabaların gidemeyeceği kadar bozuk olan yollarda develer, bargirler ve katırlar kullanılırdı. Bargir ve katırların hiçbir zaman develer kadar yük götürmesi mümkün olmadığına göre taşımacılık sektöründe vaz geçilmez develerdi³⁷. Devletin doğuya ve batıya yaptığı seferlerde devecilere emir gönderilerek zahirenin yanı sıra cebehane, tophane, matbah ve çadır takımları gibi sefer levazımının ve mühimmatının naklinde kullanılmak üzere deve göndermeleri istenirdi³⁸. Belirtilen askerî malzeme dışında gıda maddelerinin tedarik ve taşınmasında da deve yetiştiren, develeriyle taşımacılık yapan aşiretlere fermanlar yazılarak kaçar deve vermeleri gerektiği belirtilirdi.

Ordu malzemelerinin taşınmasında devlet, ya mîrîleştirme ya da kiralama yöntemleriyle yük hayvanı temin ederdi. Tedarik işi için öncelikle ihtiyaç duyulan deve sayısı ve bunların hangi sancak, kazâ ya da göçer teşekkülden temin edileceği belirlenirdi. Belirlenen yerlerde deve alım veya kiralama işlerini yürütmek üzere merkezden bir kişi vazifelendirilir, kendisine deve mübaşiri veya deve ağası denen kişiler bu işleri organize ederlerdi³⁹. Öte yandan savaş alanlarında develerin sevk ve bakımıyla ilgilenen sarbanlar, idare ettikleri deve sayısına veya gidecekleri mesafeye göre ücret isterlerdi. Bu sebepten olsa gerek vesikalarda bazen yevmiye olarak bazen de toplu bir şekilde olmak suretiyle kaydedilen sarbanların

³³ İlber Ortaylı, "Devenin Taşıma Maliyeti Eğrisi Üzerine Bir Deneme", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 28, (1973): 190.

³⁴ Arif Sarı, "Osmanlı Kara Taşımacılığında Deve ve Türkmen Deveciler", *DEÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* XXI, (2019): 309.

³⁵ Vesikalarda şu şekilde ifade edilmiştir: "Sefer-i Hümayunumun ehemm-î umurı mevahir-i selâseden ibaret olub; biri asker ve biri zahire ve biri dahi zehair ve mühimmatın nakli için işe yarar öküz arabası ve deve ve katır ve sair mekkari hayvanatın vaktiyle celb ve cem maddesi idüğü cümlelerin malumudur." (BOA, MAD, 8587, s.10–15–52; Suraiya Faroqhi, "Camels, Wagons, and the Ottoman State in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *International Journal of Middle East Studies*, *International Journal of Middle East Studies* 14/4, (2018): 536; M. Y. Ertaş, "Osmanlı Seferlerinde Olağandışı Bir Kışlak: Kastamonu", *OTAM* XVIII, (2005): 144.

³⁶ Mehmet Ak, *Teke Yörükleri(1800-1900)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005), 86.

³⁷ BOA., Cevdet Askeriye, 758/31962; BOA., Cevdet Belediye, 1/24.

³⁸ BOA., Cevdet Askeriye, 920/39752; 528/22051.

³⁹ Arif Sarı, "Osmanlı Kara Taşımacılığında Deve ve Türkmen Deveciler", *DEÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* XXI, (2019): 310.

ücretleri için birbirinden farklı rakamlara tesadüf olunmuştur⁴⁰. Sefer organizasyonu içerisinde develerin taşıyacağı malzeme aşiretlere paylaştırılırken, bunun karşılığında ilgili aşiretlerin vergiden muafiyetleri söz konusuydu. Örneğin Kanuni Sultan Süleyman ile görüşmek üzere Amasya'ya giderken Avusturya elçisi Busbecq Osmanlı ordusu sefer sırasında yaklaşık kırk bin deve ve bir o kadar da yük katırı götürüldüğünü aktarıyordu⁴¹.

Osmanlı devrinde her çeşit ticari mal, düşük maliyetli olan develerle taşındığından cazip hayvanlar haline geldiler. Ayrıca Anadolu'da etinden ziyade develer, sahiplerinin sermayesi, zenginlik kaynağıydı. Onlar esas olarak yük taşımacılığı yoluyla sahiplerine büyük paralar kazandırıyorlardı⁴². Develerin taşımacılık sektöründe önemli paya sahip oldukları Varsak Köyü örneğinde kendisini göstermektedir.

Tablo VIII: Varsak Köyü'nde Meslek Gruplarının Sayısı ve Yüzdellik Dilimi

No	Meslek	Hane Sayısı	Yüzdellik
1	Deveci	58	90.74
2	Mesleği belirtilmeyen	4	6.15
3	Gündelikçi	1	1.53
4	İmam	1	1.53

Temettuat defterine göre Varsak Karyesi'nde deve sahiplerinin aynı zamanda dorum sahibi olduğu, bunun yetişkin deveye duyulan ihtiyacın sonucu olduğu ifade edilmelidir. Varsak Karyesi'nde deve sahiplerinin en zengininin sekiz devesi vardı. Bu kişiler; Kara Mehmed oğlu Ali, Okçu Hasan, Hatib Mehmed ve Kara İbrahim oğludur. Verilen kişiler aynı zamanda köyün en fazla hayvan varlığı olanları olduğundan ayrıca bahsetmek gerekir. Köyden devlete en fazla vergiyi ise Hacı İsmail oğlu Hüseyin vermektedir. Onun hayvan varlığı arasında 7 deve, 1 merkeb, 8 sağmal inek, 6 kısırak, 4 tay ve 4 bargir yer almaktadır. Varsak'ta hemen hemen aynı gelire sahip kişilerin hepsinin deve sayısı 7-8 civarındadır. Örneğin Çoban Hüseyin oğlu Mehmed Ali, Okçu Hasan, Bekirce oğlu Hacı Bekir, Hatib Mehmed ve Bekirceoğlu Halil bunlar arasında sayılabilir⁴³.

Taşımacılıkla geçinen bir köyün en az devesi olan ailelerinden de bahsetmek gerekir. Köyde 313 deve bulunduğu göre aile başına düşen ortalama deve sayısı 5.8'dir. Bu durumda köyde en az devesi olanların 3'er devesi vardı. Bu aileler; Topal oğlu İbrahim, İsa oğlu Hüseyin, Halil oğlu Abdullah, Deli Hüseyin oğlu Ali, Ali oğlu Süleyman, Topcan oğlu Süleyman'dı.

Varsak Köyü'nde 58 ailenin devecilikle uğraştığı defterden anlaşıldığına göre, köyün en az gelire sahip kişileri Mahmud oğlu İsmail, Münir oğlu İbrahim ve Şaban oğlu Mehmed'di. Mahmud oğlu İsmail'in gündelikçi olduğu ifade edilerek kendisine vergi kaydı yapılmamıştır. Münir oğlu İbrahim'in ismi altında; *bağ ve bağçesi olmayub komşularının yardımıyla geçinmekte olduğu* şeklinde ifade yazılmıştır. Son olarak

⁴⁰ BOA., Cevdet Maliye, 575/23566; Ahmet Yüksel, *Osmanlı Sefer Organizasyonlarına Taşradan Bir Bakış: Sivas Şehrinde Sefer Hazırlıkları*, (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009): 119.

⁴¹ Ogier Ghiselin de Busbecq, *Türk Mektupları Kanuni Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016): 41.

⁴² Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I (1300-1600)*, (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2000): 77

⁴³ BOA. ML.VRD. TMT. d. 09738.

Şaban oğlu Mehmed'in bahsedilen diğer kişiler gibi hiç bir hayvanı olmadığından isminin altında; *bağ ve bağçesi olmayub, şunun bunun înesiyle geçinmekte* şeklinde not düşülmüştür⁴⁴.

Tablo IX: Köylünün Yük ve Binek Hayvanları

Hayvanın Cinsi	Sayısı
Deve	313
Deve Dorum	47
Merkep	75
Kısrak	89
Tay	64
Beygir	13

Eşeğe göre daha hızlı olan bargir, kısrak gibi at cinsinden binek ve yük hayvanlarının diğer köylere oranla daha çok olduğu görülmektedir. Engebeli arazilerde kurulan köylerde insanların kaza merkezine hızlı gidip gelme ihtiyacı, pazarda mal alıp-satma ihtiyaçları ve ekonomik olarak diğer köylere nazaran daha iyi durumda olmaları onları bargir, kısrak gibi daha hızlı binek ve yük hayvanlarına yönlendirmişti⁴⁵.

Tablo X. Büyükbaş hayvan sayıları

Hayvanın Cinsi	Sayısı	Gelir
İnek	329	6580
Dana	59	-
Tosun	14	-
Kısrak	89	-
Buzağı	17	-
Kızır İnek	27	-

Binek ve yük hayvanları tarımsal ürünlerin hasadından sonra ambara taşınmasında kullanılıyorlardı. Yük hayvanlarına sahip olmayan aileler ise genellikle bir çift öküzün çektiği kağı arabaları ile bu işleri görüyorlardı. Ancak sığır öküzleri ya da camus öküzleri tarımsal üretimde çift sürme işinde daha çok kullanıldığı için, binek ve yük hayvanları kapsamında değerlendirilmemelidir.

⁴⁴ BOA. ML.VRD.TMT.d. 09738.

⁴⁵Zahire naklinde kullanılan beygir ve katırlara 5 veya 6 kilesi zahire yüklenebiliyordu. Bu da 125-150 kg taşıdıklarını göstermektedir. Yük taşıma kapasiteleri bakımından beygir ve katır kıyaslandığında beygirin bir kile daha fazla taşıdığı anlaşılmaktadır. Katıra en fazla 5 kile zahire yüklenirken beygire 6 kileye kadar yüklenebilmiştir. Mühimmat naklinde kullanılan beygire ise ortalama 22 batman yük yüklenmiştir. Bu durumda bir beygir 170 kg civarında mühimmat taşıyabilmiştir. Nakliye hizmetinde kullanılan beygir ve katırlar birkaç istisnai durum haricinde günlük iş gücü üzerinden kiralanmışlardır. Buna göre bir beygir veya katırın günlük ücreti 20 ilâ 30 akçe arasında değişmiştir. Örneğin Revan muhasarasında Kars'taki zahirenin nakli için 2300 civarında beygir ile 1555 katır kiralanmış ve günlük kira ücreti 20'şer akçe olarak belirlenmiştir. Hayvanlar genellikle üç aylık süre ile kiralanmışlar ve bu bedeller peşin olarak sahiplerine ödenmiştir. Sefer organizasyonu içerisinde ordu tarafından kiralanmış beygir ve katırlar hizmet süreleri hesaba katılmaksızın yapacakları iş için toplam bir ücret almışlardır. S. Genç, *Lale Devrinde Savaş*, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013): 109.

Tablo XI: Varsakların Küçükbaş hayvan sayıları

Hayvan Cinsi	Sayısı	Gelir
Keçi	40	160
Oğlak	35	-

Engelibeli arazilerde ikamet eden Varsaklar etraflarında bulunan makilik alanlarda bir miktar küçükbaş hayvancılığı da sürdürmüşlerdir. Köylünün tamamında olmasa bile bazı kişilerin deveciliğin yanı sıra küçükbaş hayvancılık yaptığı temettuat defterinden anlaşılmaktadır. Tablo XI’de verilen küçükbaş hayvan çeşidi makilik alanlarda beslenebilmesi nedeniyle tercih edilmiş olmalıdır. Bitki örtüsü olarak Varsak Karyesi’nin bulunduğu coğrafya, küçükbaş hayvancılığa ve deveciliğe ortak zemin oluşturduğu gözlemlenmektedir. Köyde vergi alınan iki ailede arı kovanı bulunmaktadır. Bu kovanların miktarı ise defterde 50 olarak belirtilmiştir.

Sonuç

Varsak Yörükleri Antalya Ovası’nın kuzey kesiminde ve Perge-Varsak-Döşemealtı istikametinden devam eden tarihi kervan yolu üzerinde ikamet ediyorlardı. Tarihi kervan yolu üzerine yerleşen yaz ve kış mevsimlerinde farklı bölgelerde yaşayan Varsakların yerleşik hayata geçme süresi uzun ve zor bir sürecin parçasıdır. XIX. yüzyılda devlet, konar-göçerlerin yaylak veya kışlak merkezlerinden birine yerleşmelerini hem güvenlik açısından hareketliliklerini engellemek hem de malî ve idarî gerekçelerle belli bir yerde ikamet etmelerini zorunlu kıldı.

Varsak Karyesi’nin nüfus ve temettuat kayıtları, XIX. yüzyıl ortalarına dair oldukça önemli veriler sunmaktadır. Köyün nüfusu Antalya çevresindeki diğer yerleşmelere göre sayıca daha fazla ve yaş grupları açısından da -genç ve çalışma hayatına- uygun aralıktaydı. Avantajlı yaş grubu olarak ifade edilen %65’lik genç nüfus, 21’lik orta yaş ve %11’lik yaşlı gruba göre potansiyel içermektedir.

Köylünün ekonomik durumuna bakıldığında, tarım sektöründen ziyade büyük oranda hayvancılıkla hayatını sürdürmektedir. Bölgenin bitki örtüsü deve, inek, dana, kısrak gibi hayvanların otlatılmasına müsait ortam oluşturmaktaydı. Köylünün %90.74’nün deve sahibi olması hayvancılığın Yörükler arasındaki önemini ortaya koymaktadır. Varsak Köyü’nün temel iş alanı olan deve yetiştiriciliği ile develerle yapılan taşımacılık iki ayrı sektör gibi görünse de esasında bu sektörler birbirini tamamlamaktaydı. Develerle yapılan yük taşımacılığı hem yakın kazalar arasında, hem de uzak şehirlerarasında köprü vazifesi görüyordu.

Diğer taraftan belgelerde Osmanlı Devleti’nin *deve talebi* veya *deve mübayaası* isimleriyle belirtilen talepleri her sefer öncesinde askeri malzemenin taşınmasında devreye giriyordu. Yörüklerin devlete katkıları ihtiyaç duyulan zamanlarda askeri malzemenin develeriyle taşınmasına yardım etmekte. Bunun karşılığında deveciler ya vermeleri gereken vergilerden muaf sayılırlardı, ya da devlete karşı sorumluluklarını yerine getirdikleri için gördükleri işler karşılığında devletten günlük ücret talep ederlerdi. Savaşların uzadığı dönemlerde ise Yörükler develerini devlete uzun süreli olarak kiralyorlardı. Bu süreç demiryollarının yapılmasına kadar devam etti. Gerçi Antalya ve havalisinde demiryolu hiç yapılmadığından dağlık ve engelibeli arazilerde taşımacılıkta kamyonların ortaya çıkmasına kadar deve yetiştiriciliği ve taşımacılık sektörleri cazibesini korudu.

Her ne kadar bugün, Varsak'ta deve yetiştiriciliği ve develerle yük taşımacılığı yapılmıyor olsa da XIX. yüzyılda Batı Anadolu'da develerin kullanımı ticaret ve ulaşımın işleyişini değiştirmiştir. XIX. yüzyıl ortalarına doğru oluşturulan nüfus ve temettuat kayıtları köyün coğrafi konumuna ve doğal bitki örtüsüne uygun olarak deve yetiştiriciliği ve devecilik sektörlerinde yoğun olarak faaliyet gösterdiklerine vurgulamaktadır. Varsak Köyü'nün kurulduğu yerdeki coğrafi özellikler, esasında coğrafyanın insan üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Ancak bütün bu kültürel zenginlik ve birikimler, XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin merkezileşme politikaları çerçevesinde köylünün yerleşik hayata aktarılmalarıyla birlikte yok oldu. Köylü, Varsak Yaylası'na yaz mevsimlerinde hâlâ göç etmeye devam ediyor olsa da modernleşmenin etkisinden dolayı büyük çaba ve emeklerle sürdürdüğü deveciliği ticaret ve ticarî kapitaller gibi zengin olamadan tamamen bıraktı.

Kaynakça

a-Arşiv belgeleri

- BOA. NFS. d. 03190, (*Konya Eyaleti Teke Sancağı Antalya Kazası Müslim Nüfus Defteri H. 29 Zilhicce 1246/M. 10 Haziran 1831*)
- BOA. NFS. d. 03191, (*Konya Eyaleti Teke Sancağı Antalya, Kalkan, Finike, İğdir Kazaları ve Kardiç Nahiyesi Müslim Defteri H. 29 Zilhicce 1246/M. 10 Haziran 1831*)
- BOA. NFS. d. 03208, (*Konya Eyaleti Teke Sancağı Antalya (Sahil Kısmı) Kazası Müslim Nüfus Defteri H.29 Zilhicce 1256/M.21 Şubat 1841*)
- BOA. ML.VRD. TMT. d. 09378, (*Antalya Kazası Varsak Köyü Temettuat Defteri. H. 29 Zilhicce 1261/M. 9 Aralık 1845*)
- BOA. Cevdet Askeriye, (C. AS. 0758/31962; 920/39752; 528/22051)
- BOA, Cevdet Belediye, (C. BLD. 1/24)
- BOA, Cevdet Maliye, (C. ML. 575/23566)

b- Literatür kaynakları

- Ak, Mehmet. *Teke Yörükleri (1800-1900)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005.
- Akbal, Fazıla. "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat ve Nüfus", *Bulleten XV*, (1951): 617-628.
- Akgündüz, Ahmet.-Said Öztürk. *Yozgat Temettuat Defteri I*, İstanbul: Yimpaş Yayınları, 2000.
- Andreasyan, D. Hrant. *Polonyalı Simeon Seyahatnamesi, (1608-1619)*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1964.
- Armağan, A. Latif. "XVI. Yüzyıl'da Antalya". *Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu*, Antalya: Akdeniz Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, (2006): 97-115.
- Bilgili, A. Sinan. "Osmanlı'ya Karşı Bir Türkmen Boyu: Tarsus Varsakları", *Osmanlı IV*, (1999): 170-179.
- Barkan, Ö. Lütfi. "Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274/1858 Tarihli Arazi Kanunnamesi" *Tanzimat I*, (1999): 291-375.
- Beydilli, Kemal. "İmam: Osmanlı Devleti'nde İmamlık". *TDV.İA. XXII*, İstanbul, (2000):: 181-186.

- Busbecg, Ogier G. *Türk Mektupları Kanuni Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri (1555-1560)*, (Çev. D. Türkömer), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- Çadircı, Musa. *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.
- Çınar, Hüsein- İsmail Kıvrım. *1842 Tarihli Çubuk Kazası Nüfus Defteri*, Ankara: Çubuk Belediyesi Yayınları, 2018.
- Davison, H.Roderic. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform, 1856-1876*. (Çev: O. Akınbay), İstanbul: Agora Kitaplığı, 2005.
- Dayar, Evren. "1853 Antalya İsyanı", *Adalya XXI*, (2018): 363-378.
- Emecen, Feridun. "Antalya", *TDV.İA. III*, İstanbul, (1991): 232-236
- Erdoğan, Havva. "820 Numaralı Temettuat Defterine Göre Tanzimat'ın İlk Yıllarında Mucur ve Hacıbektaş'ın Demografik Yapısı ve Sosyal Durumu" *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim. Fakültesi Dergisi* 6/1, (2005): 95-102.
- Erdoğan, M. Akif. "Antalya ve Havalisi Tarihi İçin Bir Kaynak: Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Teke", *Tarih İncelemeleri Dergisi X*, (1995): 91-186.
- Ertaş, M. Yaşar. *Mora'nın Fethinde Osmanlı Sefer Organizasyonu (1714-1716)*, Marmara Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2000.
- Ertaş, M. Yaşar. "Osmanlı Seferlerinde Olağandışı Bir Kışlak: Kastamonu", *OTAM XVIII*, (2005): 137-149.
- Erten, S. Fikri. *Tekelioğulları*, İstanbul: Hüsnütabiat Basımevi, 1955.
- Ertürk, Devrim. "Bir Enformel Kimlik Aracı Olarak Türkiye'de Deve Güreşleri", *I. Uluslararası Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyumu Bildirileri*, İzmir: Selçuk Belediyesi Yayınları, 2016.
- Ertürk, Devrim- Süleyman Şanlı. *Türkiye'de Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri*, Ankara: Gece Kitaplığı Yayınevi, 2017.
- Faroqhi, Suraiya. "Camels, Wagons, and the Ottoman State in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *International Journal of Middle East Studies* 14/4, (2018): 523-539.
- Genç, Serdar. *Lale Devrinde Savaş, İran Seferinde Organizasyon ve Lojistik*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013.
- Güçer, Lütfi. *XVI. Ve XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul: Sermet Matbaası, 1964.
- Güçlü, Muhammed. "Varsakların Yerleşim Bölgeleri: Antalya Yöresinde Varsaklar", *Adalya III*, (1998): 195-206.
- Gündüz, Tufan. *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2010.
- Güran, Tefik. "Osmanlı Tarım Ekonomisi" (1840-1876), *Türk İktisat Tarihi Yıllığı I*, İstanbul, 1987.
- Gökmen, Ertan. "XIX. Yüzyıl Ortalarında Alaşehir'de Tarım ve Hayvancılık", *Akademik Bakış Dergisi* 3/6, (2010): 213-236.

- Işık, Caner. “Devecilik Kültüründeki Farklılaşmalar Üzerine Sosyal Antropolojik Bir Analiz”, *I. Uluslararası Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyumu*, İzmir: Selçuk Belediyesi Yayınları, 2016.
- İnal, Onur. “One-Humped History: The Camel as Historical Actor in the Late Ottoman Empire”, *International Journal of Middle East Studies XIV*, (2020): 1-16.
- İnalçık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1996.
- İnalçık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I (1300-1600)*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2000.
- İnalçık, Halil. “The Yorüks: Their Origins, Expansion and Economic Role”, *Cedrus II*, (2014): 467-495.
- Karaca, Behset. *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2002.
- Khazanov, Anatoly M. *Nomads and the Outside World*, Madison: University of Wisconsin Press, 1996.
- Kütükoğlu, Mübahat S. “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Kaynaklarından Temettuat Defterleri”, *XII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Ankara, 1994.
- Kütükoğlu, Mübahat S. “Osmanlı Sosyal ve İktisadî Tarihi Kaynaklarından Temettüât Defterleri”, *Belleten, LIX*, Ankara, (1995): 395-418.
- Ortaylı, İlber. “Devenin Taşıma Maliyeti Eğrisi Üzerine Bir Deneme”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 28, (1973): 181-190.
- Ortaylı, İlber. “Tanzimat Devri ve Sonrası İdarî Teşkilât”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Ed: İhsanoğlu, E. İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, (1994): 281-334.
- Ortaylı, İlber. *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.
- Önkal, Ahmet- Nebi Bozkurt. “Deve”, *TDV.İA. IX*, İstanbul, (1994): 222-226.
- Quataert, Donald. “19. Yüzyıla Genel Bakış Islahatlar Devri 1812-1914”, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914*, Ed: H. İnalçık- D. Quataert, (Çev: S. Andıç), İstanbul: Eren Yayıncılık, (2004): 885-1051.
- Sarı, Arif. “Osmanlı Kara Taşımacılığında Deve ve Türkmen Deveciler”, *DEÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi XXI*, (2019): 303-322.
- Tekindağ, Şehabettin. “Tekeoğulları”, *MEB.İA XII*, (1993): 124-128.
- Yüksel, Ahmet. *Osmanlı Sefer Organizasyonlarına Taşradan Bir Bakış: Sivas Şehrinde Sefer Hazırlıkları (1787-1850)*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Zekeriye B. A. *Somali'de Devecilik Kültürü ve Devecilik Kültürünün Coğrafyası: Hiiraan Bölgesi Örneği*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Ayşe Aksu, *Robert Kolej'in İzinde: Türkiye'de Amerikan Misyonerliğinin Eğitim Stratejisi*, Dergâh Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2017, 440 sayfa, ISBN: 978-975-995-829-9.

Mehmet Deri

mehmet.deri@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-6377-8341

Makale Bilgisi / Article Information

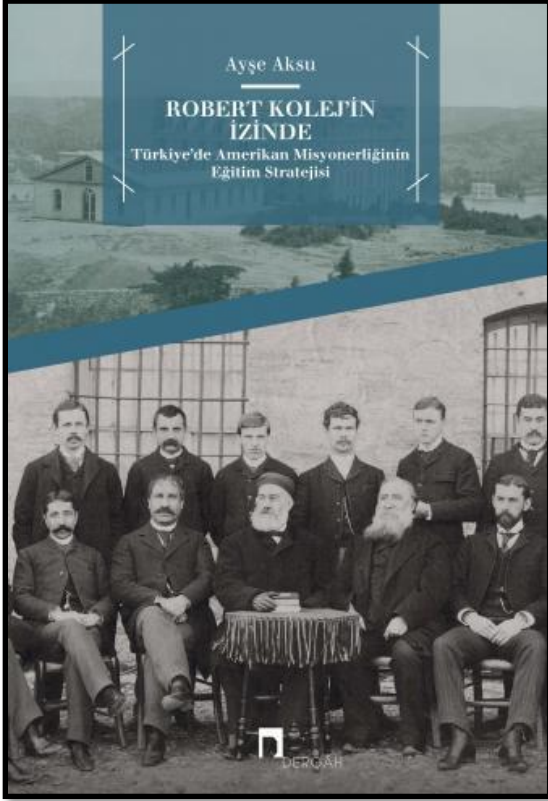
Makale Türü / Article Type : Kitap Tanıtımı
Geliş Tarihi / Received : 2 Mart 2022
Kabul Tarihi / Accepted : 25 Mart 2022
Yayın Tarihi / Published : 15 Nisan 2022
DOI Number : 10.21021/osmed.1081568

Kaynak Gösterme / Citation

Deri, M. "Ayşe Aksu, Robert Kolej'in İzinde: Türkiye'de Amerikan Misyonerliğinin Eğitim Stratejisi, Dergâh Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2017". *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 14 (2022): 138-141.

Mehmet Deri

Ayşe Aksu, *Robert Kolej'in İzinde: Türkiye'de Amerikan Misyonerliğinin Eğitim Stratejisi*, Dergâh Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2017, 440 sayfa, ISBN: 978-975-995-829-9.

Öz

Son yıllarda Robert Koleji ve bu kolejin yabancı okullar tarihindeki yerine dair akademik çalışmaların sayısı giderek artmaktadır. Bu çalışmalardan biri de Dr. Ayşe Aksu'nun kaleme almış olduğu "Robert Kolej'in İzinde: Türkiye'de Amerikan Misyonerliğinin Eğitim Stratejisi" isimli eserdir.

Söz konusu eser, American Board'un İstanbul'da açtığı okulların ilk örnekleri olan Bebek İlahiyat Okulu ve Robert Kolej ve bunların öncesinde geçirilen aşamaları müstakil bölümler halinde ele almakta, detaylı bir incelemeye tâbi tutmaktadır.

Bir eğitim kurumunun geçmişini yeni bir metodoloji deneyerek ortaya koymaya çalışan yazar, Robert Kolej'i, misyonerlerin kendi ülkelerinde gerçekleştirdikleri eğitim-öğretim ve Hıristiyanlaştırma

faaliyetlerinin bir mahsulü olarak ortaya koymaktadır. Ona göre Cornwall'da açmış oldukları ve amacı yirmi yıla yakın ömrü boyunca başta Kızıldeliler olmak üzere Osmanlı, Çin, Yeni Zelanda gibi ülkelere toplayıp getirdikleri "yabancı" gençleri dönüştürmek olan Foreign Mission School'daki tecrübe birikimi Robert Kolej'in önemli yapı taşlarından birisidir. Yazar bir anlamda Amerikan eğitim tarihinin bu kesiti ile onu aynı köprü üzerinde buluşturur.

Robert Kolej'in oturduğu bir başka bağlam, Amerikalı misyonerlerin her gittikleri yörede kendilerine hem rehber edindikleri hem de rakip gördükleri, İstanbul'da da günün şartlarına göre oldukça cazip ve yetkin okulu bulunan Fransız misyonerlerinin faaliyetleridir. Öte yandan Robert Kolej'in kurulduğu dönemde Osmanlı Devleti tarafından açılan Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'nin Fransızların etkisi ve yardımıyla açıldığını düşününce ister istemez bir gerilim yaşarlar. Bu gerilimle beraber Amerikalı misyonerler tüm çalışmalarında olduğu gibi kurumsal eğitim faaliyetlerinde de bir ıslahata/revizyona gitmek zorunda kalırlar.

Amerikalı misyonerlerin 1830'dan itibaren özelde Ermeniler, genelde ise tüm din mensupları için çalışmaya başladıkları ve Robert Kolej'in tesis edileceği Osmanlı Payitahtı köklü bir ilmî geleneği barındırmaktaydı. O dönemde ayrıca Batı'nın teknolojik ve askeri biliminin de harmanlandığı bu ortamda misyonerler, muhatap ve öğrenci bulabilmek amacıyla söylemlerine ve müfredatlarına "bilimsel bilgileri" ve "fizik deneyleri" dahil etmek zorunda kaldılar. Bunu Bebek İlahiyat Okulu görmekteyiz.

Bütün bu bileşenlerle tecessüm eden Robert Kolej Amerikan misyonerliği anlayışında yeni bir vaka, çizgi dışı bir yapılanma ve ciddi bir problem olarak görülmüştür. Zira bağlı olduğu American Board misyonerlik teşkilatının temel hedefi yalnızca Hıristiyanlaştırma eylemlerinde bulunmak, bu hedefin

dışındaki hiçbir şeye kapı aralamamaktır. Teşkilat içinde muhafazakârlar-sahadakiler arasında son derece ayrıştırıcı bir tartışma ve kırılma yaşanır.

Nitekim Robert Kolej'in fikir babası ve kurucusu Cyrus Hamlin on yıllık bir zorlu mesai ile okulu kurduktan sonra American Board teşkilatı tarafından 1878'de görevinden alınır ve İstanbul'dan ayrılır. American Board teşkilatı ise mevcut Robert Kolej'ini uzun yıllar misyonerlik hedeflerinin yoğun olduğu bir kurum olarak yönetecektir.

Anahtar Kelimeler: Robert Kolej, Bebek İlahiyat Okulu, American Board, Amerikan Misyonerliği, Cyrus Hamlin.

Abstract

In recent years, the number of academic studies on Robert College and its place in the history of foreign schools has been increasing. One of these studies is the book titled "In the Footsteps of Robert College: The Educational Strategy of the American Missionaries in Turkey" prepared by Dr. Ayşe Aksu.

The work in question deals with Bebek Seminary and Robert College, which are the first examples of the schools opened in Istanbul by the American Board, and the stages before them, in separate sections, and examines them in detail.

Trying to reveal the past of an educational institution by trying a new methodology, the author presents Robert College as a product of the educational and Christianization activities carried out by the missionaries in their own countries. According to him, the accumulation of experience at the Foreign Mission School, which they opened in Cornwall and whose aim is to transform the "foreign" youth they brought from countries such as the Indians, China, the Ottoman Empire, and New Zealand during its nearly twenty years of life, is one of the important building blocks of Robert College. In a sense, the author brings together this section of American education history on the same bridge.

Another context in which Robert College is located is the activities of the French missionaries, who were both guides and rivals in every region American missionaries went to, and who had a very attractive and competent school in Istanbul according to the conditions of the day. On the other hand, they inevitably experience tension when they think that Galatasaray Mekteb-i Sultanisi, which was opened by the Ottoman Empire during the establishment of Robert College, was opened with the influence and help of the French. Along with this tension, American missionaries have to go through a reform/revision in their institutional training activities as well as in all their works.

The Ottoman Capital, where American missionaries started to work for Armenians in particular and members of all religions in general, and Robert College would be established, had a deep-rooted scientific tradition. In addition, in this environment where the technological and military science of the West were blended at that time, the missionaries had to include "scientific knowledge" and "physics experiments" in their discourse and curriculum in order to find acceptors and students. We see this in Bebek Seminary and in their short-term secondary school in Pera.

Robert College, embodied with all these components, was seen as a new case, an out of line structure and a serious problem in the American missionary understanding. Because the main goal of the American Board missionary organization, to which it is affiliated, is to engage in acts of Christianization only and not

to open the door to anything other than this goal. There is an extremely divisive debate and break between the conservatives and those on the field within the organization.

As a matter of fact, Cyrus Hamlin, the founding father and founder of Robert College, after ten years of hard work, was dismissed by the American Board organization in 1878 and left Istanbul. ABCFM, on the other hand, will manage the current Robert College at that time as an institution with intense missionary goals for many years.

Keywords: Robert College, Bebek Seminary, American Board, American Missionary, Cyrus Hamlin.

Eser, giriş ve dört bölümden oluşmaktadır.

Girişte (s.13-20); Amerikan misyonerliği, bu misyonerlikte American Board Teşkilatının oynadığı rol, misyonerlik faaliyetlerinde eğitimin nasıl kullanıldığı konularına yer verilmiştir.

Birinci Bölümde (s. 21-93) “Amerikan Merkezli Yerli Misyoner Yetiştirme Projesi: Foreign Mission School” başlığı altında Foreign Mission School'un kurucuları, kuruluşu ve destekçileri, müfredatı, öğretmen ve idareci kadrosu; öğrencilerin kimlikleri, okulda geçirdikleri dönüşümler, din değiştirme hikâyeleri, okulla ilgili görüş ve düşünceleri ele alınmıştır.

İkinci Bölüm (s. 94-136) “Yerli Okullar Öncesi Amerika’da Eğitilen İlk Osmanlı Rum Gençleri” başlığı ile 1822’deki Yunan İsyanı ile Osmanlı idaresinden koparak farklı bir idari yapılanmanın içerisine giren Rum ailelerin bilhassa yetim kalan çocuklarının Amerika’ya eğitim için götürülmeleri konu edilmiştir. Görünüşe göre yetim Rum gençlerinin “insanlık namına” yetiştirilmesi çabası, işin iç yüzüne bakıldığında aslında yeni kurulan Yunanistan’da Protestan eğitimi almış ve yeni kadrolarda istihdam edilmek üzere hazırlanan yeni bir nesil yetiştirme çalışması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede Amerika’ya eğitim için gönderilen 12 Rum gencinin orada okudukları okullar, memleketlerine dönüp dönmedikleri, misyonerlik hizmetlerindeki yerleri, meslekleri ve hizmetleri araştırılmıştır. Biyografilerinden hareketle bu gençlerin zihinsel dönüşümleri ve misyonerlerin hedeflerine katkıları ortaya konulmuştur.

Üçüncü Bölüm (s. 137-279) “Payitaht’ta Açılan İlk Amerikan Eğitim Kurumu: Bebek İlahiyat Okulu (1840-1862)” başlığını taşımakta olup hedefleri, ders müfredatı ve eğitim programını anlatmakta, yerli Protestan din adamlarını nasıl yetiştirdiklerini incelemektedir.

Dördüncü Bölümde (s. 280-404) ise “Cyrus Hamlin’in Robert Kolej’i (1863-1873)” başlığı ile kurumun ilk on yılı incelenmiştir. Bu zaman dilimi, kurucusu Cyrus Hamlin’in Amerika’ya kesin dönüş yaptığı tarihle belirlenmiştir. Zira kurumun bundan sonraki yılları hem Hamlin’in çizgisinden farklı bir mecraya çekilmiştir.

Sonuç olarak söylemek gerekirse çalışma; başta Osmanlı Arşiv belgeleri, The Missionary Herald Bülteni Raporları, American Board raporları, misyoner hatıraları olmak üzere zengin bir akademik literatür kullanılarak hazırlanmış olması, konuların bütüncül ve sistematik bir şekilde incelenmesi, yazarının konuya hâkim olması, eserde kullandığı akıcı üslûp ve ufuk açıcı yorumları, kendi alanında daha sonra yapılacak akademik araştırmalara ciddi bir literatür katkısı sunması nedeniyle konuya ilgi duyan akademisyenler ve araştırmacılar için önemli bir başvuru kaynağıdır.